کَنزُالعِرفَان

القرآن الكريم

شیخ الحدیث والتفسیر علامہ مولانا الحاج
مفتی ابو صالح محمد قاسم قادری دَامَتْ بَرَکَاتُہُمُ الْعَالِیَہ

پیشکش: مجلسِ تراجم

١ سُوْرَةُ الْفَاتِحَةِ مَكِّيَّةٌ ٥ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ ○ اٰيَاتُهَا ٧ رُكُوْعُهَا ١

الله جي نالي سان شروع جيڪو نهايت مهربان رحمت وارو آهي○

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعٰلَمِيْنَ ۙ﴿۱﴾ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ ۙ﴿۲﴾ مٰلِكِ يَوْمِ

سڀ تعريفون الله جي لاءِ آهن جيڪو سڀني جهان وارن جو پالڻهار آهي○ نهايت مهربان رحمت وارو○ جزا جي ڏينهن

الدِّيْنِ ؕ﴿۳﴾ اِيَّاكَ نَعْبُدُ وَاِيَّاكَ نَسْتَعِيْنُ ؕ﴿۴﴾ اِهْدِنَا الصِّرَاطَ

جو مالڪ○ اسان تنهنجي ئي عبادت ڪريون ٿا ۽ تو کان ئي مدد گهرون ٿا(1)○ اسان کي سڌي رستي

الْمُسْتَقِيْمَ ۙ﴿۵﴾ صِرَاطَ الَّذِيْنَ اَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ ۙ۬ غَيْرِ الْمَغْضُوْبِ عَلَيْهِمْ

تي هلاءِ (2)○ انهن ماڻهن جو رستو جن تي تو احسان ڪيو نہ انهن جو رستو جن تي غضب ٿيو

وَلَا الضَّآلِّيْنَ ۠﴿۷﴾

۽ نہ گمراهن جو(3)○

ع ١ ٧

حاشيہ ❶ حقيقي مددگار الله تعالي ئي آهي جو تہ اهو ذاتي طور تي قادر، مستقل مالڪ ۽ غني بي نياز آهي جڏهن تہ الله تعالٰي جا مقبول ٻانها اُن جي عطا سان مددگار آهن. وڌيڪ تفصيل تفسير صراط الجنان، ج. 1، ص. 49 تي ملاحظ فرمايو. ❷ صراط مستقيم مان مراد ”عقائد جو سڌو رستو“ آهي، جنهن تي انبياءِ ڪرام عَلَيْهِمُ السَّلَام هليا يا ان مان مراد ”اسلام جو سڌو رستو“ آهي جنهن تي صحابہ ڪرام عَلَيْهِمُ الرِّضْوَان بزرگانِ دين ۽ اولياءِ عظام رَحِمَهُمُ اللّٰهُ تَعَالٰى هليا. ❸ جن تي الله تعالٰي جو غضب ٿيو ان مان مراد يهودي يا بد عمل ۽ ڀٽڪيلن مان مراد عيسائي يا بد عقيده ماڻهو آهن.

٢ سُوْرَةُ الْبَقَرَةِ مَدَنِيَّةٌ ٨٧ — بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ — اٰياتها ٢٨٦ ركوعاتها ٤٠

الله جي نالي سان شروع جيڪو نهايت مهربان رحمت وارو آهي

الٓمّٓ ۚ ﴿١﴾ ذٰلِكَ الْكِتٰبُ لَا رَيْبَ ۚۛ فِيْهِ ۚۛ هُدًى لِّلْمُتَّقِيْنَ ﴿٢﴾ ۙ الَّذِيْنَ

الٓمّٓ (1)○ اهو وڏي رتبي وارو ڪتاب جنهن ۾ ڪنهن بہ شڪ جي گنجائش نہ آهي ان ۾ ڊڄڻ وارن جي لاءِ هدايت آهي○ اهي ماڻهو

يُؤْمِنُوْنَ بِالْغَيْبِ وَيُقِيْمُوْنَ الصَّلٰوةَ وَمِمَّا رَزَقْنٰهُمْ يُنْفِقُوْنَ ﴿٣﴾ ۙ وَالَّذِيْنَ

جيڪي اڻ ڏٺي ايمان آڻن ٿا ۽ نماز قائم ڪن ٿا ۽ اسان جي ڏنل رزق مان ڪجهہ (اسان جي راهہ ۾) خرچ ڪن ٿا (2)○ ۽ اهي

يُؤْمِنُوْنَ بِمَآ اُنْزِلَ اِلَيْكَ وَمَآ اُنْزِلَ مِنْ قَبْلِكَ ۚ وَبِالْاٰخِرَةِ هُمْ

ايمان آڻن ٿا ان تي جيڪو تنهنجي طرف نازل ڪيو ۽ جيڪو توکان پهريان نازل ڪيو ويو ۽ اهي آخرت تي

يُوْقِنُوْنَ ﴿٤﴾ ؕ اُولٰٓئِكَ عَلٰى هُدًى مِّنْ رَّبِّهِمْ ۗ وَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُوْنَ ﴿٥﴾ اِنَّ

يقين رکن ٿا○ اهي ئي ماڻهو پنهنجي رب جي طرف کان هدايت تي آهن ۽ اهي ئي ماڻهو ڪاميابي حاصل ڪرڻ وارا آهن (3)○ بيشڪ

الَّذِيْنَ كَفَرُوْا سَوَآءٌ عَلَيْهِمْ ءَاَنْذَرْتَهُمْ اَمْ لَمْ تُنْذِرْهُمْ لَا يُؤْمِنُوْنَ ﴿٦﴾

اهي ماڻهو جن جي قسمت ۾ ڪفر آهي، انهن جي لاءِ برابر آهي جو تون انهن کي ڊيڄارين يا نہ ڊيڄارين اهي ايمان نہ آڻيندا○

خَتَمَ اللّٰهُ عَلٰى قُلُوْبِهِمْ وَعَلٰى سَمْعِهِمْ ؕ وَعَلٰٓى اَبْصَارِهِمْ غِشَاوَةٌ ۫ وَّلَهُمْ عَذَابٌ

الله انهن جي دلين تي ۽ انهن جي ڪنن تي مهر لڳائي ڇڏي آهي ۽ انهن جي اکين تي پردو پيل آهي ۽ انهن جي لاءِ تمام وڏو

عَظِيْمٌ ﴿٧﴾ ع وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَّقُوْلُ اٰمَنَّا بِاللّٰهِ وَبِالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَمَا هُمْ

عذاب آهي (4)○ ۽ ڪجهہ ماڻهو چون ٿا تہ اسان الله تي ۽ آخرت جي ڏينهن تي ايمان ڪٽي آيا آهيون حالانڪ اهي

حاشيہ ①...هي حروف الله تعالٰي جو راز آهن ۽ متشابهات مان آهن، هن جي مراد الله تعالٰي ۽ ان جا رسول صَلَّی اللہُ تَعَالٰی عَلَیْہِ وَاٰلِہٖ وَسَلَّم ڄاڻن ٿا ۽ اسان ان جي حق هئڻ تي ايمان آڻيون ٿا. ②...هن مان معلوم ٿيو تہ راهِ خدا ۾ مال خرچ ڪرڻ ۾ ائين نہ هئڻ گهرجي تہ ايترو وڌيڪ مال خرچ ڪيو وڃي جو خرچ ڪرڻ کان پوءِ انسان پڇتائي ۽ نہ ئي خرچ ڪرڻ ۾ ڪنجوسيءَ سان ڪم ورتو وڃي بلڪ هن ۾ اعتدال هئڻ گهرجي. ③...الله تعالٰي جي نازل ڪيل ڪتابن تي ايمان آڻڻ ۽ قرآنِ مجيد کان پهرين ڪتابن جي احڪام تي عمل ڪرڻ جو تفصيل تفسيرِ صراط الجنان، ج 1 صفحي 68 تي ملاحظ فرمايو. ④...ڪافرن جي دلين ۽ ڪنن تي مهر لڳڻ ۽ اکين تي پردو پئجي وڃڻ انهن جي ڪفر ۽ عناد، سرڪشي، ۽ نبين سڳورن جي عداوت جي انجام جي طور تي هو نہ تہ انهن تي هدايت جون واٽون شروع کان بند نہ هيون.

بِمُؤْمِنِیْنَ ۝۸ یُخٰدِعُوْنَ اللّٰهَ وَ الَّذِیْنَ اٰمَنُوْا ۚ وَ مَا یَخْدَعُوْنَ اِلَّاۤ اَنْفُسَهُمْ وَ مَا

ايمان وارا نہ آهن○ اهي ماڻهو الله کيۦ ايمان وارن کي ڌوکو ڏيڻ چاهين ٿا جڏهن تہ اهي صرف پنهنجو پاڻ کي ڌوکو ڏئي رهيا آهن

یَشْعُرُوْنَ ۝۹ ؕ فِیْ قُلُوْبِهِمْ مَّرَضٌ ۙ فَزَادَهُمُ اللّٰهُ مَرَضًا ۚ وَ لَهُمْ عَذَابٌ اَلِیْمٌ ۙ۬

۽ انهن کي شعور نہ آهي (1)○ انهن جي دلين ۾ بيماري آهي پوءِ الله انهن جي بيماري ۾ ويتر اضافو ڪري ڇڏيو ۽ انهن جي لاءِ انهن جي ڪوڙ

بِمَا كَانُوْا یَكْذِبُوْنَ ۝۱۰ وَ اِذَا قِیْلَ لَهُمْ لَا تُفْسِدُوْا فِی الْاَرْضِ ۙ قَالُوْۤا اِنَّمَا

ڳالهائڻ جي سبب دردناڪ عذاب آهي(2)○ ۽ جڏهن انهن کي چيو وڃي تہ زمين ۾ فساد نہ ڪيو تہ چون ٿا اسان تہ صرف

نَحْنُ مُصْلِحُوْنَ ۝۱۱ اَلَاۤ اِنَّهُمْ هُمُ الْمُفْسِدُوْنَ وَ لٰكِنْ لَّا یَشْعُرُوْنَ ۝۱۲

اصلاح ڪرڻ وارا آهيون○ ٻڌو: بيشڪ اهي ئي ماڻهو فساد ڦيلائڻ وارا آهن پر انهن کي (ان جو) شعور ناهي(3)○

وَ اِذَا قِیْلَ لَهُمْ اٰمِنُوْا كَمَاۤ اٰمَنَ النَّاسُ قَالُوْۤا اَنُؤْمِنُ كَمَاۤ اٰمَنَ السُّفَهَآءُ ؕ

۽ جڏهن انهن کي چيو وڃي تہ توهان اهڙي طرح ايمان آڻيو جهڙي طرح ٻين ماڻهن ايمان آندو تہ چون ٿا: ڇا اسان بيوقوفن وانگر ايمان آڻيون؟

اَلَاۤ اِنَّهُمْ هُمُ السُّفَهَآءُ وَ لٰكِنْ لَّا یَعْلَمُوْنَ ۝۱۳ وَ اِذَا لَقُوا الَّذِیْنَ اٰمَنُوْا قَالُوْۤا

ٻڌو! بيشڪ اهي ئي ماڻهو بيوقوف آهن پر اهي ڄاڻن نٿا(4)(5)○ ۽ جڏهن اهي ايمان وارن سان ملن ٿا تہ چون ٿا:

اٰمَنَّا ۚۖ وَ اِذَا خَلَوْا اِلٰی شَیٰطِیْنِهِمْ ۙ قَالُوْۤا اِنَّا مَعَكُمْ ۙ اِنَّمَا نَحْنُ مُسْتَهْزِءُوْنَ ۝۱۴

اسان ايمان آڻي چڪا آهيون ۽ جڏهن پنهنجي شيطانن وٽ اڪيلائي ۾ وڃن ٿا تہ چون ٿا تہ اسان توهان سان گڏ آهيون، اسان تہ رڳو کل ڀوڳ ڪريون ٿا○

اَللّٰهُ یَسْتَهْزِئُ بِهِمْ وَ یَمُدُّهُمْ فِیْ طُغْیَانِهِمْ یَعْمَهُوْنَ ۝۱۵ اُولٰٓىٕكَ الَّذِیْنَ اشْتَرَوُا

الله انهن جي کل ڀوڳ جو انهن کي بدلو ڏيندو ۽ (هاڻي) هو انهن کي مهلت ڏئي رهيو آهي تہ اهي پنهنجي سرڪشي ۾ ڀٽڪندا رهن(6)○ هي اهي ئي ماڻهو آهن جن هدايت

وقف لازم

حاشيہ ① ...الله تعالیٰ هن ڪان پاڪ آهي جو ڪو بہ ان کي ڌوکو ڏئي سگهي، هتي الله تعالیٰ کي فريب ڏيڻ مان مراد ان جي حبيب صلی اللہ تعالٰی علیہ واٰلہٖ وسلَّم کي ڌوکو ڏيڻ جي ڪوشش ڪرڻ آهي. ② ...هتي قلبي مرض مان مراد منافقن جي منافقت ۽ حضور انور صلی اللہ تعالٰی علیہ واٰلہٖ وسلَّم سان بغض جي بيماري آهي. معلوم ٿيو تہ بدعقيدگي روحاني زندگي جي لاءِ تباهہ ڪندڙ آهي پڻ حضورِاقدس صلی اللہ تعالٰی علیہ واٰلہٖ وسلَّم جي عظمت ۽ شان ڪان سڙڻ وارو دل جو بيمار آهي. ③ ...منافقن جي طرزِ عمل سان واضح ٿيو تہ عام فسادين ڪان وڏا فسادي اهي آهن جيڪي فساد پکيڙين ۽ ان کي اصلاح جو نالو ڏين. اسان جي معاشري ۾ اهڙن ماڻهن جي ڪمي ناهي جيڪي اصلاح جي نالي تي فساد پکيڙيندا ۽ بدترين ڪمن کي سٺن نالن سان تعبير ڪندا آهن. ④ ...هن آيت ۾ بزرگانِ دين وانگر ايمان آڻڻ جي حڪم مان معلوم ٿيو تہ انهن جي پيروي ڪرڻ وارا نجات وارا آهن جڏهن تہ انهن جي رستي تان هٽڻ وارا منافقن جي رستي تي آهن ۽ اهو بہ معلوم ٿيو تہ انهن بزرگن کي طعنا ڏيڻ وارا گهٽو ڀهريان ڪان هلندا پيا اچن. ⑤ ...معلوم ٿيو تہ تاجدارِ رسالت صلی اللہ تعالٰی علیہ واٰلہٖ وسلَّم جا صحابہ ڪرام علیہم الرضوان الله تعالیٰ جي بارگاهہ جا اهڙا مقبول ٻانها آهن جو انهن جي گستاخي ڪرڻ وارن کي الله تعالیٰ خود جواب ڏنو آهي. ⑥ ...الله تعالیٰ استهزاء يعني کل ڀوڳ ڪان پاڪ آهي، عربي زبان ۾ ڪڏهن ڪنهن عمل جو بدلو ڏيڻ کي انهيءَ لفظ سان تعبير ڪيو ويندو آهي ۽ هتي اهو ئي مراد آهي تہ الله تعالیٰ منافقن کي انهن جي استهزاء جو بدلو ڏيندو.

الضَّلٰلَةَ بِالْهُدٰى ۪ فَمَا رَبِحَتْ تِّجَارَتُهُمْ وَمَا كَانُوْا مُهْتَدِيْنَ (١٦) مَثَلُهُمْ

جي بدلي گمراهي خريدي ورتي تہ انهن جي واپار کو نفعو نہ ڏنو ۽ هي ماڻهو راه ڄاڻيندا ئي نہ هئاo انهن جو مثال

كَمَثَلِ الَّذِى اسْتَوْقَدَ نَارًا ۚ فَلَمَّاۤ اَضَآءَتْ مَا حَوْلَهٗ ذَهَبَ اللّٰهُ بِنُوْرِهِمْ

ان شخص وانگر آهي جنهن باه روشن ڪئي پوءِ جڏهن ان باه ان جي آسپاس کي روشن ڪري ڇڏيو تہ الله انهن جو نور ڪڍي ويو

وَتَرَكَهُمْ فِىْ ظُلُمٰتٍ لَّا يُبْصِرُوْنَ (١٧) صُمٌّۢ بُكْمٌ عُمْىٌ فَهُمْ لَا يَرْجِعُوْنَ (١٨) ۙ اَوْ

۽ انهن کي اونداهين ۾ ڇڏي ڏنو، انهن کي ڪجهہ ڏسڻ ۾ نٿو اچيo ٻوڙا، گونگا، انڌا آهن. پوءِ اهي موٽي نہ ايندا(1)o يا

كَصَيِّبٍ مِّنَ السَّمَآءِ فِيْهِ ظُلُمٰتٌ وَّرَعْدٌ وَّبَرْقٌ ۚ يَجْعَلُوْنَ اَصَابِعَهُمْ فِىْۤ اٰذَانِهِمْ

(انهن جو مثال) آسمان کان لهندڙ مينهن وانگر آهي جنهن ۾ اونداهيون ۽ گوڙ ۽ کوڙ آهي، اهي پنهنجي ڪنن ۾ آڱريون وجهي رهيا آهن

مِّنَ الصَّوَاعِقِ حَذَرَ الْمَوْتِ ؕ وَاللّٰهُ مُحِيْطٌۢ بِالْكٰفِرِيْنَ (١٩) يَكَادُ الْبَرْقُ يَخْطَفُ

زوردار ڪڙڪ (گوڙ) جي ڪري موت جي ڊپ کان، حالانڪ الله ڪافرن کي گهيري رکيو آهيo بجلي ائين معلوم ٿئي ٿي جڻ

اَبْصَارَهُمْ ؕ كُلَّمَاۤ اَضَآءَ لَهُمْ مَّشَوْا فِيْهِ ۙۗ وَاِذَاۤ اَظْلَمَ عَلَيْهِمْ قَامُوْا ؕ وَلَوْ شَآءَ

انهن جون نظرون ڪسي ڪڍي ويندي، (حالت هي جو) جڏهن ڪجهہ روشني ٿي تہ ان ۾ هلڻ لڳا ۽ جڏهن انهن تي اونداهي ڇانئجي وئي تہ بيهي رهيا ۽

اللّٰهُ لَذَهَبَ بِسَمْعِهِمْ وَاَبْصَارِهِمْ ؕ اِنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ قَدِيْرٌ (٢٠) ۧ يٰۤاَيُّهَا ٢ ع ١٣ ٢

جيڪڏهن الله چاهي ها تہ انهن جا ڪن ۽ اکيون ڪسي وٺي ها بيشڪ الله هر شيءِ تي قادر آهي(2)o اي انسانو! پنهنجي رب

النَّاسُ اعْبُدُوْا رَبَّكُمُ الَّذِىْ خَلَقَكُمْ وَالَّذِيْنَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُوْنَ (٢١) ۙ

جي عبادت ڪريو جنهن توهان کي ۽ توهان کان اڳين ماڻهن کي پيدا ڪيو، هيءَ اميد ڪندي (عبادت ڪريو) جو توهان کي پرهيزگاري ملي وڃي(3)o

---

حاشيہ ①...منافقن کي الله تعاليٰ هدايت تي قدرت بخشي پر انهن ان مان فائدو نہ ورتو ۽ جڏهن اهي حق کي ٻڌڻ، مڃڻ، چوڻ ۽ ڏسڻ کان محروم ٿي ويا تہ ڪن، زبان، اک سڀ بيڪار آهن. ②...هرممڪن چيز شيءِ ۾ داخل آهي ۽ هر شيءِ الله تعاليٰ جي قدرت ۾ آهي ۽ جيڪا شيءِ محال آهي ان ۾ اِها صلاحيت ناهي جو الله تعاليٰ جي قدرت جي تحت اچي سگهي. ③...عبادت ان انتهائي تعظيم جو نالو آهي جيڪا ٻانهو پنهنجي عبديت يعني ٻانهو هئڻ ۽ معبود جي اُلوهيت يعني معبود هئڻ جي اعتقاد ۽ اعتراف سان گڏ بجا آڻي. هتي عبادت توحيد ۽ ان کان علاوه پنهنجي سيني قسمن کي شامل آهي.

الَّذِیْ جَعَلَ لَكُمُ الْاَرْضَ فِرَاشًا وَّ السَّمَآءَ بِنَآءً ۪ وَّ اَنْزَلَ مِنَ السَّمَآءِ مَآءً

جنهن توهان جي لاءِ زمين کي وڇاڻو ۽ آسمان کي ڇت بڻايو ۽ ان آسمان مان پاڻي لاٿو

فَاَخْرَجَ بِهٖ مِنَ الثَّمَرٰتِ رِزْقًا لَّكُمْ ۚ فَلَا تَجْعَلُوْا لِلّٰهِ اَنْدَادًا وَّ اَنْتُمْ تَعْلَمُوْنَ ﴿۲۲﴾

پوءِ ان پاڻي جي ذريعي توهان جي کاڌ جي لاءِ ڪيئي ميوا پيدا ڪيا، پوءِ توهان ڄاڻي واڻي الله جا شريڪ نہ ناهيو○ ۽ جيڪڏهن

وَ اِنْ كُنْتُمْ فِیْ رَیْبٍ مِّمَّا نَزَّلْنَا عَلٰى عَبْدِنَا فَاْتُوْا بِسُوْرَةٍ مِّنْ مِّثْلِهٖ ۪ وَ ادْعُوْا

توهان کي ان ڪتاب جي باري ۾ ڪو شڪ هجي جيڪو اسان پنهنجي خاص ٻانهي تي نازل ڪيو آهي تہ توهان ان جهڙي هڪ سورت ٺاهي آڻيو ۽ الله

شُهَدَآءَكُمْ مِّنْ دُوْنِ اللّٰهِ اِنْ كُنْتُمْ صٰدِقِیْنَ ﴿۲۳﴾ فَاِنْ لَّمْ تَفْعَلُوْا وَ لَنْ تَفْعَلُوْا

کان سواءِ پنهنجي سڀني مددگارن کي سڏيو جيڪڏهن توهان سچا آهيو (1)○ پوءِ جيڪڏهن توهان ائين نہ ڪري سگهو ۽ توهان هرگز نہ ڪري سگهندؤ

فَاتَّقُوا النَّارَ الَّتِیْ وَ قُوْدُهَا النَّاسُ وَ الْحِجَارَةُ ۚۖ اُعِدَّتْ لِلْكٰفِرِیْنَ ﴿۲۴﴾ وَ بَشِّرِ

پوءِ ان باهہ کان ڊڄو جنهن جو ٻارڻ ماڻهو ۽ پٿر آهن، اها ڪافرن جي لاءِ تيار ڪئي وئي آهي(2)(3)○ ۽ انهن ماڻهن کي خوشخبري

الَّذِیْنَ اٰمَنُوْا وَ عَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ اَنَّ لَهُمْ جَنّٰتٍ تَجْرِیْ مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُ ؕ

ڏيو جن ايمان آندو ۽ انهن چڱا عمل ڪيا تہ انهن جي لاءِ اهڙا باغ آهن جن جي هيٺان نهرون وهي رهيون آهن. جڏهن انهن

كُلَّمَا رُزِقُوْا مِنْهَا مِنْ ثَمَرَةٍ رِّزْقًا ۙ قَالُوْا هٰذَا الَّذِیْ رُزِقْنَا مِنْ قَبْلُ ۙ وَ اُتُوْا

کي هنن باغن مان ڪو ميوو کائڻ لاءِ ڏنو ويندو تہ چوندا: هي تہ اهو ئي رزق آهي جيڪو اسان کي پهريان ڏنو ويو هو، حالانڪ

بِهٖ مُتَشَابِهًا ؕ وَ لَهُمْ فِیْهَاۤ اَزْوَاجٌ مُّطَهَّرَةٌ ۗۙ وَّ هُمْ فِیْهَا خٰلِدُوْنَ ﴿۲۵﴾ اِنَّ اللّٰهَ

انهن کي ملندڙ جلندڙ ميوو (پهريان) ڏنو ويو هو ۽ انهن (جنتين) جي لاءِ انهن باغن ۾ پاڪيزه زالون هونديون ۽ اهي انهن باغن ۾ هميشہ رهندا○ بيشڪ

حاشيہ ①...هي چيلنج قيامت تائين سڀني انسانن جي لاءِ آهي، اڄ بہ قرآن کي محمدِ مصطفٰي صَلَّی اللہُ تَعَالٰی عَلَیْہِ وَاٰلِہٖ وَسَلَّم جي تصنيف چوڻ وارا ڪافر تہ ڪيترائي آهن پر قرآن جي مثل هڪ آيت بڻائڻ وارو اڄ تائين ڪو سامهون ناهي آيو ۽ جنهن ان جو دعوٰي ڪيو ان جو پول پاڻ ئي ڪجهہ ڏينهن ۾ پڌرو ٿي ويو. ②...هن مان معلوم ٿيو تہ دوزخ پيدا ٿي چڪو آهي ڇو تہ هتي ماضي جا لفظ آهن. ③..."ڪافرن جي لاءِ" فرمائڻ ۾ اهو بہ اشارو آهي تہ مومن الله تعالٰي جي فضل ۽ ڪرم سان جهنم ۾ هميشہ جي داخلي کان محفوظ رهندا ڇو تہ جهنم خاص ڪري ڪافرن جي لاءِ پيدا ڪيو ويو آهي.

لَا يَسْتَحْيٖۤ اَنْ يَّضْرِبَ مَثَلًا مَّا بَعُوْضَةً فَمَا فَوْقَهَا ؕ فَاَمَّا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا فَيَعْلَمُوْنَ

الله ان کان حياء ناهي فرمائيندو جو مثال سمجهائڻ جي لاءِ ڪهڙي به شيءِ جو ذڪر فرمائي، مڇر هجي يا ان کان وڌيڪ. بهرحال ايمان وارا ته ڄاڻن ٿا ته

اَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَّبِّهِمْ ۚ وَ اَمَّا الَّذِيْنَ كَفَرُوْا فَيَقُوْلُوْنَ مَاذَاۤ اَرَادَ اللّٰهُ بِهٰذَا

هي انهن جي رب جي طرف کان حق آهي ۽ رهيا ڪافر ته اهي چون ٿا، هن مثال مان الله جي مراد ڇا آهي؟ الله ڪيترن ئي

مَثَلًا ۘ يُضِلُّ بِهٖ كَثِيْرًا ۙ وَّ يَهْدِيْ بِهٖ كَثِيْرًا ؕ وَ مَا يُضِلُّ بِهٖۤ اِلَّا الْفٰسِقِيْنَ ﴿۲۶﴾ ۙ وقف لازم

ماڻهن کي هن جي ذريعي گمراهه ڪندو آهي ۽ ڪيترن ئي ماڻهن کي هدايت عطا ڪندو آهي ۽ اهو هن جي ذريعي صرف نافرمانن کي ئي گمراهه ڪندو آهي(1)(2)o

الَّذِيْنَ يَنْقُضُوْنَ عَهْدَ اللّٰهِ مِنْۢ بَعْدِ مِيْثَاقِهٖ ۪ وَ يَقْطَعُوْنَ مَاۤ اَمَرَ اللّٰهُ بِهٖۤ اَنْ

اهي ماڻهو جيڪي الله جي واعدي کي پڪو ٿيڻ کان پوءِ ٽوڙي ڇڏين ٿا ۽ ان شيءِ کي ڪپن ٿا جنهن جي ڳنڍڻ جو الله حڪم ڏنو آهي ۽

يُّوْصَلَ وَ يُفْسِدُوْنَ فِي الْاَرْضِ ؕ اُولٰٓىِٕكَ هُمُ الْخٰسِرُوْنَ ﴿۲۷﴾ كَيْفَ تَكْفُرُوْنَ

زمين ۾ فساد پکيڙن ٿا؟ پوءِ اهي ئي ماڻهو نقصان کڻڻ وارا آهنo توهان ڪيئن الله جا منڪر ٿي سگهو ٿا حالانڪ توهان

بِاللّٰهِ وَ كُنْتُمْ اَمْوَاتًا فَاَحْيَاكُمْ ۚ ثُمَّ يُمِيْتُكُمْ ثُمَّ يُحْيِيْكُمْ ثُمَّ اِلَيْهِ تُرْجَعُوْنَ ﴿۲۸﴾

مرده هيؤ پوءِ ان توهان کي پيدا ڪيو پوءِ اهو توهان کي موت ڏيندو پوءِ توهان کي زنده ڪندو پوءِ انهيءَ ڏانهن توهان کي موٽايو ويندو(3)o

هُوَ الَّذِيْ خَلَقَ لَكُمْ مَّا فِي الْاَرْضِ جَمِيْعًا ۗ ثُمَّ اسْتَوٰۤى اِلَى السَّمَآءِ فَسَوّٰىهُنَّ

اهو ئي آهي جنهن جيڪو ڪجهه زمين ۾ آهي سڀ توهان جي لاءِ بڻايو، پوءِ ان آسمان کي بڻائڻ جو ارادو ڪيو ته ٺيڪ ست آسمان

سَبْعَ سَمٰوٰتٍ ؕ وَ هُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيْمٌ ﴿۲۹﴾ ع وَ اِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلٰٓىِٕكَةِ اِنِّيْ ع ٣ ٩

بڻايائين ۽ اهو هر شيءِ جو خوب علم رکي ٿو(4)o ۽ ياد ڪريو جڏهن تنهنجي رب ملائڪن کي فرمايو: مان زمين ۾ (5)

حاشيه ① ...حياء جو معنيٰ آهي "بدناميءَ ۽ برائيءَ جي خوف سان دل ۾ ڪنهن ڪم کان رڪاوٽ پيدا ٿيڻ" الله تعاليٰ ان کان پاڪ آهي ۽ هتي ان مان مراد "مثالون بيان ڪرڻ کي نه ڇڏڻ" آهي. ② ...نزولِ قرآن جو اصل مقصد هدايت ڏيڻ آهي پر گهڻا ماڻهو ان جو انڪار ڪري، يا مذاق اڏائي، يا غلط معنيٰ مراد وٺي گمراهه ٿي ويندا آهن، ان اعتبار سان هتي قرآن جي ذريعي گمراهه ڪرڻ جو فرمايو ويو آهي. ③ ...هن آيت ۾ غور ڪريون ته اسان مسلمانن جي لاءِ به نصيحت آهي جو اسان به ڪجهه نه هئاسين پر الله تعاليٰ اسان کي زندگي عطا ڪئي ۽ زندگي گذارڻ جي ضروري شين ۽ نعمتن سان نوازيو پوءِ ان جي عطائن مان فائدو کڻي ان جي ياد کان غافل ٿيڻ ۽ ناشڪري ۽ غفلت جي زندگي گذارڻ ڪنهن به طرح اسان جي شان جي لائق ناهي. ④ ...هن مان معلوم ٿيو ته جنهن شيءِ کان الله تعاليٰ منع ناهي فرمايو اها اسان جي لاءِ مباح ۽ حلال آهي. ⑤ ...ملائڪن کي خليفو بڻائڻ جي خبر ظاهري طور تي مشوري جي انداز ۾ ڏني وئي نه ته الله تعاليٰ ان کان پاڪ آهي جو ان کي ڪنهن مشوري جي حاجت پوي.

جَاعِلٌ فِی الْاَرْضِ خَلِیْفَةً ؕ قَالُوْۤا اَتَجْعَلُ فِیْهَا مَنْ یُّفْسِدُ فِیْهَا وَ یَسْفِكُ

پنهنجو نائب بڻائڻ وارو آهيان ته انهن عرض ڪيو: ڇا تون زمين ۾ ان کي نائب بڻائيندين جيڪو ان ۾ فساد پکيڙيندو ۽ رت وهائيندو

الدِّمَآءَ ۚ وَ نَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ وَ نُقَدِّسُ لَكَ ؕ قَالَ اِنِّیْۤ اَعْلَمُ مَا لَا

حالانڪ اسان تنهنجي حمد ڪندي تنهنجي تسبيح ڪندا آهيون ۽ تنهنجي پاڪائي بيان ڪندا آهيون. فرمايائين بيشڪ مان اهو ڄاڻان ٿو جيڪو توهان

تَعْلَمُوْنَ ﴿۳۰﴾ وَ عَلَّمَ اٰدَمَ الْاَسْمَآءَ كُلَّهَا ثُمَّ عَرَضَهُمْ عَلَى الْمَلٰٓىٕكَةِ ۙ فَقَالَ

نه ٿا ڄاڻو○ ۽ الله تعاليٰ آدم کي سڀني شين جا نالا سيکاري ڇڏيا پوءِ انهن سڀني شين کي ملائڪن جي اڳيان پيش ڪري فرمايائين:

اَنْۢبِـُٔوْنِیْ بِاَسْمَآءِ هٰۤؤُلَآءِ اِنْ كُنْتُمْ صٰدِقِیْنَ ﴿۳۱﴾ قَالُوْا سُبْحٰنَكَ لَا عِلْمَ لَنَاۤ

جيڪڏهن توهان سچا آهيو ته انهن جا نالا ٻڌايو(1)○ (ملائڪن) عرض ڪيو: (اي الله!) تون پاڪ آهين، اسان کي ته صرف ايترو علم آهي

اِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا ؕ اِنَّكَ اَنْتَ الْعَلِیْمُ الْحَكِیْمُ ﴿۳۲﴾ قَالَ یٰۤاٰدَمُ اَنْۢبِئْهُمْ

جيترو تو اسان کي سيکاريو، بيشڪ تون ئي علم وارو، حڪمت وارو آهين(2)○ (پوءِ الله) فرمايو: اي آدم! تون انهن کي

بِاَسْمَآىٕهِمْ ۚ فَلَمَّاۤ اَنْۢبَاَهُمْ بِاَسْمَآىٕهِمْ ۙ قَالَ اَلَمْ اَقُلْ لَّكُمْ اِنِّیْۤ اَعْلَمُ غَیْبَ

انهن شين جا نالا ٻڌاءِ، پوءِ جڏهن آدم انهن کي انهن شين جا نالا ٻڌائي ڇڏيا ته (الله) فرمايو: (اي ملائڪو!) ڇا مون توهان کي نه چيو هو ته مان

السَّمٰوٰتِ وَ الْاَرْضِ ۙ وَ اَعْلَمُ مَا تُبْدُوْنَ وَ مَا كُنْتُمْ تَكْتُمُوْنَ ﴿۳۳﴾ وَ اِذْ قُلْنَا

آسمانن ۽ زمين جي سڀني لڪيل شين کي ڄاڻان ٿو ۽ مان ڄاڻان ٿو جيڪو توهان ظاهر ڪيو ٿا ۽ جيڪو توهان لڪايو ٿا○ ۽ ياد ڪريو جڏهن

لِلْمَلٰٓىٕكَةِ اسْجُدُوْا لِاٰدَمَ فَسَجَدُوْۤا اِلَّاۤ اِبْلِیْسَ ؕ اَبٰى وَ اسْتَكْبَرَ ٘ۗ وَ كَانَ مِنَ

اسان ملائڪن کي حڪم ڏنو ته آدم کي سجدو ڪريو ته ابليس جي علاوه سڀني سجدو ڪيو، ان انڪار ڪيو ۽ تڪبر ڪيو ۽(3)(4)

حاشيه ①...هن آيت ۾ الله تعاليٰ حضرت آدم عَلَيْهِ السَّلَام جي ملائڪن تي افضل هئڻ جو سبب علم ظاهر فرمايو، هن مان معلوم ٿيو علم گوشه نشيني ۽ تنهائن جي عبادت کان افضل آهي. ②...هن آيت مان انسان جي شرافت ۽ علم جي فضيلت ثابت ٿئي ٿي ۽ هي به ثابت ٿئي ٿو الله تعاليٰ جي طرف تعليم جي نسبت ڪرڻ صحيح آهي جيتوڻيڪ ان کي معلّم نه چيو ويندو ڇو ته معلّم پيشي واري تعليم ڏيندڙ کي چئبو آهي. ③...ملائڪن حضرت آدم عَلَيْهِ السَّلَام کي تعظيمي سجدو ڪيو هو ۽ اهو باقائده پيشاني زمين تي رکڻ جي صورت ۾ هو صرف مٿو جهڪائڻ نه هو. ④...هن واقعي مان معلوم ٿيو ته تڪبر اهڙو خطرناڪ عمل آهي جو هي ڪڏهن ڪڏهن انسان کي ڪفر تائين پهچائي ڇڏيندو آهي، ان ڪري هر مسلمان کي گهرجي ته اهو تڪبر ڪرڻ کان بچي.

الْكٰفِرِیْنَ ﴿٣٤﴾ وَ قُلْنَا یٰۤاٰدَمُ اسْكُنْ اَنْتَ وَ زَوْجُكَ الْجَنَّةَ وَ كُلَا مِنْهَا رَغَدًا حَیْثُ

ڪافر ٿي ويو۔ ۽ اسان فرمايو: اي آدم! تون ۽ تنهنجي گهرواري جنت ۾ رهو ۽ بنا روڪ ٽوڪ جي جتان توهان جي دل چاهي کائو،

شِئْتُمَا ۪ وَ لَا تَقْرَبَا هٰذِهِ الشَّجَرَةَ فَتَكُوْنَا مِنَ الظّٰلِمِیْنَ ﴿٣٥﴾ فَاَزَلَّهُمَا

البت ان وڻ جي ويجهو نہ وڃجو نہ تہ حد کان لنگهندڙن ۾ شامل ٿي ويندؤ(1)۔ پوءِ شيطان انهن ٻنهي کي جنت ۾ لغزش

الشَّیْطٰنُ عَنْهَا فَاَخْرَجَهُمَا مِمَّا كَانَا فِیْهِ ۪ وَ قُلْنَا اهْبِطُوْا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ ۚ

ڏني پوءِ انهن کي اتان ڪيرائي ڇڏيو جتي اهي رهندا هئا ۽ اسان فرمايو: توهان هيٺ لهي وڃو، توهان هڪ ٻئي جا دشمن ٿيندؤ

وَ لَكُمْ فِی الْاَرْضِ مُسْتَقَرٌّ وَّ مَتَاعٌ اِلٰى حِیْنٍ ﴿٣٦﴾ فَتَلَقّٰۤى اٰدَمُ مِنْ رَّبِّهٖ كَلِمٰتٍ

۽ توهان جي لاءِ هڪ خاص وقت تائين زمين ۾ ٺڪاڻو ۽ (زندگي گذارڻ جو) سامان آهي(2)۔ پوءِ آدم پنهنجي رب کان ڪجهه ڪلما سکي ورتا تہ

فَتَابَ عَلَیْهِ ؕ اِنَّهٗ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِیْمُ ﴿٣٧﴾ قُلْنَا اهْبِطُوْا مِنْهَا جَمِیْعًا ۚ فَاِمَّا

الله ان جي توبہ قبول ڪئي، بيشڪ اهو ئي گهڻو توبہ قبول ڪرڻ وارو وڏو مهربان آهي(3)۔ اسان فرمايو: توهان سڀئي جنت مان لهي وڃو پوءِ

یَاْتِیَنَّكُمْ مِّنِّیْ هُدًى فَمَنْ تَبِعَ هُدَایَ فَلَا خَوْفٌ عَلَیْهِمْ وَ لَا هُمْ یَحْزَنُوْنَ ﴿٣٨﴾

جيڪڏهن توهان وٽ منهنجي طرفان ڪا هدايت اچي تہ جيڪي منهنجي هدايت جي پيروي ڪندا انهن کي نہ ڪو خوف هوندو ۽ نہ اهي غمگين ٿيندا(4)۔

وَ الَّذِیْنَ كَفَرُوْا وَ كَذَّبُوْا بِاٰیٰتِنَاۤ اُولٰٓىٕكَ اَصْحٰبُ النَّارِ ۚ هُمْ فِیْهَا خٰلِدُوْنَ ﴿٣٩﴾ ع ٤ ١٠ ٤

۽ اهي جيڪي ڪفر ڪندا ۽ منهنجي آيتن کي جهٽلائيندا اهي دوزخ وارا هوندا، اهي هميشہ ان ۾ رهندا۔

یٰبَنِیْۤ اِسْرَآءِیْلَ اذْكُرُوْا نِعْمَتِیَ الَّتِیْۤ اَنْعَمْتُ عَلَیْكُمْ وَ اَوْفُوْا بِعَهْدِیْۤ اُوْفِ

اي يعقوب جي اولاد! ياد ڪريو منهنجو اهو احسان جيڪو مون توهان تي ڪيو ۽ منهنجو عهد پورو ڪيو مان توهان جو عهد پورو (5)(6)

حاشيہ ①... الله تعالٰي مالڪ آهي، هو پنهنجي مقبول ٻانهن کي جيڪو چاهي فرمائي، ڪنهن ٻئي کي اهو حق حاصل ناهي تہ ان کي بنياد بڻائي ڪري انبياء ڪرام عَلَيْهِمُ السَّلَام جي باري ۾ خلافِ ادب جملا چئي. ②... تلاوتِ قرآن کان علاوه پنهنجي طرفان حضرت آدم عَلَيْهِ السَّلَام جي طرف نافرماني ۽ گناهہ جي نسبت ڪرڻ حرام بلڪ عالمن سڳورن جي هڪ جماعت ان کي ڪفر چيو آهي. ③... جڏهن توبهہ جي نسبت الله تعالٰي جي طرف هجي تہ ان مان مراد "توبهہ قبول ڪرڻ" يا "الله تعالٰي جو پنهنجي رحمت سان ٻانهي تي رجوع فرمائڻ" هوندو آهي. ④... هتي جمع جي صيغي سان سيني کي لهڻ جو فرمايائين، هن ۾ حضرت آدم عَلَيْهِ السَّلَام حضرت هواء رَضِيَ اللهُ تَعَالٰى عَنْهَا سان گڏ انهن جو اولاد بہ مراد آهي جيڪو ان وقت حضرت آدم عَلَيْهِ السَّلَام جي پٺيءَ ۾ هو. ⑤... هن آيت ۾ نبي ڪريم صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم جي زماني جي يهودين کي مخاطب ڪري ڪلام فرمايو ويو آهي. ⑥... هتي ياد ڪرڻ مان مراد صرف زبان سان تذڪرو ڪرڻ ناهي بلڪ هن مان مراد هي آهي جو اهي الله تعالٰي جي اطاعت ۽ بندگي ڪري انهن نعمتن جو شڪر بجا آڻن چو تہ ڪنهن نعمت جو شڪر نہ ڪرڻ ان کي وسارڻ جي مترادف آهي.

بِعَهۡدِكُمۡ ۚ وَ اِیَّایَ فَارۡهَبُوۡنِ ﴿۴۰﴾ وَ اٰمِنُوۡا بِمَاۤ اَنۡزَلۡتُ مُصَدِّقًا لِّمَا مَعَكُمۡ وَ لَا

کندس ۽ صرف مون کان ڊڄوo ۽ ايمان آڻيو ان (ڪتاب) تي جيڪو مون لاٿو آهي اهو توهان وٽ موجود ڪتاب جي تصديق ڪرڻ وارو آهي ۽

تَكُوۡنُوۡۤا اَوَّلَ كَافِرٍۭ بِهٖ ۪ وَ لَا تَشۡتَرُوۡا بِاٰیٰتِیۡ ثَمَنًا قَلِیۡلًا ۫ وَّ اِیَّایَ فَاتَّقُوۡنِ ﴿۴۱﴾ وَ

سڀ کان پهريان ان جو انڪار ڪرڻ وارا نہ بڻجو ۽ منهنجي آيتن جي بدلي ٿوري قيمت نہ وٺو ۽ مون کان ئي ڊڄوo ۽

لَا تَلۡبِسُوا الۡحَقَّ بِالۡبَاطِلِ وَ تَكۡتُمُوا الۡحَقَّ وَ اَنۡتُمۡ تَعۡلَمُوۡنَ ﴿۴۲﴾ وَ اَقِیۡمُوا

حق کي باطل سان نہ ملايو ۽ ڄاڻي واڻي حق کي نہ لڪايو (1)o ۽ نماز قائم ڪيو

الصَّلٰوةَ وَ اٰتُوا الزَّكٰوةَ وَ ارۡكَعُوۡا مَعَ الرّٰكِعِیۡنَ ﴿۴۳﴾ اَتَاۡمُرُوۡنَ النَّاسَ بِالۡبِرِّ وَ

۽ زڪوٰة ادا ڪريو ۽ رڪوع ڪرڻ وارن سان گڏ رڪوع ڪريوo ڇا توهان ماڻهن کي ڀلائي جو حڪم ڏيو ٿا ۽

تَنۡسَوۡنَ اَنۡفُسَكُمۡ وَ اَنۡتُمۡ تَتۡلُوۡنَ الۡكِتٰبَ ؕ اَفَلَا تَعۡقِلُوۡنَ ﴿۴۴﴾ وَ اسۡتَعِیۡنُوۡا

پنهنجي پاڻ کي وساريو ٿا حالانڪ توهان ڪتاب پڙهو ٿا پوءِ ڇا توهان کي عقل ناهي(2)o ۽ صبر ۽ نماز کان

بِالصَّبۡرِ وَ الصَّلٰوةِ ؕ وَ اِنَّهَا لَكَبِیۡرَةٌ اِلَّا عَلَی الۡخٰشِعِیۡنَ ﴿۴۵﴾ ۙ الَّذِیۡنَ یَظُنُّوۡنَ اَنَّهُمۡ

مدد حاصل ڪريو ۽ بيشڪ نماز ضرور ڳوري آهي پر انهن تي جيڪي دل سان مون ڏانهن جهڪن ٿا(3)o جن کي يقين آهي تہ انهن کي

مُّلٰقُوۡا رَبِّهِمۡ وَ اَنَّهُمۡ اِلَیۡهِ رٰجِعُوۡنَ ﴿۴۶﴾ ع یٰبَنِیۡۤ اِسۡرَآءِیۡلَ اذۡكُرُوۡا نِعۡمَتِیَ الَّتِیۡۤ

ع ۵ ۵ الربع

پنهنجي رب سان ملڻو آهي۽ انهن کي انهيءَ ڏانهن موٽي وڃڻو آهيo اي يعقوب جي اولاد! ياد ڪريو منهنجو اهو احسان جيڪو مون توهان تي ڪيو ۽ هي

اَنۡعَمۡتُ عَلَیۡكُمۡ وَ اَنِّیۡ فَضَّلۡتُكُمۡ عَلَی الۡعٰلَمِیۡنَ ﴿۴۷﴾ وَ اتَّقُوۡا یَوۡمًا لَّا تَجۡزِیۡ نَفۡسٌ

جو مون توهان کي ان سڄي زماني تي فضيلت عطا ڪئي(4)o ۽ ان ڏينهن کان ڊڄو جنهن ڏينهن ڪا بہ جان ڪنهن ٻي جي

حاشيہ ①...هن آيت مان معلوم ٿيو تہ هرهڪ کي گهرجي تہ اهو حق کي باطل سان نہ ملائي ۽ نہ ئي حق کي لڪائي ڇو تہ ان ۾ فساد ۽ نقصان آهي ۽ اها بہ خبر پئي تہ حق ڳالهہ ڄاڻڻ واري تي ان کي ظاهر ڪرڻ واجب آهي ۽ حق ڳالهہ کي لڪائڻ ان تي حرام آهي. ②...هن آيت جو شانِ نزول خاص هئڻ جي باوجود حڪم عام آهي ۽ هر نيڪي جو حڪم ڏيڻ واري جي لاءِ هن ۾ تازيانہ عبرت آهي. ③...صبر جي سبب قلبي قوت ۾ اضافو ۽ نماز جي برڪت سان الله تعالٰي سان تعلق مضبوط ٿيندو آهي ۽ اهي ٻئي شيون پريشانين کي برداش ڪرڻ ۽ انهن کي پري ڪرڻ ۾ سڀ کان وڌيڪ معاون آهن. ④...هن مان مراد هي آهي تہ بني اسرائيل کي انهن جي زماني ۾ سڀني ماڻهن تي فضيلت عطا ڪئي وئي، ۽ جڏهن حضور انور صَلَّی اللهُ تَعَالٰی عَلَیْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم جي آمد ٿي تہ اها فضيلت پاڻ ڪريم صَلَّی اللهُ تَعَالٰی عَلَیْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم جي امت جي طرف منتقل ٿي وئي.

عَنْ نَّفْسٍ شَيْـًٔا وَّ لَا يُقْبَلُ مِنْهَا شَفَاعَةٌ وَّ لَا يُؤْخَذُ مِنْهَا عَدْلٌ وَّ لَا هُمْ

طرف کان بدلو نہ ڏيندي ۽ نہ ڪا سفارش مڃي ويندي ۽ نہ ان کان ڪو معاوضو ورتو ويندو ۽ نہ انهن جي مدد

يُنْصَرُوْنَ ﴿٤٨﴾ وَ اِذْ نَجَّيْنٰكُمْ مِّنْ اٰلِ فِرْعَوْنَ يَسُوْمُوْنَكُمْ سُوْٓءَ الْعَذَابِ يُذَبِّحُوْنَ

ڪئي ويندي (1)o ۽ (ياد ڪريو) جڏهن اسان توهان کي فرعونين کان نجات ڏني جيڪي توهان کي تمام برو عذاب ڏيندا هئا، توهان جي پٽن کي

اَبْنَآءَكُمْ وَ يَسْتَحْيُوْنَ نِسَآءَكُمْؕ وَ فِيْ ذٰلِكُمْ بَلَآءٌ مِّنْ رَّبِّكُمْ عَظِيْمٌ ﴿٤٩﴾ وَ

ذبح ڪندا هئا ۽ توهان جي ڌيئرن کي زندهہ ڇڏي ڏيندا هئا ۽ ان ۾ توهان جي رب جي طرف کان وڏي آزمائش هئيo ۽ (ياد ڪريو)

اِذْ فَرَقْنَا بِكُمُ الْبَحْرَ فَاَنْجَيْنٰكُمْ وَ اَغْرَقْنَاۤ اٰلَ فِرْعَوْنَ وَ اَنْتُمْ تَنْظُرُوْنَ ﴿٥٠﴾

جڏهن اسان توهان جي لاءِ درياءَ کي چيري وڌو پوءِ اسان توهان کي بچائي ورتو ۽ فرعونين کي توهان جي اکين جي سامهون غرق ڪري ڇڏيوo

وَ اِذْ وٰعَدْنَا مُوْسٰۤى اَرْبَعِيْنَ لَيْلَةً ثُمَّ اتَّخَذْتُمُ الْعِجْلَ مِنْۢ بَعْدِهٖ وَ اَنْتُمْ

۽ ياد ڪريو جڏهن اسان موسيٰ کان چاليهہ راتين جو واعدو فرمايو پوءِ ان جي پٺيان توهان ڳابي جي پوڄا شروع ڪري ڏني ۽ توهان واقعي

ظٰلِمُوْنَ ﴿٥١﴾ ثُمَّ عَفَوْنَا عَنْكُمْ مِّنْۢ بَعْدِ ذٰلِكَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُوْنَ ﴿٥٢﴾ وَ اِذْ اٰتَيْنَا

ظالم هئا(2)o پوءِ ان کان بعد اسان توهان کي معافي عطا فرمائي تہ جيئن توهان شڪر ادا ڪريوo ۽ ياد ڪريو جڏهن اسان موسيٰ کي ڪتاب

مُوْسَى الْكِتٰبَ وَ الْفُرْقَانَ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُوْنَ ﴿٥٣﴾ وَ اِذْ قَالَ مُوْسٰى لِقَوْمِهٖ يٰقَوْمِ

عطا ڪيو ۽ حق ۽ باطل ۾ فرق ڪرڻ تہ جيئن توهان هدايت ماڻيوo ۽ ياد ڪريو جڏهن موسيٰ پنهنجي قوم کي چيو: اي منهنجي

اِنَّكُمْ ظَلَمْتُمْ اَنْفُسَكُمْ بِاتِّخَاذِكُمُ الْعِجْلَ فَتُوْبُوْۤا اِلٰى بَارِىٕكُمْ فَاقْتُلُوْۤا

قوم توهان ڳابي (کي معبود) بڻائي پنهنجي جانين تي ظلم ڪيو تنهنڪري (هاڻي) پنهنجي پيدا ڪرڻ واري جي بارگاهہ ۾ توبہ ڪريو (هن طرح) (3)

حاشيہ ①...هن مان معلوم ٿيو تہ قيامت جي ڏينهن ڪافر کي نہ ڪو ڪافر نفعو پهچائي سگهندو ۽ نہ ڪو مسلمان، ان ڏينهن شفاعت صرف مسلمان جي لاءِ هوندي. ②...فرعون ۽ فرعونين جي هلاڪت کان پوءِ جڏهن حضرت موسيٰ عَلَيْهِ السَّلَام بني اسرائيل کي وٺي مصر ڏانهن موٽيا پوءِ انهن جي درخواست تي الله تعاليٰ تورات عطا فرمائڻ جو واعدو فرمايو ۽ ان جي لاءِ ٽيهہ ڏينهن ۽ وڌيڪ ڏهن ڏينهن جو اضافو ڪري چاليهن ڏينهن جي مدت مقرر ٿي. ③...هن آيت مان معلوم ٿيو تہ شرڪ ڪرڻ سان مسلمان مرتد ٿي ويندو آهي ۽ مرتد جي سزا قتل آهي ڇو تہ اهو الله تعاليٰ سان بغاوت ڪري رهيو آهي ۽ جيڪو الله تعاليٰ جو باغي هجي ان کي قتل ڪري ڇڏڻ ئي حڪمت ۽ مصلحت جي عين مطابق آهي.

اَنْفُسَكُمْ ؕ ذٰلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ عِنْدَ بَارِئِكُمْ ؕ فَتَابَ عَلَيْكُمْ ؕ اِنَّهٗ هُوَ التَّوَّابُ

جو توهان پنهنجي ماڻهن کي قتل ڪريو، اهو توهان جي پيدا ڪرڻ واري وٽ توهان جي لاءِ بهتر آهي پوءِ ان توهان جي توبه قبول ڪئي

الرَّحِيْمُ ﴿۵۴﴾ وَ اِذْ قُلْتُمْ يٰمُوْسٰى لَنْ نُّؤْمِنَ لَكَ حَتّٰى نَرَى اللّٰهَ جَهْرَةً

بيشڪ اهو ئي گهڻو توبه قبول ڪرڻ وارو مهربان آهيo ۽ ياد ڪريو جڏهن توهان چيو: اي موسيٰ! اسان هرگز توهان جو يقين نه ڪنداسين جيستائين

فَاَخَذَتْكُمُ الصّٰعِقَةُ وَ اَنْتُمْ تَنْظُرُوْنَ ﴿۵۵﴾ ثُمَّ بَعَثْنٰكُمْ مِّنْۢ بَعْدِ مَوْتِكُمْ

ظاهر ظهور خدا کي نه ڏسي وٺون پوءِ توهان جي ڏسندي ئي ڏسندي توهان کي ڪڙڪ (گوڙ) اچي ورتو(1)o پوءِ توهان جي موت کان پوءِ اسان توهان کي

لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُوْنَ ﴿۵۶﴾ وَ ظَلَّلْنَا عَلَيْكُمُ الْغَمَامَ وَ اَنْزَلْنَا عَلَيْكُمُ الْمَنَّ وَ

زنده ڪيو ته جيئن توهان شڪر ادا ڪريوo ۽ اسان توهان جي مٿان ڪڪرن کي ڇانو بڻائي ڇڏيو ۽ توهان جي مٿان من ۽

السَّلْوٰى ؕ كُلُوْا مِنْ طَيِّبٰتِ مَا رَزَقْنٰكُمْ ؕ وَ مَا ظَلَمُوْنَا وَ لٰكِنْ كَانُوْۤا اَنْفُسَهُمْ

سلويٰ لاٿو (جو) اسان جون ڏنل پاڪيزه شيون ڪائو ۽ انهن اسان جو ڪجهه نه بگاڙيو بلڪ پنهنجي جانين تي

يَظْلِمُوْنَ ﴿۵۷﴾ وَ اِذْ قُلْنَا ادْخُلُوْا هٰذِهِ الْقَرْيَةَ فَكُلُوْا مِنْهَا حَيْثُ شِئْتُمْ رَغَدًا وَّ

ئي ظلم ڪندا رهيا(2)o ۽ جڏهن اسان انهن کي چيو ته هن شهر ۾ داخل ٿي وڃو پوءِ ان ۾ جتي چاهيو بنا روڪ ٽوڪ کائو ۽

ادْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا وَّ قُوْلُوْا حِطَّةٌ نَّغْفِرْ لَكُمْ خَطٰيٰكُمْ ؕ وَ سَنَزِيْدُ

دروازي مان سجدو ڪندي داخل ٿجو ۽ چوندا رهجو، اسان جا گناه معاف ٿين، اسان توهان جون خطائون بخشي ڇڏينداسين ۽

الْمُحْسِنِيْنَ ﴿۵۸﴾ فَبَدَّلَ الَّذِيْنَ ظَلَمُوْا قَوْلًا غَيْرَ الَّذِيْ قِيْلَ لَهُمْ فَاَنْزَلْنَا

عنقريب اسان نيڪي ڪرڻ وارن کي اجان وڌيڪ عطا ڪنداسينo پوءِ انهن ظالمن جيڪو انهن کي چيو ويو هو ان کي هڪ ٻي ڳالهه سان (3)(4)

حاشيہ ① هن واقعي مان شانِ انبياء عَلَيهِمُ السَّلام به ظاهر ٿيو جو حضرت موسيٰ عَلَيهِ السَّلام کي "اسان اوهان جو يقين نه ڪنداسين" چوڻ جي شامت ۾ بني اسرائيل هلاڪ ڪيا ويا. ② "من" جي باري ۾ صحيح قول اهو آهي ته اها ترنجبين وانگر هڪ مٺي شيءِ هئي ۽ "سلويٰ" جي باري ۾ صحيح قول هي آهي ته اهو هڪ ننڍو پکي هو. ③ بني اسرائل کي هي حڪم هو ته دروازي ما سجدو ڪندي ۽ زبان سان "حِطَّةٌ" چوندي داخل ٿين، انهن ٻنهي حڪمن جي مخالفت ڪئي ۽ سجدو ڪندي داخل ٿيڻ جي بدران سرينن ڀر گهلجندي داخل ٿيا ۽ توبهہ ۽ استغفار جو ڪلمو پڙهڻ جي بدران مذاق جي طور تي "حَبَّةٌ فِی شَعرة" چوڻ لڳا جنهن جو معنٰي هو: وار ۾ داڻو.

عَلَى الَّذِيْنَ ظَلَمُوْا رِجْزًا مِّنَ السَّمَآءِ بِمَا كَانُوْا يَفْسُقُوْنَ ﴿٥٩﴾ وَاِذِ اسْتَسْقٰى ع ٦ ١٣ ٦

بدلي ڇڏيو پوءِ اسان آسمان مان انهن ظالمن تي عذاب نازل ڪيو ڇوته اهي نافرماني ڪندا هئا۝ ۽ ياد ڪريو، جڏهن موسيٰ

مُوْسٰى لِقَوْمِهٖ فَقُلْنَا اضْرِبْ بِّعَصَاكَ الْحَجَرَ ؕ فَانْفَجَرَتْ مِنْهُ اثْنَتَا عَشْرَةَ

پنهنجي قوم جي لاءِ پاڻي گهريو ته اسان فرمايو ته پٿر تي پنهنجي لٺ هڻ، پوءِ يڪدم ان مان ٻارنهن چشما وهي نڪتا (۽)

عَيْنًا ؕ قَدْ عَلِمَ كُلُّ اُنَاسٍ مَّشْرَبَهُمْ ؕ كُلُوْا وَاشْرَبُوْا مِنْ رِّزْقِ اللّٰهِ وَلَا

هر ٽولي پنهنجي پاڻي پيئڻ جي جڳهه کي سڃاڻي ورتو (۽ اسان فرمايو ته) الله جو رزق کائو ۽ پيئو ۽

تَعْثَوْا فِي الْاَرْضِ مُفْسِدِيْنَ ﴿٦٠﴾ وَاِذْ قُلْتُمْ يٰمُوْسٰى لَنْ نَّصْبِرَ عَلٰى طَعَامٍ

زمين ۾ فساد پکيڙيندي نه ڦرو (1)(2)۝ ۽ جڏهن توهان چيو: اي موسيٰ! اسان هڪ کاڌي تي هرگز صبر نٿا ڪري سگهون،

وَّاحِدٍ فَادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُخْرِجْ لَنَا مِمَّا تُنْۢبِتُ الْاَرْضُ مِنْۢ بَقْلِهَا وَقِثَّآىِٕهَا وَ

تنهنڪري توهان پنهنجي رب کان دعا ڪريو ته اسان جي لاءِ اهي شيون ڪڍي جيڪي زمين ڄمائي ٿي جيئن ساڳ ۽ ونگي ۽

فُوْمِهَا وَعَدَسِهَا وَبَصَلِهَا ؕ قَالَ اَتَسْتَبْدِلُوْنَ الَّذِيْ هُوَ اَدْنٰى بِالَّذِيْ هُوَ

ڪڻڪ ۽ مسور ۽ بصر. فرمايائين: ڇا توهان بهتر شيءِ جي بدلي ۾ بيڪار شيون گهرو ٿا، (چڱو پوءِ)

خَيْرٌ ؕ اِهْبِطُوْا مِصْرًا فَاِنَّ لَكُمْ مَّا سَاَلْتُمْ ؕ وَضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الذِّلَّةُ وَ

مصر جي ملڪ يا ڪنهن شهر ۾ قيام ڪريو، اتي توهان کي اهو سڀ ڪجهه ملندو جيڪو توهان گهريو آهي ۽ انهن تي ذلت ۽ غربت مسلط

الْمَسْكَنَةُ ۗ وَبَآءُوْ بِغَضَبٍ مِّنَ اللّٰهِ ؕ ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ كَانُوْا يَكْفُرُوْنَ بِاٰيٰتِ اللّٰهِ وَ

ڪئي وئي ۽ اهي خدا جي غضب جا مستحق ٿي ويا، اها ذلت ۽ غربت ان ڪري هئي جو هي الله جي آيتن جو انڪار ڪندا هئا ۽ (3)(4)

حاشيه ①...هن آيت ۾ ماڻهن جو انبياء ڪرام عَلَيْهِمُ السَّلَام جي بارگاهه ۾ مدد گهرڻ ۽ انبياء ڪرام عَلَيْهِمُ السَّلَام جو انهن جي مشڪل آسان ڪرڻ جو ثبوت به آهي. ②...پٿر مان چشمو جاري ڪرڻ حضرت موسيٰ عَلَيْهِ السَّلَام جو عظيم معجزو هو جڏهن ته اسان جي آقا، حضور سيد المرسلين صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم پنهنجي مبارڪ آڱرين سان پاڻي جا چشما جاري فرمايا ۽ هي ان کان به وڌيڪ معجزو هو. ③...بني اسرائيل ساڳ ونگي وغيره جيڪي شيون گهريون انهن جو مطالبو گناهه نه هو پر ”من ۽ سلويٰ“ جهڙي نعمت کي ڇڏي ڪري انهن ڏانهن مائل ٿيڻ ننڍو خيال آهي. جڏهن وڏن سان نسبت هجي ته دل ۽ دماغ ۾ سوچ به وڏي ٻڻائڻ گهرجي. ④...بني اسرائيل بلند مرتبن تي فائز هئڻ کان پوءِ جن سببن جي ڪري ذلت ۽ غربت جي اونهي کڏ ۾ ڪريا ڪاش! انهن سببن کي سامهون رکندي عبرت ۽ نصيحت جي لاءِ هڪ پيرو مسلمان به پنهنجي عملن ۽ فعلن جو جائزو وٺن ۽ پنهنجي ماضي ۽ حال جو مشاهدو ڪن.

٧ ع٢ ٧

يَقْتُلُوْنَ النَّبِيّٖنَ بِغَيْرِ الْحَقِّ ؕ ذٰلِكَ بِمَا عَصَوْا وَّ كَانُوْا يَعْتَدُوْنَ (٦١) ع اِنَّ

نبين کي ناحق شهيد ڪندا هئا. (۽) اها ان ڪري هئي جو انهن نافرماني ڪئي ۽ اهي مسلسل سرڪشي ڪري رهيا هئاo بيشڪ

الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَ الَّذِيْنَ هَادُوْا وَ النَّصٰرٰى وَ الصّٰبِـِٕيْنَ مَنْ اٰمَنَ بِاللّٰهِ وَ الْيَوْمِ

ايمان وارن پڻ يهودين ۽ عيسائين ۽ تارن جي پوڄا ڪرڻ وارن مان جيڪي بہ سچي دل سان الله تي ۽ آخرت جي ڏينهن تي ايمان آڻن

الْاٰخِرِ وَ عَمِلَ صَالِحًا فَلَهُمْ اَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ ۚ ۖ وَ لَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَ لَا هُمْ

۽ نيڪ ڪم ڪن تہ ان جو ثواب انهن جي رب وٽ آهي ۽ انهن تي نہ ڪو خوف هوندو ۽ نہ اهي غمگين ٿيندا‎o ۽ ياد ڪريو جڏهن اسان توهان کان

يَحْزَنُوْنَ (٦٢) وَ اِذْ اَخَذْنَا مِيْثَاقَكُمْ وَ رَفَعْنَا فَوْقَكُمُ الطُّوْرَ ؕ خُذُوْا مَاۤ اٰتَيْنٰكُمْ

عهد ورتو ۽ توهان جي مٿان طور جبل کي لٽڪائي ڇڏيو (۽ چيو تہ) مضبوطي سان پڪڙيو ان (ڪتاب) کي جيڪو اسان توهان کي عطا ڪيو

بِقُوَّةٍ وَّ اذْكُرُوْا مَا فِيْهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُوْنَ (٦٣) ثُمَّ تَوَلَّيْتُمْ مِّنْۢ بَعْدِ ذٰلِكَ ۚ فَلَوْ لَا

آهي ۽ جيڪو ڪجھ ان ۾ بيان ڪيو ويو آهي ان کي ياد ڪريو هن اميد تي جو توهان پرهيزگار بڻجي وڃو (1)o ان کان پوءِ وري توهان ڦري ويا تہ جيڪڏهن توهان

فَضْلُ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ وَ رَحْمَتُهٗ لَكُنْتُمْ مِّنَ الْخٰسِرِيْنَ (٦٤) وَ لَقَدْ عَلِمْتُمُ الَّذِيْنَ

تي الله جو فضل ۽ ان جي رحمت نہ هجي ها تہ توهان نقصان کڻڻ وارن مان تي وڃو ها‎o ۽ يقيناً توهان کي معلوم آهن اهي ماڻهو جن توهان

اعْتَدَوْا مِنْكُمْ فِي السَّبْتِ فَقُلْنَا لَهُمْ كُوْنُوْا قِرَدَةً خٰسِـِٕيْنَ (٦٥) ۚ فَجَعَلْنٰهَا نَكَالًا

مان ڇنڇر جي ڏينهن ۾ سرڪشي ڪئي، تہ اسان انهن کي چيو تہ ڌتڪاريل بندر بڻجي وڃو‎o پوءِ اسان اهو واقعو ان وقت جي ماڻهن

لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهَا وَ مَا خَلْفَهَا وَ مَوْعِظَةً لِّلْمُتَّقِيْنَ (٦٦) وَ اِذْ قَالَ مُوْسٰى لِقَوْمِهٖۤ

۽ ان کان پوءِ وارن جي لاءِ عبرت ۽ پرهيزگارن جي لاءِ نصيحت بڻائي ڇڏيو(2)‎o ۽ ياد ڪريو جڏهن موسيٰ پنهنجي قوم کي فرمايو:

حاشيہ ① ...هن ۾ صورةً واعدو پورو ڪرڻ تي مجبور ڪرڻ ڏنو پيو وڃي، هن حوالي سان ياد رهي تہ دين قبول ڪرڻ تي جبر (مجبور) نٿو ڪري سگهجي البت دين قبول ڪرڻ کان پوءِ ان جي احڪامن تي عمل ڪرڻ تي مجبور ڪيو ويندو. هن جو مثال ائين سمجهو تہ ڪنهن کي پنهنجي ملڪ ۾ آڻڻ تي حڪومت مجبور ناهي ڪندي پر جيڪڏهن ڪو ملڪ ۾ اچي وڃي تہ حڪومت ان کي قانون تي عمل ڪرڻ تي ضرور مجبور ڪندي. ② ...هن مان معلوم ٿيو تہ قرآنِ پاڪ ۾ عذاب جا واقعا اسان جي عبرت لاءِ بيان ڪيا ويا آهن تنهنڪري قرآنِ پاڪ جي حقن مان آهي تہ اهڙي طرح جا واقعا ۽ آيتون پڙهي ڪري پنهنجي اصلاح ڏانهن بہ توجهہ ڪئي وڃي.

اِنَّ اللّٰهَ يَاْمُرُكُمْ اَنْ تَذْبَحُوْا بَقَرَةً ؕ قَالُوْۤا اَتَتَّخِذُنَا هُزُوًا ؕ قَالَ اَعُوْذُ

بيشڪ الله توهان کي حڪم ڏئي ٿو ته هڪ ڳئون ذبح ڪريو پوءِ انهن چيو ته ڇا توهان اسان سان مذاق ڪيو ٿا؟ موسيٰ فرمايو:

بِاللّٰهِ اَنْ اَكُوْنَ مِنَ الْجٰهِلِيْنَ (٦٧) قَالُوا ادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّنْ لَّنَا مَا هِيَ ؕ قَالَ

مان الله جي پناهه گهران ٿو جو مان جاهلن مان ٿيان(1)o انهن چيو ته اوهان پنهنجي رب سان دعا ڪيو ته اهو اسان کي ٻڌائي ته اها ڳئون ڪهڙي آهي؟ فرمايائون:

اِنَّهٗ يَقُوْلُ اِنَّهَا بَقَرَةٌ لَّا فَارِضٌ وَّلَا بِكْرٌ ؕ عَوَانٌۢ بَيْنَ ذٰلِكَ ؕ فَافْعَلُوْا مَا

الله فرمائي ٿو ته اها هڪ اهڙي ڳئون آهي جيڪا نه ٻڍي پوڙهي آهي ۽ نه بلڪل گهٽ عمر بلڪ انهن ٻنهيءَ جي وچواري هجي، پوءِ اهو ڪريو جنهن جو توهان

تُؤْمَرُوْنَ (٦٨) قَالُوا ادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّنْ لَّنَا مَا لَوْنُهَا ؕ قَالَ اِنَّهٗ يَقُوْلُ

کي حڪم ڏنو پيو وڃي(2)o انهن چيو: اوهان پنهنجي رب کان دعا ڪيو ته اهو اسان کي ٻڌائي، ان ڳئون جو رنگ ڪهڙو آهي؟ فرمايائون ته

اِنَّهَا بَقَرَةٌ صَفْرَآءُ ۙ فَاقِعٌ لَّوْنُهَا تَسُرُّ النّٰظِرِيْنَ (٦٩) قَالُوا ادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّنْ

الله فرمائي ٿو ته اها ڦڪي رنگ جي ڳئون آهي جنهن جو رنگ گهڻو گهرو آهي، اها ڳئون ڏسڻ وارن کي خوشي ڏيندي آهيo انهن چيو: اوهان پنهنجي رب

لَّنَا مَا هِيَ ۙ اِنَّ الْبَقَرَ تَشٰبَهَ عَلَيْنَا ؕ وَاِنَّاۤ اِنْ شَآءَ اللّٰهُ لَمُهْتَدُوْنَ (٧٠) قَالَ

کان دعا ڪريو ته اسان جي لاءِ واضح طور بيان ڪري ته اها ڳئون ڪهڙي آهي؟ ڇوته بيشڪ ڳئون اسان تي مشتبه ٿي وئي آهي ۽ جيڪڏهن الله چاهيندو ته يقيناً

اِنَّهٗ يَقُوْلُ اِنَّهَا بَقَرَةٌ لَّا ذَلُوْلٌ تُثِيْرُ الْاَرْضَ وَلَا تَسْقِي الْحَرْثَ ۚ مُسَلَّمَةٌ

اسان راهه ماڻيندا سين o (موسيٰ) فرمايو: الله فرمائي ٿو ته اها هڪ اهڙي ڳئون آهي جنهن کان اها خدمت ناهي ورتي ويندي جو اها زمين ۾

لَّا شِيَةَ فِيْهَا ؕ قَالُوا الْـٰٔنَ جِئْتَ بِالْحَقِّ ؕ فَذَبَحُوْهَا وَمَا كَادُوْا يَفْعَلُوْنَ (٧١) ع ٨ ١٠ ٨

هر هلائي ۽ نه اها کيتيءَ کي پاڻي ڏيئي ٿي بلڪل بي عيب آهي، ان ۾ ڪو داغ نه آهي، (اهو ٻڌي) انهن چيو: هاڻي اوهان بلڪل درست ڳالهه آندي آهي (3)o

---

حاشيہ ① ...پيغمبر ڪوڙ، دل لڳي ۽ ڪنهن جو مذاق اڏائڻ وغيره عيبن کان پاڪ آهن البت خوش طبعي هڪ محمود صفت آهي هيءَ انهن ۾ ٿي سگهي ٿي. ② ...نبي جي فرمان تي بغير ڪنهن سوچ ۽ خيال جي عمل ڪرڻ گهرجي ۽ عمل ڪرڻ جي بدران اجائي ڳالهه ناهڻ بي ادبن جو ڪم آهي. ③ ...هن مان معلوم ٿيو ته شرعي احڪامن جي متعلق نامناسب بحث مشقت جو سبب آهي.

وَ اِذْ قَتَلْتُمْ نَفْسًا فَادّٰرَءْتُمْ فِیْهَا ؕ وَ اللّٰهُ مُخْرِجٌ مَّا كُنْتُمْ تَكْتُمُوْنَ ۚ﴿٧٢﴾ فَقُلْنَا

پوءِ انهن ان ڳئون کي ذبح ڪيو حالانڪ اهي ذبح ڪندي معلوم نٿي ٿيا ۽ ياد ڪريو جڏهن توهان هڪ شخص کي قتل ڪري ڇڏيو پوءِ ان جو الزام ڪنهن ٻي تي وجهڻ

اضْرِبُوْهُ بِبَعْضِهَا ؕ كَذٰلِكَ یُحْیِ اللّٰهُ الْمَوْتٰى ۙ وَ یُرِیْكُمْ اٰیٰتِهٖ لَعَلَّكُمْ

لڳا حالانڪ الله ظاهر ڪرڻ وارو هو ان کي جنهن کي توهان لڪائي رهيا هئا. پوءِ اسان فرمايو: (تہ) ان مقتول کي ان ڳئون جو هڪ ٽڪڙو هڻو. اهڙي طرح الله

تَعْقِلُوْنَ ﴿٧٣﴾ ثُمَّ قَسَتْ قُلُوْبُكُمْ مِّنْۢ بَعْدِ ذٰلِكَ فَهِیَ كَالْحِجَارَةِ اَوْ اَشَدُّ

مردن کي زنده ڪندو ۽ اهو توهان کي پنهنجون نشانيون ڏيکاري ٿو تہ جيئن توهان سمجهي وڃو○ پوءِ ان کان پوءِ توهان جون دليون سخت ٿي ويون تہ اهي پٿرن جيان

قَسْوَةً ؕ وَ اِنَّ مِنَ الْحِجَارَةِ لَمَا یَتَفَجَّرُ مِنْهُ الْاَنْهٰرُ ؕ وَ اِنَّ مِنْهَا لَمَا یَشَّقَّقُ

آهن بلڪ انهن کان بہ وڌيڪ سخت ۽ پٿرن مان تہ ڪجھ اهي آهن جن مان نديون وهي نڪرن ٿيون ۽ ڪجھ اهي آهن جو جڏهن ڦاٽي پون ٿا

فَیَخْرُجُ مِنْهُ الْمَآءُ ؕ وَ اِنَّ مِنْهَا لَمَا یَهْبِطُ مِنْ خَشْیَةِ اللّٰهِ ؕ وَ مَا اللّٰهُ بِغَافِلٍ

تہ انهن مان پاڻي نڪرندو آهي ۽ ڪجھ اهي آهن جيڪي الله جي ڊپ کان ڪري پوندا آهن۽ الله توهان جي عملن کان هرگز بي

عَمَّا تَعْمَلُوْنَ ﴿٧٤﴾ اَفَتَطْمَعُوْنَ اَنْ یُّؤْمِنُوْا لَكُمْ وَ قَدْ كَانَ فَرِیْقٌ مِّنْهُمْ

خبر نہ آهي(1)○ پوءِ اي مسلمانو! ڇا توهان اها اميد رکو ٿا تہ اهي توهان جي ڪري ايمان آڻيندا حالانڪ انهن ۾

یَسْمَعُوْنَ كَلٰمَ اللّٰهِ ثُمَّ یُحَرِّفُوْنَهٗ مِنْۢ بَعْدِ مَا عَقَلُوْهُ وَ هُمْ یَعْلَمُوْنَ ﴿٧٥﴾ وَ اِذَا

هڪ ٽولو اهو هو جيڪي اهي الله جو ڪلام ٻڌندا هئا ۽ پوءِ ان کي سمجهڻ کان پوءِ ڄاڻي واڻي بدلي ڇڏيندا هئا(2)○ ۽ جڏهن اهي مسلمانن

لَقُوا الَّذِیْنَ اٰمَنُوْا قَالُوْۤا اٰمَنَّا ۚۖ وَ اِذَا خَلَا بَعْضُهُمْ اِلٰى بَعْضٍ قَالُوْۤا اَتُحَدِّثُوْنَهُمْ

سان ملندا آهن تہ چوندا آهن تہ اسان ايمان آڻي چڪا آهيون ۽ جڏهن پاڻ ۾ اڪيلا هوندا آهن تہ چوندا آهن: ڇا انهن جي سامهون اهو علم بيان ڪيو ٿا

حاشيہ ①...هن مان معلوم ٿيو تہ دل جي سختي تمام خطرناڪ آهي. ②...هن مان معلوم ٿيو تہ عالِم جو بگڙڻ عوام جي بگڙڻ کان وڌيڪ تباهہ ڪندڙ آهي ڇو تہ عوام عالمن کي پنهنجو هادي ۽ رهنما سمجهندا آهن، اهي عالمن جي ڳالهين تي عمل ڪندا آهن ۽ انهن جي ڪمن کي دليل بڻائيندا آهن ۽ جڏهن عالمن ئي جي عقيدن ۽ عملن ۾ بگاڙ پيدا ٿي وڃي تہ عوام هدايت جي راهہ تي ڪيئن هلي سگهندو.

بِمَا فَتَحَ اللّٰهُ عَلَيْكُمْ لِيُحَآجُّوْكُمْ بِهٖ عِنْدَ رَبِّكُمْ ؕ اَفَلَا تَعْقِلُوْنَ ﴿۷۶﴾ اَوَلَا

جيڪو الله توهان تي ظاهر ڪيو آهي؟ ته جيئن ان جي ذريعي اهي توهان جي رب جي بارگاهه ۾ توهان تي حجت قائم ڪن، ڇا توهان کي عقل ناهي؟ (1)○

يَعْلَمُوْنَ اَنَّ اللّٰهَ يَعْلَمُ مَا يُسِرُّوْنَ وَمَا يُعْلِنُوْنَ ﴿۷۷﴾ وَمِنْهُمْ اُمِّيُّوْنَ لَا

ڇا اهي ايتري ڳالهه نٿا ڄاڻن ته الله ڄاڻي ٿو جيڪو ڪجهه اهي لڪائن ٿا ۽ جيڪو ڪجهه ظاهر ڪن ٿا○ ۽ انهن مان ڪجهه اڻ پڙهيل آهن جيڪي ڪتاب کي

يَعْلَمُوْنَ الْكِتٰبَ اِلَّاۤ اَمَانِيَّ وَاِنْ هُمْ اِلَّا يَظُنُّوْنَ ﴿۷۸﴾ فَوَيْلٌ لِّلَّذِيْنَ يَكْتُبُوْنَ

نٿا ڄاڻن پر زباني پڙهڻ يا ڪجهه پنهنجي من گهڙت ۽ اهي صرف خيال ۽ گمان ۾ پيل آهن○ پوءِ بربادي آهي انهن ماڻهن جي لاءِ جيڪي پنهنجي

الْكِتٰبَ بِاَيْدِيْهِمْ ۗ ثُمَّ يَقُوْلُوْنَ هٰذَا مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ لِيَشْتَرُوْا بِهٖ ثَمَنًا

هٿن سان ڪتاب لکن ٿا پوءِ چوندا آهن: هي خدا جي طرف کان آهي جو ان جي بدلي ۾ ٿوري قيمت حاصل ڪن ته انهن ماڻهن

قَلِيْلًا ؕ فَوَيْلٌ لَّهُمْ مِّمَّا كَتَبَتْ اَيْدِيْهِمْ وَوَيْلٌ لَّهُمْ مِّمَّا يَكْسِبُوْنَ ﴿۷۹﴾ وَ

جي لاءِ انهن جي هٿن جي لکيل هئڻ جي ڪري هلاڪت آهي ۽ انهن جي لاءِ انهن جي ڪمائي جي ڪري تباهي ۽ بربادي آهي○ ۽

قَالُوْا لَنْ تَمَسَّنَا النَّارُ اِلَّاۤ اَيَّامًا مَّعْدُوْدَةً ؕ قُلْ اَتَّخَذْتُمْ عِنْدَ اللّٰهِ عَهْدًا

چيائون: اسان کي ته باهه هرگز نه ڇُهندي پر ڳڻپ جا ڪجهه ڏينهن. اي حبيب! تون فرماءِ: ڇا توهان خدا کان ڪو واعدو ورتو آهي؟ (جيڪڏهن ائين آهي

فَلَنْ يُّخْلِفَ اللّٰهُ عَهْدَهٗۤ اَمْ تَقُوْلُوْنَ عَلَى اللّٰهِ مَا لَا تَعْلَمُوْنَ ﴿۸۰﴾ بَلٰى مَنْ كَسَبَ

پوءِ) ته الله هرگز واعدي خلافي نه ڪندو بلڪ توهان الله تي اها ڳالهه چئي رهيا آهيو جنهن جو توهان کي علم ناهي○ ڇو نه، جنهن

سَيِّئَةً وَّاَحَاطَتْ بِهٖ خَطِيْٓــٴَـتُهٗ فَاُولٰٓىٕكَ اَصْحٰبُ النَّارِ ۚ هُمْ فِيْهَا خٰلِدُوْنَ ﴿۸۱﴾ وَ

گناهه ڪمايو ۽ ان جي خطا ان جو گهيرو ڪري ورتو پوءِ اهي ئي ماڻهو جهنمي آهن، اهي هميشه ان ۾ رهندا (2)(3)○ ۽

النصف

حاشيه ①...هن مان معلوم ٿيو ته حق لڪائڻ ۽ سرڪار مدينه صلَّی اللہ تعالٰی علیہ واٰلہٖ وسلّم جي اوصافن کي لڪائڻ ۽ انهن جي ڪمالن جو انڪار ڪرڻ يهودين جو طريقو آهي. ②...هن آيت ۾ گناهه مان شرڪ ۽ ڪفر مراد آهي. ③...احاطو ڪرڻ مان هي مراد آهي ته نجات جون تمام واٽون بند ٿي وڃن ۽ ڪفر ۽ شرڪ ئي تي ان کي موت اچي.

۹ ع ۱۱ ۹

الَّذِیْنَ اٰمَنُوْا وَ عَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ اُولٰٓىٕكَ اَصْحٰبُ الْجَنَّةِۚ هُمْ فِیْهَا خٰلِدُوْنَ۠ (۸۲)

جن ايمان آندو ۽ چڱا ڪم ڪيا اهي جنت وارا آهن انهن کي هميشه ان ۾ رهڻو آهي○

وَ اِذْ اَخَذْنَا مِیْثَاقَ بَنِیْۤ اِسْرَآءِیْلَ لَا تَعْبُدُوْنَ اِلَّا اللّٰهَ۫ وَ بِالْوَالِدَیْنِ

۽ ياد ڪريو جڏهن اسان بني اسرائيل کان عهد ورتو ته الله کان سواءِ ڪنهن جي عبادت نه ڪريو ۽ ماءُ پيءُ

اِحْسَانًا وَّ ذِی الْقُرْبٰى وَ الْیَتٰمٰى وَ الْمَسٰكِیْنِ وَ قُوْلُوْا لِلنَّاسِ حُسْنًا وَّ اَقِیْمُوا

سان ڀلائي ڪريو ۽ مائٽن ۽ يتيمن ۽ مسڪينن سان (سٺو سلوڪ ڪريو) ۽ ماڻهن کي چڱي ڳالهه چئو ۽ نماز قائم

الصَّلٰوةَ وَ اٰتُوا الزَّكٰوةَؕ ثُمَّ تَوَلَّیْتُمْ اِلَّا قَلِیْلًا مِّنْكُمْ وَ اَنْتُمْ مُّعْرِضُوْنَ (۸۳)

رکو ۽ زڪوٰة ڏيو (پر) پوءِ توهان مان ڪجهه ماڻهن کان علاوه سڀ ڦري ويا ۽ توهان (ائين ئي الله جي احڪامن کان) منهن موڙڻ وارا آهيو(1)(2)○

وَ اِذْ اَخَذْنَا مِیْثَاقَكُمْ لَا تَسْفِكُوْنَ دِمَآءَكُمْ وَ لَا تُخْرِجُوْنَ اَنْفُسَكُمْ مِّنْ

۽ ياد ڪريو جڏهن اسان توهان کان عهد ورتو ته پاڻ ۾ ڪنهن جو رت نه وهائجو ۽ پنهنجن ماڻهن کي پنهنجن ڳوٺن مان نه

دِیَارِكُمْ ثُمَّ اَقْرَرْتُمْ وَ اَنْتُمْ تَشْهَدُوْنَ (۸۴) ثُمَّ اَنْتُمْ هٰۤؤُلَآءِ تَقْتُلُوْنَ

ڪڍجو پوءِ توهان اقرار به ڪيو ۽ توهان (پاڻ ان جا) گواهه آهيو○ پوءِ اهي توهان ئي آهيو جيڪي پنهنجي ماڻهن کي قتل (به) ڪرڻ لڳؤ

اَنْفُسَكُمْ وَ تُخْرِجُوْنَ فَرِیْقًا مِّنْكُمْ مِّنْ دِیَارِهِمْ٘ تَظٰهَرُوْنَ عَلَیْهِمْ بِالْاِثْمِ وَ

۽ پاڻ مان هڪ ٽولي کي ان جي وطن مان (به) ڪڍڻ لڳؤ، توهان انهن جي خلاف گناهه ۽ زيادتي جي ڪمن ۾ مدد به ڪيو ٿاءِ جيڪڏهن اهي ئي قيدي ٿي

الْعُدْوَانِؕ وَ اِنْ یَّاْتُوْكُمْ اُسٰرٰى تُفٰدُوْهُمْ وَ هُوَ مُحَرَّمٌ عَلَیْكُمْ اِخْرَاجُهُمْؕ

ڪري تو وٽ اچن پوءِ توهان معاوضو ڏئي انهن کي ڇڏائي وٺو ٿا ڇڏايو ٿا حالانڪ توهان تي ته انهن کي ڪيڻ ئي حرام آهي ته ڇا توهان الله جي ڪجهه

حاشيه ①...چڱي ڳالهه مان مراد نيڪي جي دعوت ڏيڻ ۽ برائين سان روڪڻ آهي. نيڪي جي دعوت ۾ ان جا تمام طريقا داخل آهن،
جيئن بيان ڪرڻ، درس ڏيڻ، وعظ ۽ نصيحت ڪرڻ وغيره. ②...هن مان معلوم ٿيو ته بني اسرائيل جي عادت ئي الله تعالٰي
جي احڪامن کان منهن ڦيرڻ ۽ ان جي عهد کان ڦري وڃڻ آهي

اَفَتُؤْمِنُوْنَ بِبَعْضِ الْكِتٰبِ وَ تَكْفُرُوْنَ بِبَعْضٍۚ فَمَا جَزَآءُ مَنْ یَّفْعَلُ

احڪامن ڪي مڃو ٿا ۽ ڪجهه جو انڪار ڪيو ٿا؟ پوءِ جيڪو توهان مان ائين ڪري ان جو بدلو دنياوي زندگي ۾

ذٰلِكَ مِنْكُمْ اِلَّا خِزْیٌ فِی الْحَیٰوةِ الدُّنْیَاۚ وَ یَوْمَ الْقِیٰمَةِ یُرَدُّوْنَ اِلٰۤى اَشَدِّ

ذلت ۽ رسوائي کان سواءِ ٻيو ڪهڙو آهي ۽ قيامت جي ڏينهن انهن کي سخت عذاب ڏانهن

الْعَذَابِؕ وَ مَا اللّٰهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُوْنَ (٨٥) اُولٰٓىٕكَ الَّذِیْنَ اشْتَرَوُا

موٽايو ويندو ۽ الله توهان جي عملن کان بي خبر ناهي(1)(2)ㅇ هي اهي ئي ماڻهو آهن جن آخرت جي بدلي دنيا جي

الْحَیٰوةَ الدُّنْیَا بِالْاٰخِرَةِ٘ فَلَا یُخَفَّفُ عَنْهُمُ الْعَذَابُ وَ لَا هُمْ یُنْصَرُوْنَ۠ (٨٦) وَ ع ١٠

زندگي خريدي ورتي پوءِ انهن کان نه ئي عذاب هلڪو ڪيو ويندو ۽ نه ئي انهن جي مدد ڪئي ويندي‌ㅇ ۽ بيشڪ اسان

لَقَدْ اٰتَیْنَا مُوْسَى الْكِتٰبَ وَ قَفَّیْنَا مِنْۢ بَعْدِهٖ بِالرُّسُلِ٘ وَ اٰتَیْنَا عِیْسَى ابْنَ

موسيٰ کي ڪتاب عطا ڪيو ۽ ان کان پوءِ هڪ ٻئي پٺيان رسول موڪليا ۽ اسان عيسيٰ بن مريم کي پڌريون نشانيون عطا ڪيون ۽ پاڪ روح جي ذريعي

مَرْیَمَ الْبَیِّنٰتِ وَ اَیَّدْنٰهُ بِرُوْحِ الْقُدُسِؕ اَفَكُلَّمَا جَآءَكُمْ رَسُوْلٌۢ بِمَا لَا تَهْوٰۤى

ان جي مدد ڪئي پوءِ (اي بني اسرائيل!) ڇا (توهان جو اهو معمول نه آهي؟ ته) جڏهن به توهان وٽ ڪو رسول اهڙا احڪام ڪٺي تشريف فرما ٿيو جن کي توهان

اَنْفُسُكُمُ اسْتَكْبَرْتُمْۚ فَفَرِیْقًا كَذَّبْتُمْ٘ وَ فَرِیْقًا تَقْتُلُوْنَ (٨٧) وَ قَالُوْا قُلُوْبُنَا

جون دليون پسند نه ڪنديون هيون ته توهان تڪبر ڪندا هئا پوءِ ان (نبين مان) هڪ ٽولي کي توهان جھٽلائيندا هئا ۽ هڪ ٽولي کي شهيد ڪري ڇڏيندا هئا (3)ㅇ

غُلْفٌؕ بَلْ لَّعَنَهُمُ اللّٰهُ بِكُفْرِهِمْ فَقَلِیْلًا مَّا یُؤْمِنُوْنَ (٨٨) وَ لَمَّا جَآءَهُمْ

۽ يهودين چيو: اسان جي دلين تي پردا پيل آهن بلڪ الله انهن جي ڪفر جي ڪري انهن تي لعنت ڪري ڇڏي آهي پوءِ انهن مان ٿورا ماڻهو ئي ايمان آڻيندا آهنㅇ

حاشيه ①...هن آيت مان معلوم ٿيو ته شريعت جي تمام احڪامن تي ايمان رکڻ ضروري آهي ۽ تمام ضروري احڪامن تي عمل ڪرڻ به ضروري آهي. ڪو به شخص ڪنهن به وقت شريعت جي پابندي کان آزاد نٿو ٿي سگهي ۽ پاڻ کي طريقت جو نالو ڏئي يا ڪنهن به طريقي سان شريعت کان پاڻ کي آزاد چوڻ وارا ڪافر آهن. ②...هن مان معلوم ٿيو ته ڪنهن جي طرفداري ۾ دين جي مخالفت ڪرڻ اُخروي عذاب کان دنيا ۾ به ذلت ۽ رسوائي جو باعث هوندو آهي. ③...الله تعاليٰ حضرت عيسيٰ عليه السلام جي مدد حضرت جبريل عليه الصلوٰة والسلام جي ذريعي فرمائي. معلوم ٿيو ته الله تعاليٰ جا پيارا مدد ڪري سگهن ٿا.

كِتٰبٌ مِّنْ عِنْدِ اللّٰهِ مُصَدِّقٌ لِّمَا مَعَهُمْ ۙ وَ كَانُوْا مِنْ قَبْلُ یَسْتَفْتِحُوْنَ عَلَى

۽ جڏهن انهن وٽ الله جو اهو ڪتاب آيو جيڪو انهن وٽ (موجود) ڪتاب جي تصديق ڪرڻ وارو آهي ۽ ان کان پهريان اهي ان نبي جي وسيلي سان

الَّذِیْنَ كَفَرُوْا ۚۖ فَلَمَّا جَآءَهُمْ مَّا عَرَفُوْا كَفَرُوْا بِهٖ ۫ فَلَعْنَةُ اللّٰهِ عَلَى

ڪافرن جي خلاف فتح گهرندا هئا پوءِ جڏهن انهن وٽ اهو ڄاتل سڃاتل نبي تشريف فرما ٿيو ته ان جا منڪر ٿي ويا پوءِ الله جي لعنت هجي انڪار

الْكٰفِرِیْنَ ﴿۸۹﴾ بِئْسَمَا اشْتَرَوْا بِهٖۤ اَنْفُسَهُمْ اَنْ یَّكْفُرُوْا بِمَاۤ اَنْزَلَ اللّٰهُ بَغْیًا اَنْ

ڪرڻ وارن تي○ انهن پنهنجي جانين جو ڪيترو برو سودو ڪيو ته الله جيڪو نازل فرمايو آهي ان جو انڪار ڪري رهيا آهن ان

یُّنَزِّلَ اللّٰهُ مِنْ فَضْلِهٖ عَلٰى مَنْ یَّشَآءُ مِنْ عِبَادِهٖ ۚ فَبَآءُوْ بِغَضَبٍ عَلٰى

حسد جي ڪري جو الله پنهنجي فضل سان پنهنجي جنهن ٻانهي تي چاهيندو آهي وحي نازل فرمائيندو آهي ته اهي ماٿهو غضب تي

غَضَبٍ ؕ وَ لِلْكٰفِرِیْنَ عَذَابٌ مُّهِیْنٌ ﴿۹۰﴾ وَ اِذَا قِیْلَ لَهُمْ اٰمِنُوْا بِمَاۤ اَنْزَلَ

غضب جا مستحق ٿي ويا ۽ ڪافرن جي لاءِ ذلت جو عذاب آهي (1)(2)○ ۽ جڏهن انهن کي چيو وڃي ته ان تي ايمان آڻيو جيڪو الله نازل فرمايو آهي ته

اللّٰهُ قَالُوْا نُؤْمِنُ بِمَاۤ اُنْزِلَ عَلَیْنَا وَ یَكْفُرُوْنَ بِمَا وَرَآءَهٗ ۗ وَ هُوَ الْحَقُّ

چون ٿا: اسان انهيءَ تي ايمان آڻيون ٿا جيڪو اسان تي نازل ڪيو ويو ۽ اهي تورات کان سواءِ ٻين جو انڪار ڪن ٿا حالانڪ اهو قرآن به حق آهي انهن وٽ

مُصَدِّقًا لِّمَا مَعَهُمْ ؕ قُلْ فَلِمَ تَقْتُلُوْنَ اَنْۢبِیَآءَ اللّٰهِ مِنْ قَبْلُ اِنْ كُنْتُمْ

موجود (ڪتاب) جي تصديق ڪرڻ وارو آهي. اي محبوب تون فرماءِ ته (اي يهوديو!) جيڪڏهن توهان ايمان وارا هيؤ ته پوءِ پهريان توهان الله جي نبين کي ڇو

مُّؤْمِنِیْنَ ﴿۹۱﴾ وَ لَقَدْ جَآءَكُمْ مُّوْسٰى بِالْبَیِّنٰتِ ثُمَّ اتَّخَذْتُمُ الْعِجْلَ مِنْۢ بَعْدِهٖ

شهيد ڪندا هيؤ؟(3)○ ۽ بيشڪ توهان وٽ موسيٰ روشن نشانيون کڻي تشريف فرما ٿيا پوءِ توهان ان کان بعد ڳابي کي معبود بڻائي ورتو ۽

حاشيه ①…هن مان هر انسان نصيحت حاصل ڪري ته ايمان جي جاءِ تي ڪفر، نيڪين جي جاءِ تي گناهه، اطاعت جي جاءِ تي نافرماني، رضاءِ الاهي جي جاءِ تي الله تعاليٰ جي غضب جو سودو نهايت نقصان جو سودو آهي. ②…هن مان معلوم ٿيو ته منصب ۽ مرتبي جي طلب انسان جي دل ۾ حسد پيدا ٿيڻ جو هڪ سبب آهي ۽ هي به معلوم ٿيو ته حسد اهڙو خبيث مرض آهي جيڪو انسان کي ڪفر تائين به وٺي وڃي سگهي ٿو. ③…حضور اڪرم صلی اللہ تعالٰی علیہ والہ وسلّم جي زماني جي بني اسرائيل نبين سڳورن علیہم السّلام کي شهيد نه ڪيو هو پر ڇو ته اهي قاتلن جي ان حرڪت کان راضي هئا ۽ انهن کي پنهنجو وڏو مڃيندا هئا ۽ انهن کي عظمت سان ياد ڪندا هئا ان ڪري انهن کي به قاتلن جي لسٽ ۾ شامل ڪيو ويو آهي.

وَاَنۡتُمۡ ظٰلِمُوۡنَ ﴿۹۲﴾ وَاِذۡ اَخَذۡنَا مِيۡثَاقَكُمۡ وَرَفَعۡنَا فَوۡقَكُمُ الطُّوۡرَ ؕ خُذُوۡا مَآ

توهان ظالم هئاo ۽ (ياد ڪريو) جڏهن اسان توهان کان عهد ورتو ۽ طور جبل کي توهان جي مٿان بلند ڪيو (۽ فرمايو) مضبوطي سان پڪڙيو ان کي جيڪو

اٰتَيۡنٰكُمۡ بِقُوَّةٍ وَّاسۡمَعُوۡا ؕ قَالُوۡا سَمِعۡنَا وَعَصَيۡنَا ٭ وَاُشۡرِبُوۡا فِىۡ قُلُوۡبِهِمُ الۡعِجۡلَ

اسان توهان کي عطا ڪيو آهي ۽ ٻڌو. انهن چيو: اسان ٻڌو ۽ مڃيو ۽ انهن جي ڪفر جي ڪري انهن جي دلين ۾ ته ڳابي جي محبت رچيل

بِكُفۡرِهِمۡ ؕ قُلۡ بِئۡسَمَا يَاۡمُرُكُمۡ بِهٖۤ اِيۡمَانُكُمۡ اِنۡ كُنۡتُمۡ مُّؤۡمِنِيۡنَ ﴿۹۳﴾ قُلۡ اِنۡ

هئي. اي محبوب تون فرماءِ: جيڪڏهن توهان ايمان وارا آهيو ته توهان جو ايمان توهان کي ڪيڏو برو حڪم ڏئي ٿو (1)o اي محبوب!

كَانَتۡ لَكُمُ الدَّارُ الۡاٰخِرَةُ عِنۡدَ اللّٰهِ خَالِصَةً مِّنۡ دُوۡنِ النَّاسِ فَتَمَنَّوُا الۡمَوۡتَ

تون فرماءِ: جيڪڏهن ٻين ماڻهن کي ڇڏي آخرت جو گهر الله وٽ خالص توهان جي ئي لاءِ آهي ته جيڪڏهن توهان

اِنۡ كُنۡتُمۡ صٰدِقِيۡنَ ﴿۹۴﴾ وَلَنۡ يَّتَمَنَّوۡهُ اَبَدًۢا بِمَا قَدَّمَتۡ اَيۡدِيۡهِمۡ ؕ وَاللّٰهُ عَلِيۡمٌۢ

سچا آهيو (2)o ته موت جي تمنا ته ڪريو؛ پنهنجي برن عملن جي ڪري اهي هرگز ڪڏهن موت جي تمنا نه ڪندا ۽ الله ظالمن کي خوب

بِالظّٰلِمِيۡنَ ﴿۹۵﴾ وَلَتَجِدَنَّهُمۡ اَحۡرَصَ النَّاسِ عَلٰى حَيٰوةٍ ۚۛ وَمِنَ الَّذِيۡنَ اَشۡرَكُوۡا ۚۛ معانقة ۲

ڄاڻي ٿوo ۽ بيشڪ ضرور توهان انهن کي ڏسندؤ ته سڀني ماڻهن کان وڌيڪ جيئڻ جي هوس رکن ٿا ۽ مشرڪن مان هڪ (ٽولو)

يَوَدُّ اَحَدُهُمۡ لَوۡ يُعَمَّرُ اَلۡفَ سَنَةٍ ۚ وَمَا هُوَ بِمُزَحۡزِحِهٖ مِنَ الۡعَذَابِ اَنۡ

تمنا ڪري ٿو ته ڪاش ان کي هزار سال جي زندگي ڏني وڃي حالانڪ ايتري عمر جو ڏنو وڃڻ به ان کي عذاب کان پري نه ڪري

يُّعَمَّرَ ؕ وَاللّٰهُ بَصِيۡرٌۢ بِمَا يَعۡمَلُوۡنَ ﴿۹۶﴾ قُلۡ مَنۡ كَانَ عَدُوًّا لِّجِبۡرِيۡلَ فَاِنَّهٗ نَزَّلَهٗ ع ۱۰

سگهندو ۽ الله انهن جي سمورن عملن کي چڱي طرح ڏسي رهيو آهي (3)o اي محبوب! تون فرماءِ: جيڪو جبرئيل جو دشمن هجي (ته ڀلي هجي)

حاشيه ①...هن آيت مان معلوم ٿيو ته الله تعالیٰ جي ڪتاب تي ايمان آڻڻ جو مطلب هي آهي ته ان جي تمام احڪامن ۽ سڀني تقاضن تي عمل ڪيو وڃي ۽ انهن جي خلاف ورزي نه ڪئي وڃي. ②...موت جي محبت ۽ الله تعالیٰ جي ملاقات جو شوق مقبول ٻانهن جو طريقو آهي البت دنياوي پريشانين کان تنگ اچي موت جي دعا ڪرڻ صبر ۽ رضا ۽ تسليم ۽ توڪل جي خلاف آهي ۽ ناجائز آهي. ③...ڪافر دنياوي زندگيءَ تي حريص هوندا آهن ۽ موت کان گهٽو ڀڄندا آهن جڏهن ته مومن جو شان هي آهي جو اهو جيڪڏهن زندگي گهرندو آهي ته صرف هن لاءِ ته گهڻيون نيڪيون ڪري، آخرت جو سامان گڏ ڪري.

عَلٰى قَلْبِكَ بِاِذْنِ اللّٰهِ مُصَدِّقًا لِّمَا بَیْنَ یَدَیْهِ وَ هُدًى وَّ بُشْرٰى لِلْمُؤْمِنِیْنَ ﴿۹۷﴾

پوءِ بيشڪ ان تہ توهان جي دل تي الله جي حڪم سان اهو لاٿو آهي، جيڪو پاڻ کان اڳين موجود ڪتابن جي تصديق ڪرڻ وارو آهي ۽ ايمان وارن جي لاءِ هدايت ۽ بشارت آهيo

مَنْ كَانَ عَدُوًّا لِّلّٰهِ وَ مَلٰٓىٕكَتِهٖ وَ رُسُلِهٖ وَ جِبْرِیْلَ وَ مِیْكٰىلَ فَاِنَّ اللّٰهَ عَدُوٌّ

جيڪو بہ الله ۽ ان جي ملائڪن ۽ ان جي رسولن ۽ جبرائيل ۽ ميڪائيل جو دشمن هجي تہ الله ڪافرن جو

لِّلْكٰفِرِیْنَ ﴿۹۸﴾ وَ لَقَدْ اَنْزَلْنَاۤ اِلَیْكَ اٰیٰتٍۭ بَیِّنٰتٍۚ وَ مَا یَكْفُرُ بِهَاۤ اِلَّا الْفٰسِقُوْنَ ﴿۹۹﴾

دشمن آهي (1)o ۽ بيشڪ اسان توهان ڏانهن روشن آيتون نازل ڪيون ۽ انهن جو انڪار صرف نافرمان ئي ڪن ٿاo

اَوَ كُلَّمَا عٰهَدُوْا عَهْدًا نَّبَذَهٗ فَرِیْقٌ مِّنْهُمْؕ بَلْ اَكْثَرُهُمْ لَا یُؤْمِنُوْنَ ﴿۱۰۰﴾ وَ

۽ جڏهن بہ انهن ڪو عهد ڪيو تہ انهن مان هڪ ٽولي ان عهد کي اڇلائي ڇڏيو بلڪ انهن مان اڪثر مڃن ئي نٿا (2)o ۽ جڏهن انهن

لَمَّا جَآءَهُمْ رَسُوْلٌ مِّنْ عِنْدِ اللّٰهِ مُصَدِّقٌ لِّمَا مَعَهُمْ نَبَذَ فَرِیْقٌ مِّنَ الَّذِیْنَ

وٽ الله جي طرفان هڪ رسول تشريف ڪٺي آيو جيڪو انهن جي ڪتابن جي تصديق ڪرڻ وارو آهي تہ اهلِ ڪتاب مان

اُوْتُوا الْكِتٰبَۙۗ كِتٰبَ اللّٰهِ وَرَآءَ ظُهُوْرِهِمْ كَاَنَّهُمْ لَا یَعْلَمُوْنَ٘ ﴿۱۰۱﴾ وَ اتَّبَعُوْا

هڪ ٽولي الله جي ڪتاب کي پٺ پويان ائين اڇلائي ڇڏيو جڻ تہ اهي ڪجهہ ڄاڻن ئي نٿاo ۽ اهي سليمان جي دورِ حڪومت ۾ ان جادوءَ

مَا تَتْلُوا الشَّیٰطِیْنُ عَلٰى مُلْكِ سُلَیْمٰنَۚ وَ مَا كَفَرَ سُلَیْمٰنُ وَ لٰكِنَّ الشَّیٰطِیْنَ

جي پويان پئجي ويا جيڪي شيطانَ پڙهندا هئا ۽ سليمان ڪفر نہ ڪيو بلڪ شيطانَ ڪافر ٿيا جيڪي ماڻهن کي جادو سيکاريندا هئا ۽

كَفَرُوْا یُعَلِّمُوْنَ النَّاسَ السِّحْرَۗ وَ مَاۤ اُنْزِلَ عَلَى الْمَلَكَیْنِ بِبَابِلَ هَارُوْتَ وَ

(اهي تہ ان جادوءَ جي پويان بہ پئجي ويا هئا) جيڪو بابل شهر ۾ ٻن ملائڪن هاروت ۽ ماروت تي لاٿو ويو هو، ۽ (3)

حاشيہ ①...هن مان معلوم ٿيو تہ نبين سڳورن عَلَيۡهِمُ السَّلَام ۽ ملائڪن سان دشمني ڪفر ۽ غضبِ الاهي جو سبب آهي ۽ محبوبانِ حق سان دشمني خدا عَزَّوَجَلَّ سان دشمني ڪرڻ آهي. ②...يهودي تورات جي تمام گهڻي تعظيم ڪندا هئا پر حضوراڪرم صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلَيۡهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم تي ايمان نہ آنداڻون پوءِ ان تي عمل نہ ڪيو ويو ائين جڻ ان کان بي پرواهہ ٿي ويا. ③...ماڻهن حضرت سليمان عَلَيۡهِ السَّلَام تي جادوءَ جي تهمت لڳائي هئي، هتي ان جو رد ڪيو ويو آهي.

مَارُوْتَ ؕ وَمَا يُعَلِّمٰنِ مِنْ اَحَدٍ حَتّٰى يَقُوْلَاۤ اِنَّمَا نَحْنُ فِتْنَةٌ فَلَا تَكْفُرْ ؕ

اهي ٻئي ڪنهن کي ڪجهه نه سيکاريندا هئا جيستائين اهو نه چوندا هئا ته اسان ته رڳو (ماڻهن جو) امتحان آهيون ته (اي انسانو! توهان) پنهنجو ايمان ضايع نه ڪريو،

فَيَتَعَلَّمُوْنَ مِنْهُمَا مَا يُفَرِّقُوْنَ بِهٖ بَيْنَ الْمَرْءِ وَزَوْجِهٖ ؕ وَمَا هُمْ بِضَآرِّيْنَ بِهٖ

اهي ماڻهو انهن ملائڪن کان اهڙو جادو سکندا هئا جنهن جي ذريعي مرد ۽ سندن زال ۾ جدائي وجهي ڇڏين حالانڪ اهي ان جي ذريعي ڪنهن کي به الله جي حڪم کان

مِنْ اَحَدٍ اِلَّا بِاِذْنِ اللّٰهِ ؕ وَيَتَعَلَّمُوْنَ مَا يَضُرُّهُمْ وَلَا يَنْفَعُهُمْ ؕ وَلَقَدْ عَلِمُوْا

سواءِ ڪو نقصان نه پهچائي سگهندا هئا ۽ اهي اهڙي شيء سکندا هئا جيڪا انهن کي نقصان ڏئي ۽ انهن کي نفعو نه ڏئي ۽ يقينًا انهن کي خبر آهي

لَمَنِ اشْتَرٰىهُ مَا لَهٗ فِى الْاٰخِرَةِ مِنْ خَلَاقٍ ؕ قف وَلَبِئْسَ مَا شَرَوْا بِهٖۤ اَنْفُسَهُمْ ؕ

ته جنهن اهو سودو ڪيو آهي آخرت ۾ ان جو ڪجهه حصو ناهي ۽ انهن پنهنجي جانين جو ڪيترو نه برو سودو ڪيو آهي،

لَوْ كَانُوْا يَعْلَمُوْنَ ﴿١٠٢﴾ وَلَوْ اَنَّهُمْ اٰمَنُوْا وَاتَّقَوْا لَمَثُوْبَةٌ مِّنْ عِنْدِ اللّٰهِ خَيْرٌ ؕ لَوْ

ڪهڙو نه بهتر ٿئي ها جيڪڏهن اهي ڄاڻن ها(1)(2)(3)O۽ جيڪڏهن اهي ايمان آڻين ها ۽ پرهيزگاري اختيار ڪن ها ته الله جي طرفان ثواب تمام چڱو آهي

كَانُوْا يَعْلَمُوْنَ ﴿١٠٣﴾ ع يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لَا تَقُوْلُوْا رَاعِنَا وَقُوْلُوا انْظُرْنَا وَ ع ١٢ ١٢

جيڪڏهن اهي ڄاڻن هاO اي ايمان وارؤ! راعنا نه چئو ۽ هيئن عرض ڪيو ته حضور اسان تي نگاهه رکن ۽ پهريان ئي

اسْمَعُوْا ؕ وَلِلْكٰفِرِيْنَ عَذَابٌ اَلِيْمٌ ﴿١٠٤﴾ مَا يَوَدُّ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا مِنْ اَهْلِ الْكِتٰبِ

غور سان ٻڌو ۽ ڪافرن جي لاءِ دردناڪ عذاب آهي(4)O(اي مسلمانو!) نه ئي اهل ڪتاب جا ڪافر چاهن ٿا ۽

وَلَا الْمُشْرِكِيْنَ اَنْ يُّنَزَّلَ عَلَيْكُمْ مِّنْ خَيْرٍ مِّنْ رَّبِّكُمْ ؕ وَاللّٰهُ يَخْتَصُّ

نه ئي مشرڪ جو توهان جي مٿان توهان جي رب جي طرفان ڪا ڀلائي لاٿي وڃي حالانڪ الله جنهن کي چاهيندو آهي

حاشيه ①...هاروت ۽ ماروت به ملائڪ آهن ۽ ملائڪ گناهن کان معصوم هوندا آهن، انهن جي باري ۾ مشهور قصا يهودين جا ٺهيل آهن جيڪي غلط ۽ باطل آهن. ②...مؤثر حقيقي الله تعالٰي آهي ۽ اسبابن جي تاثير الله تعالٰي جي مشيت يعني چاهڻ جي تحت آهي. يعني الله عَزَّوَجَلَّ چاهي ته ئي ڪا شيء اثر ڪري سگهي ٿي، جيڪڏهن الله تعالٰي نه چاهي ته باهه ساڙي نه سگهي، پاڻي اڄ ختم نه ڪري سگهي ۽ دوا شفا نه ڏئي سگهي. ③...جڏهن جادوء ۾ نقصان جي تاثير آهي ته قرآني آيتن ۾ ضرور شفا جي تاثير آهي. ائين ئي جڏهن ڪافر جادوء سان نقصان پهچائي سگهن ٿا ته خدا جا ٻانها به ڪرامت جي ذريعي نفعو پهچائي سگهن ٿا. ④...هن آيت مان معلوم ٿيو ته نبين سڳورن عَلَيْهِمُ السَّلَام جي تعظيم ۽ توقير ۽ انهن جي حضور ادب جو لحاظ فرض آهي ۽ جنهن ڪلمي ۾ ترڪِ ادب جو معمولي به انديشو هجي اهو زبان تي آڻڻ منع آهي. وڏيڪ هي به معلوم ٿيو ته حضورِاڪرم صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم جي بارگاهه جو ادب رب العالمين پاڻ سيکاري ٿو ۽ تعظيم جي متعلق احڪامن کي خود جاري فرمائي ٿو.

بِرَحْمَتِهٖ مَنْ يَّشَآءُ ؕ وَاللّٰهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيْمِ (١٠٥) مَا نَنْسَخْ مِنْ اٰيَةٍ اَوْ نُنْسِهَا

پنهنجي رحمت سان خاص ڪندو آهي ۽ الله وڏي فضل وارو آهيo جڏهن اسان ڪا آيت منسوخ ڪندا آهيون يا ماڻهن کان وسارائي

نَاْتِ بِخَيْرٍ مِّنْهَآ اَوْ مِثْلِهَا ؕ اَلَمْ تَعْلَمْ اَنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ (١٠٦) اَلَمْ تَعْلَمْ

ڇڏيندا آهيون ته ان کان بهتر يا ان جهڙي ڪا ٻي آيت آڻيندا آهيون. (اي مخاطب!) ڇا تو کي خبر ناهي ته الله هر شيء تي قادر آهي(1)o ڇا تو کي

اَنَّ اللّٰهَ لَهٗ مُلْكُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ؕ وَمَا لَكُمْ مِّنْ دُوْنِ اللّٰهِ مِنْ وَّلِيٍّ وَّلَا

خبر ناهي ته آسمانن ۽ زمين جي بادشاهي الله ئي جي لاءِ آهي ۽ الله جي مقابلي ۾ توهان جو نه ڪو حمايتي آهي ۽ نه ئي

نَصِيْرٍ (١٠٧) اَمْ تُرِيْدُوْنَ اَنْ تَسْـَٔلُوْا رَسُوْلَكُمْ كَمَا سُئِلَ مُوْسٰى مِنْ قَبْلُ ؕ وَ

مددگار(2)o ڇا توهان اهو چاهيو ٿا ته توهان پنهنجي رسول کان اهڙا ئي سوال ڪيو جهڙا ان کان پهريان موسيٰ کان ڪيا ويا ۽

مَنْ يَّتَبَدَّلِ الْكُفْرَ بِالْاِيْمَانِ فَقَدْ ضَلَّ سَوَآءَ السَّبِيْلِ (١٠٨) وَدَّ كَثِيْرٌ مِّنْ

جيڪو ايمان جي بدلي ڪفر اختيار ڪري ته اهو سڌي واٽ کان ڀٽڪي ويوo ڪتابين مان ڪيئي ماڻهن ان کان بعد جو انهن تي حق

اَهْلِ الْكِتٰبِ لَوْ يَرُدُّوْنَكُمْ مِّنْۢ بَعْدِ اِيْمَانِكُمْ كُفَّارًا ۚۖ حَسَدًا مِّنْ عِنْدِ

خوب ظاهر ٿي چڪو آهي پنهنجي دلي حسد جي ڪري اهو چاهيو ته ڪاش اهي توهان کي ايمان کان پوءِ ڪفر ڏانهن ڦيري ڇڏين

اَنْفُسِهِمْ مِّنْۢ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمُ الْحَقُّ ۚ فَاعْفُوْا وَاصْفَحُوْا حَتّٰى يَاْتِيَ اللّٰهُ

ته توهان (انهن کي) ڇڏي ڏيو ۽ (انهن کان) درگذر ڪندا رهو ايستائين جو الله پنهنجو حڪم آڻي

الثلثة بِاَمْرِهٖ ؕ اِنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ (١٠٩) وَاَقِيْمُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتُوا الزَّكٰوةَ ؕ

بيشڪ الله هر شيء تي قادر آهي(3)o ۽ نماز قائم رکو ۽ زڪوٰة ڏيو

حاشيه ①..نسخ جو معنيٰ آهي: پهرين حڪم کي ڪنهن بعد واري شرعي دليل سان دور ڪرڻ ۽ هي حقيقت ۾ پهرين حڪم جي مدت جي انتهاء جو بيان هوندو آهي. ②..الله تعاليٰ جي مقابلي ۾ ڪو به ڪنهن جي مدد نه ٿو ڪري سگهي، ها الله تعاليٰ جي اجازت ۽ اختيار ڏيڻ سان مدد ٿي سگهي ٿي، قرآن ۽ حديث ۾ ان جون ڪيئي مثالون موجود آهن ۽ بزرگانِ دين جو مدد ڪرڻ لکين ماڻهن جي تجربن ۽ تواتر مان ثابت آهي. ③..هن مان معلوم ٿيو ته حسد تمام وڏو عيب آهي ۽ ان جي سبب انسان نه صرف پاڻ ڀلائي کان رڪجي ويندو آهي بلڪ ٻين کي به ڀلائي کان روڪڻ جي ڪوشش ۾ مصروف ٿي ويندو آهي.

وَمَا تُقَدِّمُوْا لِاَنْفُسِكُمْ مِّنْ خَیْرٍ تَجِدُوْهُ عِنْدَ اللّٰهِ ؕ اِنَّ اللّٰهَ بِمَا تَعْمَلُوْنَ

۽ پنهنجي جانين جي لاءِ جيڪا ڀلائي توهان اڳتي موڪليندؤ ان کي الله وٽ ڏسندؤ بيشڪ الله توهان جا سڀ ڪم ڏسي

بَصِیْرٌ ﴿۱۱۰﴾ وَقَالُوْا لَنْ یَّدْخُلَ الْجَنَّةَ اِلَّا مَنْ كَانَ هُوْدًا اَوْ نَصٰرٰی ؕ تِلْكَ

رهيو آهيo ۽ ڪتابين چيو: هرگز جنت ۾ داخل نہ ٿيندو پر اهوئي جيڪو يهودي هجي يا عيسائي، هي انهن جون من گهڙت

اَمَانِیُّهُمْ ؕ قُلْ هَاتُوْا بُرْهَانَكُمْ اِنْ كُنْتُمْ صٰدِقِیْنَ ﴿۱۱۱﴾ بَلٰی ۗ مَنْ اَسْلَمَ وَجْهَهٗ

تمنائون آهن، تون فرماءِ: جيڪڏهن توهان سچا آهيو تہ پنهنجو دليل آڻيوo هائو ڇو نہ؟ جنهن پنهنجو چهرو الله جي لاءِ جهڪايو ۽

لِلّٰهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ فَلَهٗۤ اَجْرُهٗ عِنْدَ رَبِّهٖ ۪ وَلَا خَوْفٌ عَلَیْهِمْ وَلَا هُمْ

اهو نيڪي ڪرڻ وارو بہ هجي تہ ان جو اجر ان جي رب وٽ آهي ۽ انهن تي نہ ڪو خوف هوندو ۽ نہ اهي غمگين

یَحْزَنُوْنَ ﴿۱۱۲﴾ ۧ وَقَالَتِ الْیَهُوْدُ لَیْسَتِ النَّصٰرٰی عَلٰی شَیْءٍ ۪ وَّقَالَتِ النَّصٰرٰی ع ۱۳ ۹ ۱۳

ٿينداo(1) ۽ يهودين چيو: عيسائي ڪنهن شيءِ تي نہ آهن ۽ عيسائين چيو: يهودي

لَیْسَتِ الْیَهُوْدُ عَلٰی شَیْءٍ ۙ وَّهُمْ یَتْلُوْنَ الْكِتٰبَ ؕ كَذٰلِكَ قَالَ الَّذِیْنَ لَا

ڪنهن شيءِ تي نہ آهن حالانڪ اهي ڪتاب پڙهندا آهن اهڙي طرح جاهلن انهن (اڳوڻن) جهڙي ڳالهہ ڪئي تہ

یَعْلَمُوْنَ مِثْلَ قَوْلِهِمْ ۚ فَاللّٰهُ یَحْكُمُ بَیْنَهُمْ یَوْمَ الْقِیٰمَةِ فِیْمَا كَانُوْا فِیْهِ

الله قيامت جي ڏينهن ان ڳالهہ جو فيصلو ڪري ڇڏيندو جنهن ۾ اهي جهڳڙو ڪري رهيا

یَخْتَلِفُوْنَ ﴿۱۱۳﴾ وَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنْ مَّنَعَ مَسٰجِدَ اللّٰهِ اَنْ یُّذْكَرَ فِیْهَا اسْمُهٗ وَسَعٰی

آهنo ۽ ان کان وڌيڪ ظالم ڪير هوندو جيڪو الله جي مسجدن کي ان ڳالهہ کان روڪي تہ انهن ۾ الله جو نالو(2)

حاشيہ (1)..جنت ۾ داخلي جو حقيقي معيار صحيح ايمان ۽ صالح عمل آهي ۽ ڪنهن بہ زماني ۽ ڪنهن بہ نسل ۽ قوم جو ماڻهو جيڪڏهن صحيح ايمان ۽ عمل رکي ٿو تہ اهو جنت ۾ ويندو. البت هي ياد رهي تہ نبي ڪريم صَلَّی اللهُ تَعَالٰی عَلَیْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم جي اعلانِ نبوت کان پوءِ پاڻ ڪريم صَلَّی اللهُ تَعَالٰی عَلَیْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم جي نبوت کي نہ مڃڻ واري جو ايمان قطعًا صحيح نٿو ٿي سگهي ۽ ڪو بہ عمل ايمان جي بغير صالح نٿو ٿي سگهي. (2)..ذِڪرُالله کي منع ڪرڻ هر جڳهہ ٺي برو آهي پر مسجدن ۾ خاص ڪري گهڻو برو آهي جو اهي تہ انهيءَ ڪمن جي لاءِ ٺاهيون وينديون آهن.

فِيْ خَرَابِهَا ؕ اُولٰٓئِكَ مَا كَانَ لَهُمْ اَنْ يَّدْخُلُوْهَآ اِلَّا خَآئِفِيْنَ ۬ؕ لَهُمْ فِي الدُّنْيَا

ورتو وڃي ۽ انهن کي ويران ڪرڻ جي ڪوشش ڪري، انهن کي مسجدن ۾ داخل ٿيڻ مناسب نہ هو پر ڊڄندي، انهن جي لاءِ دنيا ۾

خِزْيٌ وَّلَهُمْ فِي الْاٰخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيْمٌ (١١٤) وَلِلّٰهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ ۗ فَاَيْنَمَا تُوَلُّوْا

رسوائي آهي ۽ انهن جي لاءِ آخرت ۾ وڏو عذاب آهي(1)o ۽ اوڀر ۽ اولهہ سڀ الله ئي جو آهي پوءِ توهان جيڏانهن منهن ڪيو اوڏانهن ئي الله جي

فَثَمَّ وَجْهُ اللّٰهِ ؕ اِنَّ اللّٰهَ وَاسِعٌ عَلِيْمٌ (١١٥) وَقَالُوا اتَّخَذَ اللّٰهُ وَلَدًا ۙ سُبْحٰنَهٗ ؕ بَلْ

رحمت توهان ڏانهن متوجهہ آهي. بيشڪ الله وسعت وارو علم وارو آهي(2)o ۽ مشرڪن چيو: الله پنهنجي لاءِ اولاد بڻائي رکيو آهي اها پاڪ ذات آهي

لَّهٗ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ؕ كُلٌّ لَّهٗ قٰنِتُوْنَ (١١٦) بَدِيْعُ السَّمٰوٰتِ وَ

بلڪ جيڪو ڪجهہ آسمانن ۽ زمين ۾ آهي سڀ انهيءَ جي ملڪيت ۾ آهي سڀ ان جي بارگاهہ ۾ ڪنڌ جهڪائيندڙ آهنo (اهو) بنا ڪنهن گزريل مثال

الْاَرْضِ ؕ وَاِذَا قَضٰۤى اَمْرًا فَاِنَّمَا يَقُوْلُ لَهٗ كُنْ فَيَكُوْنُ (١١٧) وَقَالَ الَّذِيْنَ لَا

جي آسمانن ۽ زمين کي نئين طور پيدا ڪرڻ وارو آهي ۽ جڏهن اهو ڪنهن ڪم (کي وجود ۾ آڻڻ) جو فيصلو فرمائيندو آهي تہ ان کي صرف اهو فرمائيندو

يَعْلَمُوْنَ لَوْلَا يُكَلِّمُنَا اللّٰهُ اَوْ تَاْتِيْنَاۤ اٰيَةٌ ؕ كَذٰلِكَ قَالَ الَّذِيْنَ مِنْ

آهي تہ ”ٿي وڃ“ تہ اهو يڪدم ٿي ويندو آهي(3)(4)o ۽ جاهلن چيو: الله اسان سان ڇو نٿو ڪلام ڪري يا اسان وٽ ڪا نشاني ڇو نٿي اچي، انهن کان اڳين ماڻهن

قَبْلِهِمْ مِّثْلَ قَوْلِهِمْ ؕ تَشَابَهَتْ قُلُوْبُهُمْ ؕ قَدْ بَيَّنَّا الْاٰيٰتِ لِقَوْمٍ يُّوْقِنُوْنَ (١١٨)

بہ اهڙي ئي ڳالهہ ڪئي هئي تہ انهن جون دليون پاڻ ۾ هڪ جهڙيون ٿي ويون، بيشڪ اسان يقين ڪرڻ وارن جي لاءِ نشانيون کولي ڪري بيان ڪري ڇڏيون آهن(5)o

اِنَّاۤ اَرْسَلْنٰكَ بِالْحَقِّ بَشِيْرًا وَّنَذِيْرًا ۙ وَّلَا تُسْـَٔلُ عَنْ اَصْحٰبِ الْجَحِيْمِ (١١٩) وَ

اي حبيب! بيشڪ اسان توکي حق سان گڏ خوشخبري ڏيڻ وارو ۽ ڊيڄاريندڙ بڻائي موڪليو ۽ اوهان کان دوزخين جي باري ۾ سوال نہ ڪيو ويندوo ۽

حاشيہ ①...مسجد کي کهڙي بہ طرح ويران ڪرڻ وارو ظالم آهي. هن بابت وڌيڪ تفصيل ڄاڻڻ جي لاءِ تفسير صراط الجنان،ج 1ص194 تي ذڪر ڪيل ڪلام ملاحظہ ڪيو. ②...وَجْهُ الله جو لغوي ترجمو”الله جو چهرو“ آهي الله تعالٰي مخلوق جهڙي چهري کان پاڪ آهي لِهٰذا هي آيت متشابهات مان آهي، هن جي مراد الله تعالٰي ئي بهتر ڄاڻي ٿو. ③...بديع جو معنٰي آهي ڪنهن شيءِ کي بغير ڪنهن اڳوڻي (پهرين) مثال جي نئين طور تي بڻائڻ وارو. الله تعالٰي جي آسمانن ۽ زمين کي پيدا ڪرڻ کان پهريان نہ ڪو آسمان هو ۽ نہ زمين پوءِ الله تعالٰي نئين طور تي ان کي عدم کان وجود ۾ آندو. ④...ياد رهي الله تعالٰي ڪنهن بہ ڪم ۾ ڪنهن جو محتاج ناهي ۽ الله تعالٰي جو مختلف ڪمن جي لاءِ ملائڪن کي مقرر ڪرڻ حڪمت آهي حاجت ناهي. ⑤...ڪافرن سان معاشرت، لباس ۽ وضع قطع ۾ بہ مشابهت ڪرڻ منع آهي جو ظاهر باطن جي علامت هوندو آهي ۽ ظاهر جو باطن تي اثر ٿيندو آهي. تنهنڪري ڪافرن جي طور طريقي کان بلڪل عليحدگي اختيار ڪئي وڃي تہ جيئن انهن جو ظاهر مسلمانن جي باطن کي متاثر نہ ڪري.

وَلَنْ تَرْضٰى عَنْكَ الْيَهُوْدُ وَلَا النَّصٰرٰى حَتّٰى تَتَّبِعَ مِلَّتَهُمْؕ قُلْ اِنَّ هُدَى اللّٰهِ

يهودي ۽ عيسائي هرگز اوهان کان راضي نہ ٿيندا جيستائين اوهان انهن جي دين جي پيروي نہ ڪيو. تون فرماءِ: اللّٰه جي هدايت ئي حقيقي

هُوَ الْهُدٰىؕ وَلَىٕنِ اتَّبَعْتَ اَهْوَآءَهُمْ بَعْدَ الَّذِیْ جَآءَكَ مِنَ الْعِلْمِۙ

هدايت آهي ۽ (اي مخاطب!) جيڪڏهن تو وٽ علم اچڻ کان پوءِ بہ تون انهن جي خواهشن جي پيروي ڪندين تہ تو کي

مَا لَكَ مِنَ اللّٰهِ مِنْ وَّلِیٍّ وَّلَا نَصِیْرٍ ﴿۱۲۰﴾ اَلَّذِیْنَ اٰتَیْنٰهُمُ الْكِتٰبَ یَتْلُوْنَهٗ حَقَّ

وقف منزل

اللّٰه کان ڪو بچائڻ وارو نہ هوندو ۽ نہ ڪو مددگار هوندو(1)(2)○ اهي ماڻهو جن کي اسان ڪتاب ڏنو آهي تہ اهي ان جي تلاوت ڪن ٿا

تِلَاوَتِهٖؕ اُولٰٓىٕكَ یُؤْمِنُوْنَ بِهٖؕ وَمَنْ یَّكْفُرْ بِهٖ فَاُولٰٓىٕكَ هُمُ الْخٰسِرُوْنَ ﴿۱۲۱﴾ۧ

١٤ ع ٩ ١٤

جيئن تلاوت ڪرڻ جو حق آهي اهي ئي ماڻهو ان تي ايمان رکندا آهن ۽ جيڪي ان جو انڪار ڪن تہ اهي ئي نقصان کڻڻ وارا آهن(3)○

یٰبَنِیْۤ اِسْرَآءِیْلَ اذْكُرُوْا نِعْمَتِیَ الَّتِیْۤ اَنْعَمْتُ عَلَیْكُمْ وَاَنِّیْ فَضَّلْتُكُمْ عَلَى

اي يعقوب جي اولاد! منهنجو احسان ياد ڪريو جيڪو مون توهان تي ڪيو ۽ اهو جيڪو مون ان زماني جي سيني ماڻهن تي توهان کي فضيلت عطا

الْعٰلَمِیْنَ ﴿۱۲۲﴾ وَاتَّقُوْا یَوْمًا لَّا تَجْزِیْ نَفْسٌ عَنْ نَّفْسٍ شَیْـًٔا وَّلَا یُقْبَلُ مِنْهَا

فرمائي(4)○ ۽ ان ڏينهن کان ڊڄو جڏهن ڪا جان ڪنهن ٻي جان جي طرف کان ڪو بدلو نہ ڏيندي ۽ نہ ان کان ڪو معاوضو ورتو ويندو

عَدْلٌ وَّلَا تَنْفَعُهَا شَفَاعَةٌ وَّلَا هُمْ یُنْصَرُوْنَ ﴿۱۲۳﴾ وَاِذِ ابْتَلٰۤى اِبْرٰهٖمَ رَبُّهٗ بِكَلِمٰتٍ

۽ نہ ڪافر کي سفارش نفعو ڏيندي ۽ نہ ئي انهن جي مدد ڪئي ويندي○ ۽ ياد ڪريو جڏهن ابراهيم کي ان جي رب ڪجهہ ڳالهين جي ذريعي

فَاَتَمَّهُنَّؕ قَالَ اِنِّیْ جَاعِلُكَ لِلنَّاسِ اِمَامًاؕ قَالَ وَمِنْ ذُرِّیَّتِیْؕ قَالَ لَا یَنَالُ

آزمايو تہ ان انهن کي پورو ڪيو (اللّٰه) فرمايو: مان تو کي ماڻهن جو اڳواڻ بڻائڻ وارو آهيان. (ابراهيم) عرض ڪيو ۽ منهنجي اولاد مان بہ(5)

حاشيه ①...هن آيت مان بہ سمجهہ ۾ اچي ٿو تہ ڪافر بحيثيت مجموعي مسلمانن سان ڪڏهن راضي نٿا ٿي سگهن جيتوڻيڪ ظاهر طور تي ڪڏهن حالات مختلف ٿي وڃن. افسوس جو هزارين تجربن کان پوءِ بہ مسلمان سبق نٿا سکن. ②...هتي خطاب نبي ڪريم صلّی اللّٰه تعالٰی علیه واٰلهٖ وسلّم سان ناهي بلڪ هن آيت کي پڙهڻ واري هرمخاطب سان آهي يا وري بظاهر خطاب نبي ڪريم صلّی اللّٰه تعالٰی علیه واٰلهٖ وسلّم سان آهي ۽ مراد پاڻ ڪريم صلّی اللّٰه تعالٰی علیه واٰلهٖ وسلّم جي امت آهي جو تہ پاڻ ڪريم صلّی اللّٰه تعالٰی علیه واٰلهٖ وسلّم ڪتاب وارن جي خواهشن جي پيروي نٿا ڪري سگهن. ③...هن مان هي بہ معلوم ٿيو تہ ڪتاب اللّٰه جا ڪيئي حقوق بہ آهن. قرآن جو حق هي آهي تہ ان جي تعظيم ڪئي وڃي، ان سان محبت ڪئي وڃي، ان جي تلاوت ڪئي وڃي، ان کي سمجهو وڃي، ان تي ايمان رکيو وڃي، ان تي عمل ڪيو وڃي ۽ ان کي ٻين تائين پهچايو وڃي. ④...اللّٰه تعالٰي جي نعمتن جو چرچو ڪرڻ، ذڪر ڪرڻ شڪر جو هڪ قسم آهي . تنهنڪري حضور انور صلّی اللّٰه تعالٰی علیه واٰلهٖ وسلّم جي مبارڪ ولادت جو ذڪر ڪرڻ يا ان جي محفل ڪرڻ انهيءَ قسم ۾ داخل آهي. ⑤...هن مان معلوم ٿيو تہ شرعي احڪام ۽ تڪليفون اللّٰه تعالٰي جي طرفان آزمائش هونديون آهن ۽ جيڪو انهن آزمائشن ۾ پورو ايندو آهي اهو دنيا ۽ آخرت جي انعامن جو مستحق ٿيندو آهي.

عَهْدِی الظّٰلِمِیْنَ ﴿۱۲۴﴾ وَ اِذْ جَعَلْنَا الْبَیْتَ مَثَابَةً لِّلنَّاسِ وَ اَمْنًاؕ وَ اتَّخِذُوْا

فرمايائين: منهنجو عهد ظالمن کي نٿو پهچيo ۽ (ياد ڪريو) جڏهن اسان هن گهر کي ماڻهن جي لاءِ مرجع ۽ امان بڻايو ۽ (اي مسلمانو!)

مِنْ مَّقَامِ اِبْرٰهٖمَ مُصَلًّیؕ وَ عَهِدْنَاۤ اِلٰۤى اِبْرٰهٖمَ وَ اِسْمٰعِیْلَ اَنْ طَهِّرَا

توهان ابراهيم جي بيهڻ جي جڳهه کي نماز جي جاءِ بڻايو ۽ اسان ابراهيم ۽ اسماعيل کي تاڪيد فرمائي ته منهنجو

بَیْتِیَ لِلطَّآىٕفِیْنَ وَ الْعٰكِفِیْنَ وَ الرُّكَّعِ السُّجُوْدِ ﴿۱۲۵﴾ وَ اِذْ قَالَ اِبْرٰهٖمُ

گهر طواف ڪرڻ وارن ۽ اعتڪاف ڪرڻ وارن ۽ رڪوع ۽ سجده ڪرڻ وارن جي لاءِ خوب پاڪ صاف رکو(1)(2)o ۽ ياد ڪريو جڏهن ابراهيم عرض ڪيو:

رَبِّ اجْعَلْ هٰذَا بَلَدًا اٰمِنًا وَّ ارْزُقْ اَهْلَهٗ مِنَ الثَّمَرٰتِ مَنْ

اي منهنجا رب هن شهر کي امن وارو بڻائي ڇڏ ۽ هن ۾ رهڻ وارا جيڪي الله ۽ آخرت تي ايمان رکندا هجن انهن کي مختلف ميون جو رزق عطا فرماءِ.

اٰمَنَ مِنْهُمْ بِاللّٰهِ وَ الْیَوْمِ الْاٰخِرِؕ قَالَ وَ مَنْ كَفَرَ فَاُمَتِّعُهٗ قَلِیْلًا

(الله) فرمايو: ۽ جيڪو ڪافر هجي ته مان ان کي به ٿوري مدت جي لاءِ نفعو کڻڻ ڏيندس پوءِ ان کي

ثُمَّ اَضْطَرُّهٗۤ اِلٰى عَذَابِ النَّارِؕ وَ بِئْسَ الْمَصِیْرُ ﴿۱۲۶﴾ وَ اِذْ یَرْفَعُ

دوزخ جي عذاب ڏانهن مجبور ڪري ڇڏيندس ۽ اها موٽڻ جي نهايت بري جڳهه آهي(3)o ۽ جڏهن ابراهيم ۽ اسماعيل ان گهر جون

اِبْرٰهٖمُ الْقَوَاعِدَ مِنَ الْبَیْتِ وَ اِسْمٰعِیْلُؕ رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّاؕ اِنَّكَ

بنيادون مٿي ڪري رهيا هئا (اها دعا ڪندي) اي اسان جا رب! اسان جي قبول فرماءِ، بيشڪ تون ئي

اَنْتَ السَّمِیْعُ الْعَلِیْمُ ﴿۱۲۷﴾ رَبَّنَا وَ اجْعَلْنَا مُسْلِمَیْنِ لَكَ وَ مِنْ

ٻڌڻ وارو ۽ ڄاڻڻ وارو آهين(4)o اي اسان جا رب! ۽ اسان ٻنهي کي پنهنجو فرمانبردار رک ۽

حاشيه ①...هن مان معلوم ٿيو ته جنهن پٿر کي نبي جي قدم بوسي حاصل ٿي وڃي اهو عظمت وارو ٿي ويندو آهي. هي به معلوم ٿيو ته نبي ڪريم صَلَّی اللّٰہ تَعَالٰی عَلَیْہِ وَاٰلِہٖ وَسَلَّم جي تعظيم توحيد جي منافي ناهي ڇو ته مقامِ ابراهيم جو احترام ته عين نماز ۾ هوندو آهي. ②...هن مان معلوم ٿيو ته خانهِ ڪعبه ۽ مسجد حرام شريف کي حاجين، عمرو ڪرڻ وارن، طواف ڪرڻ وارن، اعتڪاف ڪرڻ وارن ۽ نمازين جي لاءِ پاڪ ۽ صاف رکيو وڃي، اهو ئي حڪم مسجدن کي پاڪ ۽ صاف رکڻ جو آهي. ③...حضرت ابراهيم عَلَیْہِ السَّلَام خانهِ ڪعبه جي لاءِ رزق جي گهڻائي جي دعا گهري هئي، ان دعا جي قبوليت هر شخص پنهنجي اکين سان ڏسي سگهي ٿو ته سڄي دنيا جا ميوا ۽ کاڌا هتي ڪثرت سان ملندا آهن. ④...هن آيت مان معلوم ٿيو ته مسجدن جي تعمير نهايت اعلٰي عبادت ۽ نبين سڳورن عَلَیْہِمُ السَّلَام جي سنت آهي.

ذُرِّيَّتِنَآ اُمَّةً مُّسْلِمَةً لَّكَ ۪ وَاَرِنَا مَنَاسِكَنَا وَتُبْ عَلَيْنَا ۚ اِنَّكَ

اسان جي اولاد مان هڪ اهڙي امت بڻاءِ جيڪا تنهنجي تابعدار هجي ۽ اسان کي اسان جي عبادت جا طريقا ڏيکار ۽ اسان تي پنهنجي رحمت سان رجوع فرماءِ

اَنْتَ التَّوَّابُ الرَّحِيْمُ ﴿۱۲۸﴾ رَبَّنَا وَابْعَثْ فِيْهِمْ رَسُوْلًا مِّنْهُمْ يَتْلُوْا

بيشڪ تون ئي وڏيڪ توبه قبول ڪرڻ وارو مهربان آهين○(1) اي اسان جا رب! ۽ انهن جي وچ ۾ انهن مان ئي هڪ رسول موڪل جيڪو

عَلَيْهِمْ اٰيٰتِكَ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتٰبَ وَالْحِكْمَةَ وَيُزَكِّيْهِمْ ؕ اِنَّكَ اَنْتَ

انهن تي تنهنجي آيتن جي تلاوت ڪري ۽ انهن کي تنهنجو ڪتاب ۽ پختو علم سيکاري ۽ انهن کي خوب پاڪيزه ڪري، بيشڪ

الْعَزِيْزُ الْحَكِيْمُ ﴿۱۲۹﴾ع وَمَنْ يَّرْغَبُ عَنْ مِّلَّةِ اِبْرٰهٖمَ اِلَّا مَنْ سَفِهَ نَفْسَهٗ ؕ ع ۱۵ ۸ ۱۵

تون ئي غالب حڪمت وارو آهين○(2) ۽ ابراهيم جي دين کان اهو ئي منهن ڦيريندو جنهن پاڻ کي بيوقوف بڻائي رکيو هجي

وَلَقَدِ اصْطَفَيْنٰهُ فِي الدُّنْيَا ۚ وَاِنَّهٗ فِي الْاٰخِرَةِ لَمِنَ الصّٰلِحِيْنَ ﴿۱۳۰﴾ اِذْ

۽ بيشڪ اسان ان کي دنيا ۾ چونڊي ورتو ۽ بيشڪ اهو آخرت ۾ اسان جو خاص قرب حاصل ڪرڻ وارن مان آهي○(3) ياد ڪريو

قَالَ لَهٗ رَبُّهٗۤ اَسْلِمْ ۙ قَالَ اَسْلَمْتُ لِرَبِّ الْعٰلَمِيْنَ ﴿۱۳۱﴾ وَوَصّٰى بِهَاۤ اِبْرٰهٖمُ

جڏهن ان جي رب ان کي فرمايو: فرمانبرداري ڪر، ته ان عرض ڪيو: مون فرمانبرداري ڪئي ان جي جيڪو سمورن جهانن جو پالڻهار آهي○

بَنِيْهِ وَيَعْقُوْبُ ؕ يٰبَنِيَّ اِنَّ اللّٰهَ اصْطَفٰى لَكُمُ الدِّيْنَ فَلَا تَمُوْتُنَّ اِلَّا

۽ ابراهيم ۽ يعقوب پنهنجي پٽن کي انهيءَ دين جي وصيت ڪئي ته اي منهنجا پٽؤ! بيشڪ الله اهو دين توهان لاءِ چونڊي ورتو آهي پوءِ توهان هرگز

وَاَنْتُمْ مُّسْلِمُوْنَ ﴿۱۳۲﴾ؕ اَمْ كُنْتُمْ شُهَدَآءَ اِذْ حَضَرَ يَعْقُوْبَ الْمَوْتُ ۙ

نه مرجو پر ان حال ۾ جو اوهان مسلمان هجو○(4) (اي يهوديو!) ڇا توهان ان وقت موجود هيؤ جڏهن يعقوب جي وصال

حاشيه ①…معلوم ٿيو ته عبادت جا طريقا سکڻ حضرت ابراهيم عَلَيْهِ السَّلَام جي سنت آهي. ان جي لاءِ دعا به ڪرڻ گهرجي ۽ ڪوشش به. ②…هن آيت مان صحابه ڪرام عَلَيْهِمُ الرِّضْوَان جو به شان معلوم ٿيو ته حضورِاڪرم صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم جن کي ڪتاب ۽ حڪمت سيکاري ۽ جن کي پاڪ ۽ صاف ڪيو ان جا اولين مصداق صحابه ئي ته هئا. وڏيڪ هي به معلوم ٿيو ته پورو قرآن آسان ناهي نه ته ان جي تعليم جي لاءِ حضورِ انور صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم نه موڪليا وڃن ها. جيڪو چئي قرآن سمجهڻ نهايت آسان آهي ان کي ڪنهن وڏي عالم ڏانهن وٺي وڃو، 15 منٽن ۾ حال ظاهر ٿي ويندو. هي به معلوم ٿيو ته قرآن سان گڏ حديث جي به ضرورت آهي. ③…معلوم ٿيو ته سچي دين جي سڃاڻپ آهي ته اهو سلف ۽ صالحين جو دين هجي، اهي حضرات هدايت جو دليل آهن، اللهُ تعالٰي اسلام جي حقانيت جو دليل هتي ڏنو ته اهو ملتِ ابراهيمي آهي. ④…هن مان معلوم ٿيو ته والدين کي صرف مال جي باري ۾ ئي وصيت نه ڪرڻ گهرجي بلڪ اولاد کي صحيح عقيده، صالح عمل، دين جي عظمت، دين تي استقامت، نيڪين تي هميشگي، ۽ گناهن کان پري رهڻ جي به وصيت ڪرڻ گهرجي.

اِذْ قَالَ لِبَنِیْهِ مَا تَعْبُدُوْنَ مِنْۢ بَعْدِیْؕ قَالُوْا نَعْبُدُ اِلٰهَكَ

جو وقت آيو، جڏهن ان پنهنجي پٽن کي فرمايو: (اي پٽؤ) مون کان پوءِ توهان ڪنهن جي عبادت ڪندؤ؟ ته انهن چيو: اسان اوهان

وَ اِلٰهَ اٰبَآىٕكَ اِبْرٰهٖمَ وَ اِسْمٰعِیْلَ وَ اِسْحٰقَ اِلٰهًا وَّاحِدًاۚۖ وَّ نَحْنُ لَهٗ

جي معبود ۽ اوهان جي ابي ڏاڏي ابراهيم ۽ اسماعيل ۽ اسحاق جي معبود جي عبادت ڪنداسين جيڪو هڪ معبود آهي ۽ اسان ان

مُسْلِمُوْنَ ﴿۱۳۳﴾ تِلْكَ اُمَّةٌ قَدْ خَلَتْۚ لَهَا مَا كَسَبَتْ وَ لَكُمْ مَّا

جا فرمانبردار آهيونo اها هڪ امت آهي جيڪا گذري چڪي آهي، انهن جا عمل انهن جي لاءِ آهن ۽ توهان جا عمل توهان جي

كَسَبْتُمْۚ وَ لَا تُسْــٴَـلُوْنَ عَمَّا كَانُوْا یَعْمَلُوْنَ ﴿۱۳۴﴾ وَ قَالُوْا كُوْنُوْا هُوْدًا

لاءِ آهن ۽ توهان کان انهن جي ڪمن جي باري ۾ نه پڇو ويندو(1)o ۽ ڪتابين چيو: يهودي يا نصراني ٿي وڃو

اَوْ نَصٰرٰى تَهْتَدُوْاؕ قُلْ بَلْ مِلَّةَ اِبْرٰهٖمَ حَنِیْفًاؕ وَ مَا كَانَ مِنَ

هدايت ماڻيندؤ تون فرماءِ: (هرگز نه) بلڪ اسان ته ابراهيم جو دين اختيار ڪيون ٿا جيڪي هر باطل کان جدا هئا ۽ اهي مشرڪن

الْمُشْرِكِیْنَ ﴿۱۳۵﴾ قُوْلُوْۤا اٰمَنَّا بِاللّٰهِ وَ مَاۤ اُنْزِلَ اِلَیْنَا وَ مَاۤ اُنْزِلَ اِلٰۤى

مان نه هئا (2)o (اي مسلمانو!) توهان چئو: اسان الله تي ۽ جيڪو اسان ڏانهن نازل ڪيو ويو آهي ان تي ايمان آندو ۽ ان تي جيڪو

اِبْرٰهٖمَ وَ اِسْمٰعِیْلَ وَ اِسْحٰقَ وَ یَعْقُوْبَ وَ الْاَسْبَاطِ وَ مَاۤ اُوْتِیَ مُوْسٰى وَ

ابراهيم ۽ اسماعيل ۽ اسحاق ۽ يعقوب ۽ انهن جي اولاد ڏانهن نازل ڪيو ويو ۽ موسيٰ ۽ عيسيٰ کي ڏنو

عِیْسٰى وَ مَاۤ اُوْتِیَ النَّبِیُّوْنَ مِنْ رَّبِّهِمْۚ لَا نُفَرِّقُ بَیْنَ اَحَدٍ مِّنْهُمْ ﱪ وَ نَحْنُ

ويو ۽ جيڪو باقي نبين کي سندن رب جي طرفان عطا ڪيو ويو، اسان ايمان آڻڻ ۾ انهن مان ڪنهن جي وچ ۾ فرق نٿا ڪيون ۽ اسان (3)

حاشيه ①...هن مان معلوم ٿيو ته آخرت ۾ پنهنجا عمل ڪم ايندا ۽ جيڪڏهن عقيدو خراب هجي ته ڪنهن ٻئي جي عمل سان فائدو نه ٿيندو. ②...هن مان معلوم ٿيو ته حضرت ابراهيم عَلَيْهِ السَّلَام کي الله تعاليٰ اها مقبوليتِ عام بخشي آهي جو هر دين وارو ان جي نسبت تي فخر ڪري ٿو. ۽ هي به معلوم ٿيو ته صرف وڏن جي اولاد هئڻ ڪافي ناهي جيستائين وڏن جهڙا ڪم نه ڪن. ③...انبياءِڪرام عَلَيْهِمُ السَّلَام جي درجن ۾ فرق آهي جيئن ته ٽين سيپاري جي شروع ۾ آهي پر انهن جي نبوت ۾ فرق ناهي.

لَهٗ مُسْلِمُوْنَ ﴿۱۳۶﴾ فَاِنْ اٰمَنُوْا بِمِثْلِ مَاۤ اٰمَنْتُمْ بِهٖ فَقَدِ اهْتَدَوْا ۚ وَ اِنْ تَوَلَّوْا فَاِنَّمَا

الله جي بارگاهہ ۾ ڪنڌ جهڪائي رکيا آهن پوءِ جيڪڏهن اهي بہ ائين ئي ايمان آڻن جيئن اوهان ايمان آندو آهي پوءِ تہ اهي هدايت ماڻي ويا ۽ جيڪڏهن منهن ڦيرين تہ

هُمْ فِیْ شِقَاقٍ ۚ فَسَیَكْفِیْكَهُمُ اللّٰهُ ۚ وَ هُوَ السَّمِیْعُ الْعَلِیْمُ ﴿۱۳۷﴾ؕ صِبْغَةَ اللّٰهِ ۚ وَ مَنْ

اهي صرف مخالفت ۾ پيل آهن، پوءِ اي حبيب! عنقريب الله انهن جي طرفان توکي ڪافي ٿيندو ۽ اهو ئي ٻڌڻ وارو ڄاڻڻ وارو آهيo اسان الله جو

اَحْسَنُ مِنَ اللّٰهِ صِبْغَةً٘ وَّ نَحْنُ لَهٗ عٰبِدُوْنَ ﴿۱۳۸﴾ قُلْ اَتُحَآجُّوْنَنَا فِی اللّٰهِ وَ هُوَ

رنگ پاڻ تي چاڙهي ورتو ۽ الله جي رنگ کان بهتر ڪنهن جو رنگ آهي؟ ۽ اسان ان جي ئي عبادت ڪرڻ وارا آهيون (1)o تون فرماءِ: ڇا توهان

رَبُّنَا وَ رَبُّكُمْ ۚ وَ لَنَاۤ اَعْمَالُنَا وَ لَكُمْ اَعْمَالُكُمْ ۚ وَ نَحْنُ لَهٗ مُخْلِصُوْنَ ﴿۱۳۹﴾ۙ اَمْ

الله جي باري ۾ اسان سان وڙهو ٿا حالانڪ اهو اسان جو بہ رب آهي ۽ توهان جو بہ ۽ اسان جا عمل اسان جي لاءِ ۽ توهان جا عمل

تَقُوْلُوْنَ اِنَّ اِبْرٰهٖمَ وَ اِسْمٰعِیْلَ وَ اِسْحٰقَ وَ یَعْقُوْبَ وَ الْاَسْبَاطَ كَانُوْا هُوْدًا اَوْ

توهان جي لاءِ آهن ۽ اسان خالص انهيءَ جا آهيون. (اي ڪتابيو!) ڇا توهان اهو چئو ٿا تہ ابراهيم ۽ اسماعيل ۽ اسحاق ۽ يعقوب ۽ انهن جو

نَصٰرٰى ؕ قُلْ ءَاَنْتُمْ اَعْلَمُ اَمِ اللّٰهُ ؕ وَ مَنْ اَظْلَمُ مِمَّنْ كَتَمَ شَهَادَةً عِنْدَهٗ

اولاد يهودي يا نصراني هئا، تون فرماءِ: ڇا توهان وڌيڪ ڄاڻيو ٿا يا الله؟ ۽ ان کان وڌيڪ ظالم ڪير جنهن وٽ الله جي طرفان ڪا گواهي هجي

مِنَ اللّٰهِ ؕ وَ مَا اللّٰهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُوْنَ ﴿۱۴۰﴾ تِلْكَ اُمَّةٌ قَدْ خَلَتْ ۚ لَهَا مَا

۽ اهو ان کي لڪائي ۽ الله توهان جي عملن کان بي خبر ناهيo اها هڪ امت آهي جيڪا گذري چڪي آهي انهن جا عمل انهن

كَسَبَتْ وَ لَكُمْ مَّا كَسَبْتُمْ ۚ وَ لَا تُسْــٴَـلُوْنَ عَمَّا كَانُوْا یَعْمَلُوْنَ ﴿۱۴۱﴾ ع

ع ١٦ ١٢ ١٦

جي لاءِ آهن ۽ توهان جا عمل توهان جي لاءِ آهن توهان کان انهن جي ڪمن جي باري ۾ نہ پڇو ويندو (2)o

---

حاشيہ (1)... الله تعالیٰ جي رنگ مان مراد ان جي دين جا سچا عقيده آهن. (2)... هن ۾ مسلمانن جي لاءِ بہ نصيحت آهي جيڪي پنهنجي ماءُ پيءُ پير ۽ مرشد وغيره جي نيڪ عملن تي ڀروسو ڪري پاڻ نيڪين کان پري ۽ گناهن ۾ مصروف آهن.

سَیَقُوْلُ السُّفَهَآءُ مِنَ النَّاسِ مَا وَلّٰىهُمْ عَنْ قِبْلَتِهِمُ الَّتِیْ كَانُوْا عَلَیْهَا ؕ

هاڻي بيوقوف ماڻهو چوندا، هنن مسلمانن کي هنن جي ان قبلي کان ڪنهن ڦيريو جنهن تي هي پهريان هئا؟

قُلْ لِّلّٰهِ الْمَشْرِقُ وَ الْمَغْرِبُ ؕ یَهْدِیْ مَنْ یَّشَآءُ اِلٰى صِرَاطٍ مُّسْتَقِیْمٍ (١٤٢)

تون فرماءِ: اولهه ۽ اوڀر سڀ الله ئي جو آهي، اهو جنهن کي چاهيندو آهي سڌي رستي ڏانهن هدايت ڏيندو آهي(1)○

وَ كَذٰلِكَ جَعَلْنٰكُمْ اُمَّةً وَّسَطًا لِّتَكُوْنُوْا شُهَدَآءَ عَلَى النَّاسِ وَ یَكُوْنَ

۽ اهڙي طرح اسان توهان کي بهترين امت بڻايو ته جيئن توهان ماڻهن تي گواهه هجو ۽ هي

الرَّسُوْلُ عَلَیْكُمْ شَهِیْدًا ؕ وَ مَا جَعَلْنَا الْقِبْلَةَ الَّتِیْ كُنْتَ عَلَیْهَاۤ اِلَّا لِنَعْلَمَ

رسول توهان جا نگهبان ۽ گواهه هجن ۽ اي حبيب! توهان پهريان جنهن قبلي تي هئا اسان اهو انهيءَ ڪري مقرر ڪيو هو ته ڏسون

مَنْ یَّتَّبِعُ الرَّسُوْلَ مِمَّنْ یَّنْقَلِبُ عَلٰى عَقِبَیْهِ ؕ وَ اِنْ كَانَتْ لَكَبِیْرَةً اِلَّا عَلَى

ڪير رسول جي پيروي ڪري ٿو ۽ ڪير پوئين پير موٽي ٿو ۽ بيشڪ اهي ماڻهو جن کي الله هدايت ڏني هئي انهن کان علاوه

الَّذِیْنَ هَدَى اللّٰهُ ؕ وَ مَا كَانَ اللّٰهُ لِیُضِیْعَ اِیْمَانَكُمْ ؕ اِنَّ اللّٰهَ بِالنَّاسِ

(ماڻهن) تي اها نهايت ڳري هئي ۽ الله جو اهو شان ناهي جو توهان جو ايمان ضايع ڪري ڇڏي بيشڪ الله ماڻهن تي نهايت مهربان

لَرَءُوْفٌ رَّحِیْمٌ (١٤٣) قَدْ نَرٰى تَقَلُّبَ وَجْهِكَ فِی السَّمَآءِ ۚ فَلَنُوَلِّیَنَّكَ

رحم وارو آهي(2)(3)○ اسان توهان جي چهري جو آسمان ڏانهن هر هر کڻڻ ڏسي رهيا آهيون پوءِ ضرور اسان توهان کي ان قبلي

قِبْلَةً تَرْضٰىهَا ۪ فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ ؕ وَ حَیْثُ مَا كُنْتُمْ

ڏانهن ڦيري ڇڏينداسين جنهن ۾ توهان جي خوشي آهي ته هاڻي پنهنجو چهرو مسجد حرام ڏانهن ڦيري ڇڏيو ۽ اي مسلمانو! (4)

حاشيه (1)... هن آيت ۾ بيت المقدس کان بعد خانہ ڪعبہ کي قبلو بڻائي وڃڻ تي اعتراض ڪرڻ وارن کي بي وقوف چيو ويو آهي.ان مان معلوم ٿيو ته جيڪو شخص ديني مسئلن جي حڪمتن کي نه سمجهي بلڪ ان تي بي وجه اعتراض ڪري ته اهو احمق ۽ بي وقوف آهي. جيتوڻيڪ دنيا جي ڪمن ۾ هو ڪيترو ئي چالاڪ هجي. (2)...علم جي معنيٰ ”ڄاڻڻ“ آهي ليڪن جتي آيت ۾ مستقل طور الله جي لاءِ هي الفاظ هجن ته اُن جي معنيٰ ” الله تبارڪ و تعاليٰ جو ماڻهن جي سامهون ان کي جانچڻ ۽ پرکڻ آهي“ يا وري انهن جي سامهون ممتاز ۽ نمايان ۽ فرق ظاهر ڪرڻ هوندو آهي. (3)... هن مان معلوم ٿيو ته الله تبارڪ وتعاليٰ جو حڪم معلوم ٿيڻ کان پوءِ قبول ڪرڻ سان دل ۾ تنگي محسوس ڪرڻ منافقت جي علامت آهي. (4)...هن آيت مان معلوم ٿيو ته !الله تبارڪ وتعاليٰ کي پنهنجي حبيب صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم جي گهڻي رضا پسند آهي ۽ الله تبارڪ وتعاليٰ ان جي رضا پوري فرمائيندو آهي.

فَوَلُّوْا وُجُوْهَكُمْ شَطْرَهٗ ؕ وَ اِنَّ الَّذِیْنَ اُوْتُوا الْكِتٰبَ لَیَعْلَمُوْنَ اَنَّهُ

توهان جتي به هجو پنهنجو منهن انهيءَ جي طرف ڪريو ۽ بيشڪ اهي ماڻهو جن کي ڪتاب عطا ڪيو ويو آهي اهي ضرور ڄاڻن ٿا

الْحَقُّ مِنْ رَّبِّهِمْ ؕ وَ مَا اللّٰهُ بِغَافِلٍ عَمَّا یَعْمَلُوْنَ ﴿۱۴۴﴾ وَ لَىٕنْ اَتَیْتَ

ته اها تبديلي انهن جي رب جي طرفان حق آهي ۽ الله انهن جي عملن کان بي خبر ناهي(1)o ۽ جيڪڏهن توهان هن ڪتاب وارن وٽ

الَّذِیْنَ اُوْتُوا الْكِتٰبَ بِكُلِّ اٰیَةٍ مَّا تَبِعُوْا قِبْلَتَكَ ۚ وَ مَاۤ اَنْتَ بِتَابِعٍ

هر نشاني کڻي اچو تڏهن به اهي توهان جي قبلي جي پيروي نه ڪندا ۽ نه توهان انهن جي قبلي جي پيروي ڪيو ۽ اهي پاڻ ۾ به هڪبئي

قِبْلَتَهُمْ ۚ وَ مَا بَعْضُهُمْ بِتَابِعٍ قِبْلَةَ بَعْضٍ ؕ وَ لَىٕنِ اتَّبَعْتَ اَهْوَآءَهُمْ

جي قبلي جي تابع نه آهن ۽ (اي ٻڌڻ وارا!) جيڪڏهن تو وٽ علم اچڻ کان پوءِ تون انهن جي خواهشن

مِّنْۢ بَعْدِ مَا جَآءَكَ مِنَ الْعِلْمِ ۙ اِنَّكَ اِذًا لَّمِنَ الظّٰلِمِیْنَ ﴿۱۴۵﴾ اَلَّذِیْنَ اٰتَیْنٰهُمُ وقف لازم

تي هلين ته ان وقت تون ضرور زيادتي ڪرڻ وارو هوندين (2)(3)o اهي ماڻهو جن کي اسان ڪتاب عطا

الْكِتٰبَ یَعْرِفُوْنَهٗ كَمَا یَعْرِفُوْنَ اَبْنَآءَهُمْ ؕ وَ اِنَّ فَرِیْقًا مِّنْهُمْ

ڪيو آهي اهي هن نبيءَ کي ائين سڃاڻن ٿا جيئن اهي پنهنجي پٽن کي سڃاڻن ٿا ۽ بيشڪ انهن ۾ هڪ ٽولو

لَیَكْتُمُوْنَ الْحَقَّ وَ هُمْ یَعْلَمُوْنَ ﴿۱۴۶﴾ اَلْحَقُّ مِنْ رَّبِّكَ فَلَا تَكُوْنَنَّ وقف منزل

ڄاڻي واڻي حق لڪائن ٿا. (اي ٻڌڻ وارا!) حق اهو ئي آهي جيڪو تنهنجي رب جي طرفان هجي، پوءِ تون هرگز شڪ ڪرڻ وارن

مِنَ الْمُمْتَرِیْنَ ﴿۱۴۷﴾ ع وَ لِكُلٍّ وِّجْهَةٌ هُوَ مُوَلِّیْهَا فَاسْتَبِقُوا الْخَیْرٰتِ ؕ وقف النبي صلى الله عليه وسلم

مان نه ٿجان (4)o ۽ هرهڪ جي لاءِ توجهه جي هڪ سمت آهي جنهن ڏانهن اهو منهن ڪندو آهي پوءِ توهان نيڪين ۾ اڳيان نڪري وڃو (5)

حاشيه (1)...ڪتابي ڄاڻيندا هئا ته هي قبلي جي تبديلي الله تبارڪ وتعاليٰ جي طرفان حق آهي . ڇو ته انهن جي ڪتاب ۾ حضور پر نور صلّى الله تعالى عليه وآله وسلّم جن جو هي وصف به مذڪور هئو ۽ انهن جي نبين سڳورن پاڻ صلّى الله تعالى عليه وآله وسلّم جي هيءَ نشاني به ٻڌائي هئي ته حضور صلّى الله تعالى عليه وآله وسلّم بيت المقدس کان ڪعبي جي طرف ڦرندا (2)...دليلون هجڻ جي باوجود ڪتابين جو مسلمانن جي ڪعبي جي پيروي نه ڪرڻ جي وجه انهن جو حسد هو.جو بني اسرائيل کان نبوّت منتقل ٿي وئي، معلوم ٿيو ته حسد تمام بري صفت آهي جو انسان کي حق قبول ڪرڻ کان روڪي ڇڏيندي آهي (3)...هتي خطاب نبيصلّى الله تعالى عليه وآله وسلّم سان نه آهي بلڪ هن آيت کي ٻڌڻ واري هر مخاطب سان آهي يا هتي به بظاهر خطاب نبي ڪريم صلّى الله تعالى عليه وآله وسلّم سان آهي ۽ ان مان مراد پاڻ صلّى الله تعالى عليه وآله وسلّم جي امت آهي ڇو ته پاڻ صلّى الله تعالى عليه وآله وسلّم ڪتاب وارن جي خواهشن جي پيروي نٿا ڪري سگهن (4)... هتي آيت ۾ هي ڳالهه سمجهائي وئي آهي ته مال ۽ دولت، عهد ۽ منصب، شهرت ۽ مقبوليت ۽ دنياداري اهڙي شيءِ ناهي جو ان ۾ هڪ ٻئي سان مقابلو ڪيو وڃي ڇو ته اهي سڀ فاني آهن، جڏهن ته باقي رهڻ وارين ۽ مقابلي جي قابل شيون ته نيڪي، ڀلائي ۽ عبادت جا ڪم آهن.

اَیْنَ مَا تَكُوْنُوْا یَاْتِ بِكُمُ اللّٰهُ جَمِیْعًا ؕ اِنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَیْءٍ قَدِیْرٌ ﴿۱۴۸﴾

. توهان جتي بہ هوندؤ الله توهان سڀني کي گڏ ڪري آڻيندو، بيشڪ الله هر شيء تي قدرت رکڻ وارو آهي،

وَ مِنْ حَیْثُ خَرَجْتَ فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ ؕ وَ اِنَّهٗ

۽ (اي حبيب) توهان جتان اچو پنهنجو چهرو مسجد حرام ڏانهن ڪيو ۽ بيشڪ اهو يقينًا توهان

لَلْحَقُّ مِنْ رَّبِّكَ ؕ وَ مَا اللّٰهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُوْنَ ﴿۱۴۹﴾ وَ مِنْ حَیْثُ خَرَجْتَ

جي رب جي طرفان حق آهي ۽ الله توهان جي ڪمن کان غافل ناهي. ۽ اي حبيب! توهان جتان اچو پنهنجو

فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ ؕ وَ حَیْثُ مَا كُنْتُمْ فَوَلُّوْا وُجُوْهَكُمْ

چهرو مسجد حرام ڏانهن ڪيو ۽ اي مسلمانؤ! توهان جتي بہ هجو پنهنجو چهرو انهيءَ جي طرف ڪريو تہ

شَطْرَهٗ ۙ لِئَلَّا یَكُوْنَ لِلنَّاسِ عَلَیْكُمْ حُجَّةٌ ۗ اِلَّا الَّذِیْنَ ظَلَمُوْا مِنْهُمْ ۗ

جيئن ماڻهن کي توهان تي ڪا حجت نہ رهي پر جيڪي انهن مان ناانصافي ڪن تہ انهن کان

فَلَا تَخْشَوْهُمْ وَ اخْشَوْنِیْ ۗ وَ لِاُتِمَّ نِعْمَتِیْ عَلَیْكُمْ وَ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُوْنَ ﴿۱۵۰﴾

نہ ڊڄو ۽ مون کان ڊڄو ۽ تہ جيئن مان پنهنجي نعمت توهان تي مڪمل ڪري ڇڏيان ۽ تہ جيئن توهان هدايت ماڻيو (1)○ جيئن تہ اسان

كَمَاۤ اَرْسَلْنَا فِیْكُمْ رَسُوْلًا مِّنْكُمْ یَتْلُوْا عَلَیْكُمْ اٰیٰتِنَا وَ یُزَكِّیْكُمْ وَ

توهان جي وچ ۾ توهان مان هڪ رسول موڪليو جيڪو توهان تي اسان جون آيتون تلاوت فرمائيندو آهي ۽ توهان کي پاڪ ڪندو

یُعَلِّمُكُمُ الْكِتٰبَ وَ الْحِكْمَةَ وَ یُعَلِّمُكُمْ مَّا لَمْ تَكُوْنُوْا تَعْلَمُوْنَ ﴿۱۵۱﴾ فَاذْكُرُوْنِیْۤ

ڪتاب ۽ پختو علم سيکاري ٿو ۽ توهان کي اها تعليم ڏئي ٿو جيڪا توهان کي معلوم نہ هئي (2)○ پوءِ توهان مون کي ياد ڪريو،

معانقة ٣

حاشيہ ①...الله تعاليٰ جو خوف هر ٻئي خوف تي غالب هئڻ گهرجي ۽ ان جي رضا طلبي مخلوق جي خوشنودي تي غالب هئڻ گهرجي. ②...حقيقت هي آهي جو حضور صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم صرف ظاهري مضامين قرآن ۽ الله تعاليٰ جا احڪام ئي ناهن بلڪ رشد و هدايت، صلاح و فلاح، ۽ علم و حڪمت جون بيشمار ڳالهيون سيکاريندا آهن ڇاڪاڻ تہ پاڻ اولين ۽ آخرين جي علم جا جامع آهن.

ع ۱۸ ۵ ۲

اَذْكُرْكُمْ وَ اشْكُرُوْا لِیْ وَ لَا تَكْفُرُوْنِ۠ ﴿۱۵۲﴾ یٰۤاَیُّهَا الَّذِیْنَ اٰمَنُوا اسْتَعِیْنُوْا

مان توهان کي ياد ڪندس ۽ منهنجو شڪر ادا ڪريو ۽ منهنجي ناشڪري نہ ڪريو (1)ㅇ اي ايمان وارؤ! صبر ۽ نماز کان مدد وٺو،

بِالصَّبْرِ وَ الصَّلٰوةِؕ اِنَّ اللّٰهَ مَعَ الصّٰبِرِیْنَ ﴿۱۵۳﴾ وَ لَا تَقُوْلُوْا لِمَنْ یُّقْتَلُ

بيشڪ الله صبر وارن سان گڏ آهي (2)ㅇ ۽ جيڪي الله جي راهہ ۾ ماريا وڃن

فِیْ سَبِیْلِ اللّٰهِ اَمْوَاتٌؕ بَلْ اَحْیَآءٌ وَّ لٰكِنْ لَّا تَشْعُرُوْنَ ﴿۱۵۴﴾ وَ لَنَبْلُوَنَّكُمْ

انهن کي مئل نہ چئو بلڪ اهي زنده آهن پر توهان کي انهن جو شعور ناهي (3)ㅇ ۽ اسان ضرور توهان کي ڪجهہ

بِشَیْءٍ مِّنَ الْخَوْفِ وَ الْجُوْعِ وَ نَقْصٍ مِّنَ الْاَمْوَالِ وَ الْاَنْفُسِ وَ

ڊپ ۽ بک سان ۽ ڪجهہ مالن ۽ جانين ۽ ميون جي گهٽ ڪرڻ سان آزمائينداسين

الثَّمَرٰتِؕ وَ بَشِّرِ الصّٰبِرِیْنَۙ ﴿۱۵۵﴾ الَّذِیْنَ اِذَاۤ اَصَابَتْهُمْ مُّصِیْبَةٌۙ قَالُوْۤا

۽ صبر ڪرڻ وارن کي خوشخبري ٻڌاءِ. اهي ماڻهو جو جڏهن انهن تي ڪا مصيبت ايندي آهي تہ چوندا آهن

اِنَّا لِلّٰهِ وَ اِنَّاۤ اِلَیْهِ رٰجِعُوْنَؕ ﴿۱۵۶﴾ اُولٰٓىٕكَ عَلَیْهِمْ صَلَوٰتٌ مِّنْ رَّبِّهِمْ

اسان الله جا ئي آهيون ۽ اسان انهيءَ ڏانهن موٽڻ وارا آهيون. هي اهي ماڻهو آهن جن تي انهن جي رب جي طرفان دروڊَ آهن

وَ رَحْمَةٌ قف وَ اُولٰٓىٕكَ هُمُ الْمُهْتَدُوْنَ ﴿۱۵۷﴾ اِنَّ الصَّفَا وَ الْمَرْوَةَ مِنْ

۽ رحمت ۽ اهي ئي ماڻهو هدايت وارا آهن. بيشڪ صفا ۽ مروه الله جي

شَعَآىٕرِ اللّٰهِۚ فَمَنْ حَجَّ الْبَیْتَ اَوِ اعْتَمَرَ فَلَا جُنَاحَ عَلَیْهِ اَنْ یَّطَّوَّفَ

نشانين مان آهن پوءِ جيڪو ان گهر جو حج يا عمرو ڪري ان تي ڪو گناهہ ناهي جو انهن ٻنهيءِ جا چڪر لڳائي ۽ (4)

حاشيہ ①...جڏهن ڪفر جو لفظ "شڪر" جي مقابلي ۾ اچي تہ ان جو معنيٰ "ناشڪري" ۽ جڏهن "اسلام" ۽ "ايمان" جي مقابل هجي تہ ان جي معنيٰ بي ايماني هوندو آهي. هتي آيت مان مراد ناشڪري آهي. ②...غيرِ خدا کان مدد گهرڻ شرڪ ناهي، هن موضوع جي وڌيڪ تفصيل صراط الجنان جي جلد١، صفحي 247 تي ملاحظو فرمايو. ③...شهيد يقيني طور زنده آهن پر انهن جي حيات ڪيئن آهي ان جو اسان کي شعور نہ آهي، ان ڪري دنياوي معاملات جي اعتبار سان انهن تي عام ميت وانگر شرعي احڪام جاري ٿيندا آهن. ④...صفا ۽ مروه جبل ڪي هي عظمت حضرت هاجره رَضِیَ اللهُ تَعَالٰی عَنْهَا جي نسبت جي برڪت سان حاصل ٿي، هن مان معلوم ٿيو تہ صالحين سان نسبت رکڻ واري شيءِ عظمت واري ٿي ويندي آهي.

بِهِمَا ؕ وَ مَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا ۙ فَاِنَّ اللّٰهَ شَاكِرٌ عَلِيْمٌ ﴿۱۵۸﴾ اِنَّ الَّذِيْنَ يَكْتُمُوْنَ

جيڪو پنهنجي طرفان ڀلائي ڪري ته بيشڪ الله نيڪيءَ جو بدلو ڏيڻ وارو خبردار آهيo بيشڪ اهي ماڻهو جيڪي اسان جي نازل

مَآ اَنْزَلْنَا مِنَ الْبَيِّنٰتِ وَ الْهُدٰى مِنْۢ بَعْدِ مَا بَيَّنّٰهُ لِلنَّاسِ فِي الْكِتٰبِ ۙ

ڪيل روشن ڳالهين ۽ هدايت کي لڪائن ٿا حالانڪ اسان انهن کي ماڻهن جي لاءِ ڪتاب ۾ واضح فرمائي ڇڏيو آهي ته انهن تي

اُولٰٓىِٕكَ يَلْعَنُهُمُ اللّٰهُ وَ يَلْعَنُهُمُ اللّٰعِنُوْنَ ﴿۱۵۹﴾ ۙ اِلَّا الَّذِيْنَ تَابُوْا وَ اَصْلَحُوْا

الله لعنت فرمائي ٿو ۽ لعنت ڪرڻ وارا انهن تي لعنت ڪن ٿا (1)o پر اهي ماڻهو جيڪي توبه ڪن ۽ اصلاح ڪن ۽ (لڪيل ڳالهين کي)

وَ بَيَّنُوْا فَاُولٰٓىِٕكَ اَتُوْبُ عَلَيْهِمْ ۚ وَ اَنَا التَّوَّابُ الرَّحِيْمُ ﴿۱۶۰﴾ اِنَّ الَّذِيْنَ

ظاهر ڪن ته مان انهن جي توبه قبول فرمائيندس ۽ مان ئي وڏو توبه قبول ڪرڻ وارو مهربان آهيان. بيشڪ اهي ماڻهو

كَفَرُوْا وَ مَاتُوْا وَ هُمْ كُفَّارٌ اُولٰٓىِٕكَ عَلَيْهِمْ لَعْنَةُ اللّٰهِ وَ الْمَلٰٓىِٕكَةِ وَ

جن ڪفر ڪيو ۽ ڪافر ئي مئا انهن تي الله ۽ ملائڪن ۽ انسانن جي، سيني جي لعنت آهي (2)

النَّاسِ اَجْمَعِيْنَ ﴿۱۶۱﴾ ۙ خٰلِدِيْنَ فِيْهَا ۚ لَا يُخَفَّفُ عَنْهُمُ الْعَذَابُ وَ لَا

(3)oاهي هميشہ ان ۾ رهندا، انهن تان عذاب گهٽ نه ڪيو ويندو ۽ نه انهن کي مهلت ڏني ويندي.

هُمْ يُنْظَرُوْنَ ﴿۱۶۲﴾ وَ اِلٰهُكُمْ اِلٰهٌ وَّاحِدٌ ۚ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ الرَّحْمٰنُ الرَّحِيْمُ ﴿۱۶۳﴾ ع ١٩ ١١ ٣

۽ توهان جو معبود هڪ معبود آهي ان کان سواءِ ڪو معبود ناهي وڏي رحمت وارو مهربان آهي.

اِنَّ فِيْ خَلْقِ السَّمٰوٰتِ وَ الْاَرْضِ وَ اخْتِلَافِ الَّيْلِ وَ النَّهَارِ وَ الْفُلْكِ الَّتِيْ

بيشڪ آسمانن ۽ زمين جي پيدائش ۽ رات ۽ ڏينهن جي تبديلي ۾ ۽ ٻيڙيءَ ۾ جيڪا درياء ۾ (4)

حاشيہ ① ...ديني مسئلن کي لڪائڻ گناهه آهي هن طرح جو ضرورت جي وقت ٻڌايا نه وڃن يا هن طرح جو غلط ٻڌايا وڃن بلڪ غلط ٻڌائڻ تي ته تمام سخت وعيدون آهن.اڄڪلهه غلط مسئلہ بيان ڪرڻ وارن ۽ قرآن ۽ حديث جي غلط تشريح ۽ وضاحت ڪرڻ وارن جي ڪمي ناهي ۽ اهي سڀ ذڪر ڪيل آيت ۾ داخل آهي. ② ...ڪفار ڪافر جي جمع آهي. ③ ...مرڻ وقت ايمان جي دولت کان محروم رهجي وڃڻ سڀ کان وڏي بدبختي آهي ۽ ان وقت ايمان جو سلامت رهڻ تمام وڏي سعادت آهي، تنهنڪري هر مسلمان کي گهرجي ته اهو جيتوڻيڪ ڪيترو ئي نيڪ ۽ پاڪدامن، عبادت گزار ۽ پرهيزگار ڇو نه هجي پنهنجي بري خاتمي کان ڊڄندو رهي. ④ ...هن آيت ۾ بيان ڪيل شين مان هر هڪ شيءِ تي غور ڪندؤ ته الله تعالٰي جي قدرت جا اهڙا حيران ڪندڙ ڪرشما نظر ايندا جو عقل دنگ رهجي ويندو آهي

تَجۡرِىۡ فِى الۡبَحۡرِ بِمَا يَنۡفَعُ النَّاسَ وَمَاۤ اَنۡزَلَ اللّٰهُ مِنَ السَّمَآءِ مِنۡ مَّآءٍ

ماڻھن جا فائدا کڻي ھلندي آھي ۽ ان پاڻي ۾ جيڪو اللہ آسمان تان لاٿو

فَاَحۡيَا بِهِ الۡاَرۡضَ بَعۡدَ مَوۡتِهَا وَبَثَّ فِيۡهَا مِنۡ كُلِّ دَآبَّةٍ ۖ وَّتَصۡرِيۡفِ

پوءِ ان سان مرده زمين کي زندگي ڏني ۽ زمين ۾ ھرقسم جا جانور پکيڙيا ۽ ھوائن جي گردش ۽

الرِّيٰحِ وَالسَّحَابِ الۡمُسَخَّرِ بَيۡنَ السَّمَآءِ وَالۡاَرۡضِ لَاٰيٰتٍ لِّقَوۡمٍ

اھي بادل جيڪي آسمان ۽ زمين جي وچ ۾ حڪم جا پابند آھن انھن سيني ۾ يقينًا عقل وارن جي لاءِ نشانيون آھن (1)○

يَّعۡقِلُوۡنَ ﴿۱۶۴﴾ وَمِنَ النَّاسِ مَنۡ يَّتَّخِذُ مِنۡ دُوۡنِ اللّٰهِ اَنۡدَادًا يُّحِبُّوۡنَهُمۡ

۽ ڪي ماڻھو اللہ کان سواءِ ٻيا معبود ٺاھيندا آھن انھن کي اللہ وانگر محبوب رکندا آھن

كَحُبِّ اللّٰهِ ؕ وَالَّذِيۡنَ اٰمَنُوۡۤا اَشَدُّ حُبًّا لِّلّٰهِ ؕ وَلَوۡ يَرَى الَّذِيۡنَ ظَلَمُوۡۤا

۽ ايمان وارا سڀ کان وڌيڪ اللہ سان محبت ڪندا آھن ۽ جيڪڏھن ظالم ڏسن ھا

اِذۡ يَرَوۡنَ الۡعَذَابَ ۙ اَنَّ الۡقُوَّةَ لِلّٰهِ جَمِيۡعًا ۙ وَّاَنَّ اللّٰهَ شَدِيۡدُ الۡعَذَابِ ﴿۱۶۵﴾

جڏھن اھي عذاب کي اکين سان ڏسندا چو تہ تمام قوت اللہ جي ئي آھي ۽ اللہ سخت عذاب ڏيڻ وارو آھي.

اِذۡ تَبَرَّاَ الَّذِيۡنَ اتُّبِعُوۡا مِنَ الَّذِيۡنَ اتَّبَعُوۡا وَرَاَوُا الۡعَذَابَ وَتَقَطَّعَتۡ

جڏھن پيشوا پنھنجي پيروي ڪرڻ وارن کان بيزار ٿيندا ۽ عذاب ڏسندا ۽ انھن جا سڀ رشتا ناتا ڪٽجي ويندا (2)○

بِهِمُ الۡاَسۡبَابُ ﴿۱۶۶﴾ وَقَالَ الَّذِيۡنَ اتَّبَعُوۡا لَوۡ اَنَّ لَنَا كَرَّةً فَنَتَبَرَّاَ مِنۡهُمۡ

۽ پيروڪار چوندا جيڪڏھن اسان کي ھڪ ڀيرو موٽڻ ملي وڃي تہ اسان ان پيشوائن کان ائين ئي بيزار ٿي وڃون ھا (3)

حاشيہ ① ...سائنسي علوم بہ معرفتِ الاھي جو ذريعو بڻجندا آھن ،جيترو سائنسي علم زيادہ ھوندو ايترو ئي اللہ جي عظمت ۽ قدرت جي سڃاڻپ زيادہ ھوندي جيڪڏھن ڪو دين اسلام جي خدمت ۽ اللہ تعاليٰ جي معرفت جي نيت سان سائنسي علوم سکندو آھي تہ پوءِ ھي بہ عبادت ۾ شمار ٿيندو، اللہ تعاليٰ جيڪو ڪائنات ۾ غوروفڪر ڪرڻ جو حڪم ڏنو آھي،ھي ھن حڪم جي تعميل قرار پائيندو. ② ...ياد رھي تہ قيامت جي ڏينھن ڪافرن جي مٽي مائٽي ٽٽي ويندي، پر ولين، متقين ۽ صالحين سان دوستي جو رشتو باقي رھندو. ③ ...ياد رھي تہ نيڪ عملن جي اصل حسرت تہ ڪافرن کي ٿيندي، پر مسلمانن کي بہ نيڪين جي ڪمي ۽ گناھن ۾ ملوث ھجڻ سبب حسرت ٿيندي.

كَمَا تَبَرَّءُوْا مِنَّا ؕ كَذٰلِكَ یُرِیْهِمُ اللّٰهُ اَعْمَالَهُمْ حَسَرٰتٍ عَلَیْهِمْ ؕ

جيئن هي اسان کان بيزار ٿيا آهن، الله انهيءَ طرح انهن جا عمل انهن تي حسرت بڻائي

وَ مَا هُمْ بِخٰرِجِیْنَ مِنَ النَّارِ ﴿۱۶۷﴾ ع یٰۤاَیُّهَا النَّاسُ كُلُوْا مِمَّا فِی الْاَرْضِ ۲۰ ع ۴

ڏيکاريندو ۽ اهي دوزخ مان نڪرڻ وارا ناهن○ اي انسانؤ! جيڪو ڪجھ زمين ۾ حلال پاڪيزه آهي

حَلٰلًا طَیِّبًا ۖ٘ وَّ لَا تَتَّبِعُوْا خُطُوٰتِ الشَّیْطٰنِ ؕ اِنَّهٗ لَكُمْ عَدُوٌّ مُّبِیْنٌ ﴿۱۶۸﴾ اِنَّمَا

ان مان کائو ۽ شيطان جي رستن تي نہ هلو، بيشڪ اهو توهان جو کليو دشمن آهي (1)(2)○ اهو توهان کي صرف برائي

یَاْمُرُكُمْ بِالسُّوْٓءِ وَ الْفَحْشَآءِ وَ اَنْ تَقُوْلُوْا عَلَى اللّٰهِ مَا لَا تَعْلَمُوْنَ ﴿۱۶۹﴾

۽ بي حيائي جو حڪم ڏيندو ۽ اهو (حڪم ڏيندو) تہ توهان الله جي باري ۾ اهو ڪجھ چئو جيڪو خود توهان کي معلوم ناهي.

وَ اِذَا قِیْلَ لَهُمُ اتَّبِعُوْا مَاۤ اَنْزَلَ اللّٰهُ قَالُوْا بَلْ نَتَّبِعُ مَاۤ اَلْفَیْنَا عَلَیْهِ

۽ جڏهن انهن کي چيو وڃي تہ ان جي پيروي ڪريو جيڪو الله نازل ڪيو آهي تہ چوندا آهن: بلڪ اسان تہ ان جي پيروي ڪنداسين جنهن

اٰبَآءَنَا ؕ اَوَ لَوْ كَانَ اٰبَآؤُهُمْ لَا یَعْقِلُوْنَ شَیْـًٔا وَّ لَا یَهْتَدُوْنَ ﴿۱۷۰﴾ وَ مَثَلُ

تي اسان پنهنجي ابن ڏاڏن کي ڏٺو آهي، ڇا جيتوڻيڪ انهن جا ابا ڏاڏا نہ ڪجھ عقل رکندا هجن نہ اهي هدايت وارا هجن (3)○ ۽ ڪافرن

الَّذِیْنَ كَفَرُوْا كَمَثَلِ الَّذِیْ یَنْعِقُ بِمَا لَا یَسْمَعُ اِلَّا دُعَآءً وَّ نِدَآءً ؕ

جو مثال ان شخص وانگر آهي جيڪو ڪنهن اهڙي کي پڪاري جيڪو خالي رڙ ۽ دانهن کان سواءِ ڪجھ ناهي ٻڌندو،

صُمٌّۢ بُكْمٌ عُمْیٌ فَهُمْ لَا یَعْقِلُوْنَ ﴿۱۷۱﴾ یٰۤاَیُّهَا الَّذِیْنَ اٰمَنُوْا كُلُوْا

(اهي ڪافر) ٻوڙا، گونگا، انڌا آهن پوءِ اهي سمجهن نٿا (4)○ اي ايمان وارؤ! اسان جون ڏنل ستريون شيون کائو

حاشيه ①...دين اسلام ۾ حلال ڪمائڻ ۽ حرام کان بچڻ جي تمام گهڻي تاڪيد آهي .حرام روزي ڪمائيءَ ڪائي ڪڏهن بہ متقي نہ ٿو ٿي سگهي، رشوت، چوري، ڌاڙو، ڪنهن جو مال ڏٻائڻ سڀ انهيءَ زمري ۾ اچي ٿو. ②...حلال ۽ طيب مان مراد اها چيز آهي جو بذاتِ خود بہ حلال هجي، مثال طور: ٻڪر جو گوشت، سبزي، دال وغيره ۽ اسان کي حاصل بہ جائز ذريعي سان هجي. يعني چوري رشوت، ڌاڙي وغيره جي ذريعي نہ هجي. ③...شريعت جي مقابلي ۾ ابي، ڏاڏي جي پيروي ڪرڻ حرام آهي، اهڙي طرح گناهن جي ڪمن ۾ بہ ابي، ڏاڏي جي پيروي ڪرڻ ناجائز آهي، چو تہ بحڪمِ حديث الله تعاليٰ جي نافرمانيءَ جي ڪم ۾ ڪنهن جي بہ اطاعت نہ ٿي ڪري سگهجي .اڄڪلهه اسان وٽ شادي، موت ۽ ٻين تقريبن جي موقعي تي شريعت مطابق هلڻ جو چيو وڃي تہ ماڻهو اڳيان کان اهوئي ابي، ڏاڏي، خاندان ۽ برادري جي رسم و رواج جو عذر پيش ڪندا آهن، هي انتهائي غلط ڳالهه آهي. ④...ڪن، زبان، اک جو پورو فائدو اهو آهي تہ حق ٻڌو، ڳالهايو ۽ ڏٺو وڃي، ۽ ڪافر ڇاڪاڻ تہ انهن عضون مان فائدو نہ ٿا وٺن ان اعتبار سان اهي انڌا، گونگا ۽ ٻوڙا آهن.

مِنۡ طَيِّبٰتِ مَا رَزَقۡنٰكُمۡ وَاشۡكُرُوۡا لِلّٰهِ اِنۡ كُنۡتُمۡ اِيَّاهُ تَعۡبُدُوۡنَ ﴿۱۷۲﴾ اِنَّمَا

۽ الله جو شڪر ادا ڪريو جيڪڏهن توهان ان جي عبادت ڪريو ٿا. ان توهان تي صرف مردار ۽ رت ۽ سوئر

حَرَّمَ عَلَيۡكُمُ الۡمَيۡتَةَ وَالدَّمَ وَلَحۡمَ الۡخِنۡزِيۡرِ وَمَاۤ اُهِلَّ بِهٖ لِغَيۡرِ اللّٰهِ ۚ

جو گوشت ۽ اهي جانور حرام ڪيا آهن جنهن جي ذبح جي وقت غير الله جو نالو ورتو ويو پوءِ جيڪو مجبور ٿي وڃي

فَمَنِ اضۡطُرَّ غَيۡرَ بَاغٍ وَّلَا عَادٍ فَلَاۤ اِثۡمَ عَلَيۡهِ ؕ اِنَّ اللّٰهَ غَفُوۡرٌ رَّحِيۡمٌ ﴿۱۷۳﴾

جڏهن ته اهو نه خواهش رکڻ وارو هجي ۽ نه ضرورت کان اڳتي وڌڻ وارو ته ان تي ڪو گناه ناهي بيشڪ الله بخشڻهار مهربان آهي (1) ○

اِنَّ الَّذِيۡنَ يَكۡتُمُوۡنَ مَاۤ اَنۡزَلَ اللّٰهُ مِنَ الۡكِتٰبِ وَيَشۡتَرُوۡنَ بِهٖ ثَمَنًا

بيشڪ اهي ماڻهو جيڪي الله جي نازل ڪيل ڪتاب کي لڪائن ٿا ۽ ان جي بدلي ذليل قيمت وٺن ٿا

قَلِيۡلًا ۙ اُولٰٓئِكَ مَا يَاۡكُلُوۡنَ فِىۡ بُطُوۡنِهِمۡ اِلَّا النَّارَ وَلَا يُكَلِّمُهُمُ اللّٰهُ يَوۡمَ

اهي پنهنجي پيٽ ۾ باهه ٿي ڀرين ٿا ۽ الله قيامت جي ڏينهن انهن سان نه ڪلام فرمائيندو

الۡقِيٰمَةِ وَلَا يُزَكِّيۡهِمۡ ۖۚ وَلَهُمۡ عَذَابٌ اَلِيۡمٌ ﴿۱۷۴﴾ اُولٰٓئِكَ الَّذِيۡنَ اشۡتَرَوُا

۽ نه انهن کي پاڪ ڪندو ۽ انهن جي لاءِ دردناڪ عذاب آهي (2)(3) ○ هي اهي ئي ماڻهو آهن جن هدايت جي بدلي

الضَّلٰلَةَ بِالۡهُدٰى وَالۡعَذَابَ بِالۡمَغۡفِرَةِ ۚ فَمَاۤ اَصۡبَرَهُمۡ عَلَى النَّارِ ﴿۱۷۵﴾

گمراهي ۽ بخشش جي بدلي عذاب خريدي ورتو پوءِ اهي ڪيترو باهه کي برداشت ڪرڻ وارا آهن (4) ○

ذٰلِكَ بِاَنَّ اللّٰهَ نَزَّلَ الۡكِتٰبَ بِالۡحَقِّ ؕ وَاِنَّ الَّذِيۡنَ اخۡتَلَفُوۡا فِى الۡكِتٰبِ

هي (سزا) ان جي لاءِ آهي جو الله حق سان ڪتاب نازل فرمايو ۽ بيشڪ ڪتاب ۾ (5)

حاشيه ①...غيرالله جي نالي تي ذبح ڪرڻ مان مراد هي آهي ته ذبح ڪرڻ دوران ڄُري هلائيندي الله کان سواءِ ٻي ڪنهن جو نالو ذبح دوران ورتو وڃي، اهڙو جانور حرام ۽ مردار آهي، زندگي ۾ ڪنهن جي به طرف منسوب ڪرڻ سان هن آيت جو تعلق ناهي، وڌيڪ تفصيل صراط الجنان ج1 ص274 تي ملاحظ فرمائيندا. ②...ياد رهي ته لڪائڻ هي به آهي ته ڪتاب جي مضمون تي ڪنهن کي به مطلع نه ٿيڻ ڏنو وڃي، نه ڪنهن کي پڙهي ٻڌايو وڃي، نه وري ڪنهن کي ڏيکاريو وڃي، ۽ هيءُ به لڪائڻ آهي ته غلط تاويلون ڪري معنيٰ بدلائڻ جي ڪوشش ڪئي وڃي، ۽ ڪتاب جي اصل معنيٰ تي پردو وڌو وڃي، يهودي هي سڀ ڪم ڪندا هئا، ۽ اڄ به ڪوڙ ماڻهو ايئن ئي ڪن پيا. ③...هتي ڪلام نه فرمائڻ مان مراد هي آهي ته رحمت سان ڪلام نه فرمائيندو. ④...هتي لفظ "ما"ماڻهن جي محاوري جي اعتبار سان تعجب جي معنيٰ ۾ آهي، ۽ هي استفهام به ٿي سگهي ٿو. ⑤...ڪتاب مان مراد قرآن شريف آهي يا تورات شريف .پهرين صورت ۾ اختلاف مان مراد "نه مڃڻ" ٻي صورت ۾ ان مان مراد "صحيح طور تي مڃڻ" هوندو، ڇوته يهودي قرآن پاڪ کي ته بلڪل ناهن مڃندا،۽ تورات جي مڃڻ جا دعويدار هئا، ليڪن صحيح طور تي نه مڃندا هئا.

۲۱ ع ۹ ۵ ثمن

لَفِيْ شِقَاقٍ بَعِيْدٍ ﴿۱۷۶﴾ عٓ لَيْسَ الْبِرَّ اَنْ تُوَلُّوْا وُجُوْهَكُمْ قِبَلَ الْمَشْرِقِ

اختلاف ڪرڻ وارا پري جي مخالفت ۾ ضد ۾ آهن○ اصل نيڪي اها نہ آهي جو توهان پنهنجو منهن اوڀر

وَ الْمَغْرِبِ وَ لٰكِنَّ الْبِرَّ مَنْ اٰمَنَ بِاللّٰهِ وَ الْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَ الْمَلٰٓىٕكَةِ وَ الْكِتٰبِ

يا اولهہ ڏانهن ڪيو بلڪ اصلي نيڪ اهو آهي جيڪو الله ۽ قيامت ۽ ملائڪن ۽ ڪتابن ۽ پيغمبرن تي ايمان آڻي

وَ النَّبِيّٖنَ ۚ وَ اٰتَى الْمَالَ عَلٰى حُبِّهٖ ذَوِي الْقُرْبٰى وَ الْيَتٰمٰى وَ الْمَسٰكِيْنَ وَ

۽ الله جي محبت ۾ عزيز مال مائٽن ۽ يتيمن ۽ مسڪينن ۽ مسافرن ۽ سوالين کي ۽

ابْنَ السَّبِيْلِ ۙ وَ السَّآىٕلِيْنَ وَ فِي الرِّقَابِ ۚ وَ اَقَامَ الصَّلٰوةَ وَ اٰتَى الزَّكٰوةَ ۚ

(غلام ٻانهين جا) ڪنڌ آزاد ڪرائڻ ۾ خرچ ڪري ۽ نماز قائم رکي ۽ زڪوٰة ڏيئي ۽ اهي

وَ الْمُوْفُوْنَ بِعَهْدِهِمْ اِذَا عٰهَدُوْا ۚ وَ الصّٰبِرِيْنَ فِي الْبَاْسَآءِ وَ الضَّرَّآءِ

ماڻهو جيڪي واعدو ڪري پنهنجو واعدو پورو ڪرڻ وارا آهن ۽ مصيبت ۽ سختي ۾ ۽ جهاد جي

وَ حِيْنَ الْبَاْسِ ؕ اُولٰٓىٕكَ الَّذِيْنَ صَدَقُوْا ؕ وَ اُولٰٓىٕكَ هُمُ الْمُتَّقُوْنَ ﴿۱۷۷﴾

وقت صبر ڪرڻ وارا آهن ۽ اهي ئي ماڻهو سچا آهن ۽ اهي ئي پرهيزگار آهن (1)(2)○

يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ فِي الْقَتْلٰى ؕ اَلْحُرُّ

اي ايمان وارؤ! توهان تي مقتولن جي رت جو بدلو وٺڻ فرض ڪيو ويو، آزاد جي بدلي

بِالْحُرِّ وَ الْعَبْدُ بِالْعَبْدِ وَ الْاُنْثٰى بِالْاُنْثٰى ؕ فَمَنْ عُفِيَ لَهٗ مِنْ اَخِيْهِ

آزاد ۽ غلام جي بدلي غلام ۽ عورت جي بدلي عورت پوءِ جنهن لاءِ ان جي ڀاءُ جي (3)

حاشيہ ① ابنُ السبيل جو لفظي ترجمو آهي ”رستي جو پٽ“ ان مان مراد مسافر آهي. ② يعني صحيح عقيدا رکڻ وارا، نمازي، زڪوٰت ۽ صدقا ڏيڻ وارا ، صبر جا عادي، واعدي جا پابند، ۽ نيڪ عمل ڪرڻ وارائي پنهنجي ايمان جي دعويٰ ۾ ڪامل طور سچا آهن. الله تعاليٰ اسان کي ايئن ئي بڻائي، ③ قتليٰ ”قتيل“ جي جمع آهي.

شَيْءٌ فَاتِّبَاعٌۢ بِالْمَعْرُوْفِ وَ اَدَآءٌ اِلَيْهِ بِاِحْسَانٍ ؕ ذٰلِكَ تَخْفِيْفٌ مِّنْ

طرفان معافي ڏني وڃي ته سٺي طريقي سان مطالبو هجي ۽ وارث کي سٺي طريقي سان ادائيگي ٿئي، هي توهان

رَّبِّكُمْ وَ رَحْمَةٌ ؕ فَمَنِ اعْتَدٰى بَعْدَ ذٰلِكَ فَلَهٗ عَذَابٌ اَلِيْمٌ ﴿۱۷۸﴾ ج وَ لَكُمْ

جي رب جي طرفان آساني ۽ رحمت آهي. ته ان کان پوءِ جيڪو زيادتي ڪري ان جي لاءِ دردناڪ عذاب آهي (1)○ ۽ اي عقل وارؤ!

فِي الْقِصَاصِ حَيٰوةٌ يّٰاُولِي الْاَلْبَابِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُوْنَ ﴿۱۷۹﴾ كُتِبَ عَلَيْكُمْ اِذَا

رت جو بدلو وٺڻ ۾ توهان جي زندگي آهي ته جيئن توهان بچو (2)○ توهان تي فرض ڪيو ويو آهي ته

حَضَرَ اَحَدَكُمُ الْمَوْتُ اِنْ تَرَكَ خَيْرَا ۖۚ ۨالْوَصِيَّةُ لِلْوَالِدَيْنِ وَ الْاَقْرَبِيْنَ

جڏهن توهان مان ڪنهن کي موت اچي (پوءِ) جيڪڏهن اهو ڪجهه مال ڇڏي ته پنهنجي ماءُ پيءُ ۽ ويجهن مائٽن

بِالْمَعْرُوْفِ ۚ حَقًّا عَلَى الْمُتَّقِيْنَ ﴿۱۸۰﴾ ؕ فَمَنْۢ بَدَّلَهٗ بَعْدَ مَا سَمِعَهٗ فَاِنَّمَآ

جي لاءِ چڱي نموني وصيت ڪري وڃي، اهو پرهيزگارن تي واجب آهي (3)○ پوءِ جيڪو وصيت کي ٻڌڻ کان پوءِ ان کي

اِثْمُهٗ عَلَى الَّذِيْنَ يُبَدِّلُوْنَهٗ ؕ اِنَّ اللّٰهَ سَمِيْعٌ عَلِيْمٌ ﴿۱۸۱﴾ ؕ فَمَنْ خَافَ مِنْ

تبديل ڪري ڇڏي ته ان جو گناهه ان بدلڻ وارن تي ئي آهي، بيشڪ الله ٻڌڻ وارو ڄاڻڻ وارو آهي (4)○ پوءِ جنهن کي وصيت ڪرڻ

مُّوْصٍ جَنَفًا اَوْ اِثْمًا فَاَصْلَحَ بَيْنَهُمْ فَلَاۤ اِثْمَ عَلَيْهِ ؕ اِنَّ اللّٰهَ غَفُوْرٌ

واري جي طرفان طرف داري يا گناهه جو انديشو هجي ته اهو انهن جي وچ ۾ صلح ڪرائي ته ان تي ڪجهه گناهه ناهي بيشڪ الله

رَّحِيْمٌ ﴿۱۸۲﴾ ع يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ ع ٢٢ ٦

بخشڻهار مهربان آهي (5)○ اي ايمان وارؤ! توهان تي روزا فرض ڪيا ويا جيئن توهان کان اڳين ماڻهن تي (6)

حاشيه ①...مقتول جا وارث مال جي بدلي معاف ڪرڻ تي راضي ٿي وڃن ته پوءِ انهن کي مطالبو ڪرڻ ۾ ۽ ٻي طرف قاتل کي خون وهائڻ جي معاملي ۾ سٺو طريقو اختيار ڪرڻ جو حڪم ڏنو ويو آهي. ②...قصاص ۾ زندگي هيئن آهي ته قصاص ۾ قتل ٿيڻ جي ڊپ کان هڪ ماڻهو ٻي ماڻهوءَ کي قتل ڪرڻ کان رڪجي ويندو، اهڙي ريت جڏهن قاتل کي سزا ڏني ويندي ته ٻين ماڻهن کي به ڀرپور عبرت ملندي، ۽ هيءُ طريقو ماڻهن جي زندگين جي تحفظ جو ذريعو بڻبي. ③...احڪام ميراث نازل ٿيڻ کان اڳ ۾ مرڻ واري تي پنهنجي مال جي باري ۾ وصيت ڪرڻ واجب هئي، چوته ان وقت صرف وصيت جي مطابق مال تقسيم ٿيندو هو، ۽ جڏهن ميراث جا احڪام آيا ته وصيت جي حڪم جو وجوب منسوخ ٿي ويو، البت! جواز اڃان به باقي آهي. ④...وصيت ڪرڻ کان پوءِ زندگيءَ ۾ وصيت ڪرڻ واري کي وصيت تبديل ڪرڻ جو اختيار هوندو آهي، پر فوت ٿيڻ کان پوءِ ڪنهن ٻي شخص کي وصيت تبديل ڪرڻ جي شرعاً اختيار ناهي. ⑤...جيڪڏهن ڪنهن عالم، حاڪم، وصي يا رشتيدار وغيره کي معلوم ٿيو ته مرڻ وارو وصيت ۾ ڪنهن تي زيادتي ڪري رهيو آهي يا شرعي حڪمن جي پابندي ناهي ڪري رهيو ۽ هي مرڻ واري کي سمجهائي وصيت درست ڪرائي ڇڏين ته پوءِ هي شخص گناهه گار ناهي، بلڪ پهنجي نيڪ عمل جي ڪري ثواب جو حقدار ٿيندو. ⑥...هن آيت ۾ روزن جي فرضيت جو بيان آهي. شريعت ۾ روزو هي آهي ته صبح صادق کان وٺي غروبِ آفتاب تائين روزي جي نيت سان کائڻ، پيئڻ ۽ همبستري کان بچيو وڃي.

عَلَى الَّذِیْنَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُوْنَ ﴿١٨٣﴾ ۙ اَیَّامًا مَّعْدُوْدٰتٍ ؕ

فرض ڪيا ويا ته جيئن توهان پرهيزگار بڻجي وڃو○ ڳڻپ جا ڪجهه ڏينهن آهن

فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَّرِیْضًا اَوْ عَلٰى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِّنْ اَیَّامٍ اُخَرَ ؕ وَ عَلَى الَّذِیْنَ

پوءِ توهان مان جيڪو بيمار هجي يا سفر ۾ هجي ته اوترا روزا بين ڏينهن ۾ رکي ۽ جن کي

یُطِیْقُوْنَهٗ فِدْیَةٌ طَعَامُ مِسْكِیْنٍ ؕ فَمَنْ تَطَوَّعَ خَیْرًا فَهُوَ خَیْرٌ

ان جي طاقت نه هجي ته ان تي هڪ مسڪين جو کاڌو فديو آهي پوءِ جيڪو پنهنجي طرفان نيڪي وڌيڪ ڪري ته اها ان جي لاءِ بهتر

لَّهٗ ؕ وَ اَنْ تَصُوْمُوْا خَیْرٌ لَّكُمْ اِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُوْنَ ﴿١٨٤﴾ شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِیْۤ

آهي ۽ جيڪڏهن توهان ڄاڻو ته روزو رکڻ توهان جي لاءِ وڌيڪ بهتر آهي (1)○ رمضان جو مهينو آهي جنهن ۾

اُنْزِلَ فِیْهِ الْقُرْاٰنُ هُدًى لِّلنَّاسِ وَ بَیِّنٰتٍ مِّنَ الْهُدٰى وَ الْفُرْقَانِ ۚ فَمَنْ

قرآن نازل ڪيو ويو جيڪو ماڻهن جي لاءِ هدايت ۽ رهنمائي آهي ۽ فيصلي جي روشن ڳالهين (تي مشتمل آهي) پوءِ توهان

شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْیَصُمْهُ ؕ وَ مَنْ كَانَ مَرِیْضًا اَوْ عَلٰى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ

مان جيڪو اهو مهينو ماڻي ته ضرور ان جا روزا رکي ۽ جيڪو بيمار هجي يا سفر ۾ هجي ته اوترا روزا بين ڏينهن۾ رکي،

مِّنْ اَیَّامٍ اُخَرَ ؕ یُرِیْدُ اللّٰهُ بِكُمُ الْیُسْرَ وَ لَا یُرِیْدُ بِكُمُ الْعُسْرَ ٘ وَ

الله توهان تي آساني چاهي ٿو ۽ توهان تي دشواري نٿو چاهي ۽ (هي آسانيون ان لاءِ آهن) ته جيئن توهان(روزن جو) تعداد پورو

لِتُكْمِلُوا الْعِدَّةَ وَ لِتُكَبِّرُوا اللّٰهَ عَلٰى مَا هَدٰىكُمْ وَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُوْنَ ﴿١٨٥﴾

ڪريو ۽ ته جيئن توهان هن ڳالهه تي الله جي وڏائي بيان ڪريو جو ان توهان کي هدايت ڏني ۽ ته جيئن توهان شڪر گذار بڻجي وڃو(2)(3)○

حاشيه ①...مريض کي في الحال روزو رکڻ جي رخصت ان صورت ۾ آهي جڏهن ان کي روزي رکڻ سان مرض ۾ زيادتي يا هلاڪ ٿيڻ جو انديشو هجي، ۽ مسافر کي رخصت ان صورت ۾ آهي جڏهن هو 92 ڪلو ميٽر يا ان کان وڌيڪ مفاصلي جي سفر تي هجي. ②...رمضان اهو واحد مهينو آهي جنهن جو نالو قرآن مجيد ۾ آيو آهي ۽ قرآن مجيد جي نسبت سان ماهِ رمضان کي عظمت و شرافت ملي. ان مان معلوم ٿيو ته جنهن وقت کنهن کي عظمت و شرافت واري شيءِ سان نسبت ٿي وڃي ته هو قيامت تائين شرف و عظمت وارو آهي، انڪري جنهن ڏينهن ۽ جنهن وقت کي حضور پرنور صَلَّی اللّٰہ تَعَالٰی عَلَیْہِ وَاٰلِہٖ وَسَلَّم جي ولادت ۽ معراج سان نسبت آهي اهي عظمت ۽ شرافت وارا ٿي ويا. ③...ڳڻپ ڪرڻ مان مراد رمضان جا اٺتيهه يا ٽيهه ڏينهن پورا ڪرڻ آهي، ۽ تڪبير چوڻ مان مراد هي آهي ته الله تعاليٰ توهان کي پنهنجي دين جا طريقا سيکاريا ته پوءِ توهان ان تي الله تعاليٰ جي وڏائي بيان ڪيو ۽ انهن شين تي الله تعاليٰ جو شڪريو ادا ڪريو.

وَ اِذَا سَاَلَكَ عِبَادِیْ عَنِّیْ فَاِنِّیْ قَرِیْبٌؕ اُجِیْبُ دَعْوَةَ الدَّاعِ اِذَا دَعَانِۙ

۽ اي حبيب! جڏهن توهان کان منهنجا ٻانها منهنجي باري ۾ سوال ڪن تہ بيشڪ مان ويجهو آهيان، مان دعا ڪرڻ واري جي دعا قبول

فَلْیَسْتَجِیْبُوْا لِیْ وَ لْیُؤْمِنُوْا بِیْ لَعَلَّهُمْ یَرْشُدُوْنَ (۱۸۶) اُحِلَّ لَكُمْ

ڪندو آهيان جڏهن اهو مون کان دعا ڪري تہ انهن کي گهرجي تہ منهنجو حڪم مڃن ۽ مون تي ايمان آڻن تہ جيئن هدايت ماڻن (1)○ توهان

لَیْلَةَ الصِّیَامِ الرَّفَثُ اِلٰى نِسَآىٕكُمْؕ هُنَّ لِبَاسٌ لَّكُمْ وَ اَنْتُمْ لِبَاسٌ لَّهُنَّؕ

جي لاءِ روزن جي راتين ۾ پنهنجي گهروارين وٽ وڃڻ حلال ڪيو ويو، اهي توهان جي لاءِ لباس آهن ۽ توهان انهن جي لاءِ لباس آهيو،

عَلِمَ اللّٰهُ اَنَّكُمْ كُنْتُمْ تَخْتَانُوْنَ اَنْفُسَكُمْ فَتَابَ عَلَیْكُمْ وَ عَفَا عَنْكُمْۚ

الله کي خبر آهي تہ توهان پنهنجي جانين کي خيانت ۾ وجهندا هئا تہ ان توهان جي توبهہ قبول ڪئي ۽ توهان کي معاف ڪري ڇڏيو

فَالْـٰٔنَ بَاشِرُوْهُنَّ وَ ابْتَغُوْا مَا كَتَبَ اللّٰهُ لَكُمْ۪ وَ كُلُوْا وَ اشْرَبُوْا حَتّٰى

پوءِ هاڻي انهن سان صحبت ڪيو ۽ جيڪو الله توهان جي نصيب ۾ لکيو آهي ان کي طلب ڪريو ۽ کائو ۽ پيئو ايستائين

یَتَبَیَّنَ لَكُمُ الْخَیْطُ الْاَبْیَضُ مِنَ الْخَیْطِ الْاَسْوَدِ مِنَ الْفَجْرِ۪ ثُمَّ اَتِمُّوا

جو توهان جي لاءِ فجر کان سفيدي (صبح) جو سڳو ڪاري (رات) جي سڳي کان ممتاز ٿي وڃي پوءِ رات اچڻ

الصِّیَامَ اِلَى الَّیْلِۚ وَ لَا تُبَاشِرُوْهُنَّ وَ اَنْتُمْ عٰكِفُوْنَۙ فِی الْمَسٰجِدِؕ تِلْكَ

تائين روزن کي پورو ڪيو ۽ عورتن سان صحبت نہ ڪيو جڏهن توهان مسجدن ۾ اعتڪاف ۾ هجو، اهي

حُدُوْدُ اللّٰهِ فَلَا تَقْرَبُوْهَاؕ كَذٰلِكَ یُبَیِّنُ اللّٰهُ اٰیٰتِهٖ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ

الله جون حدون آهن تہ انهن جي ويجهو نہ وڃو، الله ائين ئي ماڻهن جي لاءِ پنهنجون آيتون کولي ڪري بيان فرمائي ٿو تہ جيئن (2)(3)(4)

حاشيہ ①...دعا جي معنيٰ آهي پنهنجي حاجت پيش ڪرڻ ۽ اجابت يعني قبوليت جي معنيٰ هيءَ آهي تہ پالڻهار پنهنجي ٻانهي جي دعا تي "لبيڪ عبدي" فرمائيندو آهي، البت ! جيڪو گهريو وڃي انهيءَ جو حاصل ٿيڻ ٻي شيءِ آهي. ②..."الرفث "جي لغوي معنيٰ آهي، مرد ۽ عورت جون باهمي پردي واريون اهڙيون ڳالهيون ڪرڻ جيڪي سيني جي سامهون نہ ڪيون وڃن، ۽ هن مان مراد همبستري ڪرڻ آهي، ③...الله تعاليٰ جي لکيل کي طلب ڪرڻ مان هڪ مراد هي بہ آهي تہ عورتن سان همبستري اولاد جي حصول جي نيت سان هئڻ گهرجي، جنهن کان مسلمانن جي افرادي قوت ۾ اضافو ٿئي ۽ دين مضبوط ٿئي، ④...هن ۾ بيان آهي تہ رمضان جي راتين ۾ روزيدار لاءِ زال سان همبستري ڪرڻ حلال آهي، جڏهن تہ هو معتڪف نہ هجي، ليڪن اعتڪاف ۾ عورتن سان زال مڙس وارا تعلقات رکڻ حرام آهن.

یَتَّقُوْنَ ﴿۱۸۷﴾ وَ لَا تَاْكُلُوْۤا اَمْوَالَكُمْ بَیْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ وَ تُدْلُوْا بِهَاۤ اِلَى

اهي پرهيزگار ٿين ٿي ○ ۽ پاڻ ۾ هڪ ٻئي جو مال ناحق نہ کائو ۽ نہ

الْحُكَّامِ لِتَاْكُلُوْا فَرِیْقًا مِّنْ اَمْوَالِ النَّاسِ بِالْاِثْمِ وَ اَنْتُمْ تَعْلَمُوْنَ ﴿۱۸۸﴾ ع ۲۳ ع ۷

حاڪمن وٽ ان جو مقدمو هن ڪري پهچايو ته ماڻهن جو ڪجهہ مال ناجائز طور تي ڄاڻي واڻي کائو (1)○

یَسْــٴَـلُوْنَكَ عَنِ الْاَهِلَّةِ ؕ قُلْ هِیَ مَوَاقِیْتُ لِلنَّاسِ وَ الْحَجِّ ؕ وَ لَیْسَ

توهان کان نئين چنڊ جي باري ۾ سوال ڪن ٿا، توهان فرماءِ: هي ماڻهن ۽ حج جي لاءِ وقت جون نشانيون آهن ۽

الْبِرُّ بِاَنْ تَاْتُوا الْبُیُوْتَ مِنْ ظُهُوْرِهَا وَ لٰكِنَّ الْبِرَّ مَنِ اتَّقٰى ۚ وَ اْتُوا

اها ڪا نيڪي ناهي تہ توهان گهرن ۾ پوئين پٺ پيجي اچو، ها اصل نيڪ تہ پرهيزگار هوندو آهي ۽ گهرن ۾

الْبُیُوْتَ مِنْ اَبْوَابِهَا ۪ وَ اتَّقُوا اللّٰهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُوْنَ ﴿۱۸۹﴾ وَ قَاتِلُوْا فِیْ

انهن جي دروازن کان اچو ۽ الله کان ڊڄندا رهو هن اميد تي تہ توهان ڪاميابي ماڻيو (2)(3)○ ۽ الله جي راهہ ۾ انهن کان وڙهو جيڪي

سَبِیْلِ اللّٰهِ الَّذِیْنَ یُقَاتِلُوْنَكُمْ وَ لَا تَعْتَدُوْا ؕ اِنَّ اللّٰهَ لَا یُحِبُّ

توهان سان وڙهن ٿا ۽ حد کان نہ لنگهو، بيشڪ الله حد کان لنگهندڙن کي پسند ناهي ڪندو

الْمُعْتَدِیْنَ ﴿۱۹۰﴾ وَ اقْتُلُوْهُمْ حَیْثُ ثَقِفْتُمُوْهُمْ وَ اَخْرِجُوْهُمْ مِّنْ حَیْثُ

۽ (جهاد دوران) ڪافرن کي جتي ڏسو قتل ڪريو ۽ انهن کي اتان ڪڍي ڇڏيو جتان

اَخْرَجُوْكُمْ وَ الْفِتْنَةُ اَشَدُّ مِنَ الْقَتْلِ ۚ وَ لَا تُقٰتِلُوْهُمْ عِنْدَ الْمَسْجِدِ

انهن توهان کي ڪڍيو هو ۽ فتنو قتل کان وڌيڪ سخت هوندو آهي ۽ مسجد حرام وٽ (4)

حاشيہ ①... ناجائز فائدي جي لاءِ ڪنهن تي مقدمو بنائڻ ان کي حاڪم تائين وٺي وڃڻ ناجائز ۽ حرام آهي، اهڙي طرح پنهنجي فائدي جي خاطر ٻي کي نقصان پهچائڻ لاءِ حاڪمن تي اثر و رسوخ وجهڻ ۽ رشوت ڏيڻ حرام آهي. حاڪمن تائين پهچ رکڻ وارن کي هن آيت جي حڪم کي ذهن ۾ رکڻ گهرجي. ②... اَهِلَّت"هِلال" جي جمع آهي ، ۽ نئين مهيني جي پهرين ٻي رات جي چنڊ کي هلال چوندا آهن. ③... هيءَ آيت جاهليت جي دور جي هڪ رسم بابت نازل ٿي، ان مان معلوم ٿيو تہ ڪنهن شيءِ جي منع ٿيڻ کان سواءِ ناجائز سمجهڻ جاهلن جو ڪم آهي، پنهنجي طرفان غلط قسم جون رسمون ڪڍي يا پابنديون لڳائي ڇڏڻ جائز ناهي، گهٽائي ڪم هونئي جائز هوندا آهن پر پنهنجي طرفان شرعاً ضروري سمجهڻ سان اُهي خلافِ شريعت ٿي ويندا آهن. ④... هتي دورانِ جهاد ڪافرن کي قتل ڪرڻ جي ڳالهہ هلي رهي آهي، ان ۾ هي حڪم ناهي جو امن هجي يا جنگ، صلح هجي يا لڙائي هرصورت ۾ انهن کي قتل ڪريو.

الْحَرَامِ حَتّٰى يُقٰتِلُوْكُمْ فِيْهِ ۚ فَاِنْ قٰتَلُوْكُمْ فَاقْتُلُوْهُمْ ؕ كَذٰلِكَ

انهن سان نہ وڙهو جيستائين اهي توهان سان اتي نہ وڙهن ۽ جيڪڏهن اهي توهان سان وڙهن تہ انهن کي قتل ڪيو،

جَزَآءُ الْكٰفِرِيْنَ ﴿۱۹۱﴾ فَاِنِ انْتَهَوْا فَاِنَّ اللّٰهَ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ﴿۱۹۲﴾ وَقٰتِلُوْهُمْ

ڪافرن جي اها ئي سزا آهي(1)○ پوءِ جيڪڏهن اهي مڙي وڃن تہ بيشڪ الله بخشڻهار مهربان آهي. ۽ انهن سان وڙهندا رهو

حَتّٰى لَا تَكُوْنَ فِتْنَةٌ وَّيَكُوْنَ الدِّيْنُ لِلّٰهِ ؕ فَاِنِ انْتَهَوْا فَلَا عُدْوَانَ اِلَّا

ايستائين جو ڪو فتنو نہ رهي ۽ عبادت الله جي لاءِ ٿي وڃي پوءِ جيڪڏهن اهي مڙي وڃن تہ صرف ظالمن تي سختيءَ جي سزا

عَلَى الظّٰلِمِيْنَ ﴿۱۹۳﴾ اَلشَّهْرُ الْحَرَامُ بِالشَّهْرِ الْحَرَامِ وَالْحُرُمٰتُ قِصَاصٌ ؕ

باقي رهجي ويندي آهي (2)○ ادب واري مهيني جي بدلي ادب وارو مهينو آهي ۽ سيني ادب وارين شين جو بدلو آهي.

فَمَنِ اعْتَدٰى عَلَيْكُمْ فَاعْتَدُوْا عَلَيْهِ بِمِثْلِ مَا اعْتَدٰى عَلَيْكُمْ ۪ وَاتَّقُوا

پوءِ جيڪو توهان تي زيادتي ڪري ان تي ايتري ئي زيادتي ڪريو جيتري ان توهان تي زيادتي ڪئي هجي ۽ الله کان ڊڄندا رهو

اللّٰهَ وَاعْلَمُوْۤا اَنَّ اللّٰهَ مَعَ الْمُتَّقِيْنَ ﴿۱۹۴﴾ وَاَنْفِقُوْا فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ وَلَا

۽ ڄاڻي رکو تہ الله ڊڄڻ وارن سان گڏ آهي(3)○ ۽ الله جي راهہ ۾ خرچ ڪريو ۽ پنهنجي

تُلْقُوْا بِاَيْدِيْكُمْ اِلَى التَّهْلُكَةِ ۛۚ وَاَحْسِنُوْا ۛۚ اِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِيْنَ ﴿۱۹۵﴾ ع

هٿن سان پاڻ کي هلاڪت ۾ نہ وجهو ۽ نيڪي ڪريو بيشڪ الله نيڪي ڪرڻ وارن سان محبت فرمائيندو آهي.

وَاَتِمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلّٰهِ ؕ فَاِنْ اُحْصِرْتُمْ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ ۚ

۽ حج ۽ عمرو الله جي لاءِ پورو ڪريو پوءِ جيڪڏهن توهان کي (مڪي کان) روڪيو وڃي تہ (حرم ۾) قرباني(4)

حاشيہ ①...حرم جي حدن ۾ مسلمانن کي وڙهڻ کان منع ڪيو ويو آهي، ڇوتہ هي حرم جي حرمت جي خلاف آهي، ها جيڪڏهن ڪافر ئي اُتي مسلمانن سان جنگ جي ابتدا ڪن تہ انهن کي جواب ڏيڻ لاءِ اُهي بہ انهن سان وڙهن ۽ قتل ڪرڻ جي اجازت آهي، ②...هتي فتني مان "شرڪ" مراد آهي. ③...دين اسلام جي اعليٰ اخلاقن، پاڪيزه ڪردارن ۽ ظلم کان باز رهڻ جي درس ڏيڻ جي بلندي ڏسو تہ جذبہءِ انتقام جي جوش ۽ دشمنن تي قبضو حاصل ٿيڻ وقت بدلي وٺڻ ۾ مسلمانن کي تقويٰ ۽ عدل و انصاف جو درس ڏنو پيو وڃي، ۽ زيادتي ڪرڻ کان منع ڪيو پيو وڃي. ④...حج يا عمري جو احرام ٻڌڻ کان پوءِ ڪنهن وجھ سان جيئن! دشمن يا خونخوارجانور جي خوف يا سفر جي وجھ سان مرض وڌي وڃڻ جو يقين هجڻ جي بنادتي حج و عمرو پورو نہ ٿيڻ کي احصار چوندا آهن.

وَ لَا تَحْلِقُوْا رُءُوْسَكُمْ حَتّٰى يَبْلُغَ الْهَدْيُ مَحِلَّهٗ ؕ فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ

جو جانور موڪليو جيڪو ميسر اچي ۽ پنهنجا مٿا نہ ڪوڙايو جيستائين قرباني پنهنجي جاءِ تي نہ پهچي وڃي پوءِ

مَّرِيْضًا اَوْ بِهٖۤ اَذًى مِّنْ رَّاْسِهٖ فَفِدْيَةٌ مِّنْ صِيَامٍ اَوْ صَدَقَةٍ اَوْ

جيڪو توهان مان بيمار هجي يا ان جي مٿي ۾ ڪجهہ تڪليف آهي تہ روزي يا خيرات يا قرباني جو فديو ڏيئي پوءِ

نُسُكٍ ۚ فَاِذَاۤ اَمِنْتُمْ ۫ وقفة فَمَنْ تَمَتَّعَ بِالْعُمْرَةِ اِلَى الْحَجِّ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ

جڏهن توهان اطمينان سان هجو تہ جيڪو حج سان عمري کي ملائڻ جو فائدو کڻي ان تي قرباني لازم آهي جيئن ميسر اچي

الْهَدْيِ ۚ فَمَنْ لَّمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلٰثَةِ اَيَّامٍ فِي الْحَجِّ وَ سَبْعَةٍ اِذَا

پوءِ جيڪو (قرباني جي قدرت) نہ رکي تہ ٽي روزا حج جي ڏينهن ۾ رکي ۽ ست روزا (ان وقت رکو) جڏهن توهان پنهنجي

رَجَعْتُمْ ؕ تِلْكَ عَشَرَةٌ كَامِلَةٌ ؕ ذٰلِكَ لِمَنْ لَّمْ يَكُنْ اَهْلُهٗ حَاضِرِي

گهر موٽي وڃو، هي مڪمل ڏهہ آهن، اهو حڪم ان لاءِ آهي جيڪو مڪي

الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ ؕ وَ اتَّقُوا اللّٰهَ وَ اعْلَمُوْۤا اَنَّ اللّٰهَ شَدِيْدُ الْعِقَابِ ﴿۱۹۶﴾ ع

ع ٨ ٢٤ ٨

جو رهڻ وارو نہ هجي ۽ الله کان ڊڄندا رهو ۽ ڄاڻي رکو تہ الله سخت عذاب ڏيڻ وارو آهي (1)(2)(3)○

اَلْحَجُّ اَشْهُرٌ مَّعْلُوْمٰتٌ ۚ فَمَنْ فَرَضَ فِيْهِنَّ الْحَجَّ فَلَا رَفَثَ وَ لَا فُسُوْقَ ۙ

حج ڪجهہ معلوم مهينا آهن تہ جيڪو ان ۾ حج جي نيت ڪري تہ حج ۾ نہ عورتن جي سامهون صحبت جو تذڪرو ٿئي

وَ لَا جِدَالَ فِي الْحَجِّ ؕ وَ مَا تَفْعَلُوْا مِنْ خَيْرٍ يَّعْلَمْهُ اللّٰهُ ؕ وَ تَزَوَّدُوْا

وقف النبي صلى الله عليه وسلم

۽ نہ ڪو گناهہ ٿئي ۽ نہ ڪنهن سان جهڳڙو ٿئي ۽ توهان جيڪا ڀلائي ڪريو الله ان کي ڄاڻي ٿو ۽ ٿمر ساڻ کڻو پوءِ سڀ کان بهتر

حاشيہ ①…احرام جي حالت ۾ جنهن بہ پابندي جي خلاف ورزي ڪرڻ تي دم يعني قرباني ڪرڻ لازم هوندي آهي، اها خلاف ورزي جيڪڏهن بيماري، مٿي ۾ زخم، ڦرڙي، يا جوئن وغيره جي سخت ايذا جي باعث هوندي تہ ان ۾ قرباني جي بدلي ڇهہ مسڪينن کي هڪ هڪ صدقو ڏيڻ يا ٻن وقتن جو ڪاڌو پيٽ ڀري کارائڻ يا ٽن ڏينهن جا **مسلسل** روزا رکڻ يا قرباني ڪرڻ جو اختيار هوندو. ②…جيڪو شخص هڪ ئي سفر ۾ حج و عمري جي سعادت حاصل ڪري تہ ان تي شڪراني جي طور قرباني لازم آهي، جيڪڏهن قرباني ڪرڻ جي قدرت نہ هجي تہ پوءِ ڏهہ ڏينهن روزا رکي، ٽي روزا احرام ٻڌڻ کان پوءِ ١ شوال کان ٩ ذوالحج تائين رکي، ۽ ست روزا 13 ذوالحج کان پوءِ رکي. ③…حج تمتع يا قِران جو جائز هجڻ صرف آفاقي يعني ميقات کان ٻاهر وارن جي لاءِ آهي ، حدود ميقات ۾ ۽ ان اندر رهڻ وارن جي لاءِ نہ تمتع جي اجازت آهي نہ وري قِران جي اهي صرف حج افراد ئي ڪري سگهن ٿا.

فَاِنَّ خَيْرَ الزَّادِ التَّقْوٰى ز وَاتَّقُوْنِ يٰۤاُولِي الْاَلْبَابِ ﴿۱۹۷﴾ لَيْسَ عَلَيْكُمْ

ثمر يقينًا پرهيزگاري آهي ۽ اي عقل وارؤ! مون کان ڊڄندا رهو(1)o توهان تي ڪو گناهه ناهي جو

جُنَاحٌ اَنْ تَبْتَغُوْا فَضْلًا مِّنْ رَّبِّكُمْ ط فَاِذَاۤ اَفَضْتُمْ مِّنْ عَرَفٰتٍ فَاذْكُرُوا

توهان پنهنجي رب جو فضل تلاش ڪريو پوءِ جڏهن توهان عرفات کان واپس موٽو ته

اللّٰهَ عِنْدَ الْمَشْعَرِ الْحَرَامِ ص وَاذْكُرُوْهُ كَمَا هَدٰىكُمْ ج وَاِنْ كُنْتُمْ مِّنْ

مشعر حرام وٽ الله کي ياد ڪريو ۽ ان جو ذڪر ڪريو جيئن ان توهان کي هدايت ڏني آهي جيتوڻيڪ ان کان پهريان

قَبْلِهٖ لَمِنَ الضَّآلِّيْنَ ﴿۱۹۸﴾ ثُمَّ اَفِيْضُوْا مِنْ حَيْثُ اَفَاضَ النَّاسُ وَاسْتَغْفِرُوا

توهان يقينًا ڀٽڪيل هئا. (پوءِ اي قريشيو!) توهان به اتان کان موٽو جتان ٻيا ماڻهو موٽندا آهن ۽ الله کان مغفرت طلب ڪريو،

اللّٰهَ ط اِنَّ اللّٰهَ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ﴿۱۹۹﴾ فَاِذَا قَضَيْتُمْ مَّنَاسِكَكُمْ فَاذْكُرُوا اللّٰهَ

بيشڪ الله بخشڻهار مهربان آهي (2)o پوءِ جڏهن پنهنجي حج جا ڪم پورا ڪري وٺو ته الله جو ذڪر ڪريو جيئن پنهنجي

كَذِكْرِكُمْ اٰبَآءَكُمْ اَوْ اَشَدَّ ذِكْرًا ط فَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَّقُوْلُ رَبَّنَاۤ اٰتِنَا

ابن ڏاڏن جو تذڪرو ڪندا هيؤ بلڪ ان کان وڌيڪ (ذڪر ڪريو) ۽ ڪو ماڻهو ائين چوندو آهي ته اي اسان جا رب اسان کي

فِي الدُّنْيَا وَمَا لَهٗ فِي الْاٰخِرَةِ مِنْ خَلَاقٍ ﴿۲۰۰﴾ وَمِنْهُمْ مَّنْ يَّقُوْلُ رَبَّنَاۤ

دنيا ۾ ڏئي ڇڏ ۽ آخرت ۾ ان جو ڪجهه حصو ناهي(3)o ۽ ڪو ائين چوندو آهي ته اي اسان جا رب!

اٰتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَّفِي الْاٰخِرَةِ حَسَنَةً وَّقِنَا عَذَابَ النَّارِ ﴿۲۰۱﴾ اُولٰٓئِكَ

النصف

اسان کي دنيا ۾ ڀلائي عطا ڪر ۽ اسان کي آخرت ۾ (به) ڀلائي عطا فرماءِ ۽ اسان کي دوزخ جي عذاب کان بچاءِ(4)o انهن ماڻهن

حاشيه ①...عقل وارا چئي ان ڪري مخاطب ڪيو ته جيئن ماڻهن کي سمجهه اچي ته عقل جو تقاضو خوف الاهي آهي، جيڪو الله تعاليٰ کان نه ڊڄي اهو بي عقلن وانگر آهي، عقل اهوئي آهي جيڪو خوفِ خدا پيدا ڪري، ۽ جنهن عقل سان انسان بي دين هجي اهو عقل نه پر بي عقلي آهي. ②...قريش جي قبيلي وارا ٻين ماڻهن سان گڏ عرفات ۾ وقوف ڪرڻ بجاءِ مزدلفه ۾ رڪيل هوندا هئا ۽ جڏهن ماڻهو عرفات کان واپس موٽندا هئا ته هي مزدلفه کان موٽندا هئا، ۽ ان ۾ پنهنجي وڏائي سمجهندا هئا. هن آيت ۾ انهن کي حڪم ڏنو ويو آهي ته اهي به سيني سان گڏ عرفات ۾ وقوف ڪن، ۽ گڏجي واپس موٽن، ان مان معلوم ٿيو ته اسلامي احڪام برادرين جي وجهه سان ناهن بدلجندا، نه وري ڪنهن جي رتبي ۽ مقام جي وجهه سان ان ۾ تبديلي ايندي آهي، بلڪ امير غريب، اڇي ڪاري، عربي عجمي، سيني جي لاءِ اسلامي احڪام برابر آهن، ③...جاهليت جي زماني ۾ اهل عرب حج کان بعد ڪعبي جي قريب پنهنجي ابي ڏاڏي جا فضائل بيان ڪندا هئا. اسلام ۾ ٻڌايو ويو ته هيءَ شهرت خود نمائي جون بيڪار ڳالهيون آهن، ان جي بدران ذڪرالاهي ڪيو. ④...ياد رهي ته مومن جيڪڏهن دنيا جي بهتري طلب ڪري ٿو ته اهو به جائز آهي ۽ هيءَ طلبِ دنيا جيڪڏهن دين جي تائيد ۽ تقويت جي لاءِ هجي ته دعا به امور دين ۾ شمار ٿيندي، پر ياد رکجي ته آخرت کي بلڪل ٿي وساري ڪري دنيا گهرڻ مسلمان جي شان جي لائق ناهي.

لَهُمْ نَصِيْبٌ مِّمَّا كَسَبُوْا ؕ وَ اللّٰهُ سَرِيْعُ الْحِسَابِ ﴿۲۰۲﴾ وَ اذْكُرُوا اللّٰهَ فِيْۤ

جي لاءِ انهن جي ڪيل عملن مان حصو آهي ۽ الله جلد حساب ڪرڻ وارو آهي. ۽ ڳڻپ جي ڏينهن ۾

اَيَّامٍ مَّعْدُوْدٰتٍ ؕ فَمَنْ تَعَجَّلَ فِيْ يَوْمَيْنِ فَلَاۤ اِثْمَ عَلَيْهِ ۚ وَ مَنْ تَاَخَّرَ

الله جو ذڪر ڪيو پوءِ جيڪو جلدي ڪري ٻن ڏينهن ۾ (منٰي مان) هليو وڃي ان تي ڪجهه گناهه ناهي ۽ جيڪو پوئتي رهجي وڃي

فَلَاۤ اِثْمَ عَلَيْهِ ۙ لِمَنِ اتَّقٰى ؕ وَ اتَّقُوا اللّٰهَ وَ اعْلَمُوْۤا اَنَّكُمْ اِلَيْهِ تُحْشَرُوْنَ ﴿۲۰۳﴾

ته ان تي (به) ڪو گناهه ناهي. (هي بشارت) پرهيزگار جي لاءِ آهي ۽ الله کان ڊڄندا رهو ۽ ڄاڻي رکو ته توهان ان جي طرف اٿاريا ويندؤ (1)(2)○

وَ مِنَ النَّاسِ مَنْ يُّعْجِبُكَ قَوْلُهٗ فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَ يُشْهِدُ اللّٰهَ عَلٰى مَا

۽ ماڻهن مان ڪو اهو آهي جو دنيا جي زندگي ۾ ان جي ڳالهه توکي چڱي لڳي ٿي ۽ اهو پنهنجي دل جي ڳالهه تي الله کي گواهه ناهي ٿو

فِيْ قَلْبِهٖ ۙ وَ هُوَ اَلَدُّ الْخِصَامِ ﴿۲۰۴﴾ وَ اِذَا تَوَلّٰى سَعٰى فِي الْاَرْضِ لِيُفْسِدَ فِيْهَا

حالانڪ اهو سڀ کان وڏيڪ جهڳڙو ڪرڻ وارو آهي. ۽ جڏهن پٺي ڦيري ويندو آهي ته ڪوشش ڪندو آهي ته زمين ۾ فساد پکيڙي

وَ يُهْلِكَ الْحَرْثَ وَ النَّسْلَ ؕ وَ اللّٰهُ لَا يُحِبُّ الْفَسَادَ ﴿۲۰۵﴾ وَ اِذَا قِيْلَ لَهُ

۽ پوک ۽ جانور هلاڪ ڪري ۽ الله فساد کي پسند ناهي ڪندو (3)○ ۽ جڏهن ان کي چيو وڃي ته

اتَّقِ اللّٰهَ اَخَذَتْهُ الْعِزَّةُ بِالْاِثْمِ فَحَسْبُهٗ جَهَنَّمُ ؕ وَ لَبِئْسَ الْمِهَادُ ﴿۲۰۶﴾ وَ مِنَ

الله کان ڊڄ ته ان کي ضد ويتر گناهه تي اياري ٿو ته اهڙي کي جهنم ڪافي آهي ۽ اهو ضرور تمام برو ٺڪاڻو آهي (4)○ ۽ ماڻهن

النَّاسِ مَنْ يَّشْرِيْ نَفْسَهُ ابْتِغَآءَ مَرْضَاتِ اللّٰهِ ؕ وَ اللّٰهُ رَءُوْفٌۢ بِالْعِبَادِ ﴿۲۰۷﴾

مان ڪو اهو آهي جيڪو الله جي رضا تلاش ڪرڻ جي لاءِ پنهنجو ساهه وڪڻي ڇڏيندو آهي ۽ الله ٻانهن تي وڏو مهربان○آهي

حاشيه ① ...ڳڻپ جي ڏينهن مان مراد اَيّامِ تشريق آهن ۽ ذڪرالله مان نمازن کان پوءِ ۽ جمرات جي رمي وقت تڪبير چوڻ مراد آهي، ۽ آيت مان مراد هي آهي ته منيٰ ۾ قيام جي دوران الله تعاليٰ جي ذڪر ۾ مشغول رهو، ② ...هتي ٻن ڏينهن ۾ رمي ڪري هلي وڃڻ مان مراد ڏهه ذوالحج کان بعد به ڏينهن آهن. جيڪڏهن ڪو شخص ٻارهين تاريخ جي رمي ڪري منٰي کان واپس موٽي ته ان تي ڪو گناهه ناهي، پلي تيرهين تاريخ تي رمي ڪري واپس اچڻ افضل آهي. ③ ...هتي آيتن ۾ جيتوڻيڪ هڪ خاص منافق جو ذڪرآهي. پر هي آيت ڪيترن ئي ماڻهن کي سمجهائڻ لاءِ ڪافي آهي، افسوس! اسان جي معاشري ۾ ڪيترائي اهڙا ماڻهو آهن جن جي زبان ڏاڍي مٺي هوندي آهي گفتگو وڏي نرمي سان ڪندا آهن، وڏي عاجزي سان اظهار ڪندا آهن، پر پيش آيل ديني مسئلن ۾ ماڻهن ۾ يا خاندانن ۾ فساد برپا ڪندا آهن، ۽ هلاڪت ۽ بربادي جو ذريعو بڻجندا آهن، ④ ...منافق ماڻهن جي هڪ علامت هيءَ به هوندي آهي ته جيڪڏهن انهن کي سمجهايو وڃي ته هو پنهنجي ڳالهه تي اڙجي ويندا آهن. ٻئي جي ڳالهه مڃڻ کي پنهنجي لاءِ توهين سمجهي، ۽ نصيحت کي پنهنجي عزت تي حرف اچڻ جو مسئلو بڻائيندا آهن اهڙن ماڻهن جي پر مار لڳي پئي آهي.

يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوا ادْخُلُوْا فِي السِّلْمِ كَآفَّةً ۪ وَّ لَا تَتَّبِعُوْا خُطُوٰتِ

اي ايمان وارؤ! اسلام ۾ پورا پورا داخل ٿي وڃو ۽ شيطان جي قدمن تي نہ هلو

الشَّيْطٰنِ ؕ اِنَّهٗ لَكُمْ عَدُوٌّ مُّبِيْنٌ ﴿۲۰۸﴾ فَاِنْ زَلَلْتُمْ مِّنْۢ بَعْدِ مَا جَآءَتْكُمُ

بيشڪ اهو توهان جو کليو دشمن آهي.○ ۽ جيڪڏهن توهان پاڻ وٽ روشن دليل اچڻ کان پوءِ

الْبَيِّنٰتُ فَاعْلَمُوْۤا اَنَّ اللّٰهَ عَزِيْزٌ حَكِيْمٌ ﴿۲۰۹﴾ هَلْ يَنْظُرُوْنَ اِلَّاۤ اَنْ

بہ ٿڙندؤ تہ ڄاڻو تہ الله زبردست حڪمت وارو آهي (1)○ ماڻهو تہ انهيءَ شيءِ جو انتظار ڪري رهيا آهن تہ

يَّاْتِيَهُمُ اللّٰهُ فِيْ ظُلَلٍ مِّنَ الْغَمَامِ وَ الْمَلٰٓىِٕكَةُ وَ قُضِيَ الْاَمْرُ ؕ وَ اِلَى اللّٰهِ

ڪڪرن جي ڇانوَ ۾ انهن وٽ الله جو عذاب ۽ ملائڪ اچن ۽ فيصلو ڪيو وڃي ۽ الله جي ئي طرف

تُرْجَعُ الْاُمُوْرُ ﴿۲۱۰﴾ سَلْ بَنِيْۤ اِسْرَآءِيْلَ كَمْ اٰتَيْنٰهُمْ مِّنْ اٰيَةٍۭ بَيِّنَةٍ ؕ ع ۲۵ ۱۴ ۹

سڀ ڪم موٽايا ويندا آهن○ بني اسرائيل کان پڇو تہ اسان انهن کي ڪيتريون روشن نشانيون ڏنيون ۽

وَ مَنْ يُّبَدِّلْ نِعْمَةَ اللّٰهِ مِنْۢ بَعْدِ مَا جَآءَتْهُ فَاِنَّ اللّٰهَ شَدِيْدُ الْعِقَابِ ﴿۲۱۱﴾

جيڪو الله جي نعمت کي پاڻ وٽ اچڻ کان پوءِ بدلي ڇڏي تہ بيشڪ الله جو عذاب سخت آهي (2)(3)○

زُيِّنَ لِلَّذِيْنَ كَفَرُوا الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا وَ يَسْخَرُوْنَ مِنَ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا ۘ وَ وقف لازم

ڪافرن جي نظر ۾ دنيا جي زندگي کي سينگاريو ويو ۽ اهي مسلمانن تي کلن ٿا ۽

الَّذِيْنَ اتَّقَوْا فَوْقَهُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ ؕ وَ اللّٰهُ يَرْزُقُ مَنْ يَّشَآءُ بِغَيْرِ

(اللہ) کان ڊڄڻ وارا قيامت جي ڏينهن انهن ڪافرن کان مٿي هوندا ۽ الله جنهن کي چاهيندو آهي بي حساب رزق عطا (4)(5)

حاشيہ ①...ان مان مراد هيءَ آهي تہ جيڪڏهن توهان واضح دليلن جي باوجود اسلام ۾ مڪمل داخل ٿيڻ کان دور رهيؤ، ۽ اسلام جي وات خلاف سازش اختيار ڪئي تہ هي سخت جرم هوندو. ②...ياد رهي تہ بني اسرائيل کان روشن نشانين جي باري ۾ پڇڻ حقيقت ۾ انهن کي سمجهاڻڻ جي لاءِ ۽ انهن جي پنهنجين نافرمانين جي باوجود الله تعاليٰ جي مهربانين جو اقرار ڪرائڻ آهي. ③...الله جي نعمتن مان آيات الاهيہ مراد آهن،جيڪي هدايت جو سبب آهن،انهن جي بدولت گمراهي کان نجات حاصل ٿيندي آهي، انهن مان اهي آيتون بہ آهن جن ۾ نبي صَلَّی اللہ تَعَالٰی عَلَیْہِ وَاٰلِہٖ وَسَلَّم جي تعريف ۽ صفت ۽ پاڻ صَلَّی اللہ تَعَالٰی عَلَیْہِ وَاٰلِہٖ وَسَلَّم جي نبوت ۽ رسالت جو بيان آهيءَ يهودين ۽ نصرانين جو پنهنجي ڪتابن ۾ ردوبدل ڪرڻ ان نعمتن جو تبديل ڪرڻ آهي، ④...ڪافرن جي لاءِ دنياوي زندگي آراستہ ڪرڻ مان مراد هي آهي تہ انهن کي هي ئي زندگي پسند آهي، هو ان جي ئي قدر ڪن ٿا ۽ انهيءَ تي مرن ٿا، ياد رهي دنياوي زندگي اها آهي جيڪا نفس جي خواهشن ۾ صرف ٿئي، ۽ جيڪا آخرت جو ثمر جمع ڪرڻ ۾ خرچ ٿي اها الله تعاليٰ جي فضل سان ديني زندگي آهي. ⑤...هن مان هي بہ معلوم ٿيو تہ غريب مسلمانن جو مذاق اڏائڻ يا ڪنهن مومن کي ذليل ۽ حقير سمجهڻ ڪافرن جو طريقو آهي، بهرحال فاسق و ڪافر جيتوڻيڪ مال وارو هجي عزت وارو ناهي، جڏهن تہ مومن چاهي غريب ۽ ڪنهن بہ قوم مان هجي عزت وارو آهي، بشرط متقي هجي.

حِسَابٍ ﴿٢١٢﴾ كَانَ النَّاسُ اُمَّةً وَّاحِدَةً قف فَبَعَثَ اللّٰهُ النَّبِيّٖنَ مُبَشِّرِيْنَ

ڪندو آهيo سيئي ماڻهو هڪ دين تي هئا تہ الله انبياء موڪليا خوشخبري ڏيندي ۽

وَ مُنْذِرِيْنَ ص وَ اَنْزَلَ مَعَهُمُ الْكِتٰبَ بِالْحَقِّ لِيَحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ فِيْمَا

ديڄاريندي ۽ انهن سان گڏ سچو ڪتاب لاٿو تہ جيئن اهو ماڻهن جي وچ ۾ انهن جي اختلافن ۾

اخْتَلَفُوْا فِيْهِ ط وَمَا اخْتَلَفَ فِيْهِ اِلَّا الَّذِيْنَ اُوْتُوْهُ مِنْۢ بَعْدِ مَا جَآءَتْهُمُ

فيصلو ڪري ۽ جن ماڻهن کي ڪتاب ڏنو ويو انهن ئي پنهنجي باهمي بغض ۽ حسد جي سبب ڪتاب ۾ اختلاف ڪيو(هي

الْبَيِّنٰتُ بَغْيًۢا بَيْنَهُمْ ج فَهَدَى اللّٰهُ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لِمَا اخْتَلَفُوْا فِيْهِ مِنَ

اختلاف) ان ڪان بعد (ڪيو) جو انهن وٽ روشن احڪام اچي چڪا هئا پوءِ الله ايمان وارن کي پنهنجي حڪم سان ان حق ڳالهہ

الْحَقِّ بِاِذْنِهٖ ط وَاللّٰهُ يَهْدِيْ مَنْ يَّشَآءُ اِلٰى صِرَاطٍ مُّسْتَقِيْمٍ ﴿٢١٣﴾ اَمْ

جي هدايت ڏني جنهن ۾ ماڻهو جهڳڙو ڪري رهيا هئا ۽ الله جنهن کي چاهيندو آهي سڌي واٽ ڏيکاريندو آهي(1)o ڇا

حَسِبْتُمْ اَنْ تَدْخُلُوا الْجَنَّةَ وَلَمَّا يَاْتِكُمْ مَّثَلُ الَّذِيْنَ خَلَوْا مِنْ قَبْلِكُمْ ط

توهان جو اهو گمان آهي تہ جنت ۾ داخل ٿي ويندؤ حالانڪ اڃان توهان تي پهرين ماڻهن جهڙي

مَسَّتْهُمُ الْبَاْسَآءُ وَالضَّرَّآءُ وَزُلْزِلُوْا حَتّٰى يَقُوْلَ الرَّسُوْلُ وَالَّذِيْنَ

حالت نہ آئي. انهن کي سختي ۽ شدت پهتي ۽ انهن کي زور سان لوڏيو ويو ايستائين جو رسول ۽ انهن سان

اٰمَنُوْا مَعَهٗ مَتٰى نَصْرُ اللّٰهِ ط اَلَآ اِنَّ نَصْرَ اللّٰهِ قَرِيْبٌ ﴿٢١٤﴾ يَسْـَٔلُوْنَكَ

گڏ ايمان آڻڻ وارا چئي اٿيا: الله جي مدد ڪڏهن ايندي؟ ٻڌو! بيشڪ الله جي مدد ويجهو آهي(2)o توهان کان سوال ڪن ٿا

حاشيہ ① ...نفس ڪان اختلاف مذموم(برو) ناهي ليڪن الله ۽ ان جي رسول جي احڪامن سان اختلاف ڪرڻ ايئن ئي حق واضح هجڻ جي باوجود اختلاف ڪرڻ غلط آهي. ② ...هيءَ آيت غزوه احزاب بابت نازل ٿي، جتي مسلمانن کي سردي، بک اُڃ وغيره جون سخت تڪليفون پهتيون. هن ۾ انهن کي صبر جي تلقين فرمائي وئي ۽ ٻڌايو ويو تہ الله جي راهہ ۾ تڪليفون برداش ڪرڻ هميشہ سان خاصانِ خدا جو معمول رهيو آهي.

مَاذَا يُنْفِقُوْنَ ؕ قُلْ مَاۤ اَنْفَقْتُمْ مِّنْ خَيْرٍ فَلِلْوَالِدَيْنِ وَ الْاَقْرَبِيْنَ وَ

ڇا خرچ ڪيون؟ تون فرماءِ: جيڪو ڪجھ مال نيڪي ۾ خرچ ڪيو ته اهو ماءُ پيءُ ۽ ويجهن مائٽن ۽ يتيمن ۽

الْيَتٰمٰى وَ الْمَسٰكِيْنِ وَ ابْنِ السَّبِيْلِ ؕ وَ مَا تَفْعَلُوْا مِنْ خَيْرٍ فَاِنَّ اللّٰهَ بِهٖ

محتاجن ۽ مسافرن جي لاءِ آهي ۽ توهان جيڪا ڀلائي ڪيو بيشڪ الله ان کي ڄاڻي ٿو(1)o توهان تي جهاد فرض ڪيو ويو آهي

عَلِيْمٌ ﴿٢١٥﴾ كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِتَالُ وَ هُوَ كُرْهٌ لَّكُمْ ۚ وَ عَسٰۤى اَنْ تَكْرَهُوْا

حالانڪ اهو توهان کي پسند ناهي ۽ ممڪن آهي ته ڪا ڳالهه توهان کي ناپسند هجي حالانڪ اها توهان جي حق

شَيْـًٔا وَّ هُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ ۚ وَ عَسٰۤى اَنْ تُحِبُّوْا شَيْـًٔا وَّ هُوَ شَرٌّ لَّكُمْ ؕ وَ اللّٰهُ يَعْلَمُ

۾ بهتر هجي ۽ ممڪن آهي ته ڪا ڳالهه توهان کي پسند اچي حالانڪ اها توهان جي حق ۾ بري هجي ۽ الله ڄاڻي ٿو

وَ اَنْتُمْ لَا تَعْلَمُوْنَ ﴿٢١٦﴾ ع يَسْـَٔلُوْنَكَ عَنِ الشَّهْرِ الْحَرَامِ قِتَالٍ فِيْهِ ؕ قُلْ ع ٢٦ ١٠

۽ توهان نه ٿا ڄاڻو(2)o توهان کان حرام مهيني ۾ جهاد ڪرڻ جي باري ۾ سوال ڪن ٿا، تون فرماءِ:

قِتَالٌ فِيْهِ كَبِيْرٌ ؕ وَ صَدٌّ عَنْ سَبِيْلِ اللّٰهِ وَ كُفْرٌۢ بِهٖ وَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ ۗ

هن مهيني ۾ وڙهڻ وڏو گناهه آهي ۽ الله جي واٽ کان روڪڻ ۽ ان تي ايمان نه آڻڻ ۽ مسجد حرام کان روڪڻ

وَ اِخْرَاجُ اَهْلِهٖ مِنْهُ اَكْبَرُ عِنْدَ اللّٰهِ ۚ وَ الْفِتْنَةُ اَكْبَرُ مِنَ الْقَتْلِ ؕ

۽ ان جي رهڻ وارن کي اتان ڪڍي ڇڏڻ الله وٽ ان کان به وڏيڪ وڏو گناهه آهي ۽ فتنو قتل کان وڏو جرم آهي

وَ لَا يَزَالُوْنَ يُقَاتِلُوْنَكُمْ حَتّٰى يَرُدُّوْكُمْ عَنْ دِيْنِكُمْ اِنِ اسْتَطَاعُوْا ؕ وَ مَنْ

۽ اهي هميشه توهان کان وڙهندا رهندا ايستائين جو جيڪڏهن انهن کان ٿي سگهي ته توهان کي توهان جي دين کان ڦيري ڇڏين ۽ توهان (3)(4)

حاشيه ① ...هن آيت ۾ نفلي صدقي جو بيان آهي،ماءُ پيءُ کي زڪوٰت ۽ واجبي صدقو ڏيڻ جائز ناهي. ② ...ڪنهن شيءِ جو سٺو ۽ برو هجڻ جو مدار هر جڳهه پنهنجي سوچ تي ناهي هوندو،بلڪ الله تعاليٰ جي حڪم تي رکڻ گهرجي_الله تعاليٰ جنهن شيءِ جو حڪم ڏنو آهي اهو بهرحال اسان جي لاءِ بهتر آهي،۽ جنهن کان منع ڪيو آهي بهرحال اهو اسان جي لاءِ بهتر ناهي. ③ ...هن مان معلوم ٿيو ته خود وڏن وڏن عيبن ۾ مبتلا هجڻ جي باوجود پاڻ کي ڏسڻ بجائي ٻين تي طعن ڪرڻ ڪافرن جو طريقو آهي،هيءُ بيماري اسان وٽ به عام آهي،ته ماڻهو سڄي دنيا جون برايون ڳلائون بيان ڪندا آهن ۽ پاڻ ان کان به وڌيڪ عيبن جي گندگي ۾ پيل هوندا آهن. ④ ...هن آيت ۾ خبر ڏني وئي آهي ته ڪافر مسلمانن کان هميشه عداوت رکندا، ۽ جيستائين ممڪن ٿي سگهندو اهي مسلمانن کي دين کان ڦيرڻ ڪرڻ جي ڪوشش ڪندا رهندا، ڇاڪاڻ ته اڄ به ڪافرن جون تنظيمون نون نون طريقن سان مسلمانن کي اسلام کان ڦيرڻ ۽ انهن جو اخلاق تباهه ڪري انهن جو ايمان ڪمزور ڪرڻ ۾ لڳل آهن.

يَّرْتَدِدْ مِنْكُمْ عَنْ دِيْنِهٖ فَيَمُتْ وَ هُوَ كَافِرٌ فَاُولٰٓىٕكَ حَبِطَتْ اَعْمَالُهُمْ

مان جيڪو پنهنجي دين کان مرتد ٿي وڃي پوءِ ڪافر ٿي مري وڃي تہ انهن ماڻهن جا سڀ عمل

فِی الدُّنْیَا وَ الْاٰخِرَةِ ۚ وَ اُولٰٓىٕكَ اَصْحٰبُ النَّارِ ۚ هُمْ فِیْهَا خٰلِدُوْنَ ﴿۲۱۷﴾ اِنَّ

دنيا ۽ آخرت ۾ برباد ٿي ويا ۽ اهي دوزخ وارا آهن اهي ان ۾ هميشہ رهندا(1)○ بيشڪ اهي

الَّذِیْنَ اٰمَنُوْا وَ الَّذِیْنَ هَاجَرُوْا وَ جٰهَدُوْا فِیْ سَبِیْلِ اللّٰهِ ۙ اُولٰٓىٕكَ

ماڻهو جن ايمان آندو ۽ اهي جن الله جي لاءِ پنهنجا گهر ٻار ڇڏي ڏنا ۽ الله جي راهہ ۾ جهاد ڪيو اهي

یَرْجُوْنَ رَحْمَتَ اللّٰهِ ؕ وَ اللّٰهُ غَفُوْرٌ رَّحِیْمٌ ﴿۲۱۸﴾ یَسْــٴَـلُوْنَكَ عَنِ الْخَمْرِ

رحمت الاهي جا اميد وارا آهن ۽ الله بخشڻ وارو مهربان آهي(2)○ توهان کان شراب ۽ جوا جي بابت سوال ڪن ٿا.

وَ الْمَیْسِرِ ؕ قُلْ فِیْهِمَاۤ اِثْمٌ كَبِیْرٌ وَّ مَنَافِعُ لِلنَّاسِ ۫ وَ اِثْمُهُمَاۤ اَكْبَرُ

تون فرماءِ: انهن ٻنهي ۾ ڪبيرو گناهہ آهي ۽ ماڻهن جي لاءِ ڪجهہ دنياوي نفعا بہ آهن ۽ انهن جو گناهہ انهن جي نفعي کان

مِنْ نَّفْعِهِمَا ؕ وَ یَسْــٴَـلُوْنَكَ مَا ذَا یُنْفِقُوْنَ ۬ؕ قُلِ الْعَفْوَ ؕ كَذٰلِكَ یُبَیِّنُ اللّٰهُ

وڌيڪ وڏو آهي. توهان کان سوال ڪن ٿا تہ (الله جي واٽ ۾) ڇا خرچ ڪيون؟ تون فرماءِ: جيڪو اضافي بچي. اهڙي طرح الله توهان

لَكُمُ الْاٰیٰتِ لَعَلَّكُمْ تَتَفَكَّرُوْنَ ﴿۲۱۹﴾ ۙ فِی الدُّنْیَا وَ الْاٰخِرَةِ ؕ وَ یَسْــٴَـلُوْنَكَ عَنِ

کان آيتون بيان فرمائي ٿو تہ جيئن توهان غور ۽ فڪر ڪيو● دنيا ۽ آخرت جي ڪمن ۾ (غور ۽ فڪر ڪندا ڪيو) ۽ توهان کان يتيمن جو

الْیَتٰمٰى ؕ قُلْ اِصْلَاحٌ لَّهُمْ خَیْرٌ ؕ وَ اِنْ تُخَالِطُوْهُمْ فَاِخْوَانُكُمْ ؕ وَ اللّٰهُ

مسئلو پڇن ٿا. تون فرماءِ: انهن جو ڀلو ڪرڻ بهتر آهي ۽ جيڪڏهن انهن سان گڏ پنهنجو خرچ ملايو تہ اهي توهان جا ڀائر آهن ۽ الله(3)

حاشيہ ①...ياد رکو تہ مرتد ٿيڻ تمام سخت جرم آهي،افسوس تہ اڄڪلهہ مسلمانن جي اڪثريت دين جي بنيادي عقيدن کان لاعلم آهي،غمين ۽ خوشين جي مختلف موقعن تي ڪفريہ جملن جي ڀرمار آهي. ②...هن مان معلوم ٿيو تہ عمل ڪرڻ سان الله تعاليٰ تي اجر ڏيڻ واجب ناهي ٿيندو، بلڪ ثواب ڏيڻ خاص الله تعاليٰ جو فضل آهي. ③...جيتوڻيڪ هن آيت جو نزول يتيم جي مالي اصلاح جي باري ۾ ٿيو، پر اصلاح جي لفظ ۾ سڀ مصلحتون داخل آهن. يتيم جا اخلاق،اعمال،تربيت،تعليم سڀ جي اصلاح ڪرڻ گهرجي، ايئن ئي! سمجهو تہ يتيم تمام مسلم قوم لاءِ اولاد وانگر آهن.

يَعْلَمُ الْمُفْسِدَ مِنَ الْمُصْلِحِ ؕ وَ لَوْ شَآءَ اللّٰهُ لَاَعْنَتَكُمْ ؕ اِنَّ اللّٰهَ عَزِیْزٌ

بگاڙڻ واري کي سڌارڻ واري کان جدا خوب ڄاڻي ٿو ۽ جيڪڏهن الله چاهي ها ته توهان کي مشقت ۾ وجهي ها بيشڪ الله زبردست

حَكِیْمٌ ﴿۲۲۰﴾ وَ لَا تَنْكِحُوا الْمُشْرِكٰتِ حَتّٰى یُؤْمِنَّ ؕ وَ لَاَمَةٌ مُّؤْمِنَةٌ خَیْرٌ

حڪمت وارو آهي(1)○ ۽ مشرڪ عورتن سان نڪاح نه ڪيو جيستائين مسلمان نه ٿي وڃن ۽ بيشڪ مسلمان ٻانهي مشرڪ عورت کان سٺي

مِّنْ مُّشْرِكَةٍ وَّ لَوْ اَعْجَبَتْكُمْ ۚ وَ لَا تُنْكِحُوا الْمُشْرِكِیْنَ حَتّٰى یُؤْمِنُوْا ؕ وَ

آهي جيتوڻيڪ اها توهان کي پسند هجي ۽(مسلمان عورتن کي) مشرڪن جي نڪاح ۾ نه ڏيو جيستائين اهي ايمان نه آڻن ۽ بيشڪ

لَعَبْدٌ مُّؤْمِنٌ خَیْرٌ مِّنْ مُّشْرِكٍ وَّ لَوْ اَعْجَبَكُمْ ؕ اُولٰٓئِكَ یَدْعُوْنَ اِلَى النَّارِ ۖۚ

مسلمان غلام مشرڪ کان چڱو آهي، جيتوڻيڪ اهو مشرڪ توهان کي پسند هجي ،اهي دوزخ جي طرف گهرائن ٿا ۽ الله

وَ اللّٰهُ یَدْعُوْۤا اِلَى الْجَنَّةِ وَ الْمَغْفِرَةِ بِاِذْنِهٖ ۚ وَ یُبَیِّنُ اٰیٰتِهٖ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ

پنهنجي حڪم سان جنت ۽ بخشش جي طرف گهرائي ٿو ۽ پنهنجون آيتون ماڻهن جي لاءِ بيان ڪري ٿو ته جيئن اهي نصيحت حاصل

یَتَذَكَّرُوْنَ ﴿۲۲۱﴾ؑ وَ یَسْـَٔلُوْنَكَ عَنِ الْمَحِیْضِ ؕ قُلْ هُوَ اَذًى ۙ فَاعْتَزِلُوا ع ٢٧ ٥ ١١

ڪن(2)○ ۽ توهان کان حيض جي باري ۾ پڇن ٿا: تون فرماءِ: اها ناپاڪي آهي پوءِ حيض جي ڏينهن ۾ عورتن کان الڳ رهو ۽ انهن

النِّسَآءَ فِی الْمَحِیْضِ ۙ وَ لَا تَقْرَبُوْهُنَّ حَتّٰى یَطْهُرْنَ ۚ فَاِذَا تَطَهَّرْنَ فَاْتُوْهُنَّ

جي ويجهو نه وڃو جيستائين پاڪ نه ٿي وڃن پوءِ جڏهن خوب پاڪ ٿي وڃن ته انهن وٽ اتان کان وڃو جتان کان توهان کي الله حڪم

مِنْ حَیْثُ اَمَرَكُمُ اللّٰهُ ؕ اِنَّ اللّٰهَ یُحِبُّ التَّوَّابِیْنَ وَ یُحِبُّ الْمُتَطَهِّرِیْنَ ﴿۲۲۲﴾

ڏنو آهي، بيشڪ الله گهڻي توبهه ڪرڻ وارن سان محبت فرمائيندو آهي ۽ خوب صاف سٿرو رهڻ وارن کي پسند فرمائيندو آهي (3)○

حاشيه ① ...هيءُ فرمان نهايت ئي جامع آهي، ۽ زندگي جي هزارين شعبن جي لکين معاملن ۾ رهنمائي جي لاءِ ڪافي آهي، چاڪاڻ ته جتي هڪ ئي شيءِ ۾ سٺي ۽ بري ٻئي نيتون ممڪن آهن اتي ٻيا ماڻهو ڀلي بري نيت کي نه ڄاڻيندا هجن، ليڪن الله تعالیٰ ته ڄاڻيندو آهي. ② ...ڏاڍي افسوس جهڙي ڳالهه آهي جو قرآن ۾ ايتري صراحت ۽ وضاحت سان حڪم اچڻ جي باوجود مسلمان ڇوڪرن ۾ مشرڪ ڇوڪريءَ سان ۽ ايئن ئي ڪافر ڇوڪرن ۽ مسلمان ڇوڪرين ۾ باهمي شادين جو رجحان وڌندو پيو وڃي.انهن تمام صورتن جو وبال ان ۾ ملوث ڇوڪرن ۽ ڇوڪرين تي به آهي ۽ انهن جي والدين تي به جيڪي رضا خوشي سان اولاد کي ان جهنم ۾ اڇلائي رهيا آهن.ايئن ان جو وبال انهن نام نهاد جاهل دانشورن، لبرل ازم جي مريضن ۽ دين دشمن قلمڪارن تي به آهي، جيڪي هن جي تائيد و حمايت ۾ ورق ڪارا ڪري رهيا آهن. ③ ...حيض جي حالت ۾ عورتن سان همبستري ڪرڻ حرام آهي، باقي ان سان گفتگو ڪرڻ، ڪاڻ پيئڻ ايستائين جو اُوبر ڪائڻ به جائز آهي،گناه ناهي.

نِسَآؤُكُمْ حَرْثٌ لَّكُمْ ۪ فَاْتُوْا حَرْثَكُمْ اَنّٰى شِئْتُمْ ۫ وَ قَدِّمُوْا لِاَنْفُسِكُمْ ؕ

توهان جون عورتون توهان جون پنيون آهن تہ پنهنجي پنين ۾ جهڙي طرح چاهيو اچو ۽ پنهنجي فائدي جو ڪم پهريان ڪريو

وَ اتَّقُوا اللّٰهَ وَ اعْلَمُوْۤا اَنَّكُمْ مُّلٰقُوْهُ ؕ وَ بَشِّرِ الْمُؤْمِنِیْنَ ﴿۲۲۳﴾ وَ لَا تَجْعَلُوا

۽ الله کان ڊڄندا رهو ۽ ڄاڻو تہ توهان ان سان ملڻ وارا آهيو ۽ اي حبيب! ايمان وارن کي بشارت ڏي(1)○ ۽ پنهنجي قسمن

اللّٰهَ عُرْضَةً لِّاَیْمَانِكُمْ اَنْ تَبَرُّوْا وَ تَتَّقُوْا وَ تُصْلِحُوْا بَیْنَ النَّاسِ ؕ وَ

جي سبب الله جي نالي کي احسان ڪرڻ ۽ پرهيزگاري اختيار ڪرڻ ۽ ماڻهن ۾ صلح ڪرائڻ ۾ آڙ نہ بڻايو، ۽

اللّٰهُ سَمِیْعٌ عَلِیْمٌ ﴿۲۲۴﴾ لَا یُؤَاخِذُكُمُ اللّٰهُ بِاللَّغْوِ فِیْۤ اَیْمَانِكُمْ وَ لٰكِنْ

الله ٻڌڻ وارو ڄاڻڻ وارو آهي(2)○ ۽ الله انهن قسمن ۾ توهان جي پڪڙ نہ فرمائيندو جيڪو بي ارادي زبان مان نڪري وڃي هائو

یُّؤَاخِذُكُمْ بِمَا كَسَبَتْ قُلُوْبُكُمْ ؕ وَ اللّٰهُ غَفُوْرٌ حَلِیْمٌ ﴿۲۲۵﴾ لِلَّذِیْنَ

ان تي پڪڙ فرمائيندو آهي جن جو توهان جي دلين قصد ڪيو هجي ۽ الله گهڻو بخشڻ وارو، وڏو حلم وارو آهي (3)○ ۽ اهي جيڪي

یُؤْلُوْنَ مِنْ نِّسَآىٕهِمْ تَرَبُّصُ اَرْبَعَةِ اَشْهُرٍ ۚ فَاِنْ فَآءُوْ فَاِنَّ اللّٰهَ

پنهنجي گهروارين وٽ نہ وڃڻ جو قسم کڻي وينا انهن جي لاءِ چئن مهينن جي مهلت آهي، پوءِ جيڪڏهن ان مدت ۾ اهي رجوع ڪن

غَفُوْرٌ رَّحِیْمٌ ﴿۲۲۶﴾ وَ اِنْ عَزَمُوا الطَّلَاقَ فَاِنَّ اللّٰهَ سَمِیْعٌ عَلِیْمٌ ﴿۲۲۷﴾

پوءِ الله بخشڻهار مهربان آهي(4)○ ۽ جيڪڏهن اهي طلاق جو مضبوط ارادو ڪري ڇڏين تہ الله ٻڌڻ وارو، ڄاڻڻ وارو آهي○

وَ الْمُطَلَّقٰتُ یَتَرَبَّصْنَ بِاَنْفُسِهِنَّ ثَلٰثَةَ قُرُوْٓءٍ ؕ وَ لَا یَحِلُّ لَهُنَّ اَنْ

۽ طلاق واريون عورتون پنهنجي جانين کي ٽن حيضن تائين روڪي رکن ۽ انهن کي حلال نہ آهي تہ ان کي

حاشيہ ① ...عورت کان هر طرح جي همبستري جائز آهي، بشرط صحبت اڳين مقام ۾ ڪجي. ② ...هتي هڪڙو مسئلو ياد رکو تہ جيڪڏهن ڪو شخص نيڪي کان باز رهڻ جي قسم کائي تہ ان کي گهرجي تہ قسم پوري نہ ڪري؛بلڪ اهو نيڪ ڪم ڪري ۽ ڪفارو ادا ڪري. ③ ...ڳالهہ ڳالهہ تي قسم نہ کڻڻ گهرجي، ڪجهہ ماڻهون قسم کي تڪيو ڪلام بڻائي ڇڏيندا آهن جو ارادي ۽ بغير ارادي سان زبان تي جاري ٿي ويندو آهي ۽ ان جو بہ خيال نہ ٿا رکن تہ ڳالهہ سچي آهي يا ڪوڙي ، هي سخت معيوب عمل آهي. ④ ...هي قسم کڻڻ تہ مان پنهنجي گهرواريءَ سان چار مهينن تائين يا ڪڏهن بہ صحبت نہ ڪندس ان کي ايلاء چوندا آهن، ان جو حڪم هي آهي تہ جيڪڏهن قسم ٽوڙي ڇڏي ۽ چار مهينن جي اندر اندر صحبت ڪري تہ پوءِ ان حالت ۾ ان تي ڪفارو واجب آهي، نہ تہ چار مهينن کان پوءِ عورت کي طلاق بائنہ اچي ويندي.

یَكْتُمْنَ مَا خَلَقَ اللّٰهُ فِیْۤ اَرْحَامِهِنَّ اِنْ كُنَّ یُؤْمِنَّ بِاللّٰهِ وَالْیَوْمِ الْاٰخِرِؕ

لڪائين جيڪو الله انهن جي پيٽ ۾ پيدا ڪيو آهي جيڪڏهن الله ۽ قيامت تي ايمان رکن ٿيون۽ انهن جا مڙس

وَبُعُوْلَتُهُنَّ اَحَقُّ بِرَدِّهِنَّ فِیْ ذٰلِكَ اِنْ اَرَادُوْۤا اِصْلَاحًاؕ وَلَهُنَّ

ان مدت جي اندر انهن کي موٽائڻ جو حق رکن ٿا جيڪڏهن اهي اصلاح جو ارادو رکندا هجن ۽ عورتن جي لاءِ به مردن تي شريعت

مِثْلُ الَّذِیْ عَلَیْهِنَّ بِالْمَعْرُوْفِ۪ وَلِلرِّجَالِ عَلَیْهِنَّ دَرَجَةٌؕ وَاللّٰهُ

جي مطابق اهڙو ئي حق آهي جهڙو (انهن جو) عورتن تي آهي ۽ مردن کي انهن تي فضيلت حاصل آهي ۽ الله غالب، حڪمت وارو آهي(1)○

عَزِیْزٌ حَكِیْمٌ۠ ﴿۲۲۸﴾ اَلطَّلَاقُ مَرَّتٰنِ۪ فَاِمْسَاكٌۢ بِمَعْرُوْفٍ اَوْ تَسْرِیْحٌۢ ع ٢٨ ١٢

طلاق بن پيرن تائين آهي پوءِ ڀلائي سان روڪي رکڻ آهي يا چڱي طريقي سان ڇڏي ڏيڻ آهي۽ توهان جي لاءِ جائز نہ آهي جو توهان

بِاِحْسَانٍؕ وَلَا یَحِلُّ لَكُمْ اَنْ تَاْخُذُوْا مِمَّاۤ اٰتَیْتُمُوْهُنَّ شَیْــٴًـا اِلَّاۤ اَنْ یَّخَافَاۤ

جيڪو ڪجهه عورتن کي ڏنو هجي ان مان ڪجهه واپس وٺو پر ان صورت ۾ جو ٻنهيءَ کي انديشو هجي تہ اهي الله جون حدون قائم نہ

اَلَّا یُقِیْمَا حُدُوْدَ اللّٰهِؕ فَاِنْ خِفْتُمْ اَلَّا یُقِیْمَا حُدُوْدَ اللّٰهِۙ فَلَا جُنَاحَ

رکي سگهندا پوءِ جيڪڏهن توهان کي خوف هجي تہ زال مڙس الله جي حدن کي قائم نہ ڪري سگهندا پوءِ انهن تي ان(مالي معاوضي)

عَلَیْهِمَا فِیْمَا افْتَدَتْ بِهٖؕ تِلْكَ حُدُوْدُ اللّٰهِ فَلَا تَعْتَدُوْهَاۚ وَمَنْ یَّتَعَدَّ

۾ ڪجهہ گناهہ ناهي جيڪو عورت بدلي ۾ ڏيئي ڇوٽڪارو حاصل ڪري هي الله جون حدون آهن، انهن کان اڳتي نہ وڌو

حُدُوْدَ اللّٰهِ فَاُولٰٓىٕكَ هُمُ الظّٰلِمُوْنَ ﴿۲۲۹﴾ فَاِنْ طَلَّقَهَا فَلَا تَحِلُّ لَهٗ مِنْۢ بَعْدُ

۽ جيڪو الله جي حدن کان اڳتي لنگهي تہ اهي ئي ماڻهو ظالم آهن(2)○ پوءِ جيڪڏهن مڙس زال کي (ٽئين) طلاق ڏئي ڇڏي تہ هاڻي

حاشيه ①... هن آيت جي لفظ "اَرَادُوْا" مان معلوم ٿيو تہ طلاق رجعي ۾ رجوع جي لاءِ عورت جي مرضي ضروري ناهي: صرف مرد جو رجوع ڪافي آهي؛ ها ظلم ڪرڻ ۽ عورت سان پنهنجي انتقام جي باهہ وسائڻ جي لاءِ رجوع ڪرڻ سخت برو آهي، افسوس تہ اسان وٽ هن جهالت جي بہ ڪمي ناهي؛ زالن کي ظلم، ستم ۽ ساهرن کان انتقام وٺڻ جو ذريعو بڻايو ويندو آهي ايستائين جو ڪڏهن ڪڏهن تہ شادي ئي ان نيت سان ڪئي ويندي آهي ۽ ڪڏهن ڪڏهن تہ رجوع ئي ان بري نيت سان ڪيو ويندو آهي. ②...سني طريقي سان روڪي رکڻ مان مراد رجوع ڪري روڪي رکڻ آهي، ۽ سني طريقي سان ڇڏي ڏيڻ مان مراد هي آهي تہ طلاق ڏئي عدت ختم ٿيڻ ڏيو جو هن طرح طلاق بائنہ ٿي ويندي آهي_ شريعت طلاق ڏيڻ ۽ نہ ڏيڻ کي ٻنهين صورتن ۾ ڀلائي ۽ خيرخواهي جو فرمايو آهي، اسان جي زماني ۾ ماڻهن جي هڪ وڏي تعداد ٻنهن صورتن ۾ اُبتو هلندي آهي، طلاق ڏيڻ ۾ بہ غلط طريقو ۽ گهرواريءَ کي روڪي رکڻ ۾ بہ غلط طريقو. الله تعالىٰ هدايت عطا فرمائي.

حَتّٰى تَنْكِحَ زَوْجًا غَيْرَهٗ ؕ فَاِنْ طَلَّقَهَا فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَاۤ اَنْ يَّتَرَاجَعَاۤ

اها عورت ان جي لاءِ حلال نہ ٿيندي جيستائين ٻي مڙس سان نڪاح نہ ڪري، پوءِ اهو ٻيو مڙس جيڪڏهن ان کي طلاق ڏيئي ڇڏي تہ انهن

اِنْ ظَنَّاۤ اَنْ يُّقِيْمَا حُدُوْدَ اللّٰهِ ؕ وَ تِلْكَ حُدُوْدُ اللّٰهِ يُبَيِّنُهَا لِقَوْمٍ

ٻنهيءَ تي هڪ ٻئي جي طرف موٽي اچڻ ۾ ڪجهہ گناهہ نہ آهي جيڪڏهن اهي هي سمجهن تہ(هاڻي) الله جي حدن کي قائم رکي سگهندا سين؛ هي الله جون

يَّعْلَمُوْنَ ﴿٢٣٠﴾ وَ اِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَآءَ فَبَلَغْنَ اَجَلَهُنَّ فَاَمْسِكُوْهُنَّ

حدون آهن جن کي اهو سمجهدارن جي لاءِ بيان ڪري ٿو(1)○ ۽ جڏهن توهان عورتن کي طلاق ڏيو ۽ اهي پنهنجي (عدت جي آخري) مدت(جي ويجهو) تائين

بِمَعْرُوْفٍ اَوْ سَرِّحُوْهُنَّ بِمَعْرُوْفٍ ۪ وَّ لَا تُمْسِكُوْهُنَّ ضِرَارًا لِّتَعْتَدُوْا ۚ

پهچي وڃن پوءِ ان وقت انهن کي چڱي طريقي سان روڪيو يا چڱي طريقي سان ڇڏي ڏيوءِ انهن کي نقصان پهچائڻ جي لاءِ نہ

وَ مَنْ يَّفْعَلْ ذٰلِكَ فَقَدْ ظَلَمَ نَفْسَهٗ ؕ وَ لَا تَتَّخِذُوْۤا اٰيٰتِ اللّٰهِ هُزُوًا ٘

روڪي رکو تہ جيئن توهان (انهن تي) زيادتي ڪيو ۽ جيڪو ائين ڪري تہ ان پنهنجي جان تي ظلم ڪيو ۽ الله جي آيتن کي مذاق مسخري نہ بڻايو

وَّ اذْكُرُوْا نِعْمَتَ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ وَ مَاۤ اَنْزَلَ عَلَيْكُمْ مِّنَ الْكِتٰبِ وَ

۽ پنهنجي مٿان الله جو احسان ياد ڪريو ۽ ان توهان تي جيڪي ڪتاب ۽ حڪمت لاٿو آهي (ان کي ياد ڪيو)

الْحِكْمَةِ يَعِظُكُمْ بِهٖ ؕ وَ اتَّقُوا اللّٰهَ وَ اعْلَمُوْۤا اَنَّ اللّٰهَ بِكُلِّ شَیْءٍ عَلِيْمٌ۠ ﴿٢٣١﴾

٢٩ ع ٣ ١٣ الثّلثة

ان جي ذريعي اهو توهان کي نصيحت فرمائي ٿو ۽ الله کان ڊڄندا رهو ۽ ڄاڻو تہ الله سڀ ڪجهہ ڄاڻڻ وارو آهي (2)○

وَ اِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَآءَ فَبَلَغْنَ اَجَلَهُنَّ فَلَا تَعْضُلُوْهُنَّ اَنْ يَّنْكِحْنَ

۽ جڏهن توهان عورتن کي طلاق ڏيو ۽ انهن جي (عدت جي) مدت پوري ٿي وڃي تہ اي عورتن جا وارثؤ! انهن کي پنهنجي مڙسن سان نڪاح (3)

حاشيہ ①...ٽي طلاقون ٽن مهينن ۾ ڏنيون وڃن يا هڪ مهيني ۾ يا هڪ ڏينهن ۾ يا هڪ نشست ۾ يا هڪ ئي جملي ۾ هر صورت ۾ ٽئي واقع ٿي وينديون آهن، ۽ عورت مرد تي حرام ٿي ويندي آهي، ٽن طلاقن کان بعد شرعي طريقي کان سواءِ مرد و عورت جو همبستري ڪرڻ صريح حرام و ناجائز آهي ۽ اهڙي صلح ڪرائڻ وارا بہ گناهہ ۾ برابر جا شريڪ آهن. ②...طلاق واري عورت جي عدت ختم ٿيڻ کان پهريان رجوع ڪرڻ يا نہ ڪرڻ جو اختيار آهي ليڪن هن اختيار کي ظلم و زيادتي جو حيلو بڻائڻ ممنوع و ناجائز آهي؛جيڪو هن طرح ڪندو آهي اهو پنهنجي جان تي ئي ظلم ڪندو آهي ۽ هي فعل سراسر الله تعالي جي آيتن کي مذاق بڻائڻ جي مترادف آهي،اهڙن ماڻهن کي ياد رکڻ گهرجي تہ ڪائنات ۾ زالن تي ظلم و ستم ۽ احڪام شرعيہ جي مخالفت کي ٻيو ڪو بہ نہ ڄاڻيندو هجي ليڪن الله تہ ڄاڻي ٿو،۽ ان جي بارگاهہ ۾ تہ جواب ڏيڻو ئي پوندو. ③...جڏهن ڪنهن عورت جي عدت گذري وڃي ۽ عدت کان پوءِ ڪنهن سان نڪاح ڪرڻ جو ارادو ڪري چاهي اهو نئو ماڻهو هجي يا اهو ئي هجي جنهن (رجعي يا ٽن کان گهٽ بائنہ) طلاق ڏني هئي تہ جيڪڏهن هو مرد ۽ عورت باهم رضامند آهن تہ پوءِ عورت جي سرپرستن کي بي وجا منع ڪرڻ جو حق ناهي.

اَزْوَاجَهُنَّ اِذَا تَرَاضَوْا بَيْنَهُمْ بِالْمَعْرُوْفِ ؕ ذٰلِكَ يُوْعَظُ بِهٖ مَنْ كَانَ مِنْكُمْ

ڪرڻ ڪان نہ روڪيو جڏهن تہ پاڻ ۾ شريعت جي مطابق راضي ٿي وڃن. هي نصيحت ان کي ڏني وڃي ٿي جيڪو توهان مان

يُؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ ؕ ذٰلِكُمْ اَزْكٰى لَكُمْ وَاَطْهَرُ ؕ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ وَ

الله ۽ قيامت تي ايمان رکندو هجي. اهو توهان جي لاءِ وڌيڪ سٺو ۽ پاڪ ڪم آهي ۽ الله ڄاڻي ٿو ۽

اَنْتُمْ لَا تَعْلَمُوْنَ ﴿۲۳۲﴾ وَالْوَالِدٰتُ يُرْضِعْنَ اَوْلَادَهُنَّ حَوْلَيْنِ كَامِلَيْنِ

توهان نہ ٿا ڄاڻو(1)○ ۽ مائرون پنهنجي ٻارن کي پورا ٻہ سال کير پيارين،(هي حڪم) ان جي لاءِ (آهي) جيڪو کير

لِمَنْ اَرَادَ اَنْ يُّتِمَّ الرَّضَاعَةَ ؕ وَعَلَى الْمَوْلُوْدِ لَهٗ رِزْقُهُنَّ وَكِسْوَتُهُنَّ

پيارڻ جي مدت پوري ڪرڻ چاهي ۽ ٻار جي پيءُ تي دستور مطابق عورتن جي کاڌي ۽ پوشاڪ جي ذميداري

بِالْمَعْرُوْفِ ؕ لَا تُكَلَّفُ نَفْسٌ اِلَّا وُسْعَهَا ۚ لَا تُضَآرَّ وَالِدَةٌۢ بِوَلَدِهَا

آهي. ڪنهن بہ ساهہ تي ايترو ئي بار رکيو ويندو جيترو ان جي طاقت هجي. ماءُ کي ان جي اولاد جي سبب تڪليف نہ ڏني

وَلَا مَوْلُوْدٌ لَّهٗ بِوَلَدِهٖ ۗ وَعَلَى الْوَارِثِ مِثْلُ ذٰلِكَ ۚ فَاِنْ اَرَادَا

وڃي ۽ نہ پيءُ کي ان جي اولاد جي سبب تڪليف ڏني وڃي ۽ جيڪو پيءُ جو قائم مقام آهي ان تي بہ اهڙو ئي(حڪم) آهي پوءِ

فِصَالًا عَنْ تَرَاضٍ مِّنْهُمَا وَتَشَاوُرٍ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا ؕ وَاِنْ اَرَدْتُّمْ

جيڪڏهن ماءُ پيءُ ٻئي هڪٻئي جي رضا مندي ۽ مشوري سان کير ڇڏائڻ چاهين تہ انهن تي گناهہ ناهي ۽ جيڪڏهن توهان چاهيو تہ

اَنْ تَسْتَرْضِعُوْۤا اَوْلَادَكُمْ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ اِذَا سَلَّمْتُمْ مَّاۤ اٰتَيْتُمْ

(ٻين عورتن کان) پنهنجي ٻارن کي کير پيئارايو تڏهن بہ توهان تي ڪو معاوضو ناهي جڏهن تہ جيڪو معاوضو ڏيڻ (2)(3)(4)

حاشيہ ① ...يعني ان حڪم تي عمل ڪرڻ توهان جي لاءِ زياده پاڪيزگي و طهارت جو باعث آهي، جوتہ ڪڏهن ڪڏهن سابق تعلقن جي وجهہ سان عورتون غلط قدم بہ کڻي سگهنديون آهن، جيڪو بعد ۾ سڀني جي لاءِ پريشانيءَ جو سبب بڻبو آهي،ان لاءِ عورتن کي مزيد نڪاح ڪان بي وجهہ نہ روڪيو. ② ...ٻار کي کير پيارڻ متعلق تفصيلي احڪامن جي معلومات حاصل ڪرڻ جي لاءِ صراط الجنان جلد 1صفحي357 کي ملاحظو فرمايو، ③ ...ماءُ جو ٻارکي نقصان ڏيڻ هي آهي تہ ان کي وقت تي کير نہ پياري، ۽ ان جي نگراني نہ ڪري، ۽ پاڻ ڪان مانوس ڪرڻ بعد ڇڏي ڏي، ۽ پيءُ جو ٻار کي نقصان ڏيڻ هي آهي تہ مانوس ٻار کي ماءُ کان ڦري ڇڏي يا ماءُ جي حق ۾ ڪوتاهي ڪري، جنهن سبب ٻار کي نقصان پهچي، ④ ...جيڪڏهن پيءُ فوت ٿي ويو هجي تہ جيڪي ذميداريون پيءُ تي هونديون آهن اهي هاڻي ان جي قائم مقام تي هونديون.

بِالْمَعْرُوْفِ ؕ وَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاعْلَمُوْۤا اَنَّ اللّٰهَ بِمَا تَعْمَلُوْنَ بَصِیْرٌ (٢٣٣)

توهان مقرر ڪيو هجي اهو ڀلائي سان ادا ڪيو ۽ الله کان ڊڄندا رهو ۽ ڄاڻو ته الله توهان جا ڪم ڏسي رهيو آهي○

وَالَّذِیْنَ یُتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ وَیَذَرُوْنَ اَزْوَاجًا یَّتَرَبَّصْنَ بِاَنْفُسِهِنَّ

۽ توهان مان جيڪي مري وڃن ۽ زالون ڇڏي وڃن ته اهي زالون چار مهينا ۽

اَرْبَعَةَ اَشْهُرٍ وَّعَشْرًا ۚ فَاِذَا بَلَغْنَ اَجَلَهُنَّ فَلَا جُنَاحَ عَلَیْكُمْ

ڏهه ڏينهن پنهنجو پاڻ کي روڪي رکن پوءِ جڏهن اهي پنهنجي (آخري) مدت کي پهچي وڃن ته اي وارثؤ! توهان تي

فِیْمَا فَعَلْنَ فِیْۤ اَنْفُسِهِنَّ بِالْمَعْرُوْفِ ؕ وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُوْنَ خَبِیْرٌ (٢٣٤)

انهن ڪمن ۾ ڪو حرج ناهي جيڪي عورتون پنهنجي معاملي ۾ شريعت جي موافق ڪن ۽ الله توهان جي ڪمن کان باخبر آهي(1)(2)○

وَلَا جُنَاحَ عَلَیْكُمْ فِیْمَا عَرَّضْتُمْ بِهٖ مِنْ خِطْبَةِ النِّسَآءِ اَوْ اَكْنَنْتُمْ فِیْۤ

۽ توهان تي هن ڳالهه ۾ ڪو گناهه ناهي ته اشاري ڪنائي سان توهان عورتن کي نڪاح جو پيغام ڏيو يا پنهنجي

اَنْفُسِكُمْ ؕ عَلِمَ اللّٰهُ اَنَّكُمْ سَتَذْكُرُوْنَهُنَّ وَلٰكِنْ لَّا تُوَاعِدُوْهُنَّ

دل ۾ لڪائي رکو. الله کي خبر آهي ته هاڻي توهان انهن جو تذڪرو ڪندؤ پر انهن کا

سِرًّا اِلَّاۤ اَنْ تَقُوْلُوْا قَوْلًا مَّعْرُوْفًا ؕ۬ وَلَا تَعْزِمُوْا عُقْدَةَ النِّكَاحِ حَتّٰى

خفيه واعدو نه ڪري رکو پر اهو ته شريعت جي مطابق ڪا ڳالهه چئو ۽ نڪاح جي عقد کي پڪو نه ڪريو جيستائين

یَبْلُغَ الْكِتٰبُ اَجَلَهٗ ؕ وَاعْلَمُوْۤا اَنَّ اللّٰهَ یَعْلَمُ مَا فِیْۤ اَنْفُسِكُمْ

(عدت جو) لکيل حڪم پنهنجي (اختتامي) مدت کي نه پهچي وڃي ۽ ڄاڻو ته الله توهان جي دل جي (3)

حاشيه ①... هن آيت ۾ فوت ٿي ويل ماڻهوءَ جي زال جي عدت جو بيان آهي ته گهر واريءَ جي عدت 4 مهينا ڏهه ڏينهن آهي، هي ان صورت ۾ آهي جڏهن مڙس جي وفات چنڊ رات جي پهرين تاريخ تي ٿي هجي، نه ته عورت 130 ڏينهن پورا ڪندي، وڌيڪ تفصيل صراط الجنان جي جلد 1 صفحي 359 تي ملاحظو فرمايو. ②... هن مان معلوم ٿيو ته عورتن کي شريعت جي دائري ۾ رهي ڪري پنهنجي معاملاتن جو فيصلو ڪرڻ جو اختيار آهي، ۽ اهي پاڻ به پنهنجو نڪاح ڪري سگهن ٿيون، البت! مشوري سان هلڻ بهتر آهي. ③... وفات جي عدت گذارڻ واري عورت سان نڪاح ڪرڻ يا نڪاح جو واضع پيغام ڏيڻ يا نڪاح جو واعدو ڪري ڇڏڻ حرام آهي، پر پردي جي حالت ۾ نڪاح جي خواهش جو اظهار ڪرڻ گناه ناهي، مثال طور: هيئن چوي ته اوهان نيڪ عورت آهيو يا پنهنجو ارادو دل ئي ۾ رکي ۽ زبان سان ڪنهن طرح نه چوي، هي به گناه ناهي.

٣٠ ع ٤ ١٤

فَاحْذَرُوْهُ ۚ وَاعْلَمُوْۤا اَنَّ اللّٰهَ غَفُوْرٌ حَلِيْمٌ ﴿۲۳۵﴾ ع لَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ اِنْ

ڄاڻي ته پوءِ ان کان ڊڄو ۽ ڄاڻو ته الله گهڻو بخشڻ وارو، حلم وارو آهيo جيڪڏهن توهان عورتن کي طلاق ڏيو ته جيستائين توهان انهن

طَلَّقْتُمُ النِّسَآءَ مَا لَمْ تَمَسُّوْهُنَّ اَوْ تَفْرِضُوْا لَهُنَّ فَرِيْضَةً ۚۖ وَّ

کي هٿ نه لاتو هجي يا ڪو مهر نه مقرر ڪري ورتو هجي ايستائين توهان تي ڪو مطالبو ناهي ۽ انهن کي(هڪ جوڙو) استعمال لاءِ ڏيو.

مَتِّعُوْهُنَّ ۚ عَلَى الْمُوْسِعِ قَدَرُهٗ وَعَلَى الْمُقْتِرِ قَدَرُهٗ ۚ مَتَاعًۢا بِالْمَعْرُوْفِ ۚ

مالدار تي ان جي طاقت جي مطابق ۽ تنگدست تي ان جي طاقت جي مطابق ڏيڻ لازم آهي. شرعي دستور جي مطابق انهن کي فائدو پهچايو،

حَقًّا عَلَى الْمُحْسِنِيْنَ ﴿۲۳۶﴾ وَ اِنْ طَلَّقْتُمُوْهُنَّ مِنْ قَبْلِ اَنْ تَمَسُّوْهُنَّ

اهو ڀلائي ڪرڻ وارن تي واجب آهي(1)(2)o ۽ جيڪڏهن توهان عورتن کي انهن کي هٿ لائڻ کان پهريان طلاق ڏيو ۽ توهان انهن جي لاءِ ڪجهه

وَقَدْ فَرَضْتُمْ لَهُنَّ فَرِيْضَةً فَنِصْفُ مَا فَرَضْتُمْ اِلَّاۤ اَنْ يَّعْفُوْنَ اَوْ

مهر به مقرر ڪري چڪا هجو پوءِ جيترو توهان مقرر ڪيو هو ان جو اڌ واجب آهي پر اهو ته عورتون ڪجهه مهر معاف ڪري ڇڏين يا اهو (مڙس)

يَعْفُوَا الَّذِيْ بِيَدِهٖ عُقْدَةُ النِّكَاحِ ؕ وَاَنْ تَعْفُوْۤا اَقْرَبُ لِلتَّقْوٰى ؕ وَلَا

وڌيڪ ڏيئي ڇڏي جنهن جي هٿ ۾ نڪاح جي ڳرهه آهي ۽ اي مردؤ!توهان جو وڌيڪ ڏيڻ پرهيزگاري جي گهڻو ويجهو آهي ۽

تَنْسَوُا الْفَضْلَ بَيْنَكُمْ ؕ اِنَّ اللّٰهَ بِمَا تَعْمَلُوْنَ بَصِيْرٌ ﴿۲۳۷﴾ حٰفِظُوْا عَلَى

پاڻ ۾ هڪٻئي تي احسان ڪرڻ نه وساريو بيشڪ الله توهان جا ڪم ڏسي رهيو آهي(3)(4)o سڀني نمازن جي پابندي ڪيو

الصَّلَوٰتِ وَالصَّلٰوةِ الْوُسْطٰى ۗ وَقُوْمُوْا لِلّٰهِ قٰنِتِيْنَ ﴿۲۳۸﴾ فَاِنْ خِفْتُمْ فَرِجَالًا

۽ خاص ڪري وچينءَ نماز جي ۽ الله جي حضور ادب سان بيهندا ڪيوo پوءِ جيڪڏهن توهان خوف جي حالت ۾ هجو ته

حاشيه ① ...هن آيت ۾ مهر جا چند مسئلا بيان ڪيا پيا وڃن، ان جي تفصيل ڄاڻڻ لاءِ تفسير صراط الجنان جي جلد 1 صفحي 361 کان 363 تائين جو مطالعو فرمايو. ② ...هنن آيتن مان معلوم ٿيو ته فقه جو علم وڏي فضيلت ۽ اهميت جو حامل آهي،ڇوته ان ۾ عبادت سان گڏوگڏ معاملات جهڙوڪ: نڪاح، حق مهر ۽ طلاق وغيره سان متعلق به شرعي احڪام بيان ڪيا ويندا آهن. ③ ...عورت پاران معافي هجيءَ آهي ته هوءَ اڌ مهر مان ڪجهه پورو ئي ڇڏي ڏي ۽ مڙس پاران معافي هجيءَ آهي ته هو پورو مهر ادا ڪري چڪو هجي ته اڌ موٽائي نه وٺي ۽ زياده ڏيڻ جي صورت هجيءَ آهي ته اڌ ڏيڻ بجائي پورو مهر ڏئي ڇڏي. ④ ...طلاق جو معاملو ايترو ته حساس آهي جو عمومن ٻئي فريق انتقام جي جذبي ۾ انڌا هوندا آهن، ۽ هڪ ٻي کي جان کان ماري ڇڏڻ جا خواهشمند هوندا آهن، ليڪن الله تعاليٰ! هتي به پاڻ ۾ حسن سلوڪ جو حڪم ڏئي رهيو آهي ۽ ان ۾ به خصوصن مردن کي زياده تاڪيد ڪئي وئي آهي، ڇوته زياده تڪليف عام طورتي مردن ۽ ان جي خاندان جي طرفان هوندي آهي. ⑤ ...هتي دشمن يا خونخوار جانور وغيره جي خوف جي حالت ۾ نماز جو حڪم ۽ طريقو بيان ڪيو ويو آهي، جيڪڏهن خوف جي اهڙي صورت هجي جو هڪ جڳهه بيهڻ ناممڪن ٿي وڃي ته پيادل هلندي يا سواريءَ تي جيئن به ممڪن ٿئي نماز پڙهي وٺو.

اَوْ رُكْبَانًا ۚ فَاِذَآ اَمِنْتُمْ فَاذْكُرُوا اللّٰهَ كَمَا عَلَّمَكُمْ مَّا لَمْ تَكُوْنُوْا

پيدل يا سوار(جيئن ممڪن هجي نماز پڙهو) پوءِ جڏهن اطمينان جي حالت ۾ ٿي وڃو ته الله کي ياد ڪريو جيئن ان توهان کي سيکاريو آهي جيڪو توهان

تَعْلَمُوْنَ (٢٣٩) وَالَّذِيْنَ يُتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذَرُوْنَ اَزْوَاجًا ۖۚ وَّصِيَّةً

نه ڄاڻندا هئاo ۽ جيڪي توهان مان مري وڃن ۽ زالون ڇڏي وڃن اهي پنهنجي عورتن جي لاءِ (انهن کي گهر مان)

لِّاَزْوَاجِهِمْ مَّتَاعًا اِلَى الْحَوْلِ غَيْرَ اِخْرَاجٍ ۚ فَاِنْ خَرَجْنَ فَلَا جُنَاحَ

ڪڍڻ جي بغير سڄو سال خرچ ڏيڻ جي وصيت ڪري وڃن پوءِ جيڪڏهن اهي پاڻ نڪري وڃن ته توهان تي ان معاملي ۾ ڪا

عَلَيْكُمْ فِيْ مَا فَعَلْنَ فِيْۤ اَنْفُسِهِنَّ مِنْ مَّعْرُوْفٍ ؕ وَاللّٰهُ عَزِيْزٌ حَكِيْمٌ (٢٤٠)

پڪڙ ناهي جيڪي اهي پنهنجي باري ۾ شريعت جي مطابق ڪن ۽ الله زبردست، حڪمت وارو آهي(1)(2)o ۽ طلاق

وَلِلْمُطَلَّقٰتِ مَتَاعٌۢ بِالْمَعْرُوْفِ ؕ حَقًّا عَلَى الْمُتَّقِيْنَ (٢٤١) كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ

وارين عورتن جي لاءِ به شرعي دستور جي مطابق خرچو آهي، اهو پرهيزگارن تي واجب آهي(3)o الله اهڙي طرح توهان جي لاءِ

اللّٰهُ لَكُمْ اٰيٰتِهٖ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُوْنَ (٢٤٢) ع اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِيْنَ خَرَجُوْا مِنْ ع ٣١ ١٥

پنهنجون آيتون کولي بيان ڪري ٿو ته جيئن توهان سمجهوo اي حبيب! ڇا اوهان انهن ماڻهن کي نه ڏٺو هو جيڪي موت جي

دِيَارِهِمْ وَهُمْ اُلُوْفٌ حَذَرَ الْمَوْتِ ۠ فَقَالَ لَهُمُ اللّٰهُ مُوْتُوْا ۫ ثُمَّ اَحْيَاهُمْ ؕ

ڊپ کان هزارن جي تعداد ۾ پنهنجي گهرن مان نڪتا ته الله انهن کي فرمايو: مري وڃو پوءِ انهن کي زنده فرمائي ڇڏيائين،

اِنَّ اللّٰهَ لَذُوْ فَضْلٍ عَلَى النَّاسِ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَشْكُرُوْنَ (٢٤٣)

بيشڪ الله ماڻهن تي فضل ڪرڻ وارو آهي پر گهڻا ماڻهو شڪر ادا نه ٿا ڪن(4)o

---

حاشيہ ①..اسلام جي ابتدا ۾ بيواه جي عدت هڪ سال هئي ۽ ان هڪ سال ۾ هوءَ مڙس جي گهر رهي خرچ پکي جي مستحق هئي، پوءِ هڪ سال جي عدت سورت بقره جي آيت نمبر 234 سان منسوخ ٿي ۽ پوري سال جو خرچ سورت نساءَ جي آيت نمبر 12 يعني آيت ميراث سان منسوخ ٿيو، ②..لفظ ”عَزِيْزٌ“ عزت مان بڻيو آهي، هي مختلف معنائن ۾ استعمال ٿيندو آهي، جهڙوڪ عزت وارو، غلبي وارو ۽ زبردست وغيره، ③..هتي آيت ۾ بيان ڪيو ويو آهي ته طلاق جي عدت ۾ مڙس تي عورت جو خرچ پکو لازم آهي، وڌيڪ تفصيل جي لاءِ بهارِ شريعت جو جلد 2 صفحو 8 ۾ ”نفقي جو بيان“ مطالعو فرمائيندا. ④..هن واقعي مان معلوم ٿيو ته انسان موت جي ڊپ کان ڀڄي جان نٿو بچائي سگهي ته ڀڄڻ بيڪار آهي، ڇو ته موت مقدر آهي هو ضرور اچڻو آهي، انسان کي گهرجي ته الله جي رضا تي راضي رهي.

وَ قَاتِلُوْا فِیْ سَبِیْلِ اللّٰهِ وَ اعْلَمُوْۤا اَنَّ اللّٰهَ سَمِیْعٌ عَلِیْمٌ ﴿٢٤٤﴾ مَنْ ذَا

۽ الله جي راھ ۾ وڙھو ۽ ڄاڻو تہ الله ٻڌڻ وارو، ڄاڻڻ وارو آھيo آھي ڪو جيڪو

الَّذِیْ یُقْرِضُ اللّٰهَ قَرْضًا حَسَنًا فَیُضٰعِفَهٗ لَهٗۤ اَضْعَافًا كَثِیْرَةً ؕ وَ اللّٰهُ

الله کي چڱو قرض ڏي تہ الله ان جي لاءِ ان قرض کي تمام گھڻو وڌائي ۽ الله تنگي ڏيندو آھي

یَقْبِضُ وَ یَبْصُۜطُ ۪ وَ اِلَیْهِ تُرْجَعُوْنَ ﴿٢٤٥﴾ اَلَمْ تَرَ اِلَى الْمَلَاِ مِنْۢ بَنِیْۤ اِسْرَآءِیْلَ

۽ وسعت ڏيندو آھي ۽ توھان انھيءَ جي طرف موٽايا ويندؤ(1)o اي حبيب! ڇا اوھان بني اسرائيل جي ھڪ ٽولي کي نہ ڏٺو جيڪو

مِنْۢ بَعْدِ مُوْسٰی ۘ اِذْ قَالُوْا لِنَبِیٍّ لَّهُمُ ابْعَثْ لَنَا مَلِكًا نُّقَاتِلْ فِیْ سَبِیْلِ اللّٰهِ ؕ

موسٰي کان پوءِ ٿيو، جڏھن ان پنھنجي ھڪ نبي کي چيو تہ اسان جي لاءِ ھڪ بادشاھ مقرر ڪيو تہ جيئن اسان الله جي راھ ۾ وڙھون،

قَالَ هَلْ عَسَیْتُمْ اِنْ كُتِبَ عَلَیْكُمُ الْقِتَالُ اَلَّا تُقَاتِلُوْا ؕ قَالُوْا وَ مَا لَنَاۤ

ان نبيءَ فرمايو: ڇا ائين تہ نہ ٿيندو جو جيڪڏھن توھان تي جهاد فرض ڪيو وڃي تہ پوءِ توھان جهاد نہ ڪيو؟ انھن چيو: اسان کي ڇا

اَلَّا نُقَاتِلَ فِیْ سَبِیْلِ اللّٰهِ وَ قَدْ اُخْرِجْنَا مِنْ دِیَارِنَا وَ اَبْنَآىٕنَا ؕ فَلَمَّا

ٿيو جو اسان الله جي راھ ۾ نہ وڙھون حالانڪ اسان کي اسان جي وطن ۽ اسان جي اولاد مان ڪڍيو ويو آھي پوءِ جڏھن

كُتِبَ عَلَیْهِمُ الْقِتَالُ تَوَلَّوْا اِلَّا قَلِیْلًا مِّنْهُمْ ؕ وَ اللّٰهُ عَلِیْمٌۢ

انھن تي جهاد فرض ڪيو ويو تہ انھن مان ٿورن ماڻھن جي علاوہ(باقين) منھن ڦيري ڇڏيو ۽ الله ظالمن کي

بِالظّٰلِمِیْنَ ﴿٢٤٦﴾ وَ قَالَ لَهُمْ نَبِیُّهُمْ اِنَّ اللّٰهَ قَدْ بَعَثَ لَكُمْ طَالُوْتَ مَلِكًا ؕ

خوب ڄاڻي ٿو(2)(3)o ۽ انھن کي انھن جي نبي فرمايو: بيشڪ الله طالوت کي توھان جو بادشاھ مقرر ڪيو آھي (4)

وقف لازم

حاشيہ ①...خدا جي واٽ ۾ اخلاص سان خرچ ڪرڻ کي قرض سان تعبير فرمايو، ھي الله پاڪ جو ڪمال درجي جو لطف ۽ ڪرم آھي، ڇاڪاڻ تہ ٻانھو ان جو ئي بڻايل آھي، ۽ ٻانھي کي ان جو مال عطا فرمايل آھي، حقيقي مالڪ اھو ئي آھي جڏھن تہ ٻانھو ان جي عطا سان مجازي مالڪ آھي، پر پوءِ بہ مجازي مالڪ جي ڏيڻ کي قرض سان تعبير فرمايو آھي، ②...جهاد جو حڪم ڏيڻ کان پوءِ ھاڻي جهاد جي ھمت ۽ حوصلو پيدا ڪرڻ وارو ھڪ دلچسپ واقعو تفصيل سان بيان ڪيو پيو وڃي. ③...ھن واقعي مان ھي بہ معلوم ٿيو تہ جڏھن قوم جي اعتقادي ۽ عملي حالت خراب ٿي ويندي آھي تہ ان تي ظالم ۽ جابر حاڪم مسلط ڪيو ويندو آھي. ھن آيت کي سامھون رکي پوري دنيا جي مسلم ملڪن جي اعتقادي ۽ عملي حالت کي ڏٺو وڃي تہ متي وارو نقشو وڌو واضح طور تي نظر ايندو. ھن طرح جا قرآني واقعا بيان ڪرڻ جو مقصد تاريخي واقعا ٻڌائڻ ناھي، بلڪ عبرت ۽ نصيحت حاصل ڪرڻ ڏانھن آڻڻ آھي. ④...لفظ "بعث" جو معنيٰ آھي ڪنھن شي کي بيھارڻ جڏھن تہ مختلف قرائن جي اعتبار سان ان جي معنيٰ بدلجندي رھندي آھي، ھتي ھي لفظ موڪلڻ ۽ مقرر ڪرڻ جي معنيٰ ۾ آھي.

قَالُوْۤا اَنّٰى یَكُوْنُ لَهُ الْمُلْكُ عَلَیْنَا وَنَحْنُ اَحَقُّ بِالْمُلْكِ مِنْهُ وَلَمْ یُؤْتَ

اهي چوڻ لڳا: ان کي اسان جي مٿان ڪيئن بادشاهي حاصل ٿي وئي حالانڪ اسان ان کان وڌيڪ بادشاهي جا حقدار آهيون

سَعَةً مِّنَ الْمَالِؕ قَالَ اِنَّ اللّٰهَ اصْطَفٰىهُ عَلَیْكُمْ وَزَادَهٗ بَسْطَةً فِی

۽ ان کي مال ۾ به وسعت ناهي ڏني وئي. ان نبيءَ فرمايو: ان کي الله توهان تي چونڊي ورتو آهي ۽ ان کي

الْعِلْمِ وَالْجِسْمِؕ وَاللّٰهُ یُؤْتِیْ مُلْكَهٗ مَنْ یَّشَآءُؕ وَاللّٰهُ وَاسِعٌ عَلِیْمٌ ﴿٢٤٧﴾

علم ۽ جسم ۾ ڪشادگي وڌيڪ ڏني آهي ۽ الله جنهن کي چاهي پنهنجو ملڪ ڏي ۽ الله وسعت وارو، علم وارو آهيo

وَقَالَ لَهُمْ نَبِیُّهُمْ اِنَّ اٰیَةَ مُلْكِهٖۤ اَنْ یَّاْتِیَكُمُ التَّابُوْتُ فِیْهِ سَكِیْنَةٌ مِّنْ

۽ انهن کي ان جي نبيءَ فرمايو: ان جي بادشاهي جي نشاني هي آهي جو توهان وٽ اهو تابوت اچي ويندو جنهن ۾ توهان جي رب

رَّبِّكُمْ وَبَقِیَّةٌ مِّمَّا تَرَكَ اٰلُ مُوْسٰى وَاٰلُ هٰرُوْنَ تَحْمِلُهُ الْمَلٰٓىٕكَةُؕ اِنَّ

جي طرف کان دلين جو سڪون آهي ۽ معزز موسٰي ۽ معزز هارون جي ڇڏيل شين جو بچيل آهي، ملائڪ ان کي کنيو بيٺا هوندا.

فِیْ ذٰلِكَ لَاٰیَةً لَّكُمْ اِنْ كُنْتُمْ مُّؤْمِنِیْنَ ﴿٢٤٨﴾ ع فَلَمَّا فَصَلَ طَالُوْتُ بِالْجُنُوْدِ ۙ ع ٣٢ ١٢

بيشڪ هن ۾ توهان جي لاءِ وڏي نشاني آهي جيڪڏهن توهان ايمان وارا آهيو(1)(2)o پوءِ جڏهن طالوت لشڪرن کي وٺي شهر کان جدا ٿيو ته

قَالَ اِنَّ اللّٰهَ مُبْتَلِیْكُمْ بِنَهَرٍۚ فَمَنْ شَرِبَ مِنْهُ فَلَیْسَ مِنِّیْۚ وَمَنْ لَّمْ

ان چيو: بيشڪ الله توهان کي هڪ نهر جي ذريعي آزمائڻ وارو آهي پوءِ جيڪو ان نهر مان پاڻي پيئندو اهو منهنجو نه آهي ۽ جيڪو نه

یَطْعَمْهُ فَاِنَّهٗ مِنِّیْۤ اِلَّا مَنِ اغْتَرَفَ غُرْفَةًۢ بِیَدِهٖۚ فَشَرِبُوْا مِنْهُ اِلَّا

پيئندو اهو منهنجو آهي سواءِ ان جي جيڪو هڪ لپ پنهنجي هٿ سان ڀري پوءِ انهن مان ٿورن ماڻهن جي علاوه (3)

حاشيہ ①...هن مان معلوم ٿيو ته الله وارن سان نسبت رکڻ واري هر شيءِ بابرڪت هوندي آهي جيئن تابوت ۾ حضرت موسيٰ عَلَیْهِ السَّلَام جي نعلين شريفين يعني پيرن ۾ پاتل جوتا به بابرڪت هئا، ②...ڪجهه عالمن جو چوڻ آهي ته تابوت ۾ حضرت موسيٰ عَلَیْهِ السَّلَام جي امت جي عالمن جا تبرڪات هئا، لهٰذا ”آل“ مان مراد اهي ئي علماء آهن، جڏهن ته ڪجهه عالمن جو چوڻ آهي ته تابوت ۾ حضرت موسيٰ و هارون عَلَیْهِمَا السَّلَام جا پنهنجا تبرڪات هئا۽ ”آل“ بطور تعظيم انهن جي لاءِ استعمال ٿيو آهي. ③...هن واقعي مان هي حڪمت به معلوم ٿي ته جهاد کان پهريان آزمائش ٿيڻ بهتر آهي، عين وقت تي ڪو بزدلي ڏيکاري ته ان جو نتيجو سنوناهي هوندو،حالت امن ۾ فوج جي تربيت ۽ محنت و مشقت انهيءَ مقصد جي لاءِ هوندي آهي، اهڙي ريت اهو به معلوم ٿيو ته وڏي امتحان کان پهريائين ننڍي امتحان کان گذرڻ ڪپي ان سان دل ۾ قوت پيدا ٿيندي آهي.

قَلِيْلًا مِّنْهُمْ ؕ فَلَمَّا جَاوَزَهٗ هُوَ وَ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا مَعَهٗ ۙ قَالُوْا لَا طَاقَةَ لَنَا الْيَوْمَ

سيني پاڻي پيتو پوءِ جڏهن طالوت ۽ ان سان گڏ وارا مسلمان نهر کان ٽپي ويا ته انهن چيو: اسان ۾

بِجَالُوْتَ وَ جُنُوْدِهٖ ؕ قَالَ الَّذِيْنَ يَظُنُّوْنَ اَنَّهُمْ مُّلٰقُوا اللّٰهِ ۙ كَمْ مِّنْ فِئَةٍ

اڄ جالوت ۽ ان جي لشڪرن سان مقابلي جي طاقت ناهي (پر) جيڪي الله سان ملڻ جو يقين رکندا هئا

قَلِيْلَةٍ غَلَبَتْ فِئَةً كَثِيْرَةًۢ بِاِذْنِ اللّٰهِ ؕ وَ اللّٰهُ مَعَ الصّٰبِرِيْنَ ﴿۲۴۹﴾ وَ لَمَّا بَرَزُوْا

انهن چيو: ڪيترائي ڀيرا ننڍي جماعت الله جي حڪم سان وڏي جماعت تي غالب آئي آهي ۽ الله صبر ڪرڻ وارن سان گڏ آهي(1)○ پوءِ جڏهن اهي

لِجَالُوْتَ وَ جُنُوْدِهٖ قَالُوْا رَبَّنَاۤ اَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا وَّ ثَبِّتْ اَقْدَامَنَا وَ انْصُرْنَا

جالوت ۽ ان جي لشڪرن جي سامهون آيا ته انهن عرض ڪيو: اي اسان جا رب! اسان تي صبر وجهي ڇڏ ۽ اسان کي ثابت قدمي عطا فرماءِ

عَلَى الْقَوْمِ الْكٰفِرِيْنَ ﴿۲۵۰﴾ؕ فَهَزَمُوْهُمْ بِاِذْنِ اللّٰهِ ۙ۫ وَ قَتَلَ دَاوٗدُ جَالُوْتَ وَ

۽ ڪافر قوم جي مقابلي ۾ اسان جي مدد فرماءِ(2)○ پوءِ انهن الله جي حڪم سان دشمنن کي ڀڄائي ڇڏيوءِ دائود جالوت کي قتل ڪري

اٰتٰىهُ اللّٰهُ الْمُلْكَ وَ الْحِكْمَةَ وَ عَلَّمَهٗ مِمَّا يَشَآءُ ؕ وَ لَوْ لَا دَفْعُ اللّٰهِ النَّاسَ

ڇڏيو ۽ الله ان کي سلطنت ۽ حڪمت عطا فرمائي ۽ ان کي جيڪو وڻيس سيڪاري ڇڏيائين ۽ جيڪڏهن الله ماڻهن ۾ هڪڙن

بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ ۙ لَّفَسَدَتِ الْاَرْضُ وَ لٰكِنَّ اللّٰهَ ذُوْ فَضْلٍ عَلَى الْعٰلَمِيْنَ ﴿۲۵۱﴾

جي ذريعي ٻين کي دفع نہ ڪري ته ضرور زمين تباهه ٿي وڃي پر الله سڀني جهان تي فضل ڪرڻ وارو آهي(3)○

تِلْكَ اٰيٰتُ اللّٰهِ نَتْلُوْهَا عَلَيْكَ بِالْحَقِّ ؕ وَ اِنَّكَ لَمِنَ الْمُرْسَلِيْنَ ﴿۲۵۲﴾

هي الله جون آيتون آهن جيڪي اي حبيب! اسان اوهان جي آڏو حق سان پڙهون ٿا ۽ بيشڪ تون رسولن مان آهين○

حاشيه ① ...اخلاص، همت ۽ جذبو الله تعاليٰ جي مدد حاصل ڪرڻ جا ذريعا آهن ۽ اسلامي تاريخ ۾ ننڍي جماعت وڏي جماعت تي غالب اچڻ جون ڪيترين ئي مثالون موجود آهن جيئن غزوه بدر ۾ 313 جي گهٽ تعداد ۾ مسلمان 1000 جي قريب ڪافرن جي وڏي جماعت تي غالب آيا، جنگ يرموڪ ۾ 50000 جي قريب مسلمانن جي لشڪر ڪافرن جي ڏهه لک وڏي لشڪر تي غالب آيا. ② ...ان مان معلوم ٿيو ته دشمن سان جنگ جي دوران صرف ظاهري اسبابن تي ڀروسو ڪرڻ نه گهرجي بلڪ الله تعاليٰ جي بارگاهه ۾ صبر، ثابت قدمي ۽ دشمنن جي خلاف مدد جي دعا به ڪرڻ گهرجي، ته جيئن ظاهري اسبابن سان گڏ الله تعاليٰ جي مدد به شامل حال رهي. ③ ...هتي جهاد جي حڪمت جو بيان آهي،ته جهاد ۾ هزارين مصلحتون آهن، جيڪڏهن گاهه نه ڪٽيو وڃي ته فصل برباد ٿي وڃي جيڪڏهن آپريشن جي ذريعي فاسد مواد نه ڪڍيو وڃي ته بدن بگڙي وڃي، جيڪڏهن چورن ڌاڙيلن کي نه پڪڙيو وڃي ته امن تباهه ٿي وڃي،ايئن ئي جهاد جي ذريعي مغرورن، باغين ۽ سرڪشن کي نه دٻايو وڃي ته سٺا ماڻهو جي نه سگهندا.

تِلْكَ الرُّسُلُ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلٰى بَعْضٍ ۘ مِنْهُمْ مَّنْ كَلَّمَ اللّٰهُ وَ رَفَعَ بَعْضَهُمْ

هي رسول آهن اسان انهن مان هڪڙن کي ٻين تي فضيلت ڏني، انهن مان ڪنهن سان الله ڪلام فرمايو ۽ ڪو اهو آهي جنهن کي سيني تي

دَرَجٰتٍ ؕ وَ اٰتَیْنَا عِیْسَى ابْنَ مَرْیَمَ الْبَیِّنٰتِ وَ اَیَّدْنٰهُ بِرُوْحِ الْقُدُسِ ؕ وَ لَوْ شَآءَ

بلند درجا عطا ڪيائين ۽ اسان مريم جي پٽ عيسٰي کي واضح نشانيون ڏنيون ۽ پاڪ روح سان ان جي مدد ڪئي ۽ جيڪڏهن

اللّٰهُ مَا اقْتَتَلَ الَّذِیْنَ مِنْۢ بَعْدِهِمْ مِّنْۢ بَعْدِ مَا جَآءَتْهُمُ الْبَیِّنٰتُ وَ لٰكِنِ اخْتَلَفُوْا

الله چاهي ها ته انهن جا پوءِ وارا پاڻ ۾ نه وڙهن ها جڏهن ته انهن وٽ واضح نشانيون اچي چڪيون هيون پر انهن پاڻ ۾ اختلاف ڪيو

فَمِنْهُمْ مَّنْ اٰمَنَ وَ مِنْهُمْ مَّنْ كَفَرَ ؕ وَ لَوْ شَآءَ اللّٰهُ مَا اقْتَتَلُوْا ۫ وَ لٰكِنَّ اللّٰهَ

پوءِ انهن ۾ ڪو مؤمن رهيو ۽ ڪو ڪافر ٿي ويو ۽ جيڪڏهن الله چاهي ها ته اهي نه وڙهن ها پر الله جيڪو

یَفْعَلُ مَا یُرِیْدُ ۠﴿۲۵۳﴾ یٰۤاَیُّهَا الَّذِیْنَ اٰمَنُوْۤا اَنْفِقُوْا مِمَّا رَزَقْنٰكُمْ مِّنْ قَبْلِ اَنْ ع ٥ ٣٣ ١

چاهيندو آهي ڪندو آهي (1)(2)(3)○ اي ايمان وارؤ! اسان جي ڏنل رزق مان الله جي واٽ ۾ ان ڏينهن جي اچڻ کان پهريان

یَّاْتِیَ یَوْمٌ لَّا بَیْعٌ فِیْهِ وَ لَا خُلَّةٌ وَّ لَا شَفَاعَةٌ ؕ وَ الْكٰفِرُوْنَ هُمُ الظّٰلِمُوْنَ ﴿۲۵۴﴾ اَللّٰهُ

خرچ ڪري وٺو جنهن ۾ نه ڪا خريد و فروخت هوندي ۽ نه ڪافرن جي لاءِ دوستي ۽ نه شفاعت هوندي ۽ ڪافر ئي ظالم آهن (4)(5)○ الله اهو آهي جنهن کان

لَاۤ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ ۚ اَلْحَیُّ الْقَیُّوْمُ ۚ۬ لَا تَاْخُذُهٗ سِنَةٌ وَّ لَا نَوْمٌ ؕ لَهٗ مَا فِی السَّمٰوٰتِ وَ

سواءِ ڪو معبود ناهي، اهو پاڻ زنده آهي، ٻين کي قائم رکڻ وارو آهي، ان کي نه جهوٽو ايندو آهي نه ننڊ، جيڪو ڪجهه آسمانن ۾ آهي ۽ جيڪو ڪجهه

مَا فِی الْاَرْضِ ؕ مَنْ ذَا الَّذِیْ یَشْفَعُ عِنْدَهٗۤ اِلَّا بِاِذْنِهٖ ؕ یَعْلَمُ مَا بَیْنَ اَیْدِیْهِمْ

زمين ۾ سڀ انهيءَ جو آهي. ڪير آهي جيڪو ان وٽ ان جي اجازت کان بغير سفارش ڪري؟ اهو ڄاڻي ٿو جيڪو ڪجهه انهن جي اڳيان آهي (6)

حاشيه ①...لفظ ”الرسل“ رسول جو جمع آهي، ②...نبوت جو اصل يعني نبي هئڻ ۾ تمام نبي سڳورا عَلَیْهِمُ السَّلَام برابر آهن البت! انهن جي مرتبن ۾ فرق آهي، ڪجهه نبي ڪجهه کان اعليٰ آهن ۽ اسان جا آقا صَلَّی اللہُ تَعَالٰی عَلَیْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم سڀ کان اعليٰ آهن. ③...الله تعاليٰ جيڪو چاهيندو آهي ڪندو آهي ان جي جاگير ۾ ان جي ارادي جي خلاف ڪو به ڪجهه نه ٿو ڪري سگهي، ۽ هي ئي خدا جي شان آهي، اسان کي هي حڪم آهي ته الله تعاليٰ جي حڪم اڳيان پنهنجو ڪنڌ جهڪائي ڇڏيون ۽ جيڪو ان فرمايو آهي ان جي مطابق عمل ڪريون. ④...قيامت جي ڏينهن اهوئي مال ڪم ايندو جنهن کي دنيا ۾ نيڪ ڪمن جي لاءِ خرچ ڪيو ويو هوندو، ۽ اتين ئي صرف نيڪ دوست ڪم ايندا، ۽ شفاعت به الله جي اجازت سان ٿيندي، ۽ اها به صرف مسلمانن جي لاءِ هوندي ⑤...”ظلم“ جو معنيٰ آهي ڪنهن شيءِ کي غلط جڳهه ۾ استعمال ڪرڻ ڪافرن جو ايمان جي جڳهه ڪفر، اطاعت جي جڳهه نافرماني ۽ شڪر جي جڳهه ناشڪري کي اختيار ڪرڻ هي انهن جو ظلم آهي، ۽ ڄاڪاڻ ته هتي ظلم جو سڀ کان بدترين درجو مراد آهي، انهيءَ ڪري فرمايو ته ڪافرئي ظالم آهن. ⑥...هيءَ آيت ”آية الڪرسي“ جي نالي سان مشهور آهي، ان ۾ ذات باري تعاليٰ جي بابت نهايت اعليٰ مسئلن جو بيان آهي، ۽ ان ۾ جيترو به غور ڪندا ويندؤ الله تعاليٰ جي عظمت ۽ ان جي باري ۾ عقيدا اوترا ئي واضح ٿيندا ويندا.

وَمَا خَلْفَهُمْ ۚ وَلَا يُحِيْطُوْنَ بِشَيْءٍ مِّنْ عِلْمِهٖۤ اِلَّا بِمَا شَآءَ ۚ وَسِعَ كُرْسِيُّهُ

۽ جيڪو ڪجھ انهن جي پنيان آهي ۽ ماڻهو ان جي علم مان ايترو ئي حاصل ڪري سگهن ٿا جيترو اهو چاهي، ان جي ڪرسيءَ

السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ ۚ وَلَا يَـُٔوْدُهٗ حِفْظُهُمَا ۚ وَهُوَ الْعَلِيُّ الْعَظِيْمُ ﴿۲۵۵﴾ لَاۤ اِكْرَاهَ

آسمان ۽ زمين کي پنهنجي وسعت ۾ سمائي رکيو آهي ۽ انهن جي حفاظت ان کي ٿڪائي نٿي سگهي ۽ اهو ئي بلند شان وارو، عظمت وارو آهيo

فِي الدِّيْنِ ۙۚ قَدْ تَّبَيَّنَ الرُّشْدُ مِنَ الْغَيِّ ۚ فَمَنْ يَّكْفُرْ بِالطَّاغُوْتِ وَيُؤْمِنْۢ

دين ۾ ڪا زبردستي ناهي، بيشڪ هدايت جي واٽ گمراهيءَ کان خوب جدا ٿي وئي آهي پوءِ جيڪو شيطان کي نہ مڃي ۽ الله تي ايمان

بِاللّٰهِ فَقَدِ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقٰى ۚ لَا انْفِصَامَ لَهَا ؕ وَاللّٰهُ سَمِيْعٌ عَلِيْمٌ ﴿۲۵۶﴾

آڻي ان وڏو مضبوط سهارو ورتو جنهن سهاري کي ڪڏهن ٽٽڻو ناهي ۽ الله ٻڌڻ وارو، ڄاڻڻ وارو آهي(1)(2)o

اَللّٰهُ وَلِيُّ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا ۙ يُخْرِجُهُمْ مِّنَ الظُّلُمٰتِ اِلَى النُّوْرِ ؕ۬ وَالَّذِيْنَ كَفَرُوْۤا

الله مسلمانن جو والي آهي انهن کي اونداهين مان نور ڏانهن ڪڍي ٿو ۽ جيڪي ڪافر آهن

اَوْلِيٰٓـُٔهُمُ الطَّاغُوْتُ ۙ يُخْرِجُوْنَهُمْ مِّنَ النُّوْرِ اِلَى الظُّلُمٰتِ ؕ اُولٰٓىِٕكَ اَصْحٰبُ

انهن جا حمايتي شيطان آهن ۽ اهي انهن کي نور کان اونداهين ڏانهن ڪڍن ٿا.

النَّارِ ۚ هُمْ فِيْهَا خٰلِدُوْنَ ﴿۲۵۷﴾ ع اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِيْ حَآجَّ اِبْرٰهٖمَ فِيْ رَبِّهٖۤ اَنْ اٰتٰىهُ ع ۳۴ ۲

اهي ئي ماڻهو دوزخ وارا آهن، هي هميشہ ان ۾ رهندا(3)o اي محبوب! ڇا تو ان کي نہ ڏٺو هو جنهن ابراهيم سان سندس رب جي باري ۾

اللّٰهُ الْمُلْكَ ۘ اِذْ قَالَ اِبْرٰهٖمُ رَبِّيَ الَّذِيْ يُحْيٖ وَيُمِيْتُ ۙ قَالَ اَنَا اُحْيٖ وَ وقف لازم

هن سبب جهڳڙو ڪيو تہ الله ان کي بادشاهي ڏني آهي، جڏهن ابراهيم فرمايو: منهنجو رب اهو آهي جيڪو زندگي ڏيندو آهي ۽(4)

حاشيہ ①...ياد رهي تہ ڪنهن ڪافر کي زبردستي مسلمان بڻائڻ جائز ناهي، پر اسلام کان نڪرڻ سان مسلمانن کي زبردستي منع ڪيو ويندو ڇوتہ اسلام آڻڻ کان پوءِ ڪفر اختيار ڪرڻ اسلام جي توهين ۽ ٻين جي لاءِ بغاوت جو رستو هموار ڪرڻ آهي جنهن کي بند ڪرڻ ضروري آهي. ②...هر سرڪش ۽ گمراهہ کي "طاغوت" چيو ويندو آهي شيطان، ڪاهن (اڳڪٿيون ڪندڙ) جادوگر ۽ بت وغيره سڀني جي لاءِ هي لفظ استعمال ڪيو ويندو آهي، هتي آيت ۾ طاغوت کان بچڻ جو فرمايو ويو آهي ڇوتہ اسلام تي مضبوطي سان اهوئي قائم رهي سگهي ٿو جيڪو بي دينن جي صحبت، انهن جي الفت، انهن جي ڪتابن جو مطالعو ڪرڻ، انهن جا وعظ ٻڌڻ کان دور رهي، ۽ جيڪو پنهنجي ايمان جي رسيءَ تي پاڻ ئي ڇريون هلائيندو تہ ان جي رسيءَ جو ڪٽجڻ کان بچڻ مشڪل آهي. ③...ظلمات مان ڪفر ۽ نور مان ايمان مراد آهي، ۽ ڪفر جون ڇوتہ ڪيئي قسمون آهن جڏهن تہ اسلام هڪ ئي دين آهي، ان لاءِ هتي "نور" کي واحد ۽ ظلمات کي جمع ذڪر ڪيو ويو آهي. ④...هن آيت مان عقائد ۾ مناظرو ڪرڻ جو ثبوت ملي ٿو، ۽ هي نبين سڳورن عَلَيۡهِمُ السَّلَام جي سنت آهي، تنهنڪري مناظرو ڪرڻ برو ناهي البت! ان ۾ تڪبر ۽ سرڪشي ۽ حق کي قبول نہ ڪرڻ وارو جيڪو پهلو داخل ٿي ويو آهي، اهو برو آهي ۽ انهيءَ صورت جي عالم سڳورا مذمت بيان ڪندا آهن.

اُمِيْتُ ؕ قَالَ اِبْرٰهٖمُ فَاِنَّ اللّٰهَ يَاْتِيْ بِالشَّمْسِ مِنَ الْمَشْرِقِ فَاْتِ بِهَا مِنَ الْمَغْرِبِ

موت ڏيندو آهي. ان چيو: مان به زندگي ڏيندو آهيان ۽ موت ڏيندو آهيان. ابراهيم فرمايو: تہ الله سج کي اوڀر کان آڻيندو آهي پوءِ تون ان کي اولهہ کان آڻ.

فَبُهِتَ الَّذِيْ كَفَرَ ؕ وَاللّٰهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظّٰلِمِيْنَ ۚ﴿۲۵۸﴾ اَوْ كَالَّذِيْ مَرَّ عَلٰى

تہ ان ڪافر جا هوش اڏامي ويا ۽ الله ظالمن کي هدايت ناهي ڏيندو○ يا (ڇا تو) ان شخص کي (نہ ڏٺو) جنهن جو هڪ ڳوٺ تي گذر ٿيو ۽

قَرْيَةٍ وَّهِيَ خَاوِيَةٌ عَلٰى عُرُوْشِهَا ۚ قَالَ اَنّٰى يُحْيٖ هٰذِهِ اللّٰهُ بَعْدَ مَوْتِهَا ۚ

اهو ڳوٺ پنهنجي ڇتين پر ڪريل هو پوءِ ان شخص چيو: الله انهن کي ان جي مرڻ کان بعد ڪيئن جياريندو؟ پوءِ الله ان کي سؤ سال موت

فَاَمَاتَهُ اللّٰهُ مِائَةَ عَامٍ ثُمَّ بَعَثَهٗ ؕ قَالَ كَمْ لَبِثْتَ ؕ قَالَ لَبِثْتُ يَوْمًا اَوْ

جي حالت ۾ رکيو پوءِ ان کي زندهہ ڪيو، (پوءِ ان شخص کي فرمايائين): تون هتي ڪيترو عرصو رهيو آهين؟ ان عرض ڪيو: مان هڪ ڏينهن يا

بَعْضَ يَوْمٍ ؕ قَالَ بَلْ لَّبِثْتَ مِائَةَ عَامٍ فَانْظُرْ اِلٰى طَعَامِكَ وَشَرَابِكَ لَمْ

هڪ ڏينهن کان بہ ڪجهہ گهٽ وقت رهيو هوندس. الله فرمايو: نہ بلڪ تون هتي سؤ سال رهيو آهين ۽ پنهنجي کاڌي ۽ پاڻيءَ کي ڏس جو اڃا تائين

يَتَسَنَّهْ ۚ وَانْظُرْ اِلٰى حِمَارِكَ ۫ وَلِنَجْعَلَكَ اٰيَةً لِّلنَّاسِ وَانْظُرْ اِلَى الْعِظَامِ

بدبودار ناهي ٿيو ۽ پنهنجي گڏهہ کي ڏس(جنهن جون هڏيون بہ سلامت ناهن رهيون) ۽ هي (سڀ) هن لاءِ (ڪيو ويو آهي) تہ جيئن اسان توهان کي ماڻهن

كَيْفَ نُنْشِزُهَا ثُمَّ نَكْسُوْهَا لَحْمًا ؕ فَلَمَّا تَبَيَّنَ لَهٗ ۙ قَالَ اَعْلَمُ اَنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ

جي لاءِ هڪ نشاني بڻايون ۽ انهن هڏين کي ڏس تہ اسان ڪيئن انهن کي اٿاريون (زندهہ ڪيون) ٿا پوءِ انهن کي گوشت ڍڪايون ٿا پوءِ جڏهن اهو معاملو ان تي

شَيْءٍ قَدِيْرٌ ﴿۲۵۹﴾ وَاِذْ قَالَ اِبْرٰهٖمُ رَبِّ اَرِنِيْ كَيْفَ تُحْيِ الْمَوْتٰى ؕ قَالَ اَوَلَمْ

ظاهر ٿي ويو تہ ان چيو ڏٺو: مان خوب ڄاڻان ٿو تہ الله هر شيءِ تي قادر آهي(1)○ ۽ جڏهن ابراهيم عرض ڪيو: اي منهنجا رب! تون مون کي ڏيکار (2)

حاشيہ ① ...اڪثر مفسرن جي قول مطابق هن آيت ۾ بيان ڪيل واقعو حضرت عزير عَلَيْهِ السَّلَام جو آهي ۽ ڳوٺ مان بيت المقدس مراد آهي. ② ...هن آيت ۾ مُردن کي زندهہ ڪرڻ جي باري ۾ الله تعاليٰ جي عظيم قدرت تي دلالت ڪرڻ وارو هڪ ٻيو واقعو بيان ڪيو پيو وڃي، هن جي تفصيل ڄاڻڻ لاءِ تفسير صراط الجنان جي جلد 1 صفحو 393 جو مطالعو فرمايو.

تُؤْمِنْ ؕ قَالَ بَلٰی وَلٰكِنْ لِّیَطْمَىٕنَّ قَلْبِیْ ؕ قَالَ فَخُذْ اَرْبَعَةً مِّنَ الطَّیْرِ

تہ تون مئلن کي ڪيئن جيارينديں؟ الله فرمايو: ڇا توکي يقين ناهي؟ ابراهيم عرض ڪيو: يقين ڇو نہ آهي پر اهو (چاهيان ٿو) تہ منهنجي دل کي قرار اچي وڃي،

فَصُرْهُنَّ اِلَیْكَ ثُمَّ اجْعَلْ عَلٰی كُلِّ جَبَلٍ مِّنْهُنَّ جُزْءًا ثُمَّ ادْعُهُنَّ یَاْتِیْنَكَ سَعْیًا ؕ

الله فرمايو: پوءِ پکين مان کي چار پکي پڪڙ پوءِ انهن کي پاڻ سان مانوس ڪر پوءِ انهن سڀني جو هڪ هڪ ٽڪر هر جبل تي رکي ڇڏ

ع ٣٥ ٣ وَاعْلَمْ اَنَّ اللّٰهَ عَزِیْزٌ حَكِیْمٌ ﴿٢٦٠﴾ ع مَثَلُ الَّذِیْنَ یُنْفِقُوْنَ اَمْوَالَهُمْ فِیْ سَبِیْلِ اللّٰهِ

پوءِ انهن کي سڏ تہ اهي تو وٽ ڊوڙندي هليا ايندا ۽ ڄاڻي وٺ تہ الله غالب حڪمت وارو آهي (1) ○ انهن ماڻهن جو مثال جيڪي پنهنجو مال الله جي واٽ

كَمَثَلِ حَبَّةٍ اَنْۢبَتَتْ سَبْعَ سَنَابِلَ فِیْ كُلِّ سُنْۢبُلَةٍ مِّائَةُ حَبَّةٍ ؕ وَاللّٰهُ یُضٰعِفُ

۾ خرچ ڪندا آهن ان داڻي وانگر آهي جنهن ست سنگ ڄمايا، هر سنگ ۾ سؤ داڻا آهن ۽ الله ان کان بہ وڌيڪ وڌائي جنهن جي لاءِ چاهي ۽

لِمَنْ یَّشَآءُ ؕ وَاللّٰهُ وَاسِعٌ عَلِیْمٌ ﴿٢٦١﴾ اَلَّذِیْنَ یُنْفِقُوْنَ اَمْوَالَهُمْ فِیْ سَبِیْلِ اللّٰهِ

الله وسعت وارو، علم وارو آهي (2)(3) ○ اهي ماڻهو جيڪي پنهنجو مال الله جي واٽ ۾ خرچ ڪندا آهن پوءِ پنهنجي خرچ ڪرڻ کان بعد نہ

ثُمَّ لَا یُتْبِعُوْنَ مَاۤ اَنْفَقُوْا مَنًّا وَّلَاۤ اَذًى ۙ لَّهُمْ اَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ ۚ وَلَا خَوْفٌ

احسان جتائيندا آهن ۽ نہ تڪليف ڏيندا آهن انهن جو انعام انهن جي رب وٽ آهي ۽ انهن تي نہ ڪو خوف هوندو

عَلَیْهِمْ وَلَا هُمْ یَحْزَنُوْنَ ﴿٢٦٢﴾ قَوْلٌ مَّعْرُوْفٌ وَّمَغْفِرَةٌ خَیْرٌ مِّنْ صَدَقَةٍ یَّتْبَعُهَاۤ

۽ نہ اهي غمگين ٿيندا (4) ○ چڱي ڳالهہ چوڻ ۽ معاف ڪرڻ ان خيرات کان بهتر آهي جنهن کان بعد ستائڻ

اَذًى ؕ وَاللّٰهُ غَنِیٌّ حَلِیْمٌ ﴿٢٦٣﴾ یٰۤاَیُّهَا الَّذِیْنَ اٰمَنُوْا لَا تُبْطِلُوْا صَدَقٰتِكُمْ بِالْمَنِّ

هجي ۽ الله بي پرواهہ، بردبار آهي (5) ○ اي ايمان وارؤ! احسان جتائي ۽ تڪليف پهچائي پنهنجا صدقا برباد نہ ڪيو ان شخص وانگر

حاشيہ ①…هن آيت مان معلوم ٿيو تہ الله تعاليٰ جي بارگاهہ ۾ انبيائن ۽ رسولن عَلَیْهِمُ السَّلَام جو تمام وڏو مرتبو آهي، تہ الله تعاليٰ انهن جي خواهشن کي پورو فرمائيندو آهي، انهن جي دعائن کي قبول فرمائيندو آهي، ايستائين جو انهن جي دعائن سان مردن کي بہ زندهہ فرمائيندو آهي. ②…هن آيت ۾ واجب يا نفل جي قيد کانسواءِ خرچ ڪرڻ جو فرمايو ويو آهي ايئن ئي نيڪين جي تمام صورتن ۾ خرچ ڪرڻ خدا جي واٽ ۾ خرچ ڪرڻ آهي، جيئن ڪنهن عالم يا طالبِ علم جي مدد ڪرڻ، غريب کي کاڌو کارائڻ، ڪپڙا، دوائون يا راشن وغيره ڏيارڻ آهي. ③…ياد رهي تہ نيڪ عمل تہ هڪجهڙا هوندا آهن ليڪن اخلاص، حسن نيت ۽ نسبت وغيره ۾ فرق جي ڪري ڪڏهن ڪڏهن ثواب ۾ وڏو فرق اچي ويندو آهي. ④…صدقو ڏيڻ کان پوءِ احسان جتائڻ ۽ جنهن کي صدقو ڏنو وڃي ان کي تڪليف ڏيڻ ناجائز ۽ ممنوع آهي. احسان جتائڻ هي آهي تہ ڏيڻ کان پوءِ ٻين جي سامهون اظهار ڪري تہ مون توسان اهڙو اهڙو سلوڪ ڪيو ايئن ئي ان جو دل ڏکائڻ ۽ تڪليف ڏيڻ هي آهي تہ عار ڏياري تہ تون نادار هُئين، مفلس هُئين، مجبور هُئين، نڪمو هُئين اسان توکي سنڀاليو يا ڪنهن ٻي طرح سان ان تي دٻاءُ وجهي. ⑤…جيڪڏهن سواليءَ کي ڪجھ نہ ڏنو وڃي تہ ان سان سهڻي انداز سان گفتگو ڪئي وڃي، تہ جيئن ان کي ناپسنديده نہ لڳي، ۽ جيڪڏهن اهو بار بار سوال ڪري يا زبان درازي ڪري تڏهن بہ درگذر ڪيو وڃي، سواليءَ کي ڪجھ نہ ڏيڻ جي صورت ۾ ان سان چڱي گفتگو ڪرڻ ۽ ان جي زيادتي کي معاف ڪري ڇڏڻ ان صدقي کان بهتر آهي جنهن جي ڏيڻ کان پوءِ ان کي عار ڏياري وڃي يا احسان جتايو وڃي يا ڪنهن ٻي طريقي سان ان کي تڪليف پهچائي وڃي.

وَ الْاَذٰىۙ كَالَّذِیْ یُنْفِقُ مَالَهٗ رِئَآءَ النَّاسِ وَ لَا یُؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَ الْیَوْمِ

جيڪو پنهنجو مال ماڻهن جي ڏيکاءَ لاءِ خرچ ڪندو آهي ۽ الله ۽ قيامت تي ايمان ناهي آڻيندو ته ان جو

الْاٰخِرِؕ فَمَثَلُهٗ كَمَثَلِ صَفْوَانٍ عَلَیْهِ تُرَابٌ فَاَصَابَهٗ وَابِلٌ فَتَرَكَهٗ صَلْدًاؕ

مثال اهڙو آهي جيئن هڪ لسو پٿر هجي جنهن تي مٽي آهي پوءِ ان تي سخت بارش پئي جنهن ان کي صاف پٿر ڪري ڇڏيو، اهڙا ماڻهو

لَا یَقْدِرُوْنَ عَلٰى شَیْءٍ مِّمَّا كَسَبُوْاؕ وَ اللّٰهُ لَا یَهْدِی الْقَوْمَ الْكٰفِرِیْنَ ﴿۲۶۴﴾

پنهنجي ڪمايل عملن سان ڪنهن به شيءِ تي قدرت نه ماڻيندا ۽ الله ڪافرن کي هدايت ناهي ڏيندو (1)○

وَ مَثَلُ الَّذِیْنَ یُنْفِقُوْنَ اَمْوَالَهُمُ ابْتِغَآءَ مَرْضَاتِ اللّٰهِ وَ تَثْبِیْتًا مِّنْ اَنْفُسِهِمْ

۽ جيڪي ماڻهو پنهنجو مال الله جي خوشنودي چاهڻ جي لاءِ ۽ پنهنجي دلين کي ثابت قدم رکڻ جي لاءِ خرچ ڪندا آهن انهن جو مثال ان باغ وانگر آهي

كَمَثَلِ جَنَّةٍۭ بِرَبْوَةٍ اَصَابَهَا وَابِلٌ فَاٰتَتْ اُكُلَهَا ضِعْفَیْنِۚ فَاِنْ لَّمْ یُصِبْهَا

جيڪو ڪنهن مٿاهين واري زمين تي هجي ان تي سخت بارش پئي ته ان باغ ٻيڻو ميوو آندو پوءِ جيڪڏهن سخت بارش نه پئي ته هلڪي هلڪي

وَابِلٌ فَطَلٌّؕ وَ اللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُوْنَ بَصِیْرٌ ﴿۲۶۵﴾ اَیَوَدُّ اَحَدُكُمْ اَنْ تَكُوْنَ لَهٗ جَنَّةٌ

ڦوهار ئي ڪافي آهي ۽ الله توهان جا ڪم ڏسي رهيو آهي(2)○ ڇا توهان مان ڪو هي پسند ڪندو ته ان وٽ کجين ۽ انگورن جو هڪ باغ

مِّنْ نَّخِیْلٍ وَّ اَعْنَابٍ تَجْرِیْ مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُۙ لَهٗ فِیْهَا مِنْ كُلِّ الثَّمَرٰتِۙ وَ

هجي جنهن جي هيٺان نديون وهنديون هجن، ان جي لاءِ اُن ۾ هر قسم جا ميوا هجن ۽ ان کي پوڙهائپ اچي وڃي ۽ حال هي هجي ته ان جا ڪمزور

اَصَابَهُ الْكِبَرُ وَ لَهٗ ذُرِّیَّةٌ ضُعَفَآءُ ۖ فَاَصَابَهَاۤ اِعْصَارٌ فِیْهِ نَارٌ فَاحْتَرَقَتْؕ

۽ هيٺا ٻار هجن پوءِ ان تي هڪ واچوڙو اچي جنهن ۾ باھ هجي پوءِ سمورو باغ سڙي وڃي. الله توهان سان (3)

حاشيه ①...ظاهري ۽ لڪائي ٻنهين طرح سان صدقو ڪرڻ جي اجازت آهي، پر قلبي حالت تي نظر رکڻ ضروري آهي. افسوس! اسان وٽ رياڪاري،احسان جتائڻ ۽ ايذا ڏيڻ ٽنهين بدعملن جي ڀرمار آهي پيسا خرچ ڪري پنهنجي نالي ته بينر لڳرائڻ يا پنهنجي تصوير يا خبر ڇپرائڻ عام معمول آهي، ايئن ئي جيڪڏهن خاندان ۾ ڪو ڪنهن جي مدد ڪندو آهي ته اهو سڄي زندگي ان کي دٻائي رکندو آهي، ۽ جڏهن دل گهريس سيني ماڻهن جي سامهون ان کي رسوا ڪندو آهي، هي عمل انتهائي برو آهي. ②...هن آيت ۾ انهن ماڻهن جو مثال بيان ڪيو ويو آهي، جيڪي خالص رضاءِ الاهي جي حصول ۽ پنهنجي دلين کي ايمان تي قائم رکڻ لاءِ اخلاص سان عمل ڪندا آهن جهڙي طرح بلند علائقي جي بهترين زمين جو باغ هرحال ۾ خوب ميوا ڏيندو آهي توڙي بارش گهٽ هجي يا وڌيڪ ايئن ئي مخلص مؤمن جو صدقو گهٽ هجي يا وڌيڪ الله تعاليٰ انکي وڌائيندو آهي. الله تعاليٰ جي بارگاه ۾ دل جي ڪيفيت ڏٺي ويندي آهي نه وري فقط مال جي مقدار. ③...الله اڪبر ڪيتري قدر دل جهوريندڙ مثال آهي اي ڪاش! جو اسان سمجهي وڃون ۽ پنهنجي تمام عملن: نماز ذڪر ۽ درود، تلاوت ۽ نعت خواني، حج ۽ عمره، زڪوات ۽ صدقا وغيره کي رياڪاريءَ جي تباه ڪاري کان بچايون ۽ پنهنجي عملن جو محاسبو ڪرڻ شروع ڪري ڏيون.

٣٦ ع ٦ ٣

كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ اللّٰهُ لَكُمُ الْاٰيٰتِ لَعَلَّكُمْ تَتَفَكَّرُوْنَ ع ﴿٢٦٦﴾ يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْۤا

اهڙي طرح پنهنجون آيتون کولي کري بيان ڪري ٿو ته جيئن توهان غور ۽ فڪر ڪيو○ اي ايمان وارؤ! پنهنجي پاڪ ڪمائين

اَنْفِقُوْا مِنْ طَيِّبٰتِ مَا كَسَبْتُمْ وَ مِمَّاۤ اَخْرَجْنَا لَكُمْ مِّنَ الْاَرْضِ۪ وَ لَا تَيَمَّمُوا

مان ۽ ان مان جيڪو اسان توهان جي لاءِ زمين مان ڪڍيو آهي (الله جي واٽ ۾) ڪجهه خرچ ڪيو ۽ خرچ ڪندي خاص ناقص مال (ڏيڻ)

الْخَبِيْثَ مِنْهُ تُنْفِقُوْنَ وَ لَسْتُمْ بِاٰخِذِيْهِ اِلَّاۤ اَنْ تُغْمِضُوْا فِيْهِؕ وَ اعْلَمُوْۤا اَنَّ

جو ارادو نه ڪيو حالانڪ (جيڪڏهن اهو ئي توهان کي ڏنو وڃي ته) توهان ان کي چشم پوشي ڪندي بغير قبول نه ڪندؤ ۽ ڄاڻ رکو ته الله

اللّٰهَ غَنِيٌّ حَمِيْدٌ ﴿٢٦٧﴾ اَلشَّيْطٰنُ يَعِدُكُمُ الْفَقْرَ وَ يَاْمُرُكُمْ بِالْفَحْشَآءِۚ وَ اللّٰهُ

بي پرواهه، حمد جي لائق آهي(1)○ شيطان توهان کي محتاجي جو انديشو ڏياري ٿو ۽ بي حيائي جو حڪم ڏيئي ٿو ۽ الله توهان سان

يَعِدُكُمْ مَّغْفِرَةً مِّنْهُ وَ فَضْلًاؕ وَ اللّٰهُ وَاسِعٌ عَلِيْمٌۖۙ ﴿٢٦٨﴾ يُّؤْتِي الْحِكْمَةَ مَنْ

پنهنجي طرفان بخشش ۽ فضل جو واعدو فرمائي ٿو ۽ الله وسعت وارو، علم وارو آهي (2)○ الله جنهن کي چاهيندو آهي حڪمت ڏيندو آهي

يَّشَآءُۚ وَ مَنْ يُّؤْتَ الْحِكْمَةَ فَقَدْ اُوْتِيَ خَيْرًا كَثِيْرًاؕ وَ مَا يَذَّكَّرُ اِلَّاۤ اُولُوا

۽ جنهن کي حڪمت ڏني وڃي ته بيشڪ ان کي تمام گهڻي ڀلائي ملي وئي ۽ عقل وارا ئي نصيحت مڃيندا

الْاَلْبَابِ ﴿٢٦٩﴾ وَ مَاۤ اَنْفَقْتُمْ مِّنْ نَّفَقَةٍ اَوْ نَذَرْتُمْ مِّنْ نَّذْرٍ فَاِنَّ اللّٰهَ يَعْلَمُهٗؕ وَ مَا

آهن○ ۽ توهان جيڪو خرچ ڪيو يا ڪا باس باسيو الله ان کي ڄاڻي ٿو ۽ ظالمن جو ڪو مددگار ناهي○ ۽ جيڪڏهن

لِلظّٰلِمِيْنَ مِنْ اَنْصَارٍ ﴿٢٧٠﴾ اِنْ تُبْدُوا الصَّدَقٰتِ فَنِعِمَّا هِيَۚ وَ اِنْ تُخْفُوْهَا وَ تُؤْتُوْهَا

توهان خيرات ظاهر ڪري ڏيندؤ ته اها ڪهڙي نه چڱي ڳالهه آهي ۽ جيڪڏهن توهان لڪائي فقيرن کي ڏيو

حاشيه 1..ڪيترائي ماڻهو پاڻ ته سنو استعمال ڪندا آهن پر جڏهن راهِ خدا ۾ ڏيڻو هوندو آهي ته ناقابل استعمال ۽ گهٽيا قسم جو مال ڏيندا آهن، انهن جي لاءِ هن آيت ۾ عبرت آهي، جيڪڏهن ڪا شي بذات خود سني آهي پر انسان کي پاڻ پسند ناهي ته ان کي ڏيڻ ۾ حرج ناهي، حرج ته تڏهن آهي جڏهن ڪا چيز سني نه هئڻ ڪري ناپسند هجي. 2..شيطان طرح طرح جا وسوسا ڏياريندو آهي جيڪڏهن تون خرچ ڪندين، صدقو ڏيندين ته تون فقير ۽ نادار ٿي ويندين، تنهنڪري خرچ نه ڪريو، هيءَ شيطان جي وڏي چال آهي جيڪو الله جي واٽ ۾ خرچ ڪرڻ وقت اهڙي طرح جا وسوسا ڏياريندو آهي حالانڪ جن ماڻهن جي دلين ۾ هي وسوسو وڌو ويندو آهي اهي ئي ماڻهو شادين مرادين ۾ جائز ۽ ناجائز رسمن تي ۽ عام زندگيءَ ۾ به بي انتها خرچ ڪندا رهندا آهن.

الْفُقَرَآءَ فَهُوَ خَیْرٌ لَّكُمْ ؕ وَ یُكَفِّرُ عَنْكُمْ مِّنْ سَیِّاٰتِكُمْ ؕ وَ اللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُوْنَ

تہ اهو توهان جي لاءِ سڀ کان بهتر آهي ۽ الله توهان کان توهان جون ڪجهہ برايون مٽائي ڇڏيندو ۽ الله توهان جي ڪمن

خَبِیْرٌ ﴿۲۷۱﴾ لَیْسَ عَلَیْكَ هُدٰىهُمْ وَ لٰكِنَّ اللّٰهَ یَهْدِیْ مَنْ یَّشَآءُ ؕ وَ مَا تُنْفِقُوْا

کان خبردار آهي (1)o ماڻهن کي هدايت ڏيئي ڇڏڻ اوهان تي لازم ناهي. هائو الله جنهن کي چاهيندو آهي هدايت ڏيئي ڇڏيندو آهي ۽ توهان جيڪا چڱي

مِنْ خَیْرٍ فَلِاَنْفُسِكُمْ ؕ وَ مَا تُنْفِقُوْنَ اِلَّا ابْتِغَآءَ وَجْهِ اللّٰهِ ؕ وَ مَا تُنْفِقُوْا مِنْ

شيءِ خرچ ڪيو تہ اها توهان جي لاءِ ئي فائدي مند آهي ۽ توهان الله جي رضا چاهڻ جي لاءِ ئي خرچ ڪيو ۽ جيڪو مال توهان خرچ ڪندؤ اهو

خَیْرٍ یُّوَفَّ اِلَیْكُمْ وَ اَنْتُمْ لَا تُظْلَمُوْنَ ﴿۲۷۲﴾ لِلْفُقَرَآءِ الَّذِیْنَ اُحْصِرُوْا فِیْ

توهان کي پورو پورو ڏنو ويندو ۽ توهان تي ڪا زيادتي نہ ڪئي ويندي(2)o انهن فقيرن جي لاءِ جن کي الله جي رستي ۾ روڪيو ويو،

سَبِیْلِ اللّٰهِ لَا یَسْتَطِیْعُوْنَ ضَرْبًا فِی الْاَرْضِ٘ یَحْسَبُهُمُ الْجَاهِلُ اَغْنِیَآءَ مِنَ

اهي زمين ۾ هلي ڦري نہ ٿا سگهن. نا واقف انهن کي سوال ڪرڻ کان بچڻ جي سبب مالدار سمجهن ٿا. تون انهن کي انهن جي

التَّعَفُّفِ ۚ تَعْرِفُهُمْ بِسِیْمٰهُمْ ۚ لَا یَسْــٴَـلُوْنَ النَّاسَ اِلْحَافًا ؕ وَ مَا تُنْفِقُوْا مِنْ خَیْرٍ

علامت مان سڃاڻي وٺندين اهي ماڻهن کان منٿ ڪري سوال نہ ٿا ڪن ۽ توهان جيڪا خيرات ڪيو الله ان

فَاِنَّ اللّٰهَ بِهٖ عَلِیْمٌ ﴿۲۷۳﴾ ع اَلَّذِیْنَ یُنْفِقُوْنَ اَمْوَالَهُمْ بِالَّیْلِ وَ النَّهَارِ سِرًّا وَّ ع ٣٧ ٥

کي ڄاڻي ٿو(3)(4)o اهي ماڻهو جيڪي رات ۾ ۽ ڏينهن ۾، لڪائي ۽ ظاهر پنهنجا مال خيرات ڪن ٿا

عَلَانِیَةً فَلَهُمْ اَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ ۚ وَ لَا خَوْفٌ عَلَیْهِمْ وَ لَا هُمْ

انهن جي لاءِ انهن جو اجر انهن جي رب وٽ آهي. انهن تي نہ ڪو خوف هوندو ۽ نہ اهي

حاشيہ (1)... اڪثر عملن ۾ اهو ئي قاعدو آهي تہ اهي خفيہ ۽ اعلانيہ ٻنهين طرح سان جائز آهن، پر رياڪاري جي لاءِ اعلانيہ عمل ڪرڻ حرام آهي، ۽ ٻين جي ترغيب جي لاءِ ڪرڻ جائز آهي، ڪيترائي مشائخ ۽ علماء اعلانيہ انڪري ڪندا آهن تہ انهن جي مريدن ۽ متعلقين کي ترغيب ملي. (2)... حضور پرنور صَلَّی اللّٰهُ تَعَالٰی عَلَیْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم بشير ۽ نذير ۽ داعي يعني دعوت ڏيڻ وارا بڻائي موڪليا ويا آهن. پاڻ صَلَّی اللّٰهُ تَعَالٰی عَلَیْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم جو فرض دعوت ڏيڻ سان پورو ٿي وڃي ٿو ان کان وڌيڪ حضور تي جدوجهد لازم ناهي. (3)...هيءَ آيت اصحابِ صفہ رَضِیَ اللّٰهُ تَعَالٰی عَنْهُم جي باري ۾ نازل ٿي انهن جي تعداد چار سؤ جي قريب هئي، اهي هجرت ڪري مديني پاڪ ۾ حاضر ٿيندا هئا. هتي نہ انهن جو ڪو گهر نہ خاندان ۽ نہ قبيلو هو ۽ نہ وري انهن شادي ڪئي هئي،اهي هر وقت عبادت ۾ گذاريندا هئا، رات جو قرآنِ ڪريم سکڻ ۽ ڏينهن جو جهاد جي ڪم ۾ لڳل هوندا هئا، انهن جو صبح ۽ شام اهو ئي معمول هو. (4)...انهن حضراتن جي صف ۾ اهي دين جا عالم ۽ طالب ۽ مبلغ ۽ خادم بہ داخل آهن جيڪي ديني ڪمن ۾ مشغول هئڻ ڪري انهن کي ڪمائڻ جي لاءِ واندڪائي نہ ملندي هئي، اهي ماڻهو پنهنجي عزت ۽ وقار ۽ مروت جي سبب ڪنهن کان سوال بہ نہ ڪندا هئا، ۽ پنهنجي فقر کي بہ لڪائيندا آهن جنهن ڪري ماڻهو سمجهندا آهن تہ انهن جو گذارو تمام سٺو ٿي رهيو آهي، پر حقيقت ان جي برعڪس هوندي آهي جو تحقيق ڪرڻ سان انهن جي زندگين جو حال مشقت سان ڀرپور هئڻ ۽ ٻين ڪيترن ئي علامتن ۽ قرينن سان معلوم ٿي ويندو.

وقف منزل

یَحْزَنُوْنَ ۝۲۷۴ اَلَّذِیْنَ یَاْكُلُوْنَ الرِّبٰوا لَا یَقُوْمُوْنَ اِلَّا كَمَا یَقُوْمُ الَّذِیْ

غمگين هوندا○ جيڪي ماڻهو وياج کائن ٿا اهي قيامت جي ڏينهن نہ بيهندا پر ان شخص جي بيهڻ وانگر جنهن کي آسيب (جن)

وقف لازم

یَتَخَبَّطُهُ الشَّیْطٰنُ مِنَ الْمَسِّ ؕ ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ قَالُوْۤا اِنَّمَا الْبَیْعُ مِثْلُ الرِّبٰوا ۘ وَ

چوهي چريو ڪري ڇڏيو هجي. هي سزا ان ڪري آهي جو انهن چيو: خريد و فروخت بہ تہ وياج ئي وانگر آهي حالانڪ الله خريد و

اَحَلَّ اللّٰهُ الْبَیْعَ وَ حَرَّمَ الرِّبٰوا ؕ فَمَنْ جَآءَهٗ مَوْعِظَةٌ مِّنْ رَّبِّهٖ فَانْتَهٰى فَلَهٗ

فروخت کي حلال ڪيو ۽ وياج کي حرام ڪيو پوءِ جنهن وٽ ان جي رب جي طرف کان نصيحت آئي پوءِ اهو مڙي ويو تہ ان جي لاءِ حلال آهي

مَا سَلَفَ ؕ وَ اَمْرُهٗۤ اِلَى اللّٰهِ ؕ وَ مَنْ عَادَ فَاُولٰٓىٕكَ اَصْحٰبُ النَّارِ ۚ هُمْ فِیْهَا

اهو جيڪو پهريان گزري چڪو ۽ ان جو معاملو الله جي حوالي آهي ۽ جيڪي بيهر اهڙي حرڪت ڪندا تہ اهي دوزخي آهن، اهي ان ۾ گهڻو

خٰلِدُوْنَ ۝۲۷۵ یَمْحَقُ اللّٰهُ الرِّبٰوا وَ یُرْبِی الصَّدَقٰتِ ؕ وَ اللّٰهُ لَا یُحِبُّ كُلَّ كَفَّارٍ

عرصو رهندا(1)○ الله وياج کي مٽائيندو آهي ۽ صدقن کي وڌائيندو آهي ۽ الله ڪنهن ناشڪري، وڏي گنهگار کي پسند ناهي ڪندو○

اَثِیْمٍ ۝۲۷۶ اِنَّ الَّذِیْنَ اٰمَنُوْا وَ عَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ وَ اَقَامُوا الصَّلٰوةَ وَ اٰتَوُا

بيشڪ اهي ماڻهو جن ايمان آندو ۽ انهن چڱا ڪم ڪيا ۽ نماز قائم ڪئي ۽ زڪوٰة ڏني

الزَّكٰوةَ لَهُمْ اَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ ۚ وَ لَا خَوْفٌ عَلَیْهِمْ وَ لَا هُمْ یَحْزَنُوْنَ ۝۲۷۷

انهن جي لاءِ انهن جو اجر سندن رب وٽ آهي ۽ انهن تي نہ ڪو خوف هوندو ۽ نہ اهي غمگين هوندا○

یٰۤاَیُّهَا الَّذِیْنَ اٰمَنُوا اتَّقُوا اللّٰهَ وَ ذَرُوْا مَا بَقِیَ مِنَ الرِّبٰۤوا اِنْ كُنْتُمْ

اي ايمان وارؤ! جيڪڏهن توهان ايمان وارا آهيو تہ الله کان ڊڄو ۽ جيڪو وياج باقي رهجي ويو آهي ان کي ڇڏي ڏيو○

حاشيہ (1)... وياج کي حلال سمجهي ڪري کائڻ وارو ڪافر آهي، چوجو وياج قطعي حرام آهي، ڪنهن بہ حرام قطعي کي حلال ڄاڻڻ وارو ڪافر آهي. ۽ اهڙو شخص هميشہ جهنم ۾ رهندو، ۽ جيڪو وياج کي حرام سمجهي ڪري کائي تہ اهو سخت گناهگار ۽ وڏي عرصي تائين جهنم ۾ رهندو.

مُّؤْمِنِيْنَ ﴿۲۷۸﴾ فَاِنْ لَّمْ تَفْعَلُوْا فَاْذَنُوْا بِحَرْبٍ مِّنَ اللّٰهِ وَرَسُوْلِهٖ ۚ وَاِنْ تُبْتُمْ

پوءِ جيڪڏهن توهان ائين نہ ڪندؤ تہ الله ۽ الله جي رسول جي طرف کان لڙائي جو يقين ڪري ڇڏيو ۽ جيڪڏهن توهان توبهہ ڪيو پوءِ توهان جي

فَلَكُمْ رُءُوْسُ اَمْوَالِكُمْ ۚ لَا تَظْلِمُوْنَ وَلَا تُظْلَمُوْنَ ﴿۲۷۹﴾ وَاِنْ كَانَ ذُوْ عُسْرَةٍ

لاءِ پنهنجو اصل مال وٺڻ جائز آهي. نہ توهان ڪنهن کي نقصان پهچايو ۽ نہ توهان کي نقصان ٿئي (1)(2)○ ۽ جيڪڏهن قرضدار تنگدست هجي

فَنَظِرَةٌ اِلٰى مَيْسَرَةٍ ؕ وَاَنْ تَصَدَّقُوْا خَيْرٌ لَّكُمْ اِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُوْنَ ﴿۲۸۰﴾ وَ

تہ ان کي آساني تائين مهلت ڏيو ۽ توهان جو قرض کي صدقو ڪرڻ توهان جي لاءِ سڀ کان بهتر آهي جيڪڏهن توهان ڄاڻو (3)○ ۽

اتَّقُوْا يَوْمًا تُرْجَعُوْنَ فِيْهِ اِلَى اللّٰهِ ۗ ثُمَّ تُوَفّٰى كُلُّ نَفْسٍ مَّا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا

ان ڏينهن کان ڊڄو جنهن ۾ توهان الله جي طرف موٽايا ويندؤ پوءِ هر ساهہ کي ان جي ڪمائي پرپور ڏني ويندي ۽ انهن تي ظلم نہ ٿيندو○

يُظْلَمُوْنَ ﴿۲۸۱﴾ ع يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْۤا اِذَا تَدَايَنْتُمْ بِدَيْنٍ اِلٰۤى اَجَلٍ مُّسَمًّى ع ۳۸ ۸ ۲

اي ايمان وارؤ! جڏهن توهان هڪ مقرر مدت تائين ڪنهن قرض جي ڏيتي ليتي ڪيو تہ ان کي لکي وٺندا ڪيو

فَاكْتُبُوْهُ ؕ وَلْيَكْتُبْ بَّيْنَكُمْ كَاتِبٌۢ بِالْعَدْلِ ۪ وَلَا يَاْبَ كَاتِبٌ اَنْ يَّكْتُبَ كَمَا

۽ توهان جي وچ ۾ ڪنهن لکڻ واري کي انصاف سان (معاهدو) لکڻ گهرجي ۽ لکڻ وارو لکڻ کان انڪار نہ ڪري جيئن جو ان کي الله

عَلَّمَهُ اللّٰهُ فَلْيَكْتُبْ ۚ وَلْيُمْلِلِ الَّذِيْ عَلَيْهِ الْحَقُّ وَلْيَتَّقِ اللّٰهَ رَبَّهٗ وَلَا

سيڪاريو آهي تہ ان کي لکي ڏيڻ گهرجي ۽ جنهن شخص تي حق لازم اچي ٿو اهو لکرائيندو وڃي ۽ الله سان ڊڄي جيڪو ان جو رب آهي ۽

يَبْخَسْ مِنْهُ شَيْـًٔا ؕ فَاِنْ كَانَ الَّذِيْ عَلَيْهِ الْحَقُّ سَفِيْهًا اَوْ ضَعِيْفًا اَوْ لَا

ان حق ۾ ڪا ڪمي نہ ڪري پوءِ جنهن تي حق اچي ٿو جيڪڏهن اهو بي عقل يا ڪمزور هجي يا (4)

حاشيہ (1)...هيءَ ڏاڍي سخت وعيد آهي، ڪنهن جي مجال جو الله تعاليٰ ۽ ان جي رسول صَلَّی اللّٰہ تَعَالٰی عَلَیْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم کان لڙائي جو تصور بہ ڪري، جيئن ٿي هي آيت نازل ٿي جن اصحابن جو وياجي معاملو هو انهن پنهنجا وياجي مطالبا ڇڏي ڏنا ۽ وياج وٺڻ کان توبهہ ڪيائون، پر اڄڪلهہ جي نالي وارن مسلمان دانشورن جو حال هي آهي جواهي توبهہ ڪرڻ بدران اُلٽي وڏي خود الله تعالي کان اعلانِ جنگ ڪري رهيا آهن، ۽ وياج جي اهميت ۽ ضرورت تي ڪتابون ۽ ڪالم، مضمون لکي رهيا آهن. (2)...هي آيت توڙي جو وياج جي حوالي سان آهي پر عام زندگي ۾ بہ شريعت ۽ عقل جو تقاضو اهو آهي تہ نہ ظلم ڪيو وڃي نہ ظلم برداش ڪيو وڃي، يعني ظلم کي ختم ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي وڃي، ڇاڪاڻ تہ ڪڏهن ڪڏهن ظلم برداش ڪرڻ ظالم کي ان ظلم تي دلير ڪرڻ آهي، ها جتي معافي جي صورت بڻجندي هجي اتي ان کي اختيار ڪيو وڃي. (3)...معلوم ٿيو تہ جيڪڏهن قرضدار تنگ دست يا نادارهجي تہ ان کي مهلت ڏني وڃي، قرض جو ڪجهہ حصو يا پورو قرض معاف ڪرڻ اجرعظيم جو سبب آهي. (4)...جڏهن اوڌر جو ڪو معاملو هجي تہ چاهي قرض جو ڏيڻ وٺڻ هجي يا خريد ۽ فروخت، رقم پهريان ڏني هجي ۽ مال بعد ۾ وٺڻو آهي يا مال اوڌر تي ڏنو هجي،يا رقم بعد ۾ وصول ڪرڻي هجي، ايئن ٿي دڪان يا گهر ڪرائي تي وٺندي ايڊوانس يا ڪرائي جو معاملو هجي، اهڙي طرح جي تمام صورتن ۾ معاهدو لکڻ گهرجي هي حڪم واجب ناهي پر هن تي عمل ڪرڻ ڪيترين ئي تڪليفن کان بچائيندو آهي، جڏهن تہ اسان جي دور ۾ تہ هن حڪم تي عمل ڪرڻ اهم ٿي چڪو آهي

يَسْتَطِيْعُ اَنْ يُّمِلَّ هُوَ فَلْيُمْلِلْ وَلِيُّهٗ بِالْعَدْلِ ؕ وَاسْتَشْهِدُوْا شَهِيْدَيْنِ مِنْ

لکرائي نہ سگھندو هجي تہ ان جو وارث انصاف سان لکرائي ۽ پنهنجي مردن مان بہ گواهہ بڻايو

رِّجَالِكُمْ ۚ فَاِنْ لَّمْ يَكُوْنَا رَجُلَيْنِ فَرَجُلٌ وَّامْرَاَتٰنِ مِمَّنْ تَرْضَوْنَ مِنَ

پوءِ جيڪڏهن بہ مرد نہ هجن تہ هڪ مرد بہ عورتون انهن گواهن مان (چونڊيو) جن کي توهان پسند ڪيو تہ جيئن

الشُّهَدَآءِ اَنْ تَضِلَّ اِحْدٰىهُمَا فَتُذَكِّرَ اِحْدٰىهُمَا الْاُخْرٰى ؕ وَلَا يَاْبَ

(جيڪڏهن) انهن مان هڪ عورت وساري تہ ٻي ان کي ياد ڏياري، ۽ جڏهن گواهن کي گهرايو وڃي تہ اهي اچڻ کان انڪار نہ ڪن ۽

الشُّهَدَآءُ اِذَا مَا دُعُوْا ؕ وَلَا تَسْـَٔمُوْۤا اَنْ تَكْتُبُوْهُ صَغِيْرًا اَوْ كَبِيْرًا اِلٰۤى

قرض ننڍو هجي يا وڏو ان کي ان جي مدت تائين لکڻ ۾ نہ شرمايو. هي الله وٽ وڌيڪ انصاف جي ڳالهہ آهي ۽ هن ۾ شاهدي خوب نيڪ رهندي

اَجَلِهٖ ؕ ذٰلِكُمْ اَقْسَطُ عِنْدَ اللّٰهِ وَاَقْوَمُ لِلشَّهَادَةِ وَاَدْنٰۤى اَلَّا تَرْتَابُوْۤا اِلَّاۤ اَنْ

۽ هي هن جي ويجهو آهي جو توهان(بعد ۾) شڪ ۾ نہ پئو (هر معاهدو لکندا ڪيو) پر هي تہ ڪو هٿو هٿ

تَكُوْنَ تِجَارَةً حَاضِرَةً تُدِيْرُوْنَهَا بَيْنَكُمْ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ اَلَّا

سودو ٿئي جنهن جي توهان پاڻ ۾ ڏيتي ليتي ڪيو پوءِ ان جي نہ لکڻ ۾ توهان تي ڪو حرج ناهيءِ جڏهن خريد و فروخت ڪيو

تَكْتُبُوْهَا ؕ وَاَشْهِدُوْۤا اِذَا تَبَايَعْتُمْ ۪ وَلَا يُضَآرَّ كَاتِبٌ وَّلَا شَهِيْدٌ ۬ؕ وَاِنْ

تہ گواهہ بڻائيندا ڪيو ۽ نہ ڪنهن لکڻ واري کي ڪو نقصان پهچايو وڃي ۽ نہ گواهہ کي(يا نہ لکڻ وارو ڪو نقصان پهچائي ۽ نہ گواهہ)

تَفْعَلُوْا فَاِنَّهٗ فُسُوْقٌۢ بِكُمْ ؕ وَاتَّقُوا اللّٰهَ ؕ وَيُعَلِّمُكُمُ اللّٰهُ ؕ وَاللّٰهُ بِكُلِّ شَیْءٍ

۽ جيڪڏهن توهان ايئن ڪندؤ تہ هي توهان جي نافرماني هوندي ۽ الله کان ڊڄو ۽ الله توهان کي سيکاري ٿو ۽ الله سڀ ڪجهہ ڄاڻي ٿو(1)(2)(3)(4)○

حاشيہ ① ...جيڪڏهن ڪنهن کي پاڻ لکڻ نٿو اچي جيئن ڪو ٻار آهي يا انتهائي پوڙهو آهي يا نابينہ آهي تہ اهو ٻي کان لکرائي وٺي، ۽ جنهن کي لکرائڻ جو چيو وڃي ان کي انڪار نہ ڪرڻ گهرجي، چاڪاڻ تہ هي لکڻ ماڻهن جي مدد ڪرڻ آهي، ۽ لکڻ واري جو ان ۾ ڪو نقصان بہ ناهي تہ پوءِ مفت جو ثواب ڇو ڇڏيون. ② ...ڏيڻ وٺڻ جو معاهدو لکڻ کان پوءِ ان تي گواهہ بڻائڻ گهرجن تہ جيئن بوقت ضرورت ڪم اچي سگهن، گواهہ بہ مسلمان مرد يا هڪ مسلمان مرد ۽ بہ مسلمان عورتون هئڻ گهرجن. ③ ...قرض جا معاملا لکڻ ۾ سستي نہ ڪرڻ گهرجي بلڪ قرض ننڍو هجي يا وڏو ان جي مقدار، نوعيت، مدت تائين لکڻ گهرجي ان جو هڪ فائدو اهو آهي تہ هي الله تبارڪ وتعالي وٽ وڌي انصاف جي ڳالهہ آهي جنهن سان ٻانهن جا حق محفوظ ٿيندا آهن، ٻيو فائدو اهو آهي تہ ان سان گواهي نيڪ ۽ آسان رهندي، ٽيون فائدو هي آهي تہ معاملو صاف رهندو ۽ هڪٻئي جي دل ۾ نفرت نہ رهندي. ④ ...عربي اعتبار سان لفظ" يضآرّ" کي معروف ۽ مجهول ٻنهين معنائن ۾ استعمال ڪري سگهجي ٿو، مجهول جي اعتبار سان ان جو معنيٰ ٿيندو تہ ڪاتبن ۽ گواهن کي نقصان نہ پهچايو وڃي. معروف پڙهڻ جي صورت ۾ معنيٰ هي ٿيندو تہ ڪاتب ۽ گواهہ ڏيڻ ۽ وٺڻ وارن کي نقصان نہ پهچائڻ

عَلِيْمٌ ﴿٢٨٢﴾ وَ اِنْ كُنْتُمْ عَلٰى سَفَرٍ وَّ لَمْ تَجِدُوْا كَاتِبًا فَرِهٰنٌ مَّقْبُوْضَةٌ ؕ فَاِنْ اَمِنَ

۽ جيڪڏهن توهان سفر ۾ هجو ۽ لکڻ وارو نہ لڀي تہ (قرض ڏيندڙ جي) قبضي ۾ گروي شيءِ هجي ۽ جيڪڏهن توهان کي هڪ ٻئي تي

بَعْضُكُمْ بَعْضًا فَلْيُؤَدِّ الَّذِی اؤْتُمِنَ اَمَانَتَهٗ وَ لْيَتَّقِ اللّٰهَ رَبَّهٗ ؕ وَ لَا تَكْتُمُوا

ڀروسو هجي تہ اهو (قرضدار) جنهن کي امانتدار سمجهيو ويو هو اهو پنهنجي امانت **ادا** ڪري ۽ الله کان ڊڄي جيڪو ان جو رب آهي ۽ شاهدي نہ

الشَّهَادَةَ ؕ وَ مَنْ يَّكْتُمْهَا فَاِنَّهٗۤ اٰثِمٌ قَلْبُهٗ ؕ وَ اللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُوْنَ عَلِيْمٌ ﴿٢٨٣﴾ ع لِلّٰهِ مَا فِی ٣٩ ع ٢ ٧

لڪايو پوءِ جيڪو شاهدي لڪائيندو تہ ان جو دل گنهگار آهي ۽ الله توهان جي ڪمن کي خوب ڄاڻڻ وارو آهي(1)○ جيڪو ڪجهہ آسمانن ۾

السَّمٰوٰتِ وَ مَا فِی الْاَرْضِ ؕ وَ اِنْ تُبْدُوْا مَا فِیْۤ اَنْفُسِكُمْ اَوْ تُخْفُوْهُ يُحَاسِبْكُمْ بِهِ

آهي ۽ جيڪو ڪجهہ زمين ۾ آهي سڀ الله جو ئي آهي ۽ جيڪو ڪجهہ توهان جي دل ۾ آهي جيڪڏهن توهان ان کي ظاهر ڪيو يا لڪايو،

اللّٰهُ ؕ فَيَغْفِرُ لِمَنْ يَّشَآءُ وَ يُعَذِّبُ مَنْ يَّشَآءُ ؕ وَ اللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَیْءٍ قَدِيْرٌ ﴿٢٨٤﴾

الله توهان کان ان جو حساب وٺندو تہ جنهن کي چاهيندو بخشي ڇڏيندو ۽ جنهن کي چاهيندو سزا ڏيندو ۽ الله هر شيءِ تي قادر آهي(2)○ رسول ان تي ايمان

اٰمَنَ الرَّسُوْلُ بِمَاۤ اُنْزِلَ اِلَيْهِ مِنْ رَّبِّهٖ وَ الْمُؤْمِنُوْنَ ؕ كُلٌّ اٰمَنَ بِاللّٰهِ وَ

آندو جيڪو ان جي رب جي طرف کان ان ڏانهن نازل ڪيو ويو ۽ مسلمانن بہ سڀني الله تي ۽ ان جي ملائڪن ۽ ان جي ڪتابن ۽ ان جي رسولن

مَلٰٓئِكَتِهٖ وَ كُتُبِهٖ وَ رُسُلِهٖ ۫ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ اَحَدٍ مِّنْ رُّسُلِهٖ ۫ وَ قَالُوْا سَمِعْنَا وَ

تي اهو چوندي ايمان آندائون تہ اسان ان جي ڪنهن رسول تي ايمان آڻڻ ۾ فرق نہ ٿا ڪيون ۽ انهن عرض ڪيو: اي اسان جا رب! اسان ٻڌو ۽

اَطَعْنَا ۗ غُفْرَانَكَ رَبَّنَا وَ اِلَيْكَ الْمَصِيْرُ ﴿٢٨٥﴾ لَا يُكَلِّفُ اللّٰهُ نَفْسًا اِلَّا وُسْعَهَا ؕ

مڃو، (اسان تي) تنهنجي معافي هجي ۽ تنهنجي ئي طرف ڦرڻو آهي○ الله ڪنهن ساهہ تي ان جي طاقت جي برابر ئي بار وجهي ٿو.

حاشيہ ①... آيت نمبر 282۽ 283 تي غور ڪيو ۽ سمجهو تہ الله تعالیٰ اسان جي خالص دنياوي مالي معاملن ۾ بہ ڪيترا واضح حڪم ارشاد فرمايا آهن، ان مان معلوم ٿيو تہ اسان جو دين ڪامل دين آهي ڇاڪاڻ تہ ان ۾ عقيدن ۽ عبادتن سان گڏ معاملن ٽائين جو بہ بيان آهي ۽ حقوق العباد نهايت اهم آهن ڇوجو الله تعالي نهايت وضاحت سان ان جو بيان فرمايو آهي ايئن ئي شريعت جي احڪامن ۾ بيشمار حڪمتون آهن ۽ ان ۾ تمام گهڻي ڀلائي آهي. ②...انسان جي دل ۾ طرحين طرحين جا خيال ايندا آهن جيئن وسوسو ۽ عزم ۽ ارادو. وسوسي کان دل کي خالي ڪرڻ انسان جي قدرت ۾ ناهي، ان تي ڪا پڪڙ بہ ناهي. ٻيا اهي خيال جن کي انسان پنهنجي دل ۾ جڳهہ ڏيندو آهي، ۽ ان کي عمل ۾ آڻڻ جو قصد ۽ ارادو ڪندو آهي، ان تي پڪڙ ٿيندي ۽ انهيءَ جو بيان هن آيت ۾ آهي، تہ پنهنجي دل ۾ موجود شيءَ کي توهان ظاهر ڪيو يا لڪايو الله تعالیٰ ان تي توهان جو محاسبو فرمائيندو.

لَهَا مَا كَسَبَتْ وَ عَلَيْهَا مَا اكْتَسَبَتْ ؕ رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَاۤ اِنْ نَّسِيْنَاۤ اَوْ اَخْطَاْنَا ۚ

جنهن ساهه جيڪو چڱو ڪمايو اهو انهيءَ جي لاءِ آهي ۽ جنهن ساهه جيڪو برو ڪمايو ان جو وبال انهيءَ تي آهي. اي اسان جا رب! جيڪڏهن اسان

رَبَّنَا وَ لَا تَحْمِلْ عَلَيْنَاۤ اِصْرًا كَمَا حَمَلْتَهٗ عَلَى الَّذِيْنَ مِنْ قَبْلِنَا ۚ رَبَّنَا وَ لَا

وساريون يا خطا ڪيون ته اسان جي پڪڙ نه فرماءِ، اي اسان جا رب! ۽ اسان تي وزني بار نه رک جهڙو تو اسان کان اڳين ماڻهن تي رکيو هو، اي اسان جا

تُحَمِّلْنَا مَا لَا طَاقَةَ لَنَا بِهٖ ۚ وَ اعْفُ عَنَّا وقفة وَ اغْفِرْ لَنَا وقفة وَ ارْحَمْنَا وقفة اَنْتَ

رب! ۽ اسان تي اهو بار نه وجهه جنهن جي اسان کي طاقت ناهي ۽ اسان کي معاف فرماءِ ۽ اسان کي بخشي ڇڏ ۽ اسان تي مهرباني فرماءِ،

مَوْلٰىنَا فَانْصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكٰفِرِيْنَ ﴿٢٨٦﴾ ع ع ۴۰ ۸

تون اسان جو مالڪ آهين پوءِ ڪافر قوم جي مقابلي ۾ اسان جي مدد فرماءِ (1)○

٣ سُوْرَةُ اٰلِ عِمْرٰنَ مَدَنِيَّةٌ ٨٩ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ اٰياتها ٢٠٠ ركوعاتها ٢٠

الله جي نالي سان شروع جيڪو نهايت مهربان رحمت وارو آهي

الٓمّٓ ۙ﴿١﴾ اللّٰهُ لَاۤ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ ۙ الْحَیُّ الْقَیُّوْمُ ؕ﴿٢﴾ نَزَّلَ عَلَیْكَ الْكِتٰبَ بِالْحَقِّ

الٓمّٓ○ الله اهو آهي جنهن کان سواءِ ڪو معبود ناهي (اهو) پاڻ زنده، ٻين کي قائم رکڻ وارو آهي(2)○ ان توهان تي ھي سچو ڪتاب لاٿو

مُصَدِّقًا لِّمَا بَیْنَ یَدَیْهِ وَ اَنْزَلَ التَّوْرٰىةَ وَ الْاِنْجِیْلَ ۙ﴿٣﴾ مِنْ قَبْلُ هُدًى

جيڪو اڳين ڪتابن جي تصديق ڪري ٿو ۽ ان هن کان پهريان تورات ۽ انجيل نازل فرمايو(3)○ ماڻهن کي هدايت ڏيندي ۽ (الله)

لِّلنَّاسِ وَ اَنْزَلَ الْفُرْقَانَ ؕ۬ اِنَّ الَّذِیْنَ كَفَرُوْا بِاٰیٰتِ اللّٰهِ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِیْدٌ ؕ

حق ۽ باطل ۾ فرق لاٿو. بيشڪ اهي ماڻهو جن الله جي آيتن جو انڪار ڪيو انهن جي لاءِ سخت عذاب آهي ۽ الله غالب بدلو وٺڻ وارو آهي○

حاشيه ①...هيءَ آيت آخرت جي ثواب ۽ عذاب جي باري ۾ آهي، ليڪن اهڙي طرح جو معاملو دنيا ۾ به پيش ايندو رهندو آهي. هر انسان پنهنجي محنت جو ثمر حاصل ڪندو آهي، محنت واري کي ان جي محنت جو صلو ملندو آهي، جڏهن ته سست ۽ ڪاهل ۽ ڪم چور کي ان جي سستيءَ جو انجام ڏسڻو پوندو آهي. ②...”حيّ“ جو معني آهي اهڙو هميشه رهڻ وارو جنهن جو موت ممڪن نه هجي ”قيوم“ اهو آهي جيڪو قائم باالذات هجي يعني بغير ٻي ڪنهن جي محتاجيءَ ۽ تصرف سان خود قائم هجي، ۽ مخلوق کي قائم رکڻ وارو هجي. ③...معلوم ٿيو ته قرآنِ پاڪ کان پوءِ نه ڪو ڪتاب اچڻ وارو آهي ۽ نه ڪو نئون نبي تشريف ڪٽي اچڻ وارو آهي، ڇاڪاڻ ته قرآنِ مجيد اڳوڻن ڪتابن جي تصديق ڪئي آهي، بعد ۾ نه ڪنهن ڪتاب جي اچڻ جو تذڪرو ڪيو ۽ نه وري بشارت ڏني، جڏهن ته قرآنِ پاڪ کي ڇوته تورات ۽ انجيل کان بعد اچڻو هو ان ڪري انهن ڪتابن ۾ قرآن جي بشارت پهريائين ڏني وئي.

وَاللّٰهُ عَزِيْزٌ ذُو انْتِقَامٍ ﴿۴﴾ اِنَّ اللّٰهَ لَا يَخْفٰى عَلَيْهِ شَيْءٌ فِي الْاَرْضِ وَلَا فِي

بيشڪ الله تي ڪا شيءِ لِڪيل ناهي نه زمين ۾ ۽ نه ئي آسمان ۾. اهو ئي آهي جيڪو مائرن جي

السَّمَآءِ ﴿۵﴾ هُوَ الَّذِيْ يُصَوِّرُكُمْ فِي الْاَرْحَامِ كَيْفَ يَشَآءُ ؕ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ

پيٽن ۾ جيڪي چاهي توهان جي صورت ٺاهيندو آهي (1)○ ان کان سواءِ ڪو معبود ناهي (اهو) زبردست آهي، حڪمت

الْعَزِيْزُ الْحَكِيْمُ ﴿۶﴾ هُوَ الَّذِيْٓ اَنْزَلَ عَلَيْكَ الْكِتٰبَ مِنْهُ اٰيٰتٌ مُّحْكَمٰتٌ هُنَّ

وارو آهي (2)○ اهو ئي آهي جنهن توهان تي هي ڪتاب لاٿو هن جون ڪجھ آيتون صاف معني رکن ٿيون اهي ڪتاب جون

اُمُّ الْكِتٰبِ وَاُخَرُ مُتَشٰبِهٰتٌ ؕ فَاَمَّا الَّذِيْنَ فِيْ قُلُوْبِهِمْ زَيْغٌ فَيَتَّبِعُوْنَ مَا

اصل آهن ۽ ٻيون اهي آهن جن جي معني ۾ شبهو آهي ته اهي ماڻهو جن جي دلين ۾ ٽيڙائي آهي اهي (ماڻهن ۾) فتنو پکيڙڻ جي غرض

تَشَابَهَ مِنْهُ ابْتِغَآءَ الْفِتْنَةِ وَابْتِغَآءَ تَاْوِيْلِهٖ ۚ وَمَا يَعْلَمُ تَاْوِيْلَهٗٓ اِلَّا اللّٰهُ ۘ

وقف النبي
صلى الله عليه وسلم
وقف لازم
وقف منزل

سان ۽ انهن آيتن جو (غلط) معني تلاش ڪرڻ جي لاءِ انهن متشابه آيتن جي پٺيان پون ٿا حالانڪ ان جو صحيح مطلب الله کي ئي معلوم آهي

وَالرّٰسِخُوْنَ فِي الْعِلْمِ يَقُوْلُوْنَ اٰمَنَّا بِهٖ ۙ كُلٌّ مِّنْ عِنْدِ رَبِّنَا ۚ وَمَا يَذَّكَّرُ اِلَّآ

۽ مضبوط علم وارا چون ٿا ته اسين هن تي ايمان آندو هي سڀ اسان جي رب جي طرف کان آهي ۽ عقل وارا ئي نصيحت مڃيندا آهن (3)(4)(5)(6)○

اُولُوا الْاَلْبَابِ ﴿۷﴾ رَبَّنَا لَا تُزِغْ قُلُوْبَنَا بَعْدَ اِذْ هَدَيْتَنَا وَهَبْ لَنَا مِنْ لَّدُنْكَ

اي اسان جا رب تو اسان کي هدايت عطا ڪئي آهي، هن کان بعد اسان جي دلين کي ٽيڙو نه ڪر ۽ اسان کي پاڻ وٽان رحمت عطا فرماءِ،

رَحْمَةً ۚ اِنَّكَ اَنْتَ الْوَهَّابُ ﴿۸﴾ رَبَّنَآ اِنَّكَ جَامِعُ النَّاسِ لِيَوْمٍ لَّا رَيْبَ

بيشڪ تون وڏو عطا فرمائڻ وارو آهين○ اي اسان جا رب ! بيشڪ تون سڀني ماڻهن کي ان ڏينهن جمع ڪرڻ وارو آهين جنهن ۾ ڪو شڪ ناهي،

حاشيه (1)...آسمان ۽ زمين جي هر چيز، هر وقت، تمام تفصيل سان ڪنهن جي تعليم ۽ خبر کان سواءِ معلوم ٿيڻ الله تعاليٰ جي وصف آهي. هي وصف ڪنهن به ٻانهي ۾ ناهي، چوته مخلوق کي جيڪو علم آهي اهو الله تعاليٰ جي ڏيڻ سان آهي، اهو به متناهي (محدود) ۽ قابلِ فنا آهي (2)...ماءُ جي پيٽ ۾ ٻار جي شڪل ٺاهڻ، ان ۾ روح ڦوڪڻ، ان جي تقدير لکڻ هي سڀ ڪجھ فرشتو ڪندو آهي، پر فرشتو چوته الله تعاليٰ جي حڪم سان ۽ ان جي اختيار ڏيڻ سان ڪندو آهي، تنهنڪري فرمايائين ته الله ئي آهي جيڪو مائرن جي پيٽن ۾ اوهان جون صورتون ٺاهيندو آهي. (3)...متشابه، اهي آيتون آهن جن جي ظاهري معنيٰ يا ته سمجھ ئي نه اچي جيئن حروف مقطعات يا انهن جي ظاهري معنيٰ سمجھ ۾ ته اچي پر اهو مراد ناهي جيئن الله تعاليٰ جي "يد" يعني هٿ ۽ "وجه" يعني "منهن" واريون آيتون. انهن جي ظاهري معنيٰ ته معلوم آهي پر اُهي مراد ناهن. (4)...هتي گمراهه ۽ بدمذهب ماڻهن جو ذڪر ڪيو ويو آهي، جيڪي پنهنجي نفساني خواهشن جا پابند آهن، ۽ متشابه آيتن جي ظاهري معنيٰ وٺندا آهن جيڪا صريح گمراهي بلڪ ڪجھ صورتن ۾ ڪفر به هوندي آهي، يا اهڙا ماڻهو متشابه آيتن جون تاويلون به ڪندا آهن. (5)...محقق عالمن فرمايو آهي ته حضور پر نور صَلَّی اللّٰہُ تَعَالٰی عَلَیْہِ وَاٰلِہٖ وَسَلَّم جي شان اهڙي ارفع ۽ اعليٰ آهي جو الله تعاليٰ نه صرف سندس کي متشابه آيتن جو علم عطا فرمايو آهي بلڪ ان جو علم ولين سڳورن رَحِمَہُمُ اللّٰہُ تَعَالٰی کي به ملندو آهي. (6)...هن مان معلوم ٿيو ته عقل تمام وڏي فضيلت ۽ خوبي آهي، جو ان جي ذريعي هدايت ۽ نصيحت ملندي آهي، ليڪن ياد رهي ته جنهن عقل سان هدايت نه ملي اها بدترين حماقت آهي، جيئن طاقت سني شيءِ آهي پر جيڪا طاقت ظلم جي لاءِ هجي اها ڪمزور کان به بدترين آهي

ع ١ ٩ ٩

فِيْهِ ؕ اِنَّ اللّٰهَ لَا يُخْلِفُ الْمِيْعَادَ ع ۝٩ اِنَّ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا لَنْ تُغْنِيَ عَنْهُمْ

بيشڪ الله واعدي خلافي ناهي ڪندو (1)○ بيشڪ ڪافرن جو مال ۽ انهن جو اولاد الله جي عذاب کان انهن کي

اَمْوَالُهُمْ وَ لَاۤ اَوْلَادُهُمْ مِّنَ اللّٰهِ شَيْــٴًـا ؕ وَ اُولٰٓىٕكَ هُمْ وَقُوْدُ النَّارِ ۙ ۝١٠ كَدَاْبِ

ڪجهه بہ بچائي نہ سگهندو ۽ اهي ئي دوزخ جو ٻارڻ آهن. جيئن فرعون جي مجڻ وارن ۽ انهن کان پهريان ماڻهن جو طريقو هو،

اٰلِ فِرْعَوْنَ ۙ وَ الَّذِيْنَ مِنْ قَبْلِهِمْ ؕ كَذَّبُوْا بِاٰيٰتِنَا ۚ فَاَخَذَهُمُ اللّٰهُ

انهن اسان جي آيتن کي جهٽلايو پوءِ الله انهن جي گناهن تي انهن کي پڪڙيو ۽ الله جو عذاب وڏو سخت آهي(2)○

بِذُنُوْبِهِمْ ؕ وَ اللّٰهُ شَدِيْدُ الْعِقَابِ ۝١١ قُلْ لِّلَّذِيْنَ كَفَرُوْا سَتُغْلَبُوْنَ وَ

انهن ڪافرن کي چئي ڇڏيو تہ عنقريب توهان مغلوب ٿي ويندؤ ۽ دوزخ جي طرف هڪليا

تُحْشَرُوْنَ اِلٰى جَهَنَّمَ ؕ وَ بِئْسَ الْمِهَادُ ۝١٢ قَدْ كَانَ لَكُمْ اٰيَةٌ فِيْ فِئَتَيْنِ

ويندؤ ۽ اهو نهايت ئي خراب ٺڪاڻو آهي. بيشڪ توهان جي لاءِ انهن ٻن ٽولن ۾ وڏي نشاني آهي جن پاڻ ۾ جنگ ڪئي○

الْتَقَتَا ؕ فِئَةٌ تُقَاتِلُ فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ وَ اُخْرٰى كَافِرَةٌ يَّرَوْنَهُمْ مِّثْلَيْهِمْ رَاْيَ

(انهن مان) هڪ ٽولو تہ الله جي راهہ ۾ وڙهي رهيو هو ۽ ٻيو ٽولو ڪافرن جو هو جيڪو کليل اکين سان

الْعَيْنِ ؕ وَ اللّٰهُ يُؤَيِّدُ بِنَصْرِهٖ مَنْ يَّشَآءُ ؕ اِنَّ فِيْ ذٰلِكَ لَعِبْرَةً لِّاُولِي

مسلمانن کي پاڻ کان ٻيڻو ڏسي رهيا هئا ۽ الله پنهنجي مدد سان جنهن جي چاهيندو آهي مدد فرمائيندو آهي. بيشڪ هن ۾ عقلمندن جي لاءِ

الْاَبْصَارِ ۝١٣ زُيِّنَ لِلنَّاسِ حُبُّ الشَّهَوٰتِ مِنَ النِّسَآءِ وَ الْبَنِيْنَ وَ الْقَنَاطِيْرِ

وڏي عبرت آهي○ ماڻهن جي لاءِ انهن جي خواهشن جي محبت کي سينگاريو ويو يعني عورتن ۽ پٽن ۽

حاشيہ ① ...الله تعالٰي ڪوڙ کان پاڪ آهي، تنهنڪري اهو واعدي جي خلاف ناهي ڪندو، الله تعالٰي جي طرف ڪوڙ جي نسبت يقيني طور ڪفر آهي ۽ هي چوڻ تہ ” الله تعالٰي ڪوڙ ڳالهائي سگهي ٿو“ هي بہ ڪفر آهي. ② ...يعني نبي ڪريم صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم جي دور ۾ ڪافرن جو طريقو اهڙو ئي هو جهڙو فرعون جي مجڻ وارن ۽ ان کان پهريان وارن ماڻهن جو طريقو هو، انهن بہ اسان جي آيتن کي نہ مڃيو ۽ هنن ڪافرن بہ اسان جي آيتن کي نہ مڃيو، تہ جهڙي طرح الله تعالٰي انهن جي گناهن تي انهن کي پڪڙيو اهڙي طرح هنن جي گناهن تي هنن جي بہ پڪڙ فرمائيندو.

الْمُقَنْطَرَةِ مِنَ الذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ وَالْخَیْلِ الْمُسَوَّمَةِ وَالْاَنْعَامِ وَالْحَرْثِ ؕ

سون چاندي جو جمع ڪيل ڍيرن ۽ نشان لڳايل گهوڙن ۽ چوپاين ۽ فصلن ڪي (انهن جي لاءِ سينگاريو ويو) اهو سڀ دنياوي زندگي جو ساز

ذٰلِكَ مَتَاعُ الْحَیٰوةِ الدُّنْیَا ۚ وَاللّٰهُ عِنْدَهٗ حُسْنُ الْمَاٰبِ ﴿۱۴﴾ قُلْ اَؤُنَبِّئُكُمْ

۽ سامان آهي ۽ صرف الله وٽ سٺو ٺڪاڻو آهي (1)○ (اي حبيب!) تون فرماءِ ڇا مان توهان کي انهن شين کان

بِخَیْرٍ مِّنْ ذٰلِكُمْ ؕ لِلَّذِیْنَ اتَّقَوْا عِنْدَ رَبِّهِمْ جَنّٰتٌ تَجْرِیْ مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُ

بهتر شيءِ ٻڌايان؟ (ٻڌو، اها هي آهي ته) پرهيزگارن جي لاءِ انهن جي رب وٽ جنتون آهن جن جي هيٺان نهرون جاري آهن

خٰلِدِیْنَ فِیْهَا وَاَزْوَاجٌ مُّطَهَّرَةٌ وَّرِضْوَانٌ مِّنَ اللّٰهِ ؕ وَاللّٰهُ بَصِیْرٌۢ بِالْعِبَادِ ﴿۱۵﴾ ۚ

انهن ۾ اهي هميشه رهندا ۽ (انهن جي لاءِ) پاڪ زالون ۽ الله جي خوشنودي آهي ۽ الله ٻانهن کي ڏسي رهيو آهي○

اَلَّذِیْنَ یَقُوْلُوْنَ رَبَّنَاۤ اِنَّنَاۤ اٰمَنَّا فَاغْفِرْ لَنَا ذُنُوْبَنَا وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ ﴿۱۶﴾ ۚ

اهي جيڪي چون ٿا: اي اسان جا رب! اسين ايمان آندو آهي، پوءِ تون اسان جا گناهه معاف فرماءِ ۽ اسان کي دوزخ جي عذاب کان بچاءِ.

اَلصّٰبِرِیْنَ وَالصّٰدِقِیْنَ وَالْقٰنِتِیْنَ وَالْمُنْفِقِیْنَ وَالْمُسْتَغْفِرِیْنَ بِالْاَسْحَارِ ﴿۱۷﴾

صبر ڪرڻ وارا ۽ سچا ۽ فرمانبردار ۽ الله جي راهه ۾ خرچ ڪرڻ وارا ۽ رات جي آخري حصي ۾ مغفرت طلب ڪرڻ

شَهِدَ اللّٰهُ اَنَّهٗ لَاۤ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ ۙ وَالْمَلٰٓئِكَةُ وَاُولُوا الْعِلْمِ قَآئِمًۢا بِالْقِسْطِ ؕ لَاۤ اِلٰهَ

وارا (آهن)○ ۽ الله گواهي ڏني ته ان کان سواءِ ڪو معبود ناهي ۽ فرشتن ۽ عالمن انصاف سان قائم ٿي ڪري، ان کان سواءِ ڪنهن جي عبادت ناهي

اِلَّا هُوَ الْعَزِیْزُ الْحَكِیْمُ ﴿۱۸﴾ ؕ اِنَّ الدِّیْنَ عِنْدَ اللّٰهِ الْاِسْلَامُ ۟ قف وَمَا اخْتَلَفَ

النصف

عزت وارو حڪمت وارو○ بيشڪ الله وٽ دين صرف اسلام آهي ۽ جن کي ڪتاب ڏنو ويو انهن پاڻ ۾ اختلاف نه (2)

حاشيه ①...اسان جي لاءِ هن آيت ۾ اعليٰ درس آهي. اسان مسلمانن جي اڪثريت به انهيءَ دنياوي شين جي محبت ۾ مبتلا آهي، گهر جي ڀاتين ۽ اولاد جي ڪري حرام ڪمائڻ، مال ۽ دولت کي پنهنجو مقصودِ اصلي سمجهڻ، انهن جي لاءِ ڏينهن رات ڪوشش ڪرڻ ، بينڪ، بيلنس وڌائڻ، پنهنجي اثاثن ۾ اضافو ڪرڻ، بهترين لباس، سنوگهر، ۽ شاندار گاڏي ئي تقريباً هر ڪنهن جو نصب العين ۽ مقصود ۽ مطلوب آهي، هن آيت ڪريم کي سامهون رکي اسان کي به پنهنجي زندگي تي غور ڪرڻ گهرجي. ②...هر نبي جو دين اسلام ئي هو، تنهنڪري اسلام کان سواءِ ٻيو ڪو دين الله تعاليٰ جي بارگاهه ۾ مقبول ناهي، پر هاڻي اسلام مان مراد اهو دين آهي جيڪو حضرت محمد مصطفيٰ صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم کڻي آيا، ڇاڪاڻ ته پاڻ صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم کي الله تعاليٰ سمورن ماڻهن لاءِ رسول بڻائي موڪليو ۽ پاڻ صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم کي آخري نبي بڻايو، ته هاڻي جيڪڏهن ڪو ڪنهن ٻي آسماني ڪتاب جي پيروي ڪندو به هجي پر الله تعاليٰ جي آخري نبي حضرت محمد صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم ۽ ان جي دين کي نه مڃيندو هجي ته ان جو ڪنهن به آسماني ڪتاب کي مڃڻ معتبر ناهي.

الَّذِیْنَ اُوْتُوا الْكِتٰبَ اِلَّا مِنْۢ بَعْدِ مَا جَآءَهُمُ الْعِلْمُ بَغْیًۢا بَیْنَهُمْؕ وَ مَنْ یَّكْفُرْ

ڪيو پر پاڻ وٽ علم اچڻ کان بعد هڪٻئي جي حسد جي سبب. ۽ جيڪو الله جي آيتن جو انڪار ڪري ته بيشڪ الله

بِاٰیٰتِ اللّٰهِ فَاِنَّ اللّٰهَ سَرِیْعُ الْحِسَابِ ﴿۱۹﴾ فَاِنْ حَآجُّوْكَ فَقُلْ اَسْلَمْتُ وَجْهِیَ لِلّٰهِ

جلدي حساب وٺڻ وارو آهي○ پوءِ اي حبيب! جيڪڏهن اهي توهان سان جهڳڙو ڪن ته توهان فرماءِ: مون ته پنهنجو منهن الله جي بارگاهه ۾ جهڪائي

وَ مَنِ اتَّبَعَنِؕ وَ قُلْ لِّلَّذِیْنَ اُوْتُوا الْكِتٰبَ وَ الْاُمِّیّٖنَ ءَاَسْلَمْتُمْؕ فَاِنْ

رکيو آهي ۽ منهنجي پيروي ڪرڻ وارن به. ۽ اي حبيب! ڪتاب وارن ۽ اڻ پڙهيلن کي فرماءِ ته ڇا توهان (به) اسلام قبول ڪيو ٿا؟ پوءِ جيڪڏهن

اَسْلَمُوْا فَقَدِ اهْتَدَوْاۚ وَ اِنْ تَوَلَّوْا فَاِنَّمَا عَلَیْكَ الْبَلٰغُؕ وَ اللّٰهُ بَصِیْرٌۢ

اهي اسلام قبول ڪن پوءِ ته انهن به سڌو رستو حاصل ڪري ورتو ۽ جيڪڏهن اهي منهن ڦيرن ته توهان تي صرف حڪم پهچائڻ لازم آهي ۽ الله

بِالْعِبَادِ۠ ﴿۲۰﴾ اِنَّ الَّذِیْنَ یَكْفُرُوْنَ بِاٰیٰتِ اللّٰهِ وَ یَقْتُلُوْنَ النَّبِیّٖنَ بِغَیْرِ حَقٍّۙ وَّ ع ۲ ۱۱ ۱۰

ٻانهن کي ڏسي رهيو آهي○ بيشڪ اهي ماڻهو جيڪي الله جي آيتن جو انڪار ڪن ٿا ۽ نبين کي ناحق شهيد ڪن ٿا ۽

یَقْتُلُوْنَ الَّذِیْنَ یَاْمُرُوْنَ بِالْقِسْطِ مِنَ النَّاسِۙ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ اَلِیْمٍ ﴿۲۱﴾

انصاف جو حڪم ڪرڻ وارن کي قتل ڪن ٿا انهن کي دردناڪ عذاب جي خوشخبري ٻڌائي ڇڏ (1)○

اُولٰٓىٕكَ الَّذِیْنَ حَبِطَتْ اَعْمَالُهُمْ فِی الدُّنْیَا وَ الْاٰخِرَةِ٘ وَ مَا لَهُمْ مِّنْ نّٰصِرِیْنَ ﴿۲۲﴾

هيءُ ئي اُهي ماڻهو آهن جن جا عمل دنيا ۽ آخرت ۾ برباد ٿي ويا ۽ انهن جو ڪو مددگار ناهي (2)○

اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِیْنَ اُوْتُوْا نَصِیْبًا مِّنَ الْكِتٰبِ یُدْعَوْنَ اِلٰى كِتٰبِ اللّٰهِ لِیَحْكُمَ

ڇا توهان انهن ماڻهن کي نه ڏٺو جن کي ڪتاب جو ڪجهه حصو ڏنو ويو (جو جڏهن انهن کي) الله جي ڪتاب جي طرف گهرايو ويندو آهي ته جيئن

حاشيه ①...هن آيت ۾ بني اسرائيل جا ٽي جرم بيان ڪيا ويا آهن: (1)..الله جي آيتن جو انڪار ڪرڻ (2) نبين سڳورن عَلَيْهِمُ السَّلَام کي شهيد ڪرڻ (3) انصاف جو حڪم ڏيڻ وارن کي قتل ڪرڻ. پڻ هن آيت ۾ نبي ڪريم صَلَّى اللّٰهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم جي زماني جي يهودين جي مذمت ان جي لاءِ آهي جو اهي پنهنجي ابن ڏاڏن جي بدترين فعلن سان راضي هئا. ②...هن آيت مان معلوم ٿيو ته نبين سڳورن عَلَيْهِمُ السَّلَام جي بارگاهه ۾ بي ادبي ڪفر آهي: ۽ هي به معلوم ٿيو ته ڪفر سان تمام اعمال برباد ٿي ويندا آهن ڇوته يهودين پنهنجي نبين سڳورن عَلَيْهِمُ السَّلَام کي شهيد ڪيو هو جيڪا بدترين بي ادبي آهي ۽ ان ڪري انهن جا اعمال برباد ڪيا ويا.

بَيْنَهُمْ ثُمَّ يَتَوَلّٰى فَرِيْقٌ مِّنْهُمْ وَهُمْ مُّعْرِضُوْنَ (٢٣) ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ قَالُوْا لَنْ تَمَسَّنَا

هو انهن جو فيصلو ڪري ڇڏي تہ انهن مان هڪ ٽولو بي رُخي ڪندي منهن ڦيري وٺندو آهيo اها جرئت انهن کي هن ڪري ٿي جو اهي چون ٿا: هرگز

النَّارُ اِلَّآ اَيَّامًا مَّعْدُوْدٰتٍ ۖ وَّغَرَّهُمْ فِيْ دِيْنِهِمْ مَّا كَانُوْا يَفْتَرُوْنَ (٢٤)

اسان کي باهہ نہ ڇُهندي پر ڳڻپ جا ڪجهہ ڏينهن ۽ انهن کي انهن جي (اهڙين ئي) هٿ ٺوڪين ڳالهين انهن جي دين جي باري ۾ ڌوڪي ۾ وڌو آهي (1)o

فَكَيْفَ اِذَا جَمَعْنٰهُمْ لِيَوْمٍ لَّا رَيْبَ فِيْهِ ۗ وَوُفِّيَتْ كُلُّ نَفْسٍ مَّا كَسَبَتْ وَ

پوءِ ڪهڙي حالت هوندي جڏهن اسان انهن کي ان ڏينهن جي لاءِ جمع ڪندا سين جنهن ۾ڪو شڪ ناهي ۽ هر جان کي ان جي پوري ڪمائي ڏني ويندي

هُمْ لَا يُظْلَمُوْنَ (٢٥) قُلِ اللّٰهُمَّ مٰلِكَ الْمُلْكِ تُؤْتِي الْمُلْكَ مَنْ تَشَآءُ وَتَنْزِعُ

۽ انهن تي ظلم نہ ٿيندوo ايئن عرض ڪيو، اي الله! ملڪ جا مالڪ! تون جنهن کي چاهيندو آهين سلطنت عطا ڪندو آهين۽ جنهن کان چاهيندو

الْمُلْكَ مِمَّنْ تَشَآءُ ز وَتُعِزُّ مَنْ تَشَآءُ وَتُذِلُّ مَنْ تَشَآءُ ؕ بِيَدِكَ الْخَيْرُ ؕ

آهين کسي وٺندو آهين ۽ تون جنهن کي چاهيندو آهين عزت ڏيندو آهين ۽ جنهن کي چاهيندو آهين ذلت ڏيندو آهين، تمام ڀلائي تنهنجي ئي هٿ

اِنَّكَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ (٢٦) تُوْلِجُ الَّيْلَ فِي النَّهَارِ وَتُوْلِجُ النَّهَارَ فِي الَّيْلِ ز

۾ آهي بيشڪ تون هر شيءِ تي قدرت رکڻ وارو آهين (2)o تون رات جو ڪجهہ حصو ڏينهن ۾ داخل ڪري ڇڏيندو آهين ۽ ڏينهن جو ڪجهہ حصو رات ۾

وَتُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَتُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ ز وَتَرْزُقُ مَنْ تَشَآءُ بِغَيْرِ

داخل ڪري ڇڏيندو آهين ۽ تون مرده مان زندهہ ڪيندو آهين ۽ زندهہ مان مرده کي ڪيندو آهين ۽ جنهن کي چاهيندو آهين بي شمار رزق

حِسَابٍ (٢٧) لَا يَتَّخِذِ الْمُؤْمِنُوْنَ الْكٰفِرِيْنَ اَوْلِيَآءَ مِنْ دُوْنِ الْمُؤْمِنِيْنَ ۚ وَ

عطا ڪندو آهينo مسلمان مسلمانن کي ڇڏي ڪافرن کي پنهنجو دوست نہ بڻائن ۽ جيڪو ايئن ڪندو (3)

حاشيہ ①...اسان جي لاءِ هن ۾ عبرت جو درس آهي. حقيقت هي آهي تہ ڪنهن بہ قوم جي تباهي ان صورت ۾ ٿيندي آهي جڏهن اها عمل کان منهن ڦيري صرف آرزوئن ۽ اميدن جي زندگي ۾ گهمندي رهندي آهي: جيڪو شخص لکين رپيا ڪمائڻ جي تمنا رکندو آهي پر ان جي لاءِ محنت ڪرڻ لاءِ تيار نہ هجي تہ اهو هڪ رپيو بہ ڪمائي نہ سگهندو، جيڪا قوم ترقي ڪرڻ جي خواهشمند هجي پر پنهنجون بد عمليون. ڪم چوريون. خيانتون ڇڏڻ تي تيار نہ هجي تہ اها ڪڏهن بہ ترقي جي راهن تي قدم نہ ٿي رکي سگهي. ②...سلطنت ۽ حڪومت بلڪ ڪائنات جو ذرو ذرو الله تعاليٰ جي ملڪيت ۾ آهي: جنهن کي چاهي عطا فرمائي: ڪيترين وڏين وڏيو سلطنتون ڪٿري ويون جن جي فنا ٿيڻ جو ڪو تصور بہ نہ ڪري سگهندو هو پر الله تعاليٰ جي زبردست قوت ۽ قدرت جو اهڙو ظهور ٿيو جو اڄ انهن جو نالو ۽ نشان بہ مٽجي ويو، يونان جو سڪندرِ اعظم، عراق جو نمرود، ايران جو ڪسرٰي ۽ نوشيروان، ضحاڪ، فريدون، جمشيد، مصر جو فرعون، منگول نسل جا چنگيز ۽ هلاڪو خان وڏا وڏا حڪمران هاڻي صرف قصن ۽ ڪهاڻين ۾ رهجي ويا آهن ۽ باقي آهي تہ بس رب العالمين جي بادشاهت باقي آهي. ③...ڪافرن سان دوستي ۽ محبت ممنوع ۽ حرام آهي، انهن کي پنهنجو رازدار بڻائڻ، انهن سان قلبي لڳاءُ رکڻ بہ ناجائز آهي، البت جيڪڏهن جان ۽ مال جو خوف هجي تہ اهڙي صورت ۾ صرف ظاهري ورتاءُ جائز آهي. هتي صرف ظاهري ميل جول جي اجازت ڏني وئي آهي. هي ناهي جو ايمان لڪائڻ ۽ ڪوڙ ڳالهائڻ کي پنهنجو عقيدو بڻايو وڃي. بلڪ اجازت جي جڳهہ بہ باطل جي سامهون دليري سان مقابلو ڪرڻ ۽ پنهنجي جان جي بہ پرواهہ نہ ڪرڻ ئي بهتر ۽ افضل آهي

مَنْ يَّفْعَلْ ذٰلِكَ فَلَيْسَ مِنَ اللّٰهِ فِيْ شَيْءٍ اِلَّاۤ اَنْ تَتَّقُوْا مِنْهُمْ تُقٰىةً ؕ وَ

۽ ان جو الله سان ڪو تعلق ناهي پر اهو ته توهان ڪي انهن کان ڪو ڊپ هجي ۽ الله توهان کي پنهنجي غضب سان

يُحَذِّرُكُمُ اللّٰهُ نَفْسَهٗ ؕ وَ اِلَى اللّٰهِ الْمَصِيْرُ ﴿٢٨﴾ قُلْ اِنْ تُخْفُوْا مَا فِيْ

ڊيڄاري ٿو ۽ الله جي ئي طرف موٽڻو آهيo تون فرماءِ ته توهان پنهنجي دل جي ڳالهه لڪايو يا ظاهر

صُدُوْرِكُمْ اَوْ تُبْدُوْهُ يَعْلَمْهُ اللّٰهُ ؕ وَ يَعْلَمُ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَ مَا فِي

ڪيو الله کي سڀ خبر آهي ۽ اهو ڄاڻي ٿو جيڪو ڪجهه آسمانن ۾ آهي ۽ جيڪو ڪجهه زمين ۾ آهي

الْاَرْضِ ؕ وَ اللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ ﴿٢٩﴾ يَوْمَ تَجِدُ كُلُّ نَفْسٍ مَّا عَمِلَتْ مِنْ

۽ اهو هر شيءِ تي قدرت رکڻ وارو آهيo (ياد ڪريو) جنهن ڏينهن هر شخص پنهنجا تمام سٺا ۽ خراب عمل پنهنجي سامهون

خَيْرٍ مُّحْضَرًا ۚۖۛ وَّ مَا عَمِلَتْ مِنْ سُوْٓءٍ ۚۛ تَوَدُّ لَوْ اَنَّ بَيْنَهَا وَ بَيْنَهٗۤ اَمَدًۢا بَعِيْدًا ؕ وَ

معانقة ٣

موجود ڏسندو ته خواهش ڪندو ته ڪاش ان جي وچ ۾ ۽ ان جي عملن جي وچ ۾ ڪو وڏو فاصلو (حائل) ٿي وڃي ۽ الله توهان کي پنهنجي

يُحَذِّرُكُمُ اللّٰهُ نَفْسَهٗ ؕ وَ اللّٰهُ رَءُوْفٌۢ بِالْعِبَادِ ﴿٣٠﴾ ع قُلْ اِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّوْنَ اللّٰهَ

ع ٣ ١٠ ١١

عذاب کان ڊيڄاري ٿو ۽ الله ٻانهن تي وڏو مهربان آهي(1)o اي حبيب! تون فرماءِ ته اي انسانو! جيڪڏهن توهان الله سان محبت ڪيو ٿا

فَاتَّبِعُوْنِيْ يُحْبِبْكُمُ اللّٰهُ وَ يَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوْبَكُمْ ؕ وَ اللّٰهُ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ﴿٣١﴾ قُلْ

ته منهنجا فرمانبردار ٿيو وجو الله توهان سان محبت ڪندو ۽ توهان جا گناهه بخشي ڇڏيندو ۽ الله بخشڻ وارو مهربان آهي(2)(3)o تون فرماءِ

اَطِيْعُوا اللّٰهَ وَ الرَّسُوْلَ ۚ فَاِنْ تَوَلَّوْا فَاِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ الْكٰفِرِيْنَ ﴿٣٢﴾ اِنَّ اللّٰهَ

ته الله ۽ رسول جي فرمانبرداري ڪريو پوءِ جيڪڏهن اهي منهن ڦيرن ته الله ڪافرن کي پسند ناهي ڪندو(4)o بيشڪ الله

حاشيه ① ...سورت آل عمران جي آيت نمبر 29،30 هر ماڻهوءَ جي اصلاح جي لاءِ ڪافي آهي، هن آيت ۾ جيترو غور وڌيڪ ڪندؤ اوتروئي دل ۾ خوفِ خدا پيدا ٿيندو ۽ گناهن کان نفرت پيدا ٿيندي. ② ...هن آيت مان معلوم ٿيو ته الله تبارڪ وتعاليٰ جي محبت جو تڏهن دعوٰي ئي سچو ثابت ٿي سگهي ٿو جڏهن ماڻهو حضور پرنور صَلَّى اللّٰهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم جي اتباع ڪرڻ وارو هجي ۽ حضور پرنور صَلَّى اللّٰهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم جي اطاعت اختيار ڪري. ③ ...هن آيت مان معلوم ٿيو ته هر شخص کي حضور پرنور صَلَّى اللّٰهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم جي پيروي ڪرڻ ضروري آهي. ④ ...تاجدارِ رسالت صَلَّى اللّٰهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم جي اطاعت ئي الله تبارڪ وتعاليٰ جي محبت جو دليل آهي، ۽ انهيءَ تي ئي نجات جو دارومدار آهي، الله تبارڪ وتعاليٰ جنت جي حصول، پنهنجي خوشنودي ۽ قرب کي حضور صَلَّى اللّٰهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم جي غير مشروط اطاعت سان گڏ جوڙيو آهي، هاڻي رضا ۽ قربِ الاهي صرف رسول الله صَلَّى اللّٰهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم جي محبت ۽ اطاعت ۽ فرمانبرداري ۽ غلامي جي صدقي ملندي، ۽ ان کان علاوه هر رستو مردود آهي.

اصْطَفٰۤى اٰدَمَ وَ نُوْحًا وَّ اٰلَ اِبْرٰهِیْمَ وَ اٰلَ عِمْرٰنَ عَلَى الْعٰلَمِیْنَ ﴿۳۳﴾ۙ ذُرِّیَّةًۢ

آدم ۽ نوح ۽ ابراهيم جي اولاد ۽ عمران جي اولاد کي سڄي جهان واري تي چونڊيو ورتوo هي هڪ نسل آهي جيڪا هڪ ٻئي مان آهيءَ الله

بَعْضُهَا مِنْۢ بَعْضٍؕ وَ اللّٰهُ سَمِیْعٌ عَلِیْمٌۚ ﴿۳۴﴾ اِذْ قَالَتِ امْرَاَتُ عِمْرٰنَ رَبِّ اِنِّیْ

ٻڌڻ وارو، ڄاڻڻ وارو آهيo (ياد ڪريو) جڏهن عمران جي زال عرض ڪيو: اي منهنجا رب! مان تنهنجي لاءِ باس باسيان ٿي ته منهنجي پيٽ ۾ جيڪو

نَذَرْتُ لَكَ مَا فِیْ بَطْنِیْ مُحَرَّرًا فَتَقَبَّلْ مِنِّیْۚ اِنَّكَ اَنْتَ السَّمِیْعُ الْعَلِیْمُ ﴿۳۵﴾

اولاد آهي اهو خاص تنهنجي لاءِ آزاد (وقف) آهي ته تون مونکان (هي) قبول ڪر بيشڪ تون ئي ٻڌڻ وارو ڄاڻڻ وارو آهينo پوءِ جڏهن عمران جي زال ڇوڪريءَ

فَلَمَّا وَضَعَتْهَا قَالَتْ رَبِّ اِنِّیْ وَضَعْتُهَاۤ اُنْثٰىؕ وَ اللّٰهُ اَعْلَمُ بِمَا وَضَعَتْؕ وَ

کي ڄڻيو ته ان چيو اي منهنجا رب! مون ته ڇوڪريءَ کي ڄڻيو آهي حالانڪ الله بهتر ڄاڻي ٿو جيڪو ان ڄڻيو ۽ اهو ڇوڪرو (جنهن جي خواهش هئي)

لَیْسَ الذَّكَرُ كَالْاُنْثٰىۚ وَ اِنِّیْ سَمَّیْتُهَا مَرْیَمَ وَ اِنِّیْۤ اُعِیْذُهَا بِكَ وَ ذُرِّیَّتَهَا

ان ڇوڪريءَ جهڙو ناهي (جيڪا ان کي عطا ڪئي وئي) ۽ (ان چيو ته) مون هن ڇوڪريءَ جو نالو مريم رکيو ۽ مان هن کي ۽ هن جي اولاد کي شيطان

مِنَ الشَّیْطٰنِ الرَّجِیْمِ ﴿۳۶﴾ فَتَقَبَّلَهَا رَبُّهَا بِقَبُوْلٍ حَسَنٍ وَّ اَنْۢبَتَهَا نَبَاتًا حَسَنًاۙ وَّ

مردود جي شر کان تنهنجي پناهه ۾ ڏيان ٿي(1)o پوءِ ان جي رب ان کي سٺي طرح قبول ڪيو ۽ ان کي خوب پالي وڏو ڪيائين ۽ زڪريا

كَفَّلَهَا زَكَرِیَّاؕ كُلَّمَا دَخَلَ عَلَیْهَا زَكَرِیَّا الْمِحْرَابَۙ وَجَدَ عِنْدَهَا رِزْقًاۚ

کي ان جو نگهبان بڻائي ڇڏيو، جڏهن به زڪريا ان وٽ ان جي نماز پڙهڻ جي جاءِ تي ويندو هو ته ان وٽ ميوا ڏسندو هو. (زڪريا) سوال ڪيو اي مريم!

قَالَ یٰمَرْیَمُ اَنّٰى لَكِ هٰذَاؕ قَالَتْ هُوَ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِؕ اِنَّ اللّٰهَ یَرْزُقُ مَنْ یَّشَآءُ

هي تو وٽ ڪٿان کان ايندوآهي؟ انهن جواب ڏنو: هي الله جي طرف کان آهي، بيشڪ الله جنهن کي چاهيندو آهي بيشمار (2)

حاشيه ① ...حضرت مريم رَضِیَ اللّٰهُ تَعَالٰی عَنْهَا جي امڙ حضرت مريم رَضِیَ اللّٰهُ تَعَالٰی عَنْهَا ۽ ان جي اولاد جي لاءِ شيطان جي شر کان پناه گهري ۽ الله تعالي سندس جي دعا قبول ڪئي، لهٰذا اُهي مقبول الفاظ آهن، پنهنجي اولاد جي لاءِ هنن الفاظن کان دعا گهرڻ کپي، انشاءَ الله تعاليٰ ڪرم ٿيندو. ② ...جڏهن حضرت زڪريا عَلٰی نَبِیِّنَا وَ عَلَیْهِ الصَّلٰوةُ وَالسَّلَام عبادت خاني ۾ حضرت مريم رَضِیَ اللّٰهُ تَعَالٰی عَنْهَا وٽ ويندا هئا ته اتي بي موسم ميواجات ڏسندا هئا، حضرت زڪريا عَلٰی نَبِیِّنَا وَ عَلَیْهِ الصَّلٰوةُ وَالسَّلَام انهن ميون جي باري ۾ پڇيائون ته حضرت مريم رَضِیَ اللّٰهُ تَعَالٰی عَنْهَا. ٻڌايو ته هي الله تبارڪ وتعاليٰ جي طرف کان آهي، هن مان معلوم ٿيو ته الله تبارڪ وتعالي پنهنجن ولين کي ڪرامتن سان نوازيندو آهي، ۽ انهن جي هٿان خلافِ عادت شيون ظاهر فرمائيندو آهي.

بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴿٣٧﴾ هُنَالِكَ دَعَا زَكَرِيَّا رَبَّهٗ ۚ قَالَ رَبِّ هَبْ لِيْ مِنْ لَّدُنْكَ

رزق عطا فرمائيندو آهيo اُتي ئي زڪريا پنهنجي رب کان دعا گهري، عرض ڪيائين: اي منهنجا رب! مونکي پنهنجي بارگاهہ مان پاڪ

ذُرِّيَّةً طَيِّبَةً ۚ اِنَّكَ سَمِيْعُ الدُّعَآءِ ﴿٣٨﴾ فَنَادَتْهُ الْمَلٰٓئِكَةُ وَهُوَ قَآئِمٌ يُّصَلِّيْ فِي

اولاد عطا فرماءِ، بيشڪ تون ئي دعا ٻڌڻ وارو آهين(1)o پوءِ ملائڪن ان کي پڪاري چيو جڏهن تہ هو پنهنجي نماز جي جاءِ تي

الْمِحْرَابِ ۙ اَنَّ اللّٰهَ يُبَشِّرُكَ بِيَحْيٰى مُصَدِّقًۢا بِكَلِمَةٍ مِّنَ اللّٰهِ وَسَيِّدًا وَّ

بيهي نماز پڙهي رهيا هئا تہ بيشڪ الله توهان کي يحيٰي جي خوشخبري ڏئي ٿو جيڪو الله جي طرف جي هڪ ڪلمي جي تصديق ڪندو ۽

حَصُوْرًا وَّنَبِيًّا مِّنَ الصّٰلِحِيْنَ ﴿٣٩﴾ قَالَ رَبِّ اَنّٰى يَكُوْنُ لِيْ غُلٰمٌ وَّقَدْ بَلَغَنِيَ

اهو سردار هوندو ۽ هميشهہ عورتن کان بچڻ وارو صالحن مان هڪ نبي هوندوo عرض ڪيائين: اي منهنجا رب مون وٽ پٽ ڪيئن

الْكِبَرُ وَامْرَاَتِيْ عَاقِرٌ ؕ قَالَ كَذٰلِكَ اللّٰهُ يَفْعَلُ مَا يَشَآءُ ﴿٤٠﴾ قَالَ رَبِّ اجْعَلْ

پيدا ٿيندو حالانڪ مون وٽ پوڙهائپ پهچي چڪي آهي ۽ منهنجي زال بہ سُنڍ آهي؟ الله فرمايو: الله ائين ئي جيڪو چاهيندو آهي ڪندو آهيo

لِّيْٓ اٰيَةً ؕ قَالَ اٰيَتُكَ اَلَّا تُكَلِّمَ النَّاسَ ثَلٰثَةَ اَيَّامٍ اِلَّا رَمْزًا ؕ وَاذْكُرْ رَّبَّكَ

عرض ڪيائين اي منهنجا رب! منهنجي لاءِ ڪا نشاني مقرر فرماءِ. الله فرمايو: تنهنجي نشاني هي آهي تہ اوهان ٽن ڏينهن تائين

كَثِيْرًا وَّسَبِّحْ بِالْعَشِيِّ وَالْاِبْكَارِ ﴿٤١﴾ ۧ وَاِذْ قَالَتِ الْمَلٰٓئِكَةُ يٰمَرْيَمُ اِنَّ اللّٰهَ ع ۴ ۱۱ ۱۲

ماڻهن سان صرف اشارن ۾ ڳالهہ ٻول ڪري سگهندؤ ۽ پنهنجي رب کي ڪثرت سان ياد ڪريو ۽ صبح ۽ شام ان جي تسبيح ڪندا رهو(2)o

اصْطَفٰىكِ وَطَهَّرَكِ وَاصْطَفٰىكِ عَلٰى نِسَآءِ الْعٰلَمِيْنَ ﴿٤٢﴾ يٰمَرْيَمُ اقْنُتِيْ لِرَبِّكِ

۽ (ياد ڪريو) جڏهن فرشتن چيوo اي مريم. بيشڪ الله توکي چونڊي ورتو آهي ۽ توکي خوب پاڪ ڪيو آهي ۽ توکي سڀني جهان

حاشيہ (1)...جنهن جڳهہ تي رحمتِ الاهي جو نزول ٿي رهيو هجي اتي دعا گهرڻ گهرجي، جهڙي طرح جنهن مقام تي حضرت مريم رَضِيَ اللهُ تَعَالٰى عَنْهَا کي غِيب مان بي موسم رزق ملندو هئو اُتي حضرت زڪريا عَلَيْهِ السَّلَام دعا گهري هئي، ان ڪري بيت الله ۽ رسول ڪريم صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم جي روضي اقدس ۽ مزاراتِ اولياءَ تي دعا گهرڻ ۾ گهڻو فائدو آهي، هي رحمتِ الاهي جي بارش وسڻ جون جڳهيون آهن. (2)...حضرت زڪريا عَلَيْهِ السَّلَام گهر واري جو حمل ٿيڻ جي صورت ۾ علامت ظاهر ٿيڻ جو عرض ڪيو، تہ جيئن ان وقت اجان وڌيڪ شڪر ۽ عبادت ۾ مشغول ٿي وڃي، هن مان معلوم ٿيو تہ صالح فرزند ملڻ تي رب جو شڪر ادا ڪرڻ گهرجي، عقيقو، صدقو، خيرات، نفل سڀ انهيءَ نعمت جو شڪر ادا ڪرڻ آهي، جوتہ اسان جا آقا صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم رحمت العالمين ۽ ڪائنات جي سڀ کان عظيم ترين نعمت آهن، تنهنڪري ان نعمت جو شڪر اسان ميلاد جي صورت ۾ هميشہ ادا ڪندا رهندا آهيون

وَاسْجُدِيْ وَارْكَعِيْ مَعَ الرّٰكِعِيْنَ ۴۳ ذٰلِكَ مِنْ اَنْۢبَآءِ الْغَيْبِ نُوْحِيْهِ اِلَيْكَ ؕ

جي عورتن تي چونڊي ورتو آهيo اي مريم! پنهنجي رب جي فرمانبرداري ڪر ۽ ان جي بارگاهہ ۾ سجدو ڪر ۽ رڪوع وارن سان گڏ رڪوع ڪرo

وَمَا كُنْتَ لَدَيْهِمْ اِذْ يُلْقُوْنَ اَقْلَامَهُمْ اَيُّهُمْ يَكْفُلُ مَرْيَمَ ۪ وَمَا كُنْتَ

هي غيب جون خبرون آهن جيڪي اسان مخفي طور تي توکي ٻڌائيندا آهيون ۽ تون انهن وٽ موجود نہ هئين جڏهن اهي پنهنجي قلمن سان ڪُٺا وِجهندا

لَدَيْهِمْ اِذْ يَخْتَصِمُوْنَ ۴۴ اِذْ قَالَتِ الْمَلٰٓىِٕكَةُ يٰمَرْيَمُ اِنَّ اللّٰهَ يُبَشِّرُكِ بِكَلِمَةٍ

هئا تہ انهن مان ڪير مريم جي پرورش ڪندو ۽ تون انهن وٽ نہ هئين جڏهن اهي جهيڳڙو ڪري رهيا هئا (1)o ۽ ياد ڪر جڏهن فرشتن مريم کي چيو، اي مريم!

مِّنْهُ ۖۗ اسْمُهُ الْمَسِيْحُ عِيْسَى ابْنُ مَرْيَمَ وَجِيْهًا فِي الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ وَمِنَ

الله توکي پنهنجي طرف کان هڪ خاص ڪلمي جي بشارت ڏيئي ٿو جنهن جو نالو مسيح، عيسي بن مريم هوندوo اهو دنيا ۽ آخرت ۾ وڏي عزت وارو

الْمُقَرَّبِيْنَ ۴۵ وَيُكَلِّمُ النَّاسَ فِي الْمَهْدِ وَكَهْلًا وَّمِنَ الصّٰلِحِيْنَ ۴۶ قَالَتْ

هوندو ۽ الله جي قرب وارن ٻانهن مان هوندوo ۽ اهو ماڻهن سان پينگهي ۾ ۽ وڏي عمر ۾ ڳالهائيندو ۽ خاص ٻانهن مان هوندوo (مريم) عرض ڪيو:

رَبِّ اَنّٰى يَكُوْنُ لِيْ وَلَدٌ وَّلَمْ يَمْسَسْنِيْ بَشَرٌ ؕ قَالَ كَذٰلِكِ اللّٰهُ يَخْلُقُ مَا

اي منهنجا رب! مون وٽ ٻار ڪيئن ٿيندو؟ مون کي تہ ڪنهن شخص هٿ بہ ناهي لاتو. الله فرمايو: الله ايئن ئي جيڪو چاهيندو آهي پيدا فرمائيندو

يَشَآءُ ؕ اِذَا قَضٰۤى اَمْرًا فَاِنَّمَا يَقُوْلُ لَهٗ كُنْ فَيَكُوْنُ ۴۷ وَيُعَلِّمُهُ الْكِتٰبَ وَ

آهي، جڏهن اهو ڪنهن ڪم جو فيصلو فرمائي ڇڏيندو آهي تہ ان کي صرف ايترو فرمائيندو آهي ”ٿي وڃ“ تہ اهو ڪم يڪدم ٿي

الْحِكْمَةَ وَالتَّوْرٰىةَ وَالْاِنْجِيْلَ ۴۸ ۚ وَرَسُوْلًا اِلٰى بَنِيْۤ اِسْرَآءِيْلَ ۙ۬ اَنِّيْ قَدْ

ويندو آهيo ۽ الله ان کي ڪتاب ۽ حڪمت ۽ توريت ۽ انجيل سيکاريندو. ۽ (اهو عيسٰي) بني اسرائيل جي طرف رسول ٿيندو تہ مان توهان

حاشيہ ①...هن آيت ۾ فرمايو ويو آهي تہ حضرت مريم رَضِيَ اللّٰهُ تَعَالٰى عَنْهَا جو واقعو غيبي خبرن منجهان آهي، هن مان معلوم ٿيو تہ الله تعاليٰ پنهنجي حبيب صَلَّى اللّٰهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم کي غيب جا علوم عطا فرمايا آهن، سيني نبين سڳورن عَلَيْهِمُ السَّلَام جا واقعا جيڪي قرآن ۽ حديث ۾ آيا آهن، اهي سڀ غيب جون خبرون آهن.

جِئْتُكُمْ بِاٰیَةٍ مِّنْ رَّبِّكُمْ ۙ اَنِّیْۤ اَخْلُقُ لَكُمْ مِّنَ الطِّیْنِ كَهَیْـَٔةِ الطَّیْرِ فَاَنْفُخُ فِیْهِ

جي رب جي طرف کان توهان وٽ هڪ نشاني آندي آهي، اها اِها تہ مان توهان جي لاءِ مٽيءَ مان پکيءَ جهڙي هڪ شڪل ناهيندو آهيان پوءِ ان ۾ ڦوڪ هڻندس

فَیَكُوْنُ طَیْرًۢا بِاِذْنِ اللّٰهِ ۚ وَ اُبْرِئُ الْاَكْمَهَ وَ الْاَبْرَصَ وَ اُحْیِ الْمَوْتٰى بِاِذْنِ

تہ اها الله جي حڪم سان يڪدم پکي بڻجي ويندي ۽ مان پيدائشي انڌن کي ۽ ڪوڙهہ جي مريضن کي شفاء ڏيندو آهيان۽ مان الله جي حڪم سان مئل

اللّٰهِ ۚ وَ اُنَبِّئُكُمْ بِمَا تَاْكُلُوْنَ وَ مَا تَدَّخِرُوْنَ ۙ فِیْ بُیُوْتِكُمْ ؕ اِنَّ فِیْ ذٰلِكَ لَاٰیَةً

جيارينــدو آهيان ۽ توهان کي غيب جي خبر ڏيندو آهيان جيڪو توهان کائيندا آهيو ۽ جيڪو پنهنجي گهرن ۾ جمع ڪندا آهيو، بيشڪ انهن

لَّكُمْ اِنْ كُنْتُمْ مُّؤْمِنِیْنَ ۚ﴿٤٩﴾ وَ مُصَدِّقًا لِّمَا بَیْنَ یَدَیَّ مِنَ التَّوْرٰىةِ وَ لِاُحِلَّ

ڳالهين ۾ توهان جي لاءِ وڏي نشاني آهي جيڪڏهن توهان ايمان رکو ٿا (1)(2)○ ۽ مونکان پهريان جيڪو تورات ڪتاب آهي ان جي تصديق ڪرڻ وارو بڻجي

لَكُمْ بَعْضَ الَّذِیْ حُرِّمَ عَلَیْكُمْ وَ جِئْتُكُمْ بِاٰیَةٍ مِّنْ رَّبِّكُمْ ۫ فَاتَّقُوا اللّٰهَ وَ

آيو آهيان ۽ هن لاءِ جو توهان جي لاءِ ڪجهہ اهي شيون حلال ڪيان جيڪي توهان تي حرام ڪيون ويون هيون ۽ مان توهان وٽ توهان جي رب جي طرف کان

اَطِیْعُوْنِ ﴿٥٠﴾ اِنَّ اللّٰهَ رَبِّیْ وَ رَبُّكُمْ فَاعْبُدُوْهُ ؕ هٰذَا صِرَاطٌ مُّسْتَقِیْمٌ ﴿٥١﴾

نشاني کڻي آيو آهيان پوءِ الله کان ڊڄو ۽ منهنجي اطاعت ڪيو (3)○ بيشڪ الله منهنجو ۽ توهان جو سڀني جو رب آهي پوءِ انهيءَ جي عبادت ڪيو. اهو ئي سڌو رستو آهي (4)○

فَلَمَّاۤ اَحَسَّ عِیْسٰى مِنْهُمُ الْكُفْرَ قَالَ مَنْ اَنْصَارِیْۤ اِلَى اللّٰهِ ؕ قَالَ

پوءِ جڏهن عيسىٰ انهن (بني اسرائيل) کان ڪفر ڏٺو تہ فرمايائين: الله جي طرف ٿي ڪري ڪير منهنجو مددگار ٿئي ٿو؟ مخلص ساٿين

الْحَوَارِیُّوْنَ نَحْنُ اَنْصَارُ اللّٰهِ ۚ اٰمَنَّا بِاللّٰهِ ۚ وَ اشْهَدْ بِاَنَّا مُسْلِمُوْنَ ﴿٥٢﴾ رَبَّنَاۤ

چيو: ”اسان الله جي دين جا مددگار آهيون. اسان الله تي ايمان آندو آهي ۽ اوهان هن تي گواهہ ٿي وڃو تہ اسان يقينًا مسلمان آهيون (5)○ اي اسان جا رب!

حاشيه ① ...شفا ڏيڻ، مشڪلون دور ڪرڻ وغيره جا لفظ الله تعالىٰ کان علاوه ڪنهن ٻي جي لاءِ استعمال ڪرڻ شرڪ ناهي، تنهنڪري هي چوڻ جائز آهي رسول الله صَلَّی اللّٰہ تَعَالٰی عَلَیْہِ وَاٰلِہٖ وَسَلَّم مشڪل ڪشا ۽ دافع البلا آهن، يا الله تعالىٰ جا پيارا ٻانها اولاد عطا فرمائيندا آهن. ڇاڪاڻ تہ حضرتِ عيسىٰ عَلَیْہِ السَّلَام فرمايايو تہ مان مردن کي زنده ڪندو آهيان، ۽ لاعلاج بيمارن کي چاڪ ڪندو آهيان، مان غيب جون خبرون ڏيندو آهيان، حالانڪ هي سڀئي ڪم رب تعالىٰ جا آهن. ② ...حضرتِ عيسىٰ عَلَیْہِ السَّلَام گهرن ۾ رکيل شين کي بہ ڄاڻندا هئا، هن مان معلوم ٿيو تہ خدا تعالي جا محبوب غيب جون خبرون ڄاڻندا آهن، ۽ هي بہ معلوم ٿيو تہ خدا تعاليٰ جي محبوبن جي لاءِ غيب مڃڻ توحيد جي منافي ناهي. بلڪ الله تعاليٰ جي عطا جو انڪار ڪرڻ توحيد جي منافي آهي. ③ ...هن آيت مان معلوم ٿيو تہ نبي سڳورا عَلَیْہِمُ السَّلَام الله تبارڪ وتعاليٰ جي اجازت سان حلال ۽ حرام قرار ڏيڻ جو اختيار رکن ٿا، جوجو ۽ پاڻ ڪريم صَلَّی اللّٰہ تَعَالٰی عَلَیْہِ وَاٰلِہٖ وَسَلَّم فرمايو تہ مان توهان جي لاءِ ڪجهہ اڳوڻيون حرام شيون حلال ڪيان ٿو. ④ ...حضرتِ عيسىٰ عَلَیْہِ السَّلَام جو هي فرمان تہ مون کي پنهنجي عبديت يعني ٻانهو هجڻ جو اقرار ۽ ربوبيت يعني رب هئڻ جو انڪار آهي هن ۾ عيسائين جو رد آهي. هن مان معلوم ٿيو تہ نبين ۽ ولين جا معجزا ۽ ڪرامتون مڃڻ شرڪ ناهي. هن مان هي لازم نٿو اچي تہ اسان انهن کي رب مڃي ورتو. هن مان مسلمانن کي مشرڪ چوڻ وارن کي عبرت پڪڙڻ گهرجي. ⑤ ...هن مان معلوم ٿيو تہ مصيبت جي وقت الله تعاليٰ جي ٻانهن کان مدد گهرڻ نبين سڳورن عَلَیْہِمُ السَّلَام جي سنت آهي.

اٰمَنَّا بِمَاۤ اَنْزَلْتَ وَ اتَّبَعْنَا الرَّسُوْلَ فَاكْتُبْنَا مَعَ الشّٰهِدِیْنَ ۝۵۳ وَ مَكَرُوْا وَ مَكَرَ

اسان هن ڪتاب تي ايمان آندو سين جيڪو تو نازل فرمايو ۽ اسان رسول جي پيروي ڪئي پوءِ اسان کي گواهي ڏيڻ وارن مان لکي ڇڏo ۽ ڪافرن

اللّٰهُ ؕ وَ اللّٰهُ خَیْرُ الْمٰكِرِیْنَ ۝۵۴ ع اِذْ قَالَ اللّٰهُ یٰعِیْسٰۤى اِنِّیْ مُتَوَفِّیْكَ وَ رَافِعُكَ

ع ۵ ۱۳ ۱۳

مخفي منصوبو بڻايو ۽ الله خفيہ تدبير فرمائي ۽ الله سڀ کان بهتر مخفي تدبير فرمائڻ وارو آهي(1)o ياد ڪيو جڏهن الله فرمايو: اي عيسٰي! مان توکي پوري

اِلَیَّ وَ مُطَهِّرُكَ مِنَ الَّذِیْنَ كَفَرُوْا وَ جَاعِلُ الَّذِیْنَ اتَّبَعُوْكَ فَوْقَ الَّذِیْنَ

عمر تائين پهچائيندس ۽ توکي پنهنجي طرف کڻي ويندس ۽ توکي ڪافرن کان ڇوٽڪارو عطا ڪندس ۽ تنهنجي پيروي

كَفَرُوْۤا اِلٰى یَوْمِ الْقِیٰمَةِ ۚ ثُمَّ اِلَیَّ مَرْجِعُكُمْ فَاَحْكُمُ بَیْنَكُمْ فِیْمَا كُنْتُمْ فِیْهِ

ڪرڻ وارن کي قيامت تائين تنهنجي منڪرن تي غلبو ڏيندس پوءِ توهان سڀ منهنجي طرف موٽي ايندؤ پوءِ جن ڳالهين ۾ توهان جهڳڙو ڪندا هيؤ

تَخْتَلِفُوْنَ ۝۵۵ فَاَمَّا الَّذِیْنَ كَفَرُوْا فَاُعَذِّبُهُمْ عَذَابًا شَدِیْدًا فِی الدُّنْیَا وَ

انهن ڳالهين جو مان توهان جي وچ ۾ فيصلو ڪندس(2)(3)o پوءِ جيڪي ماڻهو ڪافر آهن تہ مان انهن کي دنيا ۽ آخرت ۾ سخت عذاب ڏيندس ۽

الْاٰخِرَةِ٘ وَ مَا لَهُمْ مِّنْ نّٰصِرِیْنَ ۝۵۶ وَ اَمَّا الَّذِیْنَ اٰمَنُوْا وَ عَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ

انهن جو ڪو مددگار نہ هوندوo ۽ جن ايمان آندو ۽ سٺا ڪم ڪيائون تہ الله انهن کي انهن جو پورو

فَیُوَفِّیْهِمْ اُجُوْرَهُمْ ؕ وَ اللّٰهُ لَا یُحِبُّ الظّٰلِمِیْنَ ۝۵۷ ذٰلِكَ نَتْلُوْهُ عَلَیْكَ مِنَ

پورو اجر عطا فرمائيندو ۽ الله ظالمن کي پسند ناهي ڪندوo اهو جيڪو اسان توهان جي سامهون پڙهون ٿا ڪجھ نشانيون آهن ۽

الْاٰیٰتِ وَ الذِّكْرِ الْحَكِیْمِ ۝۵۸ اِنَّ مَثَلَ عِیْسٰى عِنْدَ اللّٰهِ كَمَثَلِ اٰدَمَ ؕ خَلَقَهٗ

حڪمت واري نصيحت آهيo بيشڪ عيسٰي جو مثال الله جي ويجهو آدم جيان آهي جنهن کي الله مٽي مان بڻايو پوءِ ان کي فرمايو:

حاشيہ ① اردو زبان ۾ لفظ "مڪر" فريب جي معنيٰ ۾ ۽ سنڌي زبان ۾ "ڌوڪي" جي معنيٰ ۾ استعمال ٿيندو آهي، تنهنڪري ڪڏهن بہ شانِ الاهي ۾ هي لفظ نہ چيو ويندو، ۽ هاڻي عربي معنيٰ ۾ بہ ڌوڪي جي معنيٰ ۾ معروف آهي، ان ڪري عربي ۾ بہ جواز جي ڪنهن واضع قريني ڪانسواءِ شانِ الاهي ۾ هي لفظ نہ ڳالهايو وڃي، آيت ۾ جتي بہ هي لفظ استعمال ٿيو آهي اتي خفيہ تدبير جي معنيٰ ۾ آهي. ② آيت جا هي لفظ حضرت عيسيٰ عَلَيْهِ السَّلَام جي وفات تي وڃڻ جو دليل ناهن، ڇوتہ لفظ "توفي" جو معنيٰ آهي" پورو ڏيڻ، پورو وٺڻ" نند طاري ٿيڻ، موت ڏيڻ ۽ دوران استعمال جتي جهڙي ريت قرينو هجي، اتي اها ئي معنيٰ مراد هوندي آهي، هتي "اِنِّیْ مُتَوَفِّیْكَ" جو معنيٰ هي آهي تہ مان توهان کي پوري پوري عمر ڏيندس، يا روح ۽ جسم ٻنهي سان گڏ ونندس. ③ حضرت عيسيٰ عَلَيْهِ السَّلَام جي مڃڻ وارن مان مراد "سندس کي صحيح طور تي مڃڻ وارا" ۽ صحيح طور تي مڃڻ وارا يقينن مسلمان آهن ڇاڪاڻ تہ يهودي تہ هونئن ئي حضرت عيسيٰ عَلَيْهِ السَّلَام جا دشمن آهن ۽ عيسائي سندن کي خدا مڃيندا آهن، تہ پوءِ هي "مڃڻ" تہ بدترين قسم جو نہ "مڃڻ" آهي، ڇاڪاڻ تہ حضرت عيسيٰ عَلَيْهِ السَّلَام فرمائي رهيا آهن تہ الله کان سواءِ ڪو معبود نہ مڃو ۽ هي چئي رهيا آهن تہ نہ اسان تہ اوهان کي بہ معبود مڃيندا سين.

مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ قَالَ لَهٗ كُنْ فَيَكُوْنُ ﴿٥٩﴾ اَلْحَقُّ مِنْ رَّبِّكَ فَلَا تَكُنْ مِّنَ

”تي وچ“ تہ اھو يڪدم ٿي ويو(1)○ اي ٻڌڻ وارا! حق تنھنجي رب جي طرف کان آھي پوءِ تون شڪ ڪرڻ وارن مان نہ ٿنجانءِ(2)○

الْمُمْتَرِيْنَ ﴿٦٠﴾ فَمَنْ حَآجَّكَ فِيْهِ مِنْۢ بَعْدِ مَا جَآءَكَ مِنَ الْعِلْمِ فَقُلْ تَعَالَوْا

پوءِ اي حبيب! اوھان وٽ علم اچڻ کان بعد جيڪي تو سان عيسٰي جي باري ۾ جھيڳڙو ڪن پوءِ تون انھن کي فرماءِ: اچو اسان پنھنجي

نَدْعُ اَبْنَآءَنَا وَاَبْنَآءَكُمْ وَنِسَآءَنَا وَنِسَآءَكُمْ وَاَنْفُسَنَا وَاَنْفُسَكُمْ ۟ قف ثُمَّ

پٽن کي ۽ توھان جي پٽن کي ۽ پنھنجين عورتن کي توھان جي عورتن کي ۽ پنھنجين جانين کي ۽ توھان جي جانين کي (مقابلي ۾) گھرايون ٿا

نَبْتَهِلْ فَنَجْعَلْ لَّعْنَتَ اللّٰهِ عَلَى الْكٰذِبِيْنَ ﴿٦١﴾ اِنَّ هٰذَا لَهُوَ الْقَصَصُ الْحَقُّ ۚ

پوءِ مباھلو ڪيون ٿا ۽ ڪوڙن تي الله جي لعنت وجھون ٿا(3)○ بيشڪ اھو ئي سچو بيان آھي ۽ الله کان سواءِ ڪو معبود ناھي ۽ بيشڪ

وَمَا مِنْ اِلٰهٍ اِلَّا اللّٰهُ ؕ وَاِنَّ اللّٰهَ لَهُوَ الْعَزِيْزُ الْحَكِيْمُ ﴿٦٢﴾ فَاِنْ تَوَلَّوْا فَاِنَّ

الله ئي غالب آھي ۽ حڪمت وارو آھي○ پوءِ جيڪڏھن اھي منھن ڦيرن تہ الله فساد ڪرڻ وارن کي ڄاڻي ٿو○

اللّٰهَ عَلِيْمٌۢ بِالْمُفْسِدِيْنَ ﴿٦٣﴾ ع قُلْ يٰۤاَهْلَ الْكِتٰبِ تَعَالَوْا اِلٰى كَلِمَةٍ سَوَآءٍۢ بَيْنَنَا ع ٦ ٩ ١٤

اي حبيب! تون فرماءِ: اي ڪتاب وارؤ! اھڙي ڪلمي جي طرف اچو جيڪو اسان جي ۽ توھان جي وچ ۾ برابر آھي اھو ھي تہ اسين الله

وَبَيْنَكُمْ اَلَّا نَعْبُدَ اِلَّا اللّٰهَ وَلَا نُشْرِكَ بِهٖ شَيْـًٔا وَّلَا يَتَّخِذَ بَعْضُنَا بَعْضًا

کان سواءِ ڪنھن جي بہ عبادت نہ ڪيون ۽ ڪنھن کي ان جو شريڪ نہ ٺاھيون ۽ اسان مان ڪو ھڪ الله کان سواءِ ڪنھن ٻئي کي رب نہ ٺاھي

اَرْبَابًا مِّنْ دُوْنِ اللّٰهِ ؕ فَاِنْ تَوَلَّوْا فَقُوْلُوا اشْهَدُوْا بِاَنَّا مُسْلِمُوْنَ ﴿٦٤﴾ يٰۤاَهْلَ

پوءِ (بہ) جيڪڏھن اھي منھن ڦيرن تہ اي مسلمانو! توھان چئي ڇڏيو: توھان گواھ رھجو تہ اسان سچا مسلمان آھيون(4)○ اي ڪتاب

حاشيہ ① ...حضرتِ آدم عَلَيْهِ السَّلَام نطفي کان سواءِ بڻيا اھڙي طرح حضرتِ عيسيٰ عَلَيْهِ السَّلَام بغير نطفي جي بڻيا، تہ جڏھن حضرتِ آدم عَلَيْهِ السَّلَام الله تعاليٰ جا پٽ نہ ٿيا تہ پوءِ حضرتِ عيسيٰ عَلَيْهِ السَّلَام خدا تعاليٰ جا پٽ ڪيئن ٿا ٿي سگھن؟ ھن مان ھي بہ معلوم ٿيو تہ حضرتِ عيسيٰ عَلَيْهِ السَّلَام بغير پيءُ جي ڄاوا. ② ...ھتي خطاب نبي ڪريم صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم سان ناھي بلڪ ھن آيت کي ٻڌڻ واري ھر مخاطب سان آھي، يا ھتي بہ بظاھر خطاب نبي ڪريم صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم سان آھي، پر مراد پاڻ ڪريم صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم جي امت آھي ڇاڪاڻ تہ پاڻ صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم ان ۾ شڪ ڪٿا ڪري سگھن. ③ ...مباھلي جو عمومي طور مفھوم ھي آھي تہ بہ مد مقابل فرد پاڻ ۾ ھيئن دعا ڪن تہ جيڪڏھن تون حق تي ۽ مان باطل تي ھجان تہ الله تعاليٰ مون کي ھلاڪ ڪري، ۽ جيڪڏھن مان حق تي ۽ تون باطل تي ھجين تہ الله تعالي توکي ھلاڪ ڪري، پوءِ اھا ئي ڳالھ ٻيو فريق بہ چئي، ياد رکو مباھلو دين جي يقيني مسئلن ۾ ھئڻ گھرجي، نہ وري غير يقيني مسئلن ۾ تنھنڪري اسلام جي حقانيت جي لاءِ تہ مباھلو ٿي سگھي ٿو باقي حنفي شافعي اختلافي مسئلن ۾ نٿو ٿي سگھي. ④ ...ھن آيت ۾ اختلاف ختم ڪرڻ جو بھترين ۽ عمدو طريقو بيان ڪيو ويو آھي، تہ جيڪي مشترڪ ۽ متفق شيون آھن انھن کي طئي ڪيو وڃي تہ جيئن اختلافي امور ممتاز ٿي وڃن، ۽ انھن جي تعداد گھٽ ٿي وڃي، ۽ بحث صرف انھيءَ امور تي منحصر رھي، نہ تہ ٿيندو ائين آھي تہ جڏھن بحث ڪيو ويندو آھي تہ ڪڏھن اختلافي موضوع زير بحث ھوندو آھي، ۽ ڪڏھن اتفاقي موضوع تي بحث شروع ٿي ويندو آھي.

الْكِتٰبِ لِمَ تُحَآجُّوْنَ فِیْۤ اِبْرٰهِیْمَ وَ مَاۤ اُنْزِلَتِ التَّوْرٰىةُ وَ الْاِنْجِیْلُ اِلَّا مِنْۢ

وارؤ! توهان ابراهيم جي باري ۾ ڇو ٿا جهڳڙو ڪيو؟ حالانڪ توريت ۽ انجيل ته لٿو ئي ان کان پوءِ آهي. ته ڇا

بَعْدِهٖؕ اَفَلَا تَعْقِلُوْنَ ﴿۶۵﴾ هٰۤاَنْتُمْ هٰۤؤُلَآءِ حَاجَجْتُمْ فِیْمَا لَكُمْ بِهٖ عِلْمٌ فَلِمَ

توهان کي عقل ناهي(1)○ ٻڌو: توهان اُهي ئي ماڻهو آهيو جيڪي پهريان ان معاملي ۾ جهڳڙو ڪندا هئا جنهن جو توهان کي علم هو پوءِ (هاڻي)

تُحَآجُّوْنَ فِیْمَا لَیْسَ لَكُمْ بِهٖ عِلْمٌؕ وَ اللّٰهُ یَعْلَمُ وَ اَنْتُمْ لَا تَعْلَمُوْنَ ﴿۶۶﴾ مَا كَانَ

هن ۾ ڇوٿا جهڳڙو ڪيو جنهن جو توهان کي علم ئي ناهي؟ ۽ الله ڄاڻي ٿو توهان نه ٿا ڄاڻو○ ابراهيم نه

اِبْرٰهِیْمُ یَهُوْدِیًّا وَّ لَا نَصْرَانِیًّا وَّ لٰكِنْ كَانَ حَنِیْفًا مُّسْلِمًاؕ وَ مَا كَانَ مِنَ

يهودي هئا نه عيسائي بلڪ اهي هر باطل کان الڳ رهڻ وارا مسلمان هئا ۽ مشرڪن مان نه هئا○

الْمُشْرِكِیْنَ ﴿۶۷﴾ اِنَّ اَوْلَى النَّاسِ بِاِبْرٰهِیْمَ لَلَّذِیْنَ اتَّبَعُوْهُ وَ هٰذَا النَّبِیُّ وَ

بيشڪ سڀني ماڻهن کان وڌيڪ ابراهيم جا حقدار اهي آهن جيڪي انهن جي پيروي ڪرڻ وارا آهن ۽

الَّذِیْنَ اٰمَنُوْاؕ وَ اللّٰهُ وَلِیُّ الْمُؤْمِنِیْنَ ﴿۶۸﴾ وَدَّتْ طَّآىٕفَةٌ مِّنْ اَهْلِ الْكِتٰبِ

هي نبي ۽ ايمان وارا ۽ الله ايمان وارن جو مددگار آهي (2)○ ڪتاب وارن جو هڪ ٽولو دل سان چاهي ٿو ته ڪنهن طرح توهان کي گمراهه ڪن ۽

لَوْ یُضِلُّوْنَكُمْؕ وَ مَا یُضِلُّوْنَ اِلَّاۤ اَنْفُسَهُمْ وَ مَا یَشْعُرُوْنَ ﴿۶۹﴾ یٰۤاَهْلَ الْكِتٰبِ

اهي صرف پاڻ کي گمراهه ڪري رهيا آهن ۽ انهن کي شعور ناهي (3)○ اي ڪِتاب وارؤ!

لِمَ تَكْفُرُوْنَ بِاٰیٰتِ اللّٰهِ وَ اَنْتُمْ تَشْهَدُوْنَ ﴿۷۰﴾ یٰۤاَهْلَ الْكِتٰبِ لِمَ تَلْبِسُوْنَ

الله جي آيتن سان ڇوٿا ڪفر ڪيو حالانڪ توهان پاڻ گواهه آهيو○ اي ڪتابيو! حق کي باطل سان ڇوٿا ملايو

حاشيه ①...معلوم ٿيو ته بزرگن کان ماڻهن جو الزام دور ڪرڻ رب تعاليٰ جي سنت آهي، انهن جي عظمت جي حمايت ڪرڻ محبوب شيءِ آهي. ايئن ئي هن آيت مان علم تاريخ جي اهميت به واضح ٿي رهي آهي، هتي تاريخ تي ئي حقيقت جو دارومدار آهي، اڄڪلهه هوندن به علمِ تاريخ جي وڏي ضروت آهي، ڇاڪاڻ ته اسان جي دور جا ڪيترائي ماڻهو تاريخ ۾ گهٽ وڌائي ڪري ماڻهن کي گمراهه ڪري رهيا آهن، البت پنهنجي طور تي هر هڪ کي تاريخ نه پڙهڻ گهرجي ڇوته موجوده تاريخ ۾ ڪيتريون ئي گمراهه ڪندڙ ڳالهيون شامل ٿي ويون آهن، بي علم ماڻهو پڙهندو ته مارجي ويندو ڪنهن مستند سني عالم جي رهنمائي ۾ تاريخ پڙهڻ گهرجي. ②...هن آيت مان ٽي مسئلا معلوم ٿيا (۱) نبيءِ سان قرب ان جي اطاعت سان حاصل ٿيندو آهي. نه وري بغير ايمان جي محض انهن جي اولاد هئڻ سان (2) مسلمان ئي سچا ابراهيمي آهن ان ڪري سڀ ابراهيمي سنتون اسلام ۾ موجود آهن جهڙوڪ حج، قرباني، طهر، ڏاڙهي وغيره (3) بزرگن جي نسبت الله تعالي جي اعليٰ نعمت آهي، جيئن هتي آيت ۾ حقانيت جي علامت حضرتِ ابراهيم عَلَیْهِ السَّلَام کان صحيح نسبت ۽ تعلق کي بيان فرمايو آهي. ③...ياد رهي ته ڪافرن جا ٽولا مسلمانن کي پنهنجي دين ۾ داخل ڪرڻ جي لاءِ ڪوششون ڪندا رهندا آهن، تنهنڪري وقت به وقت ڪفر ۽ ارتداد جون تحريڪون هلنديون رهنديون آهن ۽ هاڻي ته فلمن، ڊرامن، مزاحيه پروگرامن خصوصن ڳانن ته تباهي مچائي ڇڏي آهي. الله تعاليٰ اسان جي ايمان جي حفاظت فرمائي.

ع ۷ ۸ ۱۵

الْحَقَّ بِالْبَاطِلِ وَتَكْتُمُوْنَ الْحَقَّ وَاَنْتُمْ تَعْلَمُوْنَ ﴿۷۱﴾ ع وَقَالَتْ طَّآىِٕفَةٌ مِّنْ

۽ حق کي لڪايو ٿا حالانڪ توهان ڄاڻو ٿا ● ۽ ڪتاب‌وارن جي هڪ ٽولي چيو: جيڪو ايمان وارن تي نازل ٿيو آهي صبح جو

اَهْلِ الْكِتٰبِ اٰمِنُوْا بِالَّذِیْۤ اُنْزِلَ عَلَى الَّذِیْنَ اٰمَنُوْا وَجْهَ

ان تي ايمان آڻيو ۽ شام جو انڪار ڪيو . ٿي سگهي ٿو (تہ اهڙي طرح مسلمان بہ اسلام کان) ڦري وڃن (1)○ ۽ (وڏيڪ پاڻ ۾ چيائون تہ)

النَّهَارِ وَاكْفُرُوْۤا اٰخِرَهٗ لَعَلَّهُمْ یَرْجِعُوْنَ ﴿۷۲﴾ۚۖ وَلَا تُؤْمِنُوْۤا اِلَّا

صرف انهيءَ جو يقين ڪيو جيڪو توهان جي دين جي پيروي ڪري وارو هجي اي حبيب! تون فرماءِ تہ هدايت تہ صرف الله جي

لِمَنْ تَبِعَ دِیْنَكُمْ ؕ قُلْ اِنَّ الْهُدٰى هُدَى اللّٰهِ ۙ اَنْ یُّؤْتٰۤى اَحَدٌ مِّثْلَ

ئي هدايت آهي. (۽ اِهي فتني باز پاڻ ۾ چون ٿا تہ ان جو بہ يقين نہ ڪيو) جو ڪنهن ٻئي کي بہ اهڙو ملي سگهي ٿو جيڪو توهان کي ڏنو ويو يا

مَاۤ اُوْتِیْتُمْ اَوْ یُحَآجُّوْكُمْ عِنْدَ رَبِّكُمْ ؕ قُلْ اِنَّ الْفَضْلَ بِیَدِ اللّٰهِ ۚ

ڪو توهان جي رب وٽ توهان جي مٿان غالب اچي سگهي ٿو. اي حبيب! تون فرماءِ تہ فضل تہ يقيناً الله جي ئي هٿ ۾ آهي

یُؤْتِیْهِ مَنْ یَّشَآءُ ؕ وَاللّٰهُ وَاسِعٌ عَلِیْمٌ ﴿۷۳﴾ۚۙ یَّخْتَصُّ بِرَحْمَتِهٖ مَنْ

اهو جنهن کي چاهيندو عطا فرمائيندو آهي ۽ الله وسعت وارو، علم وارو آهي(2)(3)○ اهو پنهنجي رحمت سان گڏ جنهن کي چاهيندو

یَّشَآءُ ؕ وَاللّٰهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِیْمِ ﴿۷۴﴾ وَمِنْ اَهْلِ الْكِتٰبِ مَنْ اِنْ

آهي خاص فرمائي ڇڏيندو آهي ۽ الله وڏي فضل وارو آهي(4)○ ۽ ڪتاب وارن ۾ ڪو تہ اهو آهي جو

تَاْمَنْهُ بِقِنْطَارٍ یُّؤَدِّهٖۤ اِلَیْكَ ۚ وَمِنْهُمْ مَّنْ اِنْ تَاْمَنْهُ بِدِیْنَارٍ

جيڪڏهن توهان ان وٽ هڪ ڍير بہ امانت رکندؤ تہ اهو توهان کي (پورو پورو) ادا ڪندو ۽ انهن ئي مان ڪو اهو آهي جيڪڏهن

حاشيہ ①…هن ڳالھ کان باخبر رهڻ گهرجي تہ ڪافرن پاران سازشين جو سلسلو هميشہ جاري رهندو، اڄ بہ اهڙيون سازشون پڪڙيون وينديون آهن تہ ڪوڙين فلمن، ڪوڙين رپوٽن، ڪوڙين تصويرن جي ذريعي ماڻهن کي اسلام کان متنفر ڪيو ويندو آهي، هن وقت ڪافر ميڊيا ڪي هن ئي مقصد لاءِ بطورِ خاص استعمال ڪري رهيا آهن. ②…لفظ "يَدْ" جو لفظي ترجمو هٿ آهي، ۽ هتي ان مان مراد قبضو ۽ قدرت آهي. ③…هن آيت مان معلوم ٿيو تہ نبوت عملن سان ناهي ملندي، هي تہ فقط الله تبارڪ وتعاليٰ جو فضل آهي.④… الله تعاليٰ نبوت ۽ رسالت سان جنهن کي چاهي خاص فرمائيندو آهي، ۽ نبوت جنهن کي بہ ملندي آهي الله جي فضل کان ئي ملندي آهي، ان ۾ ذاتي محنت جي دخل اندازي ناهي، ها هاڻي الله تعاليٰ چاڪاڻ تہ نبوت جو دروازو بند ڪري ڇڏيو تہ هاڻي ڪنهن کي بہ نبوت نہ ملندي

لَا یُؤَدِّهٖۤ اِلَیْكَ اِلَّا مَا دُمْتَ عَلَیْهِ قَآىٕمًا ؕ ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ قَالُوْا لَیْسَ

توهان ان وٽ هڪ دينار به امانت رکندؤ تہ جيستائين توهان ان جي مٿي تي بيٺا نہ رهندؤ اهو توهان کي ادا نہ ڪندو. (ان جي)

عَلَیْنَا فِی الْاُمِّیّٖنَ سَبِیْلٌ ۚ وَ یَقُوْلُوْنَ عَلَى اللّٰهِ الْكَذِبَ وَ هُمْ

اها بد ديانتي هن سبب کان آهي جو اهي چون ٿا تہ اڻ پڙهيلن جي معاملي ۾ اسان کان ڪا پڇا ڳاڇا نہ ٿيندي ۽ اهي الله تي ڄاڻي واڻي

یَعْلَمُوْنَ ﴿۷۵﴾ بَلٰى مَنْ اَوْفٰى بِعَهْدِهٖ وَ اتَّقٰى فَاِنَّ اللّٰهَ یُحِبُّ الْمُتَّقِیْنَ ﴿۷۶﴾

ڪوڙ هڻن ٿا(1)○ ڇو نہ. جيڪو پنهنجو واعدو پوري ڪري ۽ پرهيزگاري اختيار ڪري تہ بيشڪ الله پرهيزگارن سان محبت فرمائيندو آهي○

اِنَّ الَّذِیْنَ یَشْتَرُوْنَ بِعَهْدِ اللّٰهِ وَ اَیْمَانِهِمْ ثَمَنًا قَلِیْلًا اُولٰٓىٕكَ لَا خَلَاقَ

بيشڪ اُهي ماڻهو جيڪي الله جي واعدي ۽ پنهنجي قسمن جي بدران تورڙي قيمت وٺندا آهن،

لَهُمْ فِی الْاٰخِرَةِ وَ لَا یُكَلِّمُهُمُ اللّٰهُ وَ لَا یَنْظُرُ اِلَیْهِمْ یَوْمَ الْقِیٰمَةِ وَ لَا

انهن ماڻهن جي لاءِ آخرت ۾ ڪجھ حصو ناهي ۽ الله قيامت جي ڏينهن نہ ئي انهن سان ڪلام فرمائيندو ۽ نہ

یُزَكِّیْهِمْ ۪ وَ لَهُمْ عَذَابٌ اَلِیْمٌ ﴿۷۷﴾ وَ اِنَّ مِنْهُمْ لَفَرِیْقًا یَّلْوٗنَ اَلْسِنَتَهُمْ

انهن جي طرف نظر فرمائيندو ۽ نہ انهن کي پاڪ ڪندو ۽ انهن جي لاءِ دردناڪ عذاب آهي(2)○ ۽ يقينًا انهن ڪتاب وارن مان

بِالْكِتٰبِ لِتَحْسَبُوْهُ مِنَ الْكِتٰبِ وَ مَا هُوَ مِنَ الْكِتٰبِ ۚ وَ یَقُوْلُوْنَ هُوَ

ڪجھ اهي آهن جيڪي زبان کي مروڙي ڪري ڪتاب پڙهن ٿا تہ جيئن توهان سمجهو تہ اهو بہ ڪتاب جو حصو آهي حالانڪ اهو ڪتاب

مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ وَ مَا هُوَ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ ۚ وَ یَقُوْلُوْنَ عَلَى اللّٰهِ الْكَذِبَ وَ هُمْ

جو حصو ناهي ۽ اهي ماڻهو چون ٿا: اهو الله جي طرف کان آهي حالانڪ اهو هرگز الله جي طرف کان ناهي ۽ اهي ماڻهو ڄاڻي واڻي(3)

حاشيہ ①...هن مان معلوم ٿيو تہ ڌوڪي ۽ ظلم جي ذريعي ڪنهن جو مال ڌٻائڻ حرام آهي، تورڙي جو اهو ڪنهن بي منهب جو هجي. 2..رسول الله صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم هجرت جي رات حضرت علي رَضِيَ اللهُ تَعَالٰى عَنْهُ کي انهن ماڻهن جي امانتن جي ادائيگي جي ذميداري ڏني ويا هئا جيڪي حضور پرنور صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم کي قتل ڪرڻ جو ارادو ڪري رهيا هئا اي ڪاش! اسان جا مسلمان پائر بہ غور فرمائن تہ اهي تاجدار رسالت صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم جي سنت تي عمل پيرا آهن يا غيرن جي طريقي تي؟ هن وقت ۾ عمومي طور تي مسلمان نيڪ نام ناهن. ②...يهودين کان الله تبارڪ وتعاليٰ عهد ورتو هو تہ هو نبيءِ آخر زمان صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم تي ايمان آڻيندا، پر انهن جي عالمن ۽ سردارن پنهنجي مفاد جي خاطر تورات ۾ حضور صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم جي فضائل وارين آيتن کي بدلائي ڇڏيو، ۽ ماڻهن کان لڪائي رکيو ۽ پنهنجين تحريفن (آيتن جي تبديلي) تي ڪوڙيون قسمون کنيائون تہ هي الله جي طرف کان آهي. دنياوي مال جي خاطر عهد الاهي کان ڦرڻ ۽ قسمون ٽوڙڻ تي هن آيت ۾ شديد وعيد بيان ڪئي وئي آهي. ③...اڄڪلہ بہ اهڙا ماڻهو ڏسندا آهيون جيڪي توحيد جون آيتون پڙهي نبين عَلَيْهِمُ السَّلَام ۽ ولين رَحِمَهُمُ اللّٰهُ تَعَالٰى جي شان جو انڪار ڪندا آهن، ۽ هي تاثر ڏيڻ چاهيندا آهن تہ هي شانِ انبياءَ جو انڪار ڪرڻ بہ قرآن ۾ آهي، حالانڪ هي صريح ڪوڙ آهي، ايئن ئي ڪيترن ئي ماڻهن کي ورواج، پردي، اسلامي سزائن ۽ ٻين ڪيترين شين جي باري ۾ ڪلام ڪندي ٻڌو آهي اهي بہ قرآن پڙهندا آهن ۽ درميان ۾ اسلامي احڪامن ۾ رد وبدل ڪندي پنهنجي ڳالھ اهڙي انداز ۾ پيش ڪندا آهن جو ٻڌڻ وارو اهو ئي سمجهندو آهي تہ شايد هي بہ قرآن ۾ آهي حالانڪ هي بہ واضح طور ڌوڪو ۽ فريب هوندو آهي.

يَعْلَمُوْنَ ﴿۷۸﴾ مَا كَانَ لِبَشَرٍ اَنْ يُّؤْتِيَهُ اللّٰهُ الْكِتٰبَ وَ الْحُكْمَ وَ النُّبُوَّةَ

الله تي كوڙ هڻن ٿاo كنهن ماڻهؤ كي اهو حق حاصل ناهي جو الله ان كي كتاب ۽ حكمت ۽ نبوت

ثُمَّ يَقُوْلَ لِلنَّاسِ كُوْنُوْا عِبَادًا لِّیْ مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ وَ لٰكِنْ كُوْنُوْا

عطا كري پوءِ اهو ماڻهن كي چوي ته الله كي ڇڏي منهنجي عبادت كرڻ وارا بڻجي وڃو بلڪ اهو هي

رَبّٰنِیّٖنَ بِمَا كُنْتُمْ تُعَلِّمُوْنَ الْكِتٰبَ وَ بِمَا كُنْتُمْ تَدْرُسُوْنَ ﴿۷۹﴾ۙ وَ

چوندو ته الله وارا ٿي وڃو ڇو ته توهان كتاب جي تعليم ڏيندا آهيو ۽ هن لاءِ جو توهان پاڻ به هن كي پڙهندا آهيو (1)o ۽

لَا يَاْمُرَكُمْ اَنْ تَتَّخِذُوا الْمَلٰٓىٕكَةَ وَ النَّبِیّٖنَ اَرْبَابًا ؕ اَيَاْمُرُكُمْ

نه توهان كي اهو حكم ڏيندو جو فرشتن ۽ نبين كي رب بڻايو، ڇا اهو توهان كي توهان جي مسلمان ٿيڻ كان بعد كفر جو

بِالْكُفْرِ بَعْدَ اِذْ اَنْتُمْ مُّسْلِمُوْنَ ﴿۸۰﴾ؑ وَ اِذْ اَخَذَ اللّٰهُ مِيْثَاقَ النَّبِیّٖنَ ع ۸ ۹ ۱۲

حكم ڏيندو؟o ۽ ياد كيو جڏهن الله نبين كان واعدو ورتو ته مان توهان كي كتاب ۽ حكمت عطا كندس

لَمَاۤ اٰتَيْتُكُمْ مِّنْ كِتٰبٍ وَّ حِكْمَةٍ ثُمَّ جَآءَكُمْ رَسُوْلٌ مُّصَدِّقٌ لِّمَا

پوءِ توهان وٽ اهو عظمت وارو رسول تشريف كڻي ايندو جيكو توهان جي كتابن جي تصديق كرڻ وارو هوندو پوءِ توهان ضرور

مَعَكُمْ لَتُؤْمِنُنَّ بِهٖ وَ لَتَنْصُرُنَّهٗ ؕ قَالَ ءَاَقْرَرْتُمْ وَ اَخَذْتُمْ عَلٰى ذٰلِكُمْ

ضرور ان تي ايمان آڻجو ۽ ضرور ضرور ان جي مدد كجو. (الله) فرمايو: (اي نبيو!) ڇا توهان(هن حكم جو) اقرار كري ورتو ۽ هن (اقرار) تي منهنجو ڀاري

اِصْرِیْ ؕ قَالُوْۤا اَقْرَرْنَا ؕ قَالَ فَاشْهَدُوْا وَ اَنَا مَعَكُمْ مِّنَ الشّٰهِدِيْنَ ﴿۸۱﴾

ذمو كڻي ورتو؟ سڀني عرض كيو، ”اسان اقرار كري ورتو“(الله) فرمايو ته (هاڻي) هڪ ٻئي تي (به) گواهه بڻجي وڃو ۽ مان پاڻ (به) توهان سان گڏ گواهن مان آهيان (2)o

حاشيہ ① ..رباني جي معنىٰ آهي نهايت ديندار، عالمِ باعمل ۽ فقيہ. هن مان ثابت ٿيو ته علم ۽ تعليم جو نتيجو هي هئڻ گهرجي ته ماڻهو الله وارو ٿي وڃي، جنهن كي علم مان اهو فائدو نه ملي ته ان جو علم ضايع ۽ بيكار آهي. ② ..هن آيت ۾ نبي كريم صَلَّى اللّٰه تَعَالٰى عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم جا عظيم فضائل بيان ٿيل آهن، علماءِ كرام هن آيت جي تفسير ۾ پوريون پوريون كتابون تصنيف كيون آهن، ۽ ان مان عظمتِ مصطفيٰ جا بي شمار نكتا حاصل كيا آهن. ان جي معلومات حاصل كرڻ جي لاءِ صراط الجنان جي جلد 1، صفحي نمبر 507 جو مطالعو فرمايو.

فَمَنْ تَوَلّٰى بَعْدَ ذٰلِكَ فَاُولٰٓىٕكَ هُمُ الْفٰسِقُوْنَ (٨٢) اَفَغَیْرَ دِیْنِ اللّٰهِ یَبْغُوْنَ

پوءِ جيڪو بہ هن اقرار کان بعد ڦري ويندو تہ اهي ئي ماڻهو نافرمان هونداo ڇا ماڻهو الله جي دين کان علاوه ڪو ٻيو دين چاهن ٿا حالانڪ

وَلَهٗۤ اَسْلَمَ مَنْ فِی السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ طَوْعًا وَّكَرْهًا وَّاِلَیْهِ

آسمانن ۽ زمينن ۾ جيڪو ڪجھ بہ آهي اهي سڀ خوشي سان يا مجبوري سان انهيءَ جي بارگاه ۾ ڪنڌ جهڪايل آهن ۽ سڀني کي انهيءَ جي

یُرْجَعُوْنَ (٨٣) قُلْ اٰمَنَّا بِاللّٰهِ وَمَاۤ اُنْزِلَ عَلَیْنَا وَمَاۤ اُنْزِلَ عَلٰۤی

ئي طرف موٽايو ويندوo ۽ توهان ايئن چئو تہ اسان الله تي ۽ جيڪو اسان تي نازل ڪيو ويو آهي ان تي ۽ جيڪو

اِبْرٰهِیْمَ وَاِسْمٰعِیْلَ وَاِسْحٰقَ وَیَعْقُوْبَ وَالْاَسْبَاطِ وَمَاۤ اُوْتِیَ مُوْسٰی وَ

ابراهيم ۽ اسماعيل ۽ اسحاق ۽ يعقوب ۽ انهن جي اولاد تي نازل ڪيو ويو آهي ان تي ايمان آڻيون ٿا ۽ جيڪو موسيٰ ۽

عِیْسٰی وَالنَّبِیُّوْنَ مِنْ رَّبِّهِمْ ۪ لَا نُفَرِّقُ بَیْنَ اَحَدٍ مِّنْهُمْ ۫ وَنَحْنُ

عيسيٰ کي انهن جي رب جي طرف کان ڏنو ويو (ان تي بہ ايمان آڻيون ٿا ۽) اسان ايمان آڻڻ ۾ انهن مان ڪنهن جي وچ ۾ فرق نٿا ڪيون ۽ اسان انهيءَ جي بارگاھ ۾

لَهٗ مُسْلِمُوْنَ (٨٤) وَمَنْ یَّبْتَغِ غَیْرَ الْاِسْلَامِ دِیْنًا فَلَنْ یُّقْبَلَ مِنْهُ ۚ

ڪنڌ جهڪايل آهيون(1)o ۽ جيڪو اسلام جي علاوه ڪو ٻيو دين چاهيندو تہ اهو ان کان هرگز قبول نہ ڪيو ويندو ۽

وَهُوَ فِی الْاٰخِرَةِ مِنَ الْخٰسِرِیْنَ (٨٥) كَیْفَ یَهْدِی اللّٰهُ قَوْمًا كَفَرُوْا

اهو آخرت ۾ نقصان کڻڻ وارن مان هوندو(2)o الله اهڙي قوم کي ڪيئن هدايت ڏيندو جن ايمان کان پوءِ ڪفر اختيار ڪري ورتو

بَعْدَ اِیْمَانِهِمْ وَشَهِدُوْۤا اَنَّ الرَّسُوْلَ حَقٌّ وَّجَآءَهُمُ الْبَیِّنٰتُ ؕ

۽ اهي هن ڳالھ جي گواهي ڏئي چڪا هئا تہ (اهو) رسول سچو آهي ۽ انهن ماڻهن وٽ روشن نشانيون (3)

حاشيہ ① ...ياد رهي تہ اسان کي سيني نبين سڳورن عَلَيْهِمُ السَّلَام کي ۽ ڪتابن کي مڃڻ جو حڪم ڏنو ويو آهي، البت اسان جو عمل صرف قرآنِ پاڪ تي هوندو، ۽ اسان تفصيلي ڪمن ۾ اطاعت ۾ اتباع حضور پرنور صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم جي ڪنداسين. ② ...الله تبارڪ وتعاليٰ واضح طور تي قرآنِ پاڪ ۾ ڪيترين جڳھين تي فرمايو آهي تہ الله جي نزديڪ پسنديده دين صرف اسلام آهي، ۽ اسلام کان علاوه ڪوبہ دين الله جي بارگاه ۾ هن زماني ۾ معتبر ناهي، اسلام کان علاوه جيڪڏهن ڪو ڪنهن دين جي اخلاقي ڳالهين تي جيترو چاهي عمل ڪري پر جيستائين مڪمل طور تي اسلام جي عقيدن کي اختيار نہ ڪندو ان جو ڪو بہ عمل مقبول ناهي، ۽ هاڻي اسلام مان مراد اهو دين آهي جيڪو حضور ڪريم صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم کڻي آيا. ③ ...مراد هي آهي تہ الله تبارڪ وتعاليٰ اهڙي قوم کي ڪيئن ايمان جي توفيق ڏي جيڪا ڄاڻي واڻي منڪر ٿي وئي هجي يعني اهڙن کي هدايت ناهي ملندي. هن مان معلوم ٿيو تہ ڄاڻي واڻي حق جو انڪار ڪرڻ وڏي نحوست آهي، اهڙي ريت هي بہ معلوم ٿيو تہ حسد نهايت خبيث بيماري آهي جو ان جي ڪري ماڻهو ڄاڻي واڻي انڪار ڪري ڇڏيندو آهي ۽ هي حسد ڪڏهن ڪڏهن ڪفر تائين پهچائي ڇڏيندو آهي.

وَاللّٰهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظّٰلِمِيْنَ ﴿۸۶﴾ اُولٰٓئِكَ جَزَآؤُهُمْ اَنَّ عَلَيْهِمْ

۽ اللہ ظالمن کي هدايت ناهي ڏيندو ڄ هي اُهي ئي ماڻهو آهن جن جو بدلو هي آهي تہ
(Note: line reads right to left) بہ اچي چڪي هيون ۽ الله ظالمن کي هدايت ناهي ڏيندوo هي اُهي ئي ماڻهو آهن جن جو بدلو هي آهي تہ

لَعْنَةَ اللّٰهِ وَالْمَلٰٓئِكَةِ وَالنَّاسِ اَجْمَعِيْنَ ﴿۸۷﴾ ۙ خٰلِدِيْنَ فِيْهَا ۚ لَا يُخَفَّفُ عَنْهُمُ

انهن تي الله جي ۽ فرشتن جي ۽ انسانن سيني جي لعنت آهيo هميشہ ان ۾ رهندا، نہ انهن کان عذاب گهٽبو ۽

الْعَذَابُ وَلَا هُمْ يُنْظَرُوْنَ ﴿۸۸﴾ ۙ اِلَّا الَّذِيْنَ تَابُوْا 1) مِنْۢ بَعْدِ ذٰلِكَ وَ

نہ انهن کي مهلت ڏني ويندي o سواءِ انهن ماڻهن جي جن ڪفر کان پوءِ توبہ ڪري ورتي ۽

اَصْلَحُوْا ۫ فَاِنَّ اللّٰهَ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ﴿۸۹﴾ اِنَّ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا بَعْدَ

پنهنجي اصلاح ڪري ورتي تہ بيشڪ الله بخشڻ وارو مهربان آهي (1)o بيشڪ اهي ماڻهو جيڪي ايمان آڻڻ کان بعد

اِيْمَانِهِمْ ثُمَّ ازْدَادُوْا كُفْرًا لَّنْ تُقْبَلَ تَوْبَتُهُمْ ۚ وَاُولٰٓئِكَ هُمُ الضَّآلُّوْنَ ﴿۹۰﴾

ڪافر تي ويا پوءِ ڪفر ۾ اڃان وڌي ويا تہ انهن جي توبہ هرگز قبول نہ ڪئي ويندي ۽ اهي ئي ماڻهو گمراهہ آهن (2)o

اِنَّ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا وَمَاتُوْا وَهُمْ كُفَّارٌ فَلَنْ يُّقْبَلَ مِنْ اَحَدِهِمْ مِّلْءُ

بيشڪ اهي ماڻهو جيڪي ڪافر ٿيا ۽ ڪافر ئي مري ويا انهن مان ڪو جيڪڏهن پنهنجي جان ڇڏائڻ جي بدلي ۾ پوري

الْاَرْضِ ذَهَبًا وَّلَوِ افْتَدٰى بِهٖ ۗ اُولٰٓئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ اَلِيْمٌ وَّمَا لَهُمْ

زمين جي برابر سون بہ ڏيئي تہ هرگز ان کان قبول نہ ڪيو ويندو. انهن جي لاءِ دردناڪ عذاب آهي ۽ انهن جو ڪو

مِّنْ نّٰصِرِيْنَ ﴿۹۱﴾ ع

ع ۹ ۱۱ ۱۷

مددگار نہ هوندوo

حاشيہ ❶... ياد رهي تہ توبہ هر گناهہ کان مقبول آهي ايستائين جو اِرتداد کان بہ توبہ الله عَزَّوَجَلَّ جي بارگاهہ ۾ مقبول آهي. ❷... آيت ۾ فرمايو ويو آهي تہ ”جيڪو ڪفر ڪري ۽ ان ۾ وڌندو وڃي تہ ان جي توبہ ڪڏهن بہ قبول نہ ٿيندي ان جي يا تہ هي معني آهي تہ ان جي معافي ناهي ڇاڪاڻ تہ هي توبہ ٿي نٿا ڪن يا ان جي هيءَ معنيٰ آهي تہ انهن جي توبہ مقبول ناهي ڇاڪاڻ تہ هيءَ توبہ دل کان ناهي بلڪہ منافقانہ هوندي، دل ۾ ڪفر پريو پيو آهي ۽ زبان سان توبہ ڪري رهيو آهي، اهڙي توبہ هرگز قبول ناهي. البتہ!جيڪا توبہ دل سان ڪئي وڃي اها ضرور مقبول آهي.

لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ حَتّٰى تُنْفِقُوْا مِمَّا تُحِبُّوْنَ ۬ؕ وَ مَا تُنْفِقُوْا مِنْ شَیْءٍ فَاِنَّ اللّٰهَ بِهٖ

توهان هر گز ڀلائي کي حاصل نه ڪري سگهندؤ جيستائين خدا جي راهه ۾ پنهنجي پياري شيءِ خرچ نه ڪيو ۽ توهان جيڪو ڪجهه خرچ ڪيو ٿا الله

عَلِیْمٌ (٩٢) كُلُّ الطَّعَامِ كَانَ حِلًّا لِّبَنِیْۤ اِسْرَآءِیْلَ اِلَّا مَا حَرَّمَ اِسْرَآءِیْلُ عَلٰى

ان کي ڄاڻي ٿو(1)○ سڀ کاڌا بني اسرائيل جي لاءِ حلال هئا سواءِ انهن کاڌن جي جيڪي يعقوب تورات جي نازل ٿيڻ کان

نَفْسِهٖ مِنْ قَبْلِ اَنْ تُنَزَّلَ التَّوْرٰىةُ ؕ قُلْ فَاْتُوْا بِالتَّوْرٰىةِ فَاتْلُوْهَاۤ اِنْ كُنْتُمْ

اڳ ۾ پنهنجي مٿان حرام ڪيا هئا تون فرماءِ: تورات آڻيو ۽ ان کي پڙهو جيڪڏهن توهان سچا

صٰدِقِیْنَ (٩٣) فَمَنِ افْتَرٰى عَلَى اللّٰهِ الْكَذِبَ مِنْۢ بَعْدِ ذٰلِكَ فَاُولٰٓىٕكَ هُمُ

آهيو(2)○ پوءِ ان کان بعد ۾ جيڪو الله تي ڪوڙ هڻي ته اهي ئي ماڻهو ظالم آهن(3)○

الظّٰلِمُوْنَ (٩٤) قُلْ صَدَقَ اللّٰهُ ۫ فَاتَّبِعُوْا مِلَّةَ اِبْرٰهِیْمَ حَنِیْفًا ؕ وَ مَا كَانَ مِنَ

وقف جبريل عليه السلام

اي محبوب! تون فرماءِ: الله سچ فرمايو آهي تنهنڪري توهان ابراهيم جي دين تي هلو جيڪي هر باطل کان جدا هئا ۽ اهي مشرڪن مان نه هئا(4)○

الْمُشْرِكِیْنَ (٩٥) اِنَّ اَوَّلَ بَیْتٍ وُّضِعَ لِلنَّاسِ لَلَّذِیْ بِبَكَّةَ مُبٰرَكًا وَّ هُدًى

بيشڪ سڀ کان پهريون گهر جيڪو ماڻهن جي عبادت جي لاءِ بڻايو ويو اهو آهي جيڪو مڪي ۾ آهي برڪت وارو آهي ۽ سڄي جهان وارن

لِّلْعٰلَمِیْنَ (٩٦) فِیْهِ اٰیٰتٌۢ بَیِّنٰتٌ مَّقَامُ اِبْرٰهِیْمَ ۬ۚ وَ مَنْ دَخَلَهٗ كَانَ اٰمِنًا ؕ وَ لِلّٰهِ

جي لاءِ هدايت آهي. ان ۾ پڌريون نشانيون آهن، ابراهيم جي بيهڻ جي جاءِ آهي ۽ جيڪو ان گهر ۾ داخل ٿيو امن وارو ٿي ويو الله

عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَیْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ اِلَیْهِ سَبِیْلًا ؕ وَ مَنْ كَفَرَ فَاِنَّ اللّٰهَ غَنِیٌّ

جي لاءِ ماڻهن تي هن گهر جو حج ڪرڻ فرض آهي جيڪو ان تائين پهچڻ جي طاقت رکي ٿو ۽ جيڪو انڪار ڪري ته الله سڄي(5)

حاشيه ①...هن آيت ۾ ڀلائي مان مراد تقويٰ ۽ فرمانبرداري آهي جڏهن ته خرچ ڪرڻ ۾ واجبي ۽ نفلي سمورا صدقا شامل آهن. ②...هن مان معلوم ٿيو ته حضور سيد المرسلين صَلَّى اللّٰهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم جو علم شريف الله تبارڪ وتعاليٰ جي خاص عطا سان مليل آهي ڇو جو پاڻ صَلَّى اللّٰهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم تورات ۽ انجيل کان خبروار آهن. ③...هن آيت مان هيءُ به معلوم ٿيو ته علم هجڻ جي باوجود گناهه ڪرڻ وڏيڪ سخت گناهه آهي، ائين ئي حلال کي پنهنجي طرفان بنا ڪنهن دليل جي حرام چوڻ الله تعاليٰ تي افتراء (ڪوڙ هڻڻ) آهي. ④...هن آيت ۾ دين ابراهيمي جي پيروي جو حڪم ڏنو ويو آهي. هن مان مراد هي آهي ته دين محمدي جي پيروي ڪريو ڇو جو دين محمدي جي پيروي دين ابراهيمي جي پيروي آهي، دين محمدي ۾ ملتِ ابراهيمي سمايل آهي. ⑤...مقام ابراهيم اهو پٿر آهي جنهن تي بيهي حضرتِ ابراهيم عَلَيْهِ السَّلَام ڪعبي جي تعمير ڪئي هئي، هن مان معلوم ٿيو ته پيغمبر عَلَيْهِ السَّلَام جا قدم لڳي وڃڻ سبب الله تبارڪ وتعاليٰ اُن پٿر کي متبرڪ، شعائرالله ۽ آيت الله يعني الله عَزَّوَجَلَّ جي نشاني بڻائي ڇڏيو.

عَنِ الْعٰلَمِیْنَ ﴿٩٧﴾ قُلْ یٰۤاَهْلَ الْكِتٰبِ لِمَ تَكْفُرُوْنَ بِاٰیٰتِ اللّٰهِ ۖۗ وَ اللّٰهُ شَهِیْدٌ

جهان کان بي پرواهه آهي. تون فرماءِ: اي ڪتاب وارؤ! توهان الله جي آيتن جو انڪار ڇو ڪندا آهيو حالانڪ الله توهان جي

عَلٰى مَا تَعْمَلُوْنَ ﴿٩٨﴾ قُلْ یٰۤاَهْلَ الْكِتٰبِ لِمَ تَصُدُّوْنَ عَنْ سَبِیْلِ اللّٰهِ مَنْ اٰمَنَ

عملن تي گواهه آهي؟ (1)○ تون فرماءِ: اي ڪتاب وارؤ! توهان ايمان آڻڻ وارن کي الله جي رستي کان ڇو ٿا روڪيو؟

تَبْغُوْنَهَا عِوَجًا وَّ اَنْتُمْ شُهَدَآءُ ؕ وَ مَا اللّٰهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُوْنَ ﴿٩٩﴾ یٰۤاَیُّهَا

توهان ان ۾ بہ ٽيڙوڻ چاهيو ٿا حالانڪ توهان پاڻ ان تي گواهه آهيو ۽ الله توهان جي عملن کان بي خبر ناهي. اي ايمان وارؤ!

الَّذِیْنَ اٰمَنُوْۤا اِنْ تُطِیْعُوْا فَرِیْقًا مِّنَ الَّذِیْنَ اُوْتُوا الْكِتٰبَ یَرُدُّوْكُمْ بَعْدَ

جيڪڏهن توهان ڪتاب وارن مان ڪنهن ٽولي جي اطاعت ڪيو تہ اهي توهان کي توهان جي ايمان آڻڻ کان پوءِ ڪفر جي

اِیْمَانِكُمْ كٰفِرِیْنَ ﴿١٠٠﴾ وَ كَیْفَ تَكْفُرُوْنَ وَ اَنْتُمْ تُتْلٰى عَلَیْكُمْ اٰیٰتُ اللّٰهِ وَ

حالت ۾ موٽائي ڇڏيندا (2)○ ۽ (ايمان وارؤ!هاڻي) توهان ڇو ڪفر ڪندؤ حالانڪ توهان جي آڏو الله جون آيتون پڙهيو وڃن ٿيون ۽

فِیْكُمْ رَسُوْلُهٗ ؕ وَ مَنْ یَّعْتَصِمْ بِاللّٰهِ فَقَدْ هُدِیَ اِلٰى صِرَاطٍ مُّسْتَقِیْمٍ ﴿١٠١﴾ ع ١٠ ١

توهان ۾ ان جو رسول تشريف فرما آهي ۽ جنهن الله جو سهارو مضبوطيءَ سان پڪڙي ورتو تہ ان کي يقينًا سِڌو رستو ڏيکاريو ويو (3)○

یٰۤاَیُّهَا الَّذِیْنَ اٰمَنُوا اتَّقُوا اللّٰهَ حَقَّ تُقٰتِهٖ وَ لَا تَمُوْتُنَّ اِلَّا وَ اَنْتُمْ

اي ايمان وارؤ! الله کان ڊڄو جيئن ان کان ڊڄڻ جو حق آهي ۽ ضرور توهان کي موت صرف اسلام جي حالت ۾ اچي.

مُّسْلِمُوْنَ ﴿١٠٢﴾ وَ اعْتَصِمُوْا بِحَبْلِ اللّٰهِ جَمِیْعًا وَّ لَا تَفَرَّقُوْا ۪ وَ اذْكُرُوْا نِعْمَتَ

۽ توهان سڀ ملي ڪري الله جي رسيءَ کي مضبوطي سان پڪڙي وٺو ۽ هڪ ٻئي ۾ ڦِيڪيڙو نہ وجهو ۽ الله جو احسان پنهنجي مٿان ياد ڪريو (4)

حاشيه (1)...هتي الله تبارڪ وتعاليٰ جي آيتن مان مراد تورات جون اهي آيتون آهن جن ۾ رسول الله صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم جي وصفن جو بيان آهي ۽ اهي عقلي دليل مراد آهن جيڪي حضور صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم جي صداقت تي دلالت ڪن ٿا. (2)...مرشاس بن قيس يهوديءَ انصارين جي ٻن قبيلن اوس ۽ خزرج جي هڪٻئي سان محبت ڏسي انهن کي هڪٻئي سان ويڙهائڻ جي ڪوشش ڪئي ۽ نبي ڪريم صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم جن انهن قبيلن ۾ صلح ڪرائي ڇڏيائون. ان موقعي تي هيءَ آيت نازل ٿي. هن مان معلوم ٿيو تہ فتنو فساد برپا ڪرڻ مسلمانن کي پاڻ ۾ ويڙهائڻ يهودين جو ڪم آهي ۽ هڪٻئي ۾ محبت پيدا ڪرڻ ۽ صلح ڪرائڻ سراپاءِ رحمت شفيع امتِ صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم جي سنت آهي. (3)...هتي ابتداءً اصحابن سڳورن رَضِيَ اللهُ تَعَالٰى عَنْهُم سان خطاب آهي تہ اي جماعتِ صحابہ! (رَضِيَ اللهُ تَعَالٰى عَنْهُم) اوهان ڪافرن وانگر پاڻ ۾ ڪيئن ٿا وڙهي سگهو. جڏهن تہ اوهان حضور صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم جا تعليم يافتہ آهيو، ۽ ان جي زبان مبارڪ مان قرآن پڌو ٿا. هن آيت ۾ عام مسلمانن جي لاءِ بہ هن اعتبار سان نصيحت آهي تہ اسان وٽ قرآن موجود آهي ۽ حضورِ اقدس صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم جي تعليمات موجود آهي تہ پوءِ پاڻ ۾ نفساني لڙائي ڪهڙي طرح ٿي سگهي ٿي؟ (4)...ڪجهہ ماڻهو هن آيت جو سهارو وٺي اهلسنت و جماعت سميت سيني کي غلط قرار ڏيندا آهن جيڪو سراسر غلط آهي، ڇوجو اسان کي حڪم هي آهي تہ جهڙي طريقي تي مسلمان هلندا اچن پيا، ۽ جيڪو طريقو اصحابن سڳورن رَضِيَ اللهُ تَعَالٰى عَنْهُم کان وٺي ڪري جاري ۽ ساري آهي ۽ سنت مان ثابت آهي ان طريقي کان نہ هٽو. اهلِ سنت وجماعت تہ رسول اڪرم صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم ۽ ان جي اصحابن سڳورن رَضِيَ اللهُ تَعَالٰى عَنْهُم جي جماعت جي طريقي تي هلندي پئي اچي تہ پوءِ سمجهايو تہ انهن ماڻهن کي ويندو جيڪي اصل طريقي کان هٽن ٿا نہ وري اصل طريقي تي هلڻ وارن کي چيو ويندو تہ توهان پنهنجو طرزِ عمل ڇڏي ڏيو

اللّٰهِ عَلَيْكُمْ اِذْ كُنْتُمْ اَعْدَآءً فَاَلَّفَ بَيْنَ قُلُوْبِكُمْ فَاَصْبَحْتُمْ بِنِعْمَتِهٖۤ

جڏهن توهان هڪ ٻئي جا دشمن هيؤ پوءِ ان توهان جي دلين ۾ ميلاپ پيدا ڪيو پوءِ ان جي فضل سان توهان پاڻ ۾ ڀائر

اِخْوَانًا ۚ وَ كُنْتُمْ عَلٰى شَفَا حُفْرَةٍ مِّنَ النَّارِ فَاَنْقَذَكُمْ مِّنْهَا ؕ كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ

ٿي ويؤ ۽ توهان ته باهه جي کڏ جي ڪناري تي هيؤ پوءِ هُن توهان کي ان کان بچائي ورتو. الله توهان کان ايئن ئي پنهنجون آيتون بيان

اللّٰهُ لَكُمْ اٰيٰتِهٖ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُوْنَ ﴿۱۰۳﴾ وَلْتَكُنْ مِّنْكُمْ اُمَّةٌ يَّدْعُوْنَ اِلَى

فرمائيندو آهي ته جيئن توهان هدايت ماڻيو. ۽ توهان مان هڪ ٽولو اهڙو هجڻ گهرجي جيڪي ڀلائي جي طرف

الْخَيْرِ وَ يَاْمُرُوْنَ بِالْمَعْرُوْفِ وَ يَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ ؕ وَ اُولٰٓىِٕكَ هُمُ

سڏين ۽ سٺي ڳالهه جو حڪم ڏين ۽ خراب ڳالهه کان منع ڪن ۽ اهي ئي ماڻهو ڪاميابي ماڻڻ

الْمُفْلِحُوْنَ ﴿۱۰۴﴾ وَ لَا تَكُوْنُوْا كَالَّذِيْنَ تَفَرَّقُوْا وَ اخْتَلَفُوْا مِنْۢ بَعْدِ مَا جَآءَهُمُ

وارا آهن. ۽ انهن ماڻهن وانگر نه ٿجو جيڪي پاڻ ۾ جدا جدا ٿي ويا ۽ انهن پاڻ وٽ روشن نشانيون اچڻ کان بعد (بہ)

الْبَيِّنٰتُ ؕ وَ اُولٰٓىِٕكَ لَهُمْ عَذَابٌ عَظِيْمٌ ﴿۱۰۵﴾ ۙ يَّوْمَ تَبْيَضُّ وُجُوْهٌ وَّ تَسْوَدُّ وُجُوْهٌ ۚ

پاڻ ۾ اختلاف ڪيو ۽ انهن جي لاءِ وڏو عذاب آهي (1)○ جنهن ڏينهن ڪيترائي منهن روشن هوندا ۽ ڪيترائي منهن ڪارا هوندا ته اهي ماڻهو جن

فَاَمَّا الَّذِيْنَ اسْوَدَّتْ وُجُوْهُهُمْ ۟ اَكَفَرْتُمْ بَعْدَ اِيْمَانِكُمْ فَذُوْقُوا

جا منهن ڪارا هوندا (انهن کي چيو ويندو ته) ڇا توهان ايمان آڻڻ کان پوءِ ڪافر ٿي ويا هيؤ؟ پوءِ هاڻي پنهنجي ڪفر

الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْفُرُوْنَ ﴿۱۰۶﴾ وَ اَمَّا الَّذِيْنَ ابْيَضَّتْ وُجُوْهُهُمْ فَفِيْ

جي بدلي ۾ عذاب جو مزو چکو. ۽ اهي ماڻهو جن جا منهن اڇا هوندا اهي الله جي رحمت ۾ هوندا اهي

حاشيه ① ...هن آيت ۾ مسلمانن کي پاڻ ۾ ڀائيچاري ۽ اتفاق ۽ اجتماع جو حڪم ڏنو ويو آهي اختلاف ۽ ان جا سبب پيدا ڪرڻ جي ممانعت فرمائي وئي آهي. حديثن سڳورين ۾ به ان جون ڪافي تاڪيدون آيون آهن ۽ مسلمانن جي جماعت کان جدائي اختيار ڪرڻ جي سختي سان ممانعت فرمائي وئي آهي.

رَحْمَةِ اللّٰهِ ؕ هُمْ فِيْهَا خٰلِدُوْنَ ﴿١٠٧﴾ تِلْكَ اٰيٰتُ اللّٰهِ نَتْلُوْهَا عَلَيْكَ بِالْحَقِّ ؕ

هميشہ ان ۾ رهندا. هي الله جون آيتون آهن جيڪي اسان حق سان توهان جي سامهون پڙهندا آهيون

وَ مَا اللّٰهُ يُرِيْدُ ظُلْمًا لِّلْعٰلَمِيْنَ ﴿١٠٨﴾ وَ لِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَ مَا فِي الْاَرْضِ ؕ وَ اِلَى

۽ الله جهان وارن تي ظلم ناهي گهرندو. ۽ الله جو ئي آهي جيڪو ڪجھ آسمانن ۾ آهي ۽ جيڪو ڪجھ زمين ۾ آهي؛ ۽ سڀ ڪم الله جي ئي

اللّٰهِ تُرْجَعُ الْاُمُوْرُ ﴿١٠٩﴾ع كُنْتُمْ خَيْرَ اُمَّةٍ اُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَاْمُرُوْنَ ع ١١ ٨ ٢

طرف موٽايا وڃن ٿا. (اي مسلمانو!) توهان بلي امت آهيو جيڪا ماڻهن (جي هدايت) جي لاءِ ظاهر ڪئي وئي، توهان ڀلائي جو حڪم ڏيندا آهيو

بِالْمَعْرُوْفِ وَ تَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَ تُؤْمِنُوْنَ بِاللّٰهِ ؕ وَ لَوْ اٰمَنَ اَهْلُ الْكِتٰبِ

۽ برائي کان منع ڪندا آهيو ۽ الله تي ايمان رکندا آهيو ۽ جيڪڏهن ڪتاب وارا (بہ) ايمان آڻن ها تہ انهن جي لاءِ ڀلو هو،

لَكَانَ خَيْرًا لَّهُمْ ؕ مِنْهُمُ الْمُؤْمِنُوْنَ وَ اَكْثَرُهُمُ الْفٰسِقُوْنَ ﴿١١٠﴾ لَنْ يَّضُرُّوْكُمْ اِلَّاۤ

انهن مان ڪجھ مسلمان آهن ۽ انهن جا گهڻا نافرمان آهن(1)○ هي توهان کي ستائڻ کان سواءِ ڪو نقصان نہ پهچائي سگهندا

اَذًى ؕ وَ اِنْ يُّقَاتِلُوْكُمْ يُوَلُّوْكُمُ الْاَدْبَارَ ۟ قف ثُمَّ لَا يُنْصَرُوْنَ ﴿١١١﴾ ضُرِبَتْ

۽ جيڪڏهن توهان سان وڙهندا تہ توهان جي آڏو کان پٺي ڏيئي ويندا پوءِ انهن جي مدد نہ ڪئي ويندي. اهي جتي بہ ڏٺا وڃن

عَلَيْهِمُ الذِّلَّةُ اَيْنَ مَا ثُقِفُوْۤا اِلَّا بِحَبْلٍ مِّنَ اللّٰهِ وَ حَبْلٍ مِّنَ النَّاسِ وَ بَآءُوْ

انهن تي ذلت مسلط ڪئي وئي سواءِ هن جي جو انهن کي الله جي طرف کان سهارو ملي وڃي يا ماڻهن جي طرف کان

بِغَضَبٍ مِّنَ اللّٰهِ وَ ضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الْمَسْكَنَةُ ؕ ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ كَانُوْا يَكْفُرُوْنَ

سهارو ملي وڃي. اهي الله جي غضب جا مستحق آهن ۽ انهن تي محتاجي مسلط ڪئي وئي. هي هن ڪري آهي جو (2)

حاشيہ ①...هن آيت ۾ اسان جي آقا صَلَّى اللّٰه تَعَالٰى عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم جي امت کي سمورين اُمتن کان افضل فرمايو ويو آهي ۽ ڪجھ آيتن ۾ بني اسرائيل کي بہ عالمين يعني تمام جهانن کان افضل فرمايو ويو آهي، پر اُن جو افضل هجڻ انهن جي زماني جي وقت ٿي هو، جڏهن تہ حضور سيد المرسلين صَلَّى اللّٰه تَعَالٰى عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم جي امت جو افضل هجڻ دائمي آهي. ②...يهودين تي ذلت ۽ محتاجي لازم ڪئي وئي آهي البت ٻن صورت ۾ اهي هن کان بچي سگهن ٿا، پهرين صورت هي تہ انهن کي الله تبارڪ وتعاليٰ جي طرفان هيئن سهارو ملي وڃي جو يهودي مسلمان ٿي وڃن ۽ ٻي صورت هيءَ تہ ماڻهن سان عهد ڪن، اسلامي حڪومت جا ذمي بڻجي وڃن، يا ڪافر حڪومت کان مدد گهرن، ۽ تعاون حاصل ڪن تہ دنياوي عزت حاصل ڪري سگهن ٿا، ۽ اهڙي صورت ۾ انهن جي سلطنت بہ بڻجي سگهي ٿي. موجوده دور ۾ يهودي سلطنت جيڪا وجود ۾ آئي آهي اها انهيءَ قرآني صداقت جو دليل آهي جو ٻين ڪافرحڪومتن جي تعاون سان ٿي قائم ٿي آهي.

بِاٰيٰتِ اللّٰهِ وَ يَقْتُلُوْنَ الْاَنْۢبِيَآءَ بِغَيْرِ حَقٍّ ؕ ذٰلِكَ بِمَا عَصَوْا وَّ كَانُوْا

اهي الله جي آيتن سان ڪفر ڪندا هئا ۽ نبين کي ناحق شهيد ڪندا هئا ۽ هي ان ڪري جو اهي نافرمان ۽

يَعْتَدُوْنَ ﴿۱۱۲﴾ لَيْسُوْا سَوَآءً ؕ مِنْ اَهْلِ الْكِتٰبِ اُمَّةٌ قَآىِٕمَةٌ يَّتْلُوْنَ اٰيٰتِ اللّٰهِ

سرڪش هئا. اهي سڀ هڪجهڙا ناهن، ڪتاب وارن مان ڪجھ اهي ماڻهو بہ آهن جيڪي حق تي قائم آهن، اهي رات جي گھڙين ۾

اٰنَآءَ الَّيْلِ وَ هُمْ يَسْجُدُوْنَ ﴿۱۱۳﴾ يُؤْمِنُوْنَ بِاللّٰهِ وَ الْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَ يَاْمُرُوْنَ

الله جي آيتن جي تلاوت ڪندا آهن ۽ سجدو ڪندا آهن (1)○ اهي الله تي ۽ آخرت جي ڏينهن تي ايمان رکندا آهن ۽

بِالْمَعْرُوْفِ وَ يَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَ يُسَارِعُوْنَ فِی الْخَيْرٰتِ ؕ وَ اُولٰٓىِٕكَ

ڀلائي جو حڪم ڏيندا آهن ۽ برائي کان منع ڪندا آهن ۽ نيڪ ڪمن ۾ جلدي ڪندا آهن ۽ اهي ماڻهو (الله جي) خاص ٻانهن مان آهن.

مِنَ الصّٰلِحِيْنَ ﴿۱۱۴﴾ وَ مَا يَفْعَلُوْا مِنْ خَيْرٍ فَلَنْ يُّكْفَرُوْهُ ؕ وَ اللّٰهُ عَلِيْمٌۢ

۽ اهي ماڻهو جيڪي نيڪ ڪم ڪندا آهن هرگز ان نيڪيءَ تي انهن جي ناقدري نہ ڪئي ويندي ۽ الله ڊڄڻ وارن

بِالْمُتَّقِيْنَ ﴿۱۱۵﴾ اِنَّ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا لَنْ تُغْنِیَ عَنْهُمْ اَمْوَالُهُمْ وَ لَاۤ اَوْلَادُهُمْ

کي ڄاڻي ٿو. اهي ماڻهو جيڪي ڪافر ٿيا انهن جا مال ۽ سندن اولاد انهن کي الله جي عذاب کان

مِّنَ اللّٰهِ شَيْــٴًـا ؕ وَ اُولٰٓىِٕكَ اَصْحٰبُ النَّارِ ۚ هُمْ فِيْهَا خٰلِدُوْنَ ﴿۱۱۶﴾ مَثَلُ (2) مَا

ڪجھ بہ بچائي نہ سگھندو ۽ اهي ئي ماڻهو جهنمي آهن، اهي هميشہ جهنم ۾ رهندا. هن دنياوي زندگي ۾ جيڪو خرچ

يُنْفِقُوْنَ فِیْ هٰذِهِ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا كَمَثَلِ رِيْحٍ فِيْهَا صِرٌّ اَصَابَتْ حَرْثَ قَوْمٍ

ڪن ٿا ان جو مثال ان هوا وانگر آهي جنهن ۾ سخت ٿڌ هجي. اها هوا ڪنهن اهڙي قوم جي پوک کي وڃي پهتي جن پنهنجي جانن تي (2)

حاشيہ ①...هن آيت سڳوريءَ مان معلوم ٿيو تہ تهجد جي نماز وڏي اعليٰ عبادت آهي، هتي رات جو اٿي عبادت ڪرڻ وارن جي خاص طور تعريف ڪئي وئي آهي، ۽ رات جي نماز مان عشاء جي نماز ۽ تهجد ٻئي مراد ٿي سگھن ٿيون ②...هن آيت ۾ ڪافر جي خرچ ۽ رياڪاري سان خرچ ڪرڻ واري جو مثال بيان ڪيو ويو آهي تہ ان جي خرچ کي ان جو ڪفر يا رياڪاري اهڙي طرح تباهہ ڪري ڇڏيندي آهي جهڙي طرح ٿڌي هوا فصل کي تباهہ ڪري ڇڏيندي آهي ۽ انهن کان اهو معاملو ڪو ظلم ۽ زيادتي ناهي بلڪ اهو انهن جي ڪفر يا نفاق ۽ رياڪاري جو انجام آهي تہ پوءِ اهو پاڻ پنهنجن جانين تي ظلم آهي

ظَلَمُوْۤا اَنْفُسَهُمْ فَاَهْلَكَتْهُ ؕ وَ مَا ظَلَمَهُمُ اللّٰهُ وَ لٰكِنْ اَنْفُسَهُمْ یَظْلِمُوْنَ ﴿۱۱۷﴾

ظلم کيو هجي پوءِ اها هوا ان پوک کي هلاڪ ڪري ڇڏي ۽ الله انهن تي ظلم ناهي ڪيو بلڪ اهي پاڻ پنهنجي جانن تي ظلم ڪن ٿا.

یٰۤاَیُّهَا الَّذِیْنَ اٰمَنُوْا لَا تَتَّخِذُوْا بِطَانَةً مِّنْ دُوْنِكُمْ لَا یَاْلُوْنَكُمْ خَبَالًا ؕ وَدُّوْا مَا

اي ايمان وارؤ! غيرن کي رازدار نہ بڻايو، اهي توهان جي برائي ۾ گهٽتائي نہ ڪندا. اهي تہ چاهن ٿا تہ توهان تڪليف ۾ پئجي وڃو. بيشڪ (انهن جو)

عَنِتُّمْ ۚ قَدْ بَدَتِ الْبَغْضَآءُ مِنْ اَفْوَاهِهِمْ ۖۚ وَ مَا تُخْفِیْ صُدُوْرُهُمْ اَكْبَرُ ؕ قَدْ

بغض تہ انهن جي منهن مان ظاهر ٿي چڪو آهي ۽ جيڪو انهن جي دلين ۾ لڪيل آهي اهو ان کان بہ وڏيڪ آهي. بيشڪ اسان توهان جي لاءِ کولي ڪري

بَیَّنَّا لَكُمُ الْاٰیٰتِ اِنْ كُنْتُمْ تَعْقِلُوْنَ ﴿۱۱۸﴾ هٰۤاَنْتُمْ اُولَآءِ تُحِبُّوْنَهُمْ وَ لَا

آيتون بيان ڪري ڇڏيون جيڪڏهن توهان عقل رکو ٿا(1)○ خبردار: هي توهان ئي آهيو جو انهن کي چاهيو ٿا ۽ اهي توهان کي پسند نہ ٿا ڪن حالانڪ

یُحِبُّوْنَكُمْ وَ تُؤْمِنُوْنَ بِالْكِتٰبِ كُلِّهٖ ۚ وَ اِذَا لَقُوْكُمْ قَالُوْۤا اٰمَنَّا ۗۖ وَ اِذَا خَلَوْا

توهان تمام ڪتابن تي ايمان رکو ٿا ۽ جڏهن اهي توهان سان ملندا آهن تہ چوندا آهن اسان ايمان آڻي چڪا آهيون ۽ جڏهن اڪيلائيءَ ۾ هوندا آهن

عَضُّوْا عَلَیْكُمُ الْاَنَامِلَ مِنَ الْغَیْظِ ؕ قُلْ مُوْتُوْا بِغَیْظِكُمْ ؕ اِنَّ اللّٰهَ عَلِیْمٌۢ

تہ ڪاوڙ جي سبب توهان تي آڱريون چٻيندا آهن. اي حبيب! تون فرماءِ: پنهنجي ڪاوڙ ۾ مري وڃو. بيشڪ الله دلين جون ڳالهيون خوب ڄاڻي

بِذَاتِ الصُّدُوْرِ ﴿۱۱۹﴾ اِنْ تَمْسَسْكُمْ حَسَنَةٌ تَسُؤْهُمْ ۟ وَ اِنْ تُصِبْكُمْ سَیِّئَةٌ

ٿو. جيڪڏهن توهان کي ڪا ڀلائي پهچي تہ انهن کي برو لڳندو آهي ۽ جيڪڏهن توهان کي ڪا برائي پهچي تہ خوش ٿيندا آهن ۽ جيڪڏهن

یَّفْرَحُوْا بِهَا ؕ وَ اِنْ تَصْبِرُوْا وَ تَتَّقُوْا لَا یَضُرُّكُمْ كَیْدُهُمْ شَیْــٴًـا ؕ اِنَّ اللّٰهَ بِمَا

توهان صبر ڪيو ۽ پرهيزگاري اختيار ڪيو تہ انهن جو مڪر ۽ فريب توهان جو ڪجهہ نہ بگاڙي سگهندو. بيشڪ الله انهن جي تمام ڪمن کي گهيري(2)

حاشيہ ①..قرآنِ پاڪ جي جامعيت ۽ حقانيت کي جيڪڏهن سمجهڻو هجي تہ هنن آيتن کي سامهون رکي تمام دنيا جي مسلمانن ۽ ڪافر ملڪن جي حالاتن جو جائزو وٺو. ڇا الله تبارڪ وتعالي جيڪو ڪجهہ فرمايو آهي اهو يقيني طور حق ۽ سچ ناهي؟ يقيناً سچ آهي. تاريخِ عالم، تاريخ اسلام ۽ اڄ جي دور جا سمورا حالات قرآنِ ڪريم جي هنن آيتن جي صداقت تي دلالت ڪري رهيا آهن پر افسوس جو اڃان بہ اسان جون اکيون خوابِ غفلت ۾ آهن، اسان جا مسلمان اڃان بہ انهن کي پنهنجو مشڪل ڪشا حاجت روان مڃي رهيا آهن جن کي پنهنجو رازدار بڻائڻ کان بہ الله تعالىٰ اسان کي منع فرمائي رهيو آهي. ②..ڪافرن جي عمومي حالت هي آهي جو جيڪڏهن مسلمانن کي ڪا ڀلائي پهچندي آهي تہ انهن کي برو لڳندو آهي، جيڪڏهن مسلمانن کي ڪا تڪليف پهچندي آهي تہ اهي ان تي خوش ٿيندا آهن تنهنڪري مسلمانن کي ڪافرن سان محبت ۽ دوستي نہ رکڻ گهرجي، انهن جي مقابلي ۾ مسلمان جيڪڏهن صبر ۽ تقوىٰ کي پنهنجو شعار بڻائين تہ ڪافرن جي ڪابہ چال مسلمانن تي نہ هلي سگهندي.

١٢ ع ١١ ٣

يَعْمَلُوْنَ مُحِيْطٌ ﴿١٢٠﴾ع وَ اِذْ غَدَوْتَ مِنْ اَهْلِكَ تُبَوِّئُ الْمُؤْمِنِيْنَ مَقَاعِدَ

رکيو آهي. ۽ ياد ڪريو اي محبوب! جڏهن صبح جي وقت توهان پنهنجي گهر مبارڪ مان نڪري ڪري مسلمانن کي لڙائي جي مورچن تي مقرر ڪري رهيا هئا ۽

لِلْقِتَالِؕ وَ اللّٰهُ سَمِيْعٌ عَلِيْمٌ ﴿١٢١﴾ۙ اِذْ هَمَّتْ طَّآىٕفَتٰنِ مِنْكُمْ اَنْ تَفْشَلَاۙ وَ اللّٰهُ

الله ٻڌڻ وارو ڄاڻڻ وارو آهي. جڏهن توهان مان ٻن ٽولن ارادو ڪيو ته بزدلي ڏيکارن ۽ الله انهن کي سنڀالڻ وارو هو ۽ الله

وَلِيُّهُمَاؕ وَ عَلَى اللّٰهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُوْنَ ﴿١٢٢﴾ وَ لَقَدْ نَصَرَكُمُ اللّٰهُ بِبَدْرٍ وَّ

تي ئي مسلمانن کي ڀروسو ڪرڻ گهرجي(1)○ ۽ بيشڪ الله بدر ۾ توهان جي مدد ڪئي جڏهن توهان بلڪل بي سَرو سامان هئا

اَنْتُمْ اَذِلَّةٌۚ فَاتَّقُوا اللّٰهَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُوْنَ ﴿١٢٣﴾ اِذْ تَقُوْلُ لِلْمُؤْمِنِيْنَ اَلَنْ

پوءِ الله کان ڊڄندا رهو ته جيئن توهان شڪر گزار بڻجي وڃو. ياد ڪيو اي حبيب! جڏهن توهان مسلمانن کي فرمائي رهيا هئا ڇا

يَّكْفِيَكُمْ اَنْ يُّمِدَّكُمْ رَبُّكُمْ بِثَلٰثَةِ اٰلٰفٍ مِّنَ الْمَلٰٓىٕكَةِ مُنْزَلِيْنَ ﴿١٢٤﴾ؕ بَلٰۤىۙ اِنْ

توهان کي اهو ڪافي ناهي ته توهان جو رب ٽي هزار ملائڪ لاهي توهان جي مدد ڪري(2)○ هائو ڇو نه، جيڪڏهن توهان

تَصْبِرُوْا وَ تَتَّقُوْا وَ يَاْتُوْكُمْ مِّنْ فَوْرِهِمْ هٰذَا يُمْدِدْكُمْ رَبُّكُمْ بِخَمْسَةِ

صبر ڪيو ۽ پرهيزگاري اختيار ڪيو ۽ ڪافر انهيءَ وقت توهان تي حملو ڪن ته توهان جو رب پنج هزار نشان وارن

الربع

اٰلٰفٍ مِّنَ الْمَلٰٓىٕكَةِ مُسَوِّمِيْنَ ﴿١٢٥﴾ وَ مَا جَعَلَهُ اللّٰهُ اِلَّا بُشْرٰى لَكُمْ وَ لِتَطْمَىٕنَّ

ملائڪن سان توهان جي مدد ڪندو(3)○ ۽ الله هن امداد کي صرف توهان جي خوشي جي لاءِ ڪيو ۽ هن لاءِ جو هن سان توهان جي دلين کي

قُلُوْبُكُمْ بِهٖؕ وَ مَا النَّصْرُ اِلَّا مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ الْعَزِيْزِ الْحَكِيْمِ ﴿١٢٦﴾ۙ لِيَقْطَعَ طَرَفًا

چين ملي ۽ مدد صرف الله جي طرف کان ٿيندي آهي جيڪو زبردست آهي حڪمت وارو آهي(4)○ ان ڪري جو اهو ڪافرن جو

حاشيہ ①...اهي ٻئي قبيلا انصارن منجهان هئا هڪ قبيلو بني سلمر جنهن جو تعلق خَزرج سان هو هڪ قبيلو بني حارث جنهن جو تعلق ان کان هو. اهي ٻئي لشڪر جا بازو هئا جڏهن عبد الله بن ابي بن سلول منافق ڀڳو ته هنن قبيلن به واپسي جو ارادو ڪيو پر الله تبارڪ وتعاليٰ ڪرم فرمايو ۽ انهن کي ان کان محفوظ رکيو ۽ ٻئي قبيلا حضور صَلَّى اللّٰهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم سان گڏ ثابت قدم رهيا، هتي اُن نعمت ۽ احسان جو ذڪر فرمايو ويو آهي. ②...هن آيت مبارڪ مان واضح ٿيو ته نبين، ولين ۽ فرشتن جو ٻين جي مدد ڪرڻ الله تعاليٰ جي ئي طرفان مدد آهي ڇوجو جنگ بدر ۾ مسلمانن جي مدد جي لاءِ فرشتا لٿا هئا. جنگ ۾ وڙهيا، انهن مسلمانن جي مدد ڪئي پر انهن جي مدد کي الله تبارڪ وتعاليٰ فرمائي رهيو آهي ته جنگ بدر ۾ الله تبارڪ وتعاليٰ توهان جي مدد فرمائي. هن مان معلوم ٿيو ته الله تعاليٰ جا پيارا ٻانها جڏهن الله تعاليٰ جي اجازت سان مدد فرمائيندا آهن ته اها الله تبارڪ وتعاليٰ جي ئي مدد هوندي آهي. ③...جنگ بدر ۾ شريڪ ٽيڻ وارا سمورا مهاجر ۽ انصاري صابر ۽ متقي آهن ڇوته الله تبارڪ وتعاليٰ پنهنجي مدد لاهڻ جي لاءِ صبر ۽ تقويٰ جي شرط رکي هئي انکري ته فرشتا بعد ۾ نازل ٿيا. جنهن مان معلوم ٿيو ته شرط پاڻي وٺي هئي، يعني صحابين سڳورن رَضِيَ اللّٰهُ تَعَالٰى عَنْهُم صبر ۽ تقويٰ جو مظاهرو ڪيو هو. تنهنڪري صحابين سڳورن رَضِيَ اللّٰهُ تَعَالٰى عَنْهُم جي تقويٰ ۽ صبر تي قرآن گواهه آهي. ④...هن مان معلوم ٿيو ته صحابين سڳورن رَضِيَ اللّٰهُ تَعَالٰى عَنْهُم جي خوشي الله تبارڪ وتعاليٰ کي محبوب آهي تنهنڪري انهن جي خوشي جي خاطر انهن جي مدد ڪئي وئي

مِّنَ الَّذِيْنَ كَفَرُوْۤا اَوْ يَكْبِتَهُمْ فَيَنْقَلِبُوْا خَآىٕبِيْنَ ﴿١٢٧﴾ لَيْسَ لَكَ مِنَ

هڪ حصو ڪٽي ڇڏي يا انهن کي ذليل ۽ رسوا ڪري ڇڏي پوءِ اهي نامراد ٿي موٽي وڃن. اي حبيب! اوهان جو هن معاملي سان ڪو تعلق

الْاَمْرِ شَیْءٌ اَوْ یَتُوْبَ عَلَیْهِمْ اَوْ یُعَذِّبَهُمْ فَاِنَّهُمْ ظٰلِمُوْنَ ﴿١٢٨﴾ وَ لِلّٰهِ مَا فِی

ناهي، الله چاهي ته انهن کي توبه جي توفيق ڏئي ڇڏي ۽ چاهي ته انهن کي عذاب ۾ مبتلا ڪري ڇاڪاڻ ته اهي ظالم آهن(1)○ ۽ الله جو ئي آهي

السَّمٰوٰتِ وَ مَا فِی الْاَرْضِؕ یَغْفِرُ لِمَنْ یَّشَآءُ وَ یُعَذِّبُ مَنْ یَّشَآءُؕ وَ اللّٰهُ

جيڪو ڪجھ آسمانن ۾ آهي ۽ جيڪو ڪجھ زمين ۾ آهي. جنهن کي چاهي بخشي ۽ جنهن کي چاهي عذاب ڪري ۽ الله

غَفُوْرٌ رَّحِیْمٌ۠ ﴿١٢٩﴾ یٰۤاَیُّهَا الَّذِیْنَ اٰمَنُوْا لَا تَاْكُلُوا الرِّبٰۤوا اَضْعَافًا مُّضٰعَفَةً۪ ١٣ ع ٩ ١٢

بخشڻ وارو مهربان آهي. اي ايمان وارؤ! ٻيڻو چڱوڻو وياج نه کائو ۽ الله کان ڊڄو هن اميد

وَّ اتَّقُوا اللّٰهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُوْنَۚ ﴿١٣٠﴾ وَ اتَّقُوا النَّارَ الَّتِیْۤ اُعِدَّتْ لِلْكٰفِرِیْنَۚ ﴿١٣١﴾ وَ

تي ته توهان کي ڪاميابي ملي وڃي(2)○ ۽ ان باھ کان بچو جيڪا ڪافرن جي لاءِ تيار ڪئي وئي آهي. ۽

اَطِیْعُوا اللّٰهَ وَ الرَّسُوْلَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُوْنَۚ ﴿١٣٢﴾ وَ سَارِعُوْۤا اِلٰى مَغْفِرَةٍ مِّنْ

الله ۽ رسول جي فرمانبرداري ڪندا رهو ته جيئن توهان تي رحم ڪيو وڃي. ۽ پنهنجي رب جي بخشش ۽ ان جي جنت

رَّبِّكُمْ وَ جَنَّةٍ عَرْضُهَا السَّمٰوٰتُ وَ الْاَرْضُۙ اُعِدَّتْ لِلْمُتَّقِیْنَۙ ﴿١٣٣﴾ الَّذِیْنَ

جي طرف ڊوڙو جنهن جي وسعت آسمانن ۽ زمين جي برابر آهي. اها پرهيزگارن جي لاءِ تيار ڪئي وئي آهي. اهي جيڪي خوشحالي

یُنْفِقُوْنَ فِی السَّرَّآءِ وَ الضَّرَّآءِ وَ الْكٰظِمِیْنَ الْغَیْظَ وَ الْعَافِیْنَ عَنِ النَّاسِؕ

۽ تنگدستي ۾ الله جي راھ ۾ خرچ ڪن ٿا ۽ غصو پيئڻ وارا ۽ درگذر ڪرڻ وارا آهن ۽ الله نيڪ

حاشيه ① ...نبي ڪريم صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم جن ستر قاري صحابين سڳورن رَضِيَ اللهُ تَعَالٰى عَنْهُم کي ديني تعليم ڏيڻ لاءِ هڪ علائقي جي طرف موڪليو، پر ڪافرن ڌوڪي سان انهن کي شهيد ڪري ڇڏيو، نبي ڪريم صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم جن انهن ڪافرن جي خلاف دعا ڪرڻ جو ارادو ڪيو ته الله تبارڪ وتعاليٰ سندس کي ان دعا کان روڪيندي فرمايو ته اوهان انهن جو معاملو الله تي ڇڏي ڏيو، اهو چاهي ته انهن کي توبه جي توفيق ڏي ۽ چاهي ته انهن کي عذاب ڏي. هي الله تبارڪ وتعاليٰ جي طرفان پنهنجي حبيب ڪريم صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم جي تربيت جو هڪ مثال آهي. ② ...هن آيت ۾ وياج کائڻ کان منع ڪيو ويو آهي، ۽ ان کي حرام قرار ڏنو ويو آهي. جاهليت واري دور ۾ وياج جي هڪ صورت اها به رائج هئي ته جڏهن وياج جي ادائيگي جي مدت ايندي هئي، جيڪڏهن ان وقت قرضدار قرض ادا نه ڪري سگهندو هو ته قرض خواه وياج جي مقدار ۾ ٻيڻو اضافو ڪري ڇڏيندو هو ۽ اهو عمل مسلسل ڪيو ويندو رهيو. ان کي ٻيڻو چڱوڻو چيو ويو آهي. اڄڪلھ به اهو طريقو جاري ۽ ساري آهي.

وَاللّٰهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِيْنَ ۚ ﴿۱۳۴﴾ وَالَّذِيْنَ اِذَا فَعَلُوْا فَاحِشَةً اَوْ ظَلَمُوْۤا

ماڻهن سان محبت فرمائيندو آهي. ۽ اهي ماڻهو جو جڏهن ڪنهن بي حيائي کي ڪري وٺن يا پنهنجي جانن تي ظلم ڪري

اَنْفُسَهُمْ ذَكَرُوا اللّٰهَ فَاسْتَغْفَرُوْا لِذُنُوْبِهِمْ قف وَمَنْ يَّغْفِرُ الذُّنُوْبَ اِلَّا

وٺن تہ الله کي ياد ڪري پنهنجي گناهن جي معافي گهرن ۽ الله کان سواءِ ڪير گناهن کي معاف ڪري سگهي ٿو ۽ اهي ماڻهو

اللّٰهُ ۖ قف وَلَمْ يُصِرُّوْا عَلٰى مَا فَعَلُوْا وَهُمْ يَعْلَمُوْنَ ﴿۱۳۵﴾ اُولٰٓىِٕكَ جَزَآؤُهُمْ مَّغْفِرَةٌ

جاڻي واڻي پنهنجن برن عملن تي اصرار نہ ڪن. هي اُهي ماڻهو آهن جن جو بدلو انهن جي رب جي طرف کان بخشش آهي

مِّنْ رَّبِّهِمْ وَجَنّٰتٌ تَجْرِيْ مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُ خٰلِدِيْنَ فِيْهَا ؕ وَنِعْمَ اَجْرُ

۽ اُهي جنتون آهن جن جي هيٺيان نهرون جاري آهن. (هي ماڻهو) هميشه انهن (جنتن) ۾ رهندا ۽ نيڪ عمل ڪرڻ وارن جو ڪيترو نہ

الْعٰمِلِيْنَ ؕ ﴿۱۳۶﴾ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِكُمْ سُنَنٌ ۙ فَسِيْرُوْا فِي الْاَرْضِ فَانْظُرُوْا

سٺو بدلو آهي. توهان کان پهريان ڪيترائي طريقا گذري چڪا آهن تہ زمين ۾ گهمي ڦري ڏسو ڪوڙو

كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكَذِّبِيْنَ ﴿۱۳۷﴾ هٰذَا بَيَانٌ لِّلنَّاسِ وَهُدًى وَّمَوْعِظَةٌ

چوڻ وارن جو ڪهڙو انجام ٿيو؟ (1)○ هي ماڻهن جي لاءِ هڪ بيان ۽ رهنمائي آهي ۽ پرهيزگارن جي لاءِ

لِّلْمُتَّقِيْنَ ﴿۱۳۸﴾ وَلَا تَهِنُوْا وَلَا تَحْزَنُوْا وَاَنْتُمُ الْاَعْلَوْنَ اِنْ كُنْتُمْ

نصيحت آهي. ۽ توهان همت نہ هاريو ۽ غم نہ ڪريو، جيڪڏهن توهان ايمان وارا آهيو تہ توهان ئي

مُّؤْمِنِيْنَ ﴿۱۳۹﴾ اِنْ يَّمْسَسْكُمْ قَرْحٌ فَقَدْ مَسَّ الْقَوْمَ قَرْحٌ مِّثْلُهٗ ؕ وَتِلْكَ

غالب ايندؤ (2)○ جيڪڏهن توهان کي ڪا تڪليف پهتي آهي تہ اهي ماڻهو بہ اهڙي ئي تڪليف ڏسي چڪا آهن ۽ هي

حاشيہ ① …هتي فرمايو ويو آهي تہ اي مسلمانو! ڪافرن کي شروع ۾ مهلت ڏيڻ ۽ پوءِ انهن جي پڪڙ ڪرڻ جي حوالي سان پهريان بہ ڪيئي طريقا گذري چڪا آهن. جڏهن ماڻهو مهلت ملڻ جي باوجود ايمان نتا آڻين تہ پوءِ مختلف عذابن جي ذريعي انهن کي هلاڪ ۽ برباد ڪيو ويندو آهي، پوءِ اي مسلمانو! انهن اجڙي ويل ڳوٺن جي طرف ايندي ويندي انهن کي ڏسي عبرت حاصل ڪيو، ۽ پنهنجي عملن جي اصلاح ڪيو. ② …غزوهء احد ۾ نقصان ڪڻڻ کان پوءِ مسلمان ڏاڍا غمگين هئا ۽ ان جي ڪري ڪجھ مسلمانن جا دل سستيءَ جي طرف مائل ٿي ويا هئا. انهن جي اصلاح جي لاءِ فرمايو ويو تہ پنهنجي پاڻ سان پيش آيل معاملن جي ڪري سستي ۽ غم نہ ڪريو. جيڪڏهن توهان سچي ايمان وارا ۽ الله تعاليٰ تي ڪامل ڀروسو رکڻ وارا آهيو تہ آخرڪار توهان ئي ڪاميابي ماڻيندؤ.

الْاَیَّامُ نُدَاوِلُهَا بَیْنَ النَّاسِۚ وَ لِیَعْلَمَ اللّٰهُ الَّذِیْنَ اٰمَنُوْا وَ یَتَّخِذَ مِنْكُمْ

ڏينهن آهن جيڪي اسان ماڻهن جي وچ ۾ ڦيريندا رهندا آهيون ۽ هي ان ڪري ٿيندو آهي جو الله ايمان وارن جي سڃاڻپ ڪرائي ۽ توهان مان

شُهَدَآءَؕ وَ اللّٰهُ لَا یُحِبُّ الظّٰلِمِیْنَ ﴿۱۴۰﴾ۙ وَ لِیُمَحِّصَ اللّٰهُ الَّذِیْنَ اٰمَنُوْا وَ

ڪجھ ماڻهن کي شهادت جو رتبو عطا ڪري ۽ الله ظالمن کي پسند ناهي ڪندو. ۽ هن لاءِ جو الله مسلمانن کي چمڪائي ڇڏي ۽

یَمْحَقَ الْكٰفِرِیْنَ ﴿۱۴۱﴾ اَمْ حَسِبْتُمْ اَنْ تَدْخُلُوا الْجَنَّةَ وَ لَمَّا یَعْلَمِ اللّٰهُ الَّذِیْنَ

ڪافرن کي مٽائي ڇڏي. ڇا توهان هن خيال ۾ آهيو ته توهان جنت ۾ داخل ٿي ويندؤ حالانڪ اڃان الله توهان جي مجاهدن جو امتحان ناهي ورتو ۽

جٰهَدُوْا مِنْكُمْ وَ یَعْلَمَ الصّٰبِرِیْنَ ﴿۱۴۲﴾ وَ لَقَدْ كُنْتُمْ تَمَنَّوْنَ الْمَوْتَ مِنْ قَبْلِ اَنْ

نه (ئي) صبر وارن جي آزمائش ڪئي اٿس (1)○ ۽ توهان موت سان ملڻ کان اڳ ۾ ته ان جي تمنا ڪندا هئا. هاڻي توهان ان

تَلْقَوْهُ۪ فَقَدْ رَاَیْتُمُوْهُ وَ اَنْتُمْ تَنْظُرُوْنَ ﴿۱۴۳﴾ؑ وَ مَا مُحَمَّدٌ اِلَّا رَسُوْلٌۚ قَدْ ع ١٤ ١٤ ٥

کي اکين جي سامهون ڏسي ورتو (2)○ ۽ محمد هڪ رسول ئي آهن، انهن کان پهريان به ڪيترائي رسول گزري چڪا آهن

خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُؕ اَفَاۡىٕنْ مَّاتَ اَوْ قُتِلَ انْقَلَبْتُمْ عَلٰۤى اَعْقَابِكُمْؕ وَ مَنْ

پوءِ ڇا جيڪڏهن اهي وصال فرمائي وڃن يا انهن کي شهيد ڪيو وڃي ته توهان پوئين پير ڦري ويندؤ ۽ جيڪو پوئين پير ڦرندو اهو الله جو

یَّنْقَلِبْ عَلٰى عَقِبَیْهِ فَلَنْ یَّضُرَّ اللّٰهَ شَیْــٴًـاؕ وَ سَیَجْزِی اللّٰهُ الشّٰكِرِیْنَ ﴿۱۴۴﴾ وَ مَا

ڪجھ نه بگاڙيندو ۽ عنقريب الله شڪر ادا ڪرڻ وارن کي صلو عطا فرمائيندو. ۽ ڪو به ساهه الله جي حڪم کان بغير

كَانَ لِنَفْسٍ اَنْ تَمُوْتَ اِلَّا بِاِذْنِ اللّٰهِ كِتٰبًا مُّؤَجَّلًاؕ وَ مَنْ یُّرِدْ ثَوَابَ الدُّنْیَا

نٿو مري سگهي سڀني جو وقت لکيل آهي ۽ جيڪو شخص دنيا جو انعام چاهي ٿو اسان ان کي دنيا جو ڪجھ انعام ڏيئي ڇڏيندا سين (3)

حاشيه (1)...هن آيت ۾ انهن مسلمانن کي تنبيهه ڪئي وئي آهي ته جيڪي جنگ اُحد جي ڏينهن ڪافرن جي مقابلي کان پٺي ويا هئا. پڻ هن آيت کي سامهون رکي ڪري اسان کي پنهنجن عملن ۽ پنهنجين حالتن تي به غور ڪرڻ گهرجي ته جيڪڏهن اسان کي الله تعالیٰ جي واٽ ۾ پنهنجو مال يا وقت ڏيڻو پيو ته اسان ان ۾ ڪيترو پورو لهون ٿا؟ افسوس اسان جي حالت ڪجھ چڱي ناهي. فضول ڪمن ۾ خرچ ڪرڻ لاءِ پيسا به آهن ۽ وقت به پر الله تعالیٰ جي راهه ۾ خرچ ڪرڻ وقت نه پيسو باقي رهندو آهي نه وري وقت. (2)...جنگ بدر جي شهيدن جو انعامِ الاهي ڏسي ڪري انهن مسلمانن کي حسرت ٿي جيڪي جنگ بدر ۾ شريڪ نه ٿي سگهيا، ۽ انهن دورانِ جهاد شهادت جو رتبو ماڻڻ جي تمنا ڪئي ۽ انهن ئي ماڻهن نبي ڪريم صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم سان مديني کان ٻاهر اُحد وڃڻ جي لاءِ اصرار ڪيو هو، پر بعد ۾ ميدانِ اُحد مان پٺي ويا. پوءِ انهن جي باري ۾ هيءَ آيت نازل ٿي، ۽ چئي ته انهن کي سمجهايو ويو ته پهريان شهادت جي تمنا ڪندا هئا جڏهن موقعو مليو ميدانِ جنگ ۾ پهتا ته پٺي ڦيري ڀڄڻ لڳا. ته هي ڇا آهي؟ (3)...هن آيت ۾ جهاد جي ترغيب ڏني وئي آهي ۽ مسلمانن کي دشمنن جي مقابلي ۾ دلير بڻايو پيو وڃي ته ڪو شخص حڪم الاهي کانسواءِ مري نٿو سگهي، چاهي اهو ڪيتري ئي هلاڪت ۾ وجهڻ واري لڙائي ۾ شريڪ ٿئي، ۽ چاهي ڪيتري ئي تباهي مچائيندڙ ميدان ۾ جنگ وڙهي، ان جي برعڪس جڏهن موت جو وقت ايندو آهي ته ڪابه تدبير ناهي بچائي سگهندي چاهي اهو هزار پهريدار ۽ محافظ مقرر ڪري وڏن وڏن قلعن ۾ وڃي لڪي ڇاڪاڻ ته هر هڪ جي موت جو وقت مقرر لکيل آهي. اهو وقت اڳيان پويان نٿو ٿي سگهي.

نُؤْتِهٖ مِنْهَا ۚ وَمَنْ یُّرِدْ ثَوَابَ الْاٰخِرَةِ نُؤْتِهٖ مِنْهَا ؕ وَسَنَجْزِی

۽ جيڪو آخرت جو انعام چاهي ته اسان ان کي آخرت جو انعام عطا فرمائيندا سين ۽ عنقريب اسان شڪر ادا ڪرڻ وارن کي صلو

الشّٰكِرِیْنَ ﴿۱۴۵﴾ وَكَاَیِّنْ مِّنْ نَّبِیٍّ قٰتَلَ ۙ مَعَهٗ رِبِّیُّوْنَ كَثِیْرٌ ۚ فَمَا وَهَنُوْا

عطا ڪندا سين . ۽ ڪيترن ئي نبين جهاد ڪيو، انهن سان گڏ ڪيترائي الله وارا هئا ته انهن الله جي راهه ۾ پهچڻ

لِمَاۤ اَصَابَهُمْ فِیْ سَبِیْلِ اللّٰهِ وَمَا ضَعُفُوْا وَمَا اسْتَكَانُوْا ؕ وَاللّٰهُ یُحِبُّ

وارين تڪليفن جي سبب نه ئي همت هاري ۽ نه ئي ڪمزوري ڏيکاري ۽ نه (ٻين کان) دٻجي ويا ۽ الله صبر ڪرڻ وارن سان محبت

الصّٰبِرِیْنَ ﴿۱۴۶﴾ وَمَا كَانَ قَوْلَهُمْ اِلَّاۤ اَنْ قَالُوْا رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا ذُنُوْبَنَا وَ

فرمائيندو آهي (1)○ ۽ اهي پنهنجي هن دعا کان سواءِ ڪجهه به نه چوندا هئا ته اي اسان جا رب! اسان جي گناهن کي ۽ اسان جي

اِسْرَافَنَا فِیْۤ اَمْرِنَا وَثَبِّتْ اَقْدَامَنَا وَانْصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكٰفِرِیْنَ ﴿۱۴۷﴾

معاملي ۾ جيڪي اسان کان زيادتيون ٿيون انهن کي بخشي ڇڏ ۽ اسان کي ثابت قدم رک ۽ ڪافر قوم جي مقابلي ۾ اسان جي مدد فرماءِ.

فَاٰتٰىهُمُ اللّٰهُ ثَوَابَ الدُّنْیَا وَحُسْنَ ثَوَابِ الْاٰخِرَةِ ؕ وَاللّٰهُ یُحِبُّ

پوءِ الله انهن کي دنيا جو انعام (بہ) عطا فرمايو ۽ آخرت جو سٺو ثواب به ۽ الله نيڪي ڪرڻ وارن سان محبت

الْمُحْسِنِیْنَ ﴿۱۴۸﴾ ع یٰۤاَیُّهَا الَّذِیْنَ اٰمَنُوْۤا اِنْ تُطِیْعُوا الَّذِیْنَ كَفَرُوْا ع١٥ ٦

ڪندو آهي. اي ايمان وارؤ! جيڪڏهن توهان ڪافرن جي چوڻ تي هليا ته اهي توهان کي پوئين پيري ڦيري

یَرُدُّوْكُمْ عَلٰۤى اَعْقَابِكُمْ فَتَنْقَلِبُوْا خٰسِرِیْنَ ﴿۱۴۹﴾ بَلِ اللّٰهُ مَوْلٰىكُمْ ۚ وَهُوَ

ڇڏيندا پوءِ توهان نقصان ڪٽي ڪري موٽندؤ (2)○ بلڪ الله ئي توهان جو مددگار آهي ۽ اهو ئي سڀ کان

حاشيه (1)...هن آيت ۾ بيان ٿيو ته ڪيترن ئي نبين سڳورن عَلَيْهِمُ السَّلَام جهاد ڪيو ۽ انهن سان گڏ رباني ماڻهو هئا، پنهنجي شين جي تفصيل هيءَ آهي ته جهاد حضرت ابراهيم عَلَيْهِ السَّلَام کان شروع ٿيو، ان کان پهريان ڪنهن به نبي جهاد نه ڪيو هو. البت! بعد ۾ گهڻن ئي نبين جي شريعت ۾ جهاد هو، جهڙوڪ حضرت موسيٰ عَلَيْهِ السَّلَام ، حضرت داؤد عَلَيْهِ السَّلَام ، حضرت يوشع عَلَيْهِ السَّلَام وغيره ۽ رباني ماڻهن مان مراد علماء، مشائخ ۽ پرهيزگار ماڻهو آهن جيڪي الله تعاليٰ کي راضي ڪرڻ جي ڪوشش ۾ لڳل رهيا.

(2)...هتي مسلمانن کي نهايت واضح لفظن ۾ سمجهايو ويو آهي ته جيڪڏهن توهان ڪافرن جي چوڻ تي يا انهن جي پويان هليؤ چاهي اهي يهودي هجن يا عيسائي يا منافق يا مشرڪ، انهن مان جنهن جي به چوڻ تي هلندؤ ته اهي توهان کي ڪفر، بي دينيءَ، بدعمليءَ ۽ الله تعاليٰ جي نافرمانيءَ جي طرف ئي وٺي ويندا، ۽ ان جو نتيجو هي نڪرندو جو توهان آخرت سان گڏوگڏ دنيا به تباهه ڪري ويهندؤ ڪيتري واضح ۽ ڪليل لفظن ۾ فرمائي ڇڏيو ته ڪافرن کان هدايت وٺي هلندؤ ته اهي توهان جي دنيا ۽ آخرت تباهه ڪري ڇڏيندا ۽ اڄ تائين سڄي دنيا جو مشاهدو به هي ئي آهي، پر حيرت آهي جو اسان پوءِ به پنهنجو نظام هلائڻ ۾، پنهنجي ڪردار ۾ ، پنهنجي ليڪچر ۾ ، پنهنجي گهريلو معاملن ۾، پنهنجي ڪاروبار ۾، هر جڳهه ڪافرن جي چوڻ تي ۽ انهن جي طريقي تي هلي رهيا آهيون جنهن کان اسان جو رب ڪريم اسان کي بار بار منع فرمائي رهيو آهي.

خَيْرُ النّٰصِرِيْنَ ﴿۱۵۰﴾ سَنُلْقِيْ فِيْ قُلُوْبِ الَّذِيْنَ كَفَرُوا الرُّعْبَ بِمَاۤ اَشْرَكُوْا

بهترين مددگار آهي. عنقريب اسان ڪافرن جي دلين ۾ رعب وجهنداسون ڇو تہ انهن الله جو شريڪ هڪ اهڙي شيءِ کي

بِاللّٰهِ مَا لَمْ يُنَزِّلْ بِهٖ سُلْطٰنًا ۚ وَ مَاْوٰىهُمُ النَّارُ ؕ وَ بِئْسَ مَثْوَى الظّٰلِمِيْنَ ﴿۱۵۱﴾

ناهيو جنهن جو الله ڪو دليل ناهي لاٿو ۽ انهن جو نڪاڻو باهہ آهي ۽ اهو ظالمن جو ڪهڙو نہ برو نڪاڻو آهي (1)○

وَ لَقَدْ صَدَقَكُمُ اللّٰهُ وَعْدَهٗۤ اِذْ تَحُسُّوْنَهُمْ بِاِذْنِهٖ ۚ حَتّٰۤى اِذَا فَشِلْتُمْ وَ

۽ بيشڪ الله توهان کي پنهنجو واعدو سچو ڪري ڏيکاريو جڏهن توهان ان جي حڪم سان ڪافرن کي قتل ڪري رهيا هئا ايستائين جو جڏهن

تَنَازَعْتُمْ فِی الْاَمْرِ وَ عَصَیْتُمْ مِّنْۢ بَعْدِ مَاۤ اَرٰىكُمْ مَّا تُحِبُّوْنَ ؕ مِنْكُمْ مَّنْ

توهان بزدلي ڏيکاري ۽ حڪم ۾ هڪ ٻئي ۾ اختلاف ڪيو ۽ توهان ان کان پوءِ نافرماني ڪئي جڏهن الله توهان کي اها ڪاميابي ڏيکاري چڪو

يُّرِيْدُ الدُّنْيَا وَ مِنْكُمْ مَّنْ يُّرِيْدُ الْاٰخِرَةَ ۚ ثُمَّ صَرَفَكُمْ عَنْهُمْ لِيَبْتَلِيَكُمْ ۚ وَ

هو جيڪا توهان کي پسند هئي. توهان مان ڪو دنيا جو طلبگار آهي ۽ توهان مان ڪو آخرت جو طلبگار آهي. پوءِ ان توهان جو منهن انهن کان ڦيري

لَقَدْ عَفَا عَنْكُمْ ؕ وَ اللّٰهُ ذُوْ فَضْلٍ عَلَى الْمُؤْمِنِيْنَ ﴿۱۵۲﴾ اِذْ تُصْعِدُوْنَ وَ لَا تَلْوٗنَ

ڇڏيو تہ جيئن توهان کي آزمائي ۽ بيشڪ ان توهان کي معاف فرمائي ڇڏيو آهي ۽ الله مسلمانن تي وڏو فضل فرمائڻ وارو آهي (2)○ جڏهن توهان منهن مٿي ڪري

عَلٰۤى اَحَدٍ وَّ الرَّسُوْلُ يَدْعُوْكُمْ فِیْۤ اُخْرٰىكُمْ فَاَثَابَكُمْ غَمًّۢا بِغَمٍّ لِّكَيْلَا تَحْزَنُوْا عَلٰى

هلندا پئي ويا ۽ ڪنهن کي بہ پوئتي مڙي نٿي ڏٺو ۽ توهان جي پٺيان رهجي ويڃڻ واري ٻي جماعت ۾ اسان جا رسول توهان کي سڏي رهيا هئا پوءِ الله توهان کي غم جي بدلي غم

مَا فَاتَكُمْ وَ لَا مَاۤ اَصَابَكُمْ ؕ وَ اللّٰهُ خَبِيْرٌۢ بِمَا تَعْمَلُوْنَ ﴿۱۵۳﴾ ثُمَّ اَنْزَلَ عَلَيْكُمْ

ڏنو ۽ معافي ان ڪري ٻڌائي ڇڏي تہ جيئن جيڪو توهان جي هٿن مان نڪري ويو نہ ئيءان تي غم ڪيو ۽ نہ ئي ان تڪليف تي جيڪا توهان کي پهتي آهي ۽ الله توهان جي عملن کان باخبر آهي (3)○ (4)

حاشيه (1)...هن آيت ۾ غيب جي خبر آهي. جڏهن ابو سفيان وغيره جنگ اُحد کان واپس ٿيو تہ رستي ۾ خيال ڪيائون تہ ڇو واپس موٽي آياسون، سيني مسلمانن کي ختم ڪري ڇڏيو هلاڪ هي بهترين موقعو هو. جڏهن واپس ٿيڻ تي راضي ٿيا تہ قدرتي طور تي انهن سمورن جي دلين ۾ مسلمانن جو دٻدٻو ويهاريو ويو جو اهي مڪي هليا ويا ۽ هي خبر پوري ٿي. (2)...غزوهٔ اُحد ۾ جن ماڻهن خطا ڪئي الله تعاليٰ انهن ماڻهن کي معاف فرمائي ڇڏيو، اهڙي طرح جي واقعن کي سامهون رکي صحابين جي شان ۾ گستاخي ڪرڻ وارو بدبخت آهي. (3)...هن آيت مان معلوم ٿيو تہ الله تبارڪ وتعاليٰ کي حضور صلی اللہ تعالٰی علیہ واٰلہٖ وسلَّم جي رضا ۽ خوشي ڪيتري قدر عزيز آهي جو صحابين سڳورن رضی اللہ تعالٰی عنھم جي سبب پاڻ صلی اللہ تعالٰی علیہ واٰلہٖ وسلَّم کي بہ صدمو پهتو تہ الله تعاليٰ انهن کي بہ صدمي ۾ مبتلا ڪيو ۽ پوءِ صحابين سڳورن رضی اللہ تعالٰی عنھم جي جانثاري ۽ اخلاص جي بہ ڪيتري قدر فرمائي، ڇوجو انهن جي خطا بري نيت سان نہ هئي بلڪ اجتهادي طور تي خطا هئي تنهنڪري الله تعاليٰ انهن جي دلجوئي جي لاءِ معافيءَ جو اعلان فرمايو. (4)...منڪوره واقعي ۾ ڪافي نصيحت جو درس آهي جيئن (1) آزمائش جي وقت ئي سچي ۽ ڪوڙي جي سڃاڻپ ٿيندي آهي (2) مسلمان صابر جڏهن تہ منافق بي صبرو هوندو آهي.(3) مسلمان کي سڀ کان وڏيڪ فڪر دين جي هوندي آهي. جڏهن تہ منافق کي پنهنجي جان جي فڪر هوندي آهي(4) مؤمن هر حالت ۾ الله تعاليٰ تي ڀروسو ڪندو آهي، ۽ ان کان حسن ظن رکندو آهي جڏهن تہ منافق معمولي تڪليف تي الله تعاليٰ جي باري ۾ بدگمانين جو شڪار ٿي ويندو آهي،(5)رب تعاليٰ جي واعدي تي يقين رکڻ ڪامل ايمان جي نشاني آهي ؛(6) موت کان بچڻ ممڪن ناهي، جنهن جو موت جتي لکيل هوندو اُتي موت ضرور ايندو (7) منافقن کان علاوه غزوهٔ اُحد ۾ شريڪ سيئي الله تعاليٰ جا پيارا هئا.

مِّنْۢ بَعْدِ الْغَمِّ اَمَنَةً نُّعَاسًا يَّغْشٰى طَآىٕفَةً مِّنْكُمْ ۙ وَ طَآىٕفَةٌ قَدْ اَهَمَّتْهُمْ

پوءِ ان توهان تي غم کان بعد سڪون جي ننڊ لاٿي جيڪا توهان مان هڪ ٽولي تي ڇانئجي وئي ۽ هڪ ٽولو اهو هو جنهن کي پنهنجي ساهہ جي فڪر پيل هئي اهي

اَنْفُسُهُمْ يَظُنُّوْنَ بِاللّٰهِ غَيْرَ الْحَقِّ ظَنَّ الْجَاهِلِيَّةِ ؕ يَقُوْلُوْنَ هَلْ لَّنَا مِنَ

الله تي ناحق خيال ڪندا هئا، جاهليت جهڙا خيال. هو چئي رهيا هئا تہ ڇا هن معاملي ۾ ڪجهہ اسان جو بہ اختيار آهي؟ تون فرماءِ تہ اختيار تہ صرف

الْاَمْرِ مِنْ شَيْءٍ ؕ قُلْ اِنَّ الْاَمْرَ كُلَّهٗ لِلّٰهِ ؕ يُخْفُوْنَ فِيْۤ اَنْفُسِهِمْ مَّا لَا يُبْدُوْنَ

الله جو ئي آهي. اهي پنهنجي دلين ۾ اهي ڳالهيون لڪائي رکندا آهن جيڪي توهان تي ظاهر ناهن ڪندا. چوندا آهن، جيڪڏهن اسان کي بہ

لَكَ ؕ يَقُوْلُوْنَ لَوْ كَانَ لَنَا مِنَ الْاَمْرِ شَيْءٌ مَّا قُتِلْنَا هٰهُنَا ؕ قُلْ لَّوْ كُنْتُمْ فِيْ

هن معاملي ۾ ڪجهہ اختيار هجي ها تہ اسان هتي نہ ماريا وڃون ها. اي محبوب! تون فرماءِ: تہ جيڪڏهن توهان پنهنجي گهرن ۾ بہ هجو ها تڏهن بہ

بُيُوْتِكُمْ لَبَرَزَ الَّذِيْنَ كُتِبَ عَلَيْهِمُ الْقَتْلُ اِلٰى مَضَاجِعِهِمْ ۚ وَ لِيَبْتَلِيَ اللّٰهُ

جن جو ماريو وڃڻ لکجي چڪو هو اهي پنهنجي قتل گاهن جي طرف نڪري اچن ها ۽ هن لاءِ ٿيو جو الله توهان جي دلين جي ڳالهہ آزمائي

مَا فِيْ صُدُوْرِكُمْ وَ لِيُمَحِّصَ مَا فِيْ قُلُوْبِكُمْ ؕ وَ اللّٰهُ عَلِيْمٌۢ بِذَاتِ

۽ جيڪو ڪجهہ توهان جي دلين ۾ لڪيل آهي ان کي کولي ظاهر ڪري ۽ الله دلين جي ڳالهہ

الصُّدُوْرِ ﴿۱۵۴﴾ اِنَّ الَّذِيْنَ تَوَلَّوْا مِنْكُمْ يَوْمَ الْتَقَى الْجَمْعٰنِ ۙ اِنَّمَا اسْتَزَلَّهُمُ

ڄاڻي ٿو (1)● بيشڪ توهان مان اهي ماڻهو جيڪي ان ڏينهن پٺي ويا جنهن ڏينهن ٻنهي فوجن جو مقابلو ٿيو، انهن کي شيطان ئي ڪجهہ

الشَّيْطٰنُ بِبَعْضِ مَا كَسَبُوْا ۚ وَ لَقَدْ عَفَا اللّٰهُ عَنْهُمْ ؕ اِنَّ اللّٰهَ غَفُوْرٌ

عملن جي سبب لغزش ۾ مبتلا ڪيو ۽ بيشڪ الله انهن کي معاف فرمائي ڇڏيو آهي بيشڪ الله وڏو بخشڻ وارو آهي، (2)

حاشيہ ①…هتي الله تبارڪ وتعاليٰ غزوهٔ أحد ۾ پيش اچڻ وارن واقعن جي حڪمت بيان فرمائي آهي تہ غزوهٔ أحد ۾ جيڪو ڪجهہ ٿيو اهو ان ڪري ٿيو تہ الله تعالي توهان جي دلين جي اخلاص يا منافقت کي آزمائي ۽ جيڪو ڪجهہ توهان جي دلين ۾ لڪيل آهي ان کي سيني جي سامهون واضح ڪري ڇڏي. ②…جنگ أحد ۾ ڇوڏهن صحابين سڳورن رَضِیَ اللّٰہُ تَعَالٰی عَنْهُمْ کان سواءِ باقي تمام صحابين رَضِیَ اللّٰہُ تَعَالٰی عَنْهُمْ جا قدم اُکڙجي ويا خصوصن انهن حضراتن جا جن کي حضور پرنور صَلَّی اللّٰہُ تَعَالٰی عَلَیْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم پهاڙ واري مورچي تي مضبوطي سان قائم رهڻ جو حڪم ڏنو هو، پر اهي ثابت قدم نہ رهي سگهيا، انهن حضراتن کان هيءَ خطا ضرور سرزد ٿي پر ڇوتہ اهي ڪامل ايمان وارا مخلص مؤمن ۽ حضور صَلَّی اللّٰہُ تَعَالٰی عَلَیْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم جا سچا غلام هئا ۽ اڳيان پويان ڪيئي مقامن تي اُهي ئي حضور پاڪ صَلَّی اللّٰہُ تَعَالٰی عَلَیْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم تي پنهنجون جانيون نڇاور ڪرڻ وارا هئا ان ڪري الله تبارڪ وتعاليٰ قرآن ۾ انهن جي معافيءَ جو اعلان فرمايو تہ جيئن انهن جي خطا سامهون اچي تہ بارگاهِ الاهي ۾ انهن جي عظمت بہ سامهون رهي

ع ٧ ١٦

حَلِيْمٌ ﴿۱۵۵﴾ ع يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لَا تَكُوْنُوْا كَالَّذِيْنَ كَفَرُوْا وَ قَالُوْا

وڏو حلم وارو آهي. اي ايمان وارؤ! انهن ڪافرن وانگر نہ ٿجو جن پنهنجن ڀائرن جي باري ۾ چيو جڏهن اهي سفر ۾ يا

لِاِخْوَانِهِمْ اِذَا ضَرَبُوْا فِي الْاَرْضِ اَوْ كَانُوْا غُزًّى لَّوْ كَانُوْا عِنْدَنَا مَا

جهاد ۾ ويا تہ جيڪڏهن اهي اسان وٽ هجن ها تہ نہ مرن ها ۽ نہ ئي قتل ڪيا وڃن ها . (انهن وانگر اهو نہ چئو) تہ جيئن

مَاتُوْا وَ مَا قُتِلُوْا ۚ لِيَجْعَلَ اللّٰهُ ذٰلِكَ حَسْرَةً فِيْ قُلُوْبِهِمْ ؕ وَ اللّٰهُ يُحْيٖ وَ

الله انهن جي دلين ۾ هن ڳالهہ جو افسوس وجهي ۽ الله ئي زندهہ رکندو ۽ ماريندو آهي ۽

يُمِيْتُ ؕ وَ اللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُوْنَ بَصِيْرٌ ﴿۱۵۶﴾ وَ لَئِنْ قُتِلْتُمْ فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ اَوْ مُتُّمْ

الله توهان جي تمام عملن کي خوب ڏسي رهيو آهي. ۽ بيشڪ جيڪڏهن توهان الله جي راهہ ۾ شهيد ڪيا وڃو يا مري وڃو تہ

لَمَغْفِرَةٌ مِّنَ اللّٰهِ وَ رَحْمَةٌ خَيْرٌ مِّمَّا يَجْمَعُوْنَ ﴿۱۵۷﴾ وَ لَئِنْ مُّتُّمْ اَوْ قُتِلْتُمْ لَاِالَى

الله جي بخشش ۽ رحمت هن دنيا کان بهتر آهي جيڪي اهي جمع ڪري رهيا آهن . ۽ جيڪڏهن توهان مري وڃو يا ماريا وڃو (هر حالت ۾) توهان کي

اللّٰهِ تُحْشَرُوْنَ ﴿۱۵۸﴾ فَبِمَا رَحْمَةٍ(1) مِّنَ اللّٰهِ لِنْتَ لَهُمْ ۚ وَ لَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيْظَ الْقَلْبِ

الله جي بارگاهہ ۾ جمع ڪيو ويندو. پوءِ اي حبيب! الله جي ڪيتري وڏي مهرباني آهي جو توهان انهن جي لاءِ نرم دل آهيو ۽ جيڪڏهن توهان سخت

لَانْفَضُّوْا مِنْ حَوْلِكَ ۪ فَاعْفُ عَنْهُمْ وَ اسْتَغْفِرْ لَهُمْ وَ شَاوِرْهُمْ فِي الْاَمْرِ ۚ

مزاج، سخت دل هجو ها تہ اهي ماڻهو ضرور توهان وٽان ڀڄي وڃن ها پوءِ توهان انهن کي معاف فرمائيندا رهو ۽ انهن جي مغفرت جي دعا ڪندا رهو ۽ ڪمن ۾

فَاِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللّٰهِ ؕ اِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُتَوَكِّلِيْنَ ﴿۱۵۹﴾ اِنْ يَّنْصُرْكُمُ

انهن کان مشورو وٺندا رهو پوءِ جڏهن ڪنهن ڳالهہ جو پڪو ارادو ڪري وٺو تہ الله تي ڀروسو ڪيو بيشڪ الله توڪل ڪرڻ وارن سان محبت فرمائيندو آهي (1) ○ (2)

حاشيہ ①...نرمي ۽ شفقت اعليٰ انساني اخلاق آهن،سخت دل ۽ بدمزاج کان ماڻهو دور هوندا آهن جڏهن تہ ڪريم ۽ شفيق ماڻهو جي قريب هوندا آهن رسول الله صَلَّى اللّٰهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم الله تعاليٰ جي رحمت سان سراپا رحمت ۽ شفقت ۽ مجسم اخلاق هئا 5...هتي بيان ٿيل ٻئي ڳالهيون غزوهٴ بدر ۽ حنين سان واضح ٿي وڃن ٿيون. غزوهٴ بدر ۾ ڪافرن جو لشڪري تعداد، هٿيار ۽ جنگي سامان جي اعتبار سان مسلمانن کان وڌيڪ هئا، پر مسلمانن جو پورو ڀروسو الله تعاليٰ جي ذات تي هو جنهن جو نتيجو مسلمانن جي فتح ۽ ڪاميابي ۽ ڪامراني جي صورت ۾ ظاهر ٿيو ۽ فرشتن جي صورتن ۾ مددِ الاهي نازل ٿي جڏهن تہ غزوهٴ حنين ۾ ڪجهہ مسلمانن جي پنهنجي عددي ڪثرت سبب فخر جي نتيجي ۾ مسلمانن کي سخت نقصان ڪڻڻو پيو. ②...نبي ڪريم صَلَّى اللّٰهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم جو خيانت ڪرڻ ممڪن ناهي ڇاڪاڻ تہ هي نبوت جي شان جي خلاف آهي، ايئن ئي سڀ نبي سڳورا عَلَيْهِمُ السَّلَام گناهن کان معصوم هوندا آهن تنهنڪري انهن کان ايئن ممڪن ناهي.

اللّٰهُ فَلَا غَالِبَ لَكُمْ ۚ وَاِنْ یَّخْذُلْكُمْ فَمَنْ ذَا الَّذِیْ یَنْصُرُكُمْ مِّنْۢ بَعْدِهٖ ؕ وَعَلَى

جيڪڏهن الله توهان جي مدد ڪري ته ڪو به توهان تي غالب نٿو اچي سگهي ۽ جيڪڏهن اهو توهان کي ڇڏي ڏيئي ته پوءِ ان کان بعد ڪير توهان

اللّٰهِ فَلْیَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُوْنَ ﴿١٦٠﴾ وَمَا كَانَ لِنَبِیٍّ اَنْ یَّغُلَّ ؕ وَمَنْ یَّغْلُلْ یَاْتِ

جي مدد ڪري سگهي ٿو؟ ۽ مسلمانن کي الله تي ئي ڀروسو ڪرڻ گهرجي. ۽ ڪنهن به نبي جو خيانت ڪرڻ ممڪن ئي ناهي ۽ جيڪو خيانت ڪري ته اهو قيامت جي

بِمَا غَلَّ یَوْمَ الْقِیٰمَةِ ۚ ثُمَّ تُوَفّٰى كُلُّ نَفْسٍ مَّا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا یُظْلَمُوْنَ ﴿١٦١﴾ اَ

ڏينهن ان شيءِ کي کڻي ايندو جنهن ۾ ان خيانت ڪئي هوندي پوءِ هر شخص کي ان جي عملن جو پورو پورو بدلو ڏنو ويندو ۽ انهن تي ظلم نه ڪيو ويندو (1)○

فَمَنِ اتَّبَعَ رِضْوَانَ اللّٰهِ كَمَنْۢ بَآءَ بِسَخَطٍ مِّنَ اللّٰهِ وَمَاْوٰىهُ جَهَنَّمُ ؕ وَ

ڇا اهو شخص جيڪو الله جي رضامندي تي هليو اهو ان شخص وانگر آهي جيڪو الله جي غضب جو مستحق ٿيو ۽ ان جو ٺڪاڻو جهنم هجي ؟ ۽ اهو ڪهڙو

بِئْسَ الْمَصِیْرُ ﴿١٦٢﴾ هُمْ دَرَجٰتٌ عِنْدَ اللّٰهِ ؕ وَاللّٰهُ بَصِیْرٌۢ بِمَا یَعْمَلُوْنَ ﴿١٦٣﴾ لَقَدْ

نه خراب ٺڪاڻو آهي(2)○ ماڻهن جا الله جي بارگاهه ۾ مختلف درجات آهن ۽ الله انهن جي سڀني عملن کي ڏسي رهيو آهي. بيشڪ الله ايمان

مَنَّ اللّٰهُ عَلَى الْمُؤْمِنِیْنَ اِذْ بَعَثَ فِیْهِمْ رَسُوْلًا مِّنْ اَنْفُسِهِمْ یَتْلُوْا عَلَیْهِمْ

وارن تي وڏو احسان فرمايو جڏهن انهن ۾ هڪ رسول موڪليائين جيڪو انهن ئي مان آهي. اهو انهن جي سامهون الله

اٰیٰتِهٖ وَیُزَكِّیْهِمْ وَیُعَلِّمُهُمُ الْكِتٰبَ وَالْحِكْمَةَ ۚ وَاِنْ كَانُوْا مِنْ قَبْلُ لَفِیْ

جي آيتن جي تلاوت فرمائيندو آهي ۽ انهن کي پاڪ ڪندو آهي ۽ انهن کي ڪتاب ۽ حڪمت جي تعليم ڏيندو آهي جيتوڻيڪ اهي يقينًا ان کان

ضَلٰلٍ مُّبِیْنٍ ﴿١٦٤﴾ اَوَلَمَّاۤ اَصَابَتْكُمْ مُّصِیْبَةٌ قَدْ اَصَبْتُمْ مِّثْلَیْهَا ۙ قُلْتُمْ اَنّٰى

اڳ ۾ کليل گمراهيءَ ۾ هئا (3)○ ڇا جڏهن توهان کي ڪا اهڙي تڪليف پهتي جنهن کان ٻيڻي تڪليف توهان پهچائي چڪا هئا پوءِ توهان چوڻ لڳا ته

النصف

حاشيه ①...الله تبارڪ وتعاليٰ جي رضاء جو طالب ۽ الله تبارڪ وتعاليٰ جي ناراضگي جو مستحق ٻئي برابر نٿا ٿي سگهن: ڪٿي اهو جيڪو الله تعاليٰ کان سچي محبت ڪرڻ وارو ۽ ان جي اطاعت ڪرڻ وارو، ۽ ان جي خوشنودي جي لاءِ سڀ ڪجهه قربان ڪرڻ وارو جيئن صحابه ڪرام رَضِیَ اللّٰہُ تَعَالٰی عَنْهُمْ ۽ انهن کان بعد جا صالحين ۽ ڪٿي الله تعاليٰ جي نافرماني ڪرڻ وارو، ان جي احڪامن کان منهن موڙڻ وارو ، ان جي ناراضگي جي پرواهه نه ڪرڻ وارو ۽ پنهنجي خواهش کي رب جي رضاء تي ترجيح ڏيڻ وارو جيئن ڪافر ۽ منافق ۽ انهن جي پيروي ڪرڻ وارا ماڻهو، ڇا هي ٻئي برابر ڪيئن ٿا ٿي سگهن؟ ②...عربي ۾ مِنّت عظيم نعمت کي چوندا آهن ۽ مراد هي ته الله تبارڪ وتعاليٰ عظيم احسان فرمايو جو انهن کي پنهنجو سڀ کان عظيم رسول عطا فرمايو. اهڙو عظيم رسول عطا فرمايو جيڪي دنيا ۽ آخرت جي هر نعمت ۽ خير جو ذريعو آهن جنهن انداز بندگي ۽ آدابِ زندگي سيکاري الله تبارڪ وتعاليٰ جي معرفت عطا فرمائي قرآن جهڙي نعمت سان نوازيائين.

هٰذَا ؕ قُلْ هُوَ مِنْ عِنْدِ اَنْفُسِكُمْ ؕ اِنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَیْءٍ قَدِیْرٌ ﴿۱۶۵﴾ وَ مَاۤ اَصَابَكُمْ

اها ڪٿان ڪان اچي وئي؟ اي حبيب! تون فرماءِ ته اي انسانو! اها توهان جي پنهنجي ئي طرفان آئي آهي . بيشڪ الله هر شيءِ تي قادر آهي. ۽ ٻن ٽولن

یَوْمَ الْتَقَى الْجَمْعٰنِ فَبِاِذْنِ اللّٰهِ وَ لِیَعْلَمَ الْمُؤْمِنِیْنَ ﴿۱۶۶﴾ۙ وَ لِیَعْلَمَ الَّذِیْنَ

جي مقابلي جي ڏينهن توهان کي جيڪا تڪليف پهتي ته اها الله جي حڪم سان هئي ۽ ان ڪري (پهتي) جو الله ايمان وارن جي سڃاڻپ ڪرائي ڇڏي. ۽ ان ڪري

نَافَقُوْا ۚۖ وَ قِیْلَ لَهُمْ تَعَالَوْا قَاتِلُوْا فِیْ سَبِیْلِ اللّٰهِ اَوِ ادْفَعُوْا ؕ قَالُوْا لَوْ نَعْلَمُ

(پهتي) جو الله منافقن جي سڃاڻپ ڪرائي ڇڏي ۽ (جڏهن) انهن کي چيو ويو ته اچو الله جي راهه ۾ جهاد ڪيو يا دشمنن کان دفاع ڪيو ته چوڻ لڳا جيڪڏهن اسان سڃي

قِتَالًا لَّا اتَّبَعْنٰكُمْ ؕ هُمْ لِلْكُفْرِ یَوْمَىٕذٍ اَقْرَبُ مِنْهُمْ لِلْاِیْمَانِ ۚ یَقُوْلُوْنَ

طريقي سان وڙهڻ ڄاڻون ها (يا چوڻ لڳا ته جيڪڏهن اسان هن لڙائي کي صحيح سمجهون ها) ته ضرور توهان جو ساٿ ڏيون ها. اهي ماڻهو ان ڏينهن ظاهري ايمان جي مقابلي

بِاَفْوَاهِهِمْ مَّا لَیْسَ فِیْ قُلُوْبِهِمْ ؕ وَ اللّٰهُ اَعْلَمُ بِمَا یَكْتُمُوْنَ ﴿۱۶۷﴾ۚ اَلَّذِیْنَ قَالُوْا

کليل ڪفر جي وڌيڪ ويجهو هئا . پنهنجي وات سان اهي ڳالهيون چون ٿا جيڪي انهن جي دلين ۾ نه آهن ۽ الله بهتر ڄاڻي ٿو جيڪي ڳالهيون اهي لڪائي رهيا آهن

لِاِخْوَانِهِمْ وَ قَعَدُوْا لَوْ اَطَاعُوْنَا مَا قُتِلُوْا ؕ قُلْ فَادْرَءُوْا عَنْ اَنْفُسِكُمُ

اهي جن پنهنجي ڀائرن جي باري ۾ چيو ۽ پاڻ ويٺا رهيا ته جيڪڏهن اهي اسان جي ڳالهه مڃن ها ته نه ماريا وڃن ها . اي حبيب! تون فرماءِ: جيڪڏهن توهان

الْمَوْتَ اِنْ كُنْتُمْ صٰدِقِیْنَ ﴿۱۶۸﴾ وَ لَا تَحْسَبَنَّ الَّذِیْنَ قُتِلُوْا فِیْ سَبِیْلِ اللّٰهِ

سچا آهيو ته پنهنجي موت کي پري ڪري ڏيکاريو(1)○ ۽ جيڪي الله جي راهه ۾ شهيد ڪيا ويا هرگز انهن کي مئل خيال نه ڪجو

اَمْوَاتًا ؕ بَلْ اَحْیَآءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ یُرْزَقُوْنَ ﴿۱۶۹﴾ۙ فَرِحِیْنَ بِمَاۤ اٰتٰىهُمُ اللّٰهُ مِنْ

بلڪ اهي پنهنجي رب وٽ زنده آهن، انهن کي رزق ڏنو ويندو آهي (2)○ (اهي) ان تي خوش آهن جيڪو الله انهن کي پنهنجي فضل سان ڏنو آهي ۽

حاشيہ ①...منافقن جنگ اُحد ۾ شهيد ٿيڻ وارن جي باري ۾ چيو ته جيڪڏهن اهي ماڻهو اسان جي ڳالهه مڃن ها ته اسان وانگر گهر ۾ ويٺا هجن ها ۽ ائين ماريا نه وڃن ها انهن جي جواب ۾ فرمايو ويو جيڪڏهن توهان سچا آهيو ته پاڻ کان موت ته ٽاري ڪري ڏيکاريو. يقيناً موت بهرحال اچي ئي رهندو چاهي ماڻهو گهر ۾ لڪيو ويٺو هجي، ته پوءِ هي چوڻ سراسر غلط آهي ته جيڪڏهن ماڻهو اسان جي ڳالهه مڃي ڪري جهاد ۾ نه وڃن ها ته ائين ماريا نه وڃن ها. ②...هتي متعدد آيتن ۾ شهيدن جا فضائل بيان ڪيا ويا آهن، جهڙي طرح انهن کي مردو گمان ڪرڻ منع آهي ڇو ته اهي حيات آهن، اللّٰه تعاليٰ جي قرب ۾ آهن، انهن کي رزق ملندو آهي،اهي ڏاڍا خوش باش آهن، اهي الله تعاليٰ جي فضل ۽ ڪرم، انعام ۽ احسان، اعزاز ۽ اڪرام ۽ موت کان پوءِ اعليٰ زندگي ڏني وڃڻ تي خوش آهن ۽ اهي ان ڳالهه تي به خوشي ملهائي رهيا آهن جو انهن کان پوءِ دنيا ۾ رهجي وڃڻ وارا سندن جا مسلمان ڀائر دنيا ۾ ايمان ۽ تقويٰ تي قائم آهن ۽ شهادت کان پوءِ اهي هنن ڪرم نوازين کي حاصل ڪندا ۽ قيامت جي ڏينهن انهن کي امن ۽ سڪون سان اتاريو ويندو.

فَضْلِهٖ ۙ وَ یَسْتَبْشِرُوْنَ بِالَّذِیْنَ لَمْ یَلْحَقُوْا بِهِمْ مِّنْ خَلْفِهِمْ ۙ اَلَّا خَوْفٌ

پنهنجي پنيان (رهجي وڃڻ وارن) پنهنجن پائرن تي بہ خوش آهن جيڪي اڃان انهن سان ناهن مليا جو انهن تي نہ ڪو خوف آهي

وقف لازم

عَلَیْهِمْ وَ لَا هُمْ یَحْزَنُوْنَ ﴿۱۷۰﴾ یَسْتَبْشِرُوْنَ بِنِعْمَةٍ مِّنَ اللّٰهِ وَ فَضْلٍ ۙ وَّ اَنَّ اللّٰهَ

۽ نہ اهي غمگين ٿيندا. اهي الله جي نعمت ۽ فضل تي خوشيون ملهائي رهيا آهن ۽ هن ڳالهہ تي جو الله ايمان وارن جو

ع ۱۷ ۱۶ ۸

لَا یُضِیْعُ اَجْرَ الْمُؤْمِنِیْنَ ۚۛ ﴿۱۷۱﴾ اَلَّذِیْنَ اسْتَجَابُوْا لِلّٰهِ وَ الرَّسُوْلِ مِنْۢ بَعْدِ

اجر ضايع ناهي فرمائيندو. اهي ماڻهو جيڪي الله ۽ رسول جي گهرائڻ تي زخمي هئڻ جي باوجود

مع ٢

مَاۤ اَصَابَهُمُ الْقَرْحُ ۛؕ لِلَّذِیْنَ اَحْسَنُوْا مِنْهُمْ وَ اتَّقَوْا اَجْرٌ عَظِیْمٌ ﴿۱۷۲﴾ ۚ

(فورًا) حاضر ٿي ويا انهن نيڪ ۽ پرهيزگارن جي لاءِ وڏو ثواب آهي (1)○

اَلَّذِیْنَ قَالَ لَهُمُ النَّاسُ اِنَّ النَّاسَ قَدْ جَمَعُوْا لَكُمْ فَاخْشَوْهُمْ فَزَادَهُمْ

هي اُهي ماڻهو آهن جن کي ماڻهن چيو تہ ماڻهن توهان لاءِ (هڪ لشڪر) جمع ڪيو آهي تنهنڪري انهن کان ڊڄو تہ انهن جي ايمان ۾ وڌيڪ

اِیْمَانًا ۖۗ وَّ قَالُوْا حَسْبُنَا اللّٰهُ وَ نِعْمَ الْوَكِیْلُ ﴿۱۷۳﴾ فَانْقَلَبُوْا بِنِعْمَةٍ مِّنَ اللّٰهِ وَ

اضافو ٿي ويو ۽ چوڻ لڳا: اسان کي الله ڪافي آهي ۽ ڪهڙو نہ سٺو ڪارساز آهي. پوءِ اهي الله جي احسان ۽ فضل سان

فَضْلٍ لَّمْ یَمْسَسْهُمْ سُوْٓءٌ ۙ وَّ اتَّبَعُوْا رِضْوَانَ اللّٰهِ ؕ وَ اللّٰهُ ذُوْ فَضْلٍ عَظِیْمٍ ﴿۱۷۴﴾

واپس موٽيا، انهن کي ڪا تڪليف نہ پهتي ۽ انهن الله جي رضا جي پيروي ڪئي ۽ الله وڏي فضل وارو آهي

اِنَّمَا ذٰلِكُمُ الشَّیْطٰنُ یُخَوِّفُ اَوْلِیَآءَهٗ ۪ فَلَا تَخَافُوْهُمْ وَ خَافُوْنِ اِنْ كُنْتُمْ

بيشڪ اهو تہ شيطان ئي آهي جيڪو پنهنجي دوستن کان ڊيڄاريندو آهي تہ توهان انهن کان نہ ڊڄو ۽ مون کان ڊڄو جيڪڏهن توهان ايمان (2)

حاشيہ ❶...جنگ اُحد کان فارغ ٿيڻ کان پوءِ واپسي دوران ابو سفيان کي مسلمانن جي مڪمل خاتمي ڪرڻ کانسواءِ واپس اچڻ تي افسوس ٿيو ۽ وري واپس موٽڻ جو ارادو ڪيو تہ نبي پاڪ صَلَّی اللہ تَعَالٰی عَلَیْہِ وَاٰلِہٖ وَسَلَّم ابو سفيان جي تعاقب جي لاءِ روانگي جو اعلان فرمايو.70 صحابين سڳورن رَضِیَ اللہ تَعَالٰی عَنْہُم جي جماعت رسول الله صَلَّی اللہ تَعَالٰی عَلَیْہِ وَاٰلِہٖ وَسَلَّم جي اعلان تي حاضر ٿي حالانڪ اهي زخمن سان اڳ ۾ ئي چور چور هئا، هن واقعي جي متعلق هي آيتِ ڪريمہ نازل ٿي. هن آيت ۾ صحابين سڳورن رَضِیَ اللہ تَعَالٰی عَنْہُم جي همت ۽ عظمت جو بيان بہ آهي جيڪي زخمن سان چورچور هئڻ جي باوجود سرڪار دوجهان صَلَّی اللہ تَعَالٰی عَلَیْہِ وَاٰلِہٖ وَسَلَّم جي حڪم تي فورًا حاضر ٿيا. ❷...هن آيت سڳوري مان خبر پئي تہ مسلمانن کي ڪافرن کان ڊيڄارڻ، مسلمانن جي حوصلن کي پست ڪرڻ، انهن جي سامهون ڪافرن جي طاقت وڌائي سڌائي پيش ڪرڻ تہ جيئن مسلمان همت هاري ويهن ۽ ڪافرن سان مقابلي جو نالو ئي نہ وٺن هي سڀ حرڪتون ڪافرن ۽ منافقن جون آهن. اهڙن ماڻهن جي اسان جي دور ۾ گهٽتائي ناهي جن کي مسلمانن کي تہ حوصلو ۽ همت ڏيڻ جي توفيق ناهي پر اهي ڪافرن جي طاقت کي وڌائي سڌائي پيش ڪندا آهن تہ جيئن مسلمان انهن کان مقابلي جو نالو وٺڻ کان بہ گهبرائجي وڃن. اخبار وغيره جو مطالعو ڪرڻ وارن کان هي ڳالهہ لڪيل ناهي.

مُّؤۡمِنِيۡنَ (١٧٥) وَلَا يَحۡزُنۡكَ الَّذِيۡنَ يُسَارِعُوۡنَ فِي الۡكُفۡرِ ۚ اِنَّهُمۡ لَنۡ يَّضُرُّوا

وارا آهيو. ۽ اي حبيب! توهان انهن جو ڪجهه غم نہ ڪيو جيڪي ڪفر ۾ ڊوڙندا پيا وڃن اهي الله جو ڪجهه نہ

اللّٰهَ شَيۡـًٔا ؕ يُرِيۡدُ اللّٰهُ اَلَّا يَجۡعَلَ لَهُمۡ حَظًّا فِي الۡاٰخِرَةِ ۚ وَلَهُمۡ عَذَابٌ

بگاڙي سگهندا . الله اهو چاهي ٿو تہ انهن جو آخرت ۾ ڪو حصو نہ رکي ۽ انهن جي لاءِ وڏو

عَظِيۡمٌ (١٧٦) اِنَّ الَّذِيۡنَ اشۡتَرَوُا الۡكُفۡرَ بِالۡاِيۡمَانِ لَنۡ يَّضُرُّوا اللّٰهَ شَيۡـًٔا ۚ وَلَهُمۡ

عذاب آهي. بيشڪ اهي ماڻهو جن ايمان جي بدران ڪفر اختيار ڪيو اهي هرگز الله جو ڪجهہ نہ بگاڙي سگهندا ۽ انهن جي لاءِ دردناڪ

عَذَابٌ اَلِيۡمٌ (١٧٧) وَلَا يَحۡسَبَنَّ الَّذِيۡنَ كَفَرُوۡۤا اَنَّمَا نُمۡلِيۡ لَهُمۡ خَيۡرٌ لِّاَنۡفُسِهِمۡ ؕ

عذاب آهي. ۽ ڪافر هرگز اهو گمان نہ رکن جو اسان جيڪا انهن کي مهلت ڏيئي رهيا آهيون اها انهن جي لاءِ بهتر آهي. اسان تہ صرف هن لاءِ انهن کي

اِنَّمَا نُمۡلِيۡ لَهُمۡ لِيَزۡدَادُوۡۤا اِثۡمًا ۚ وَلَهُمۡ عَذَابٌ مُّهِيۡنٌ (١٧٨) مَا كَانَ اللّٰهُ لِيَذَرَ

مهلت ڏئي رهيا آهيون جو انهن جا گناهہ اڃان وڌي وڃن ۽ انهن جي لاءِ ذلت جو عذاب آهي. الله جو اهو شان ناهي جو

الۡمُؤۡمِنِيۡنَ عَلٰى مَاۤ اَنۡتُمۡ عَلَيۡهِ حَتّٰى يَمِيۡزَ الۡخَبِيۡثَ مِنَ الطَّيِّبِ ؕ وَمَا كَانَ

مسلمانن کي ان حالت تي ڇڏي جنهن تي (هاڻي) توهان آهيو جيستائين اهو ناپاڪ کي پاڪ کان جدا نہ ڪري ۽ (اي عام انسانو!) الله توهان

اللّٰهُ لِيُطۡلِعَكُمۡ عَلَى الۡغَيۡبِ وَلٰكِنَّ اللّٰهَ يَجۡتَبِيۡ مِنۡ رُّسُلِهٖ مَنۡ يَّشَآءُ ۖ فَاٰمِنُوۡا

کي غيب تي مطلع نٿو ڪري البت الله پنهنجن رسولن کي چونڊي وٺندو آهي جن کي پسند فرمائيندو آهي پوءِ توهان الله ۽ ان جي

بِاللّٰهِ وَرُسُلِهٖ ۚ وَاِنۡ تُؤۡمِنُوۡا وَتَتَّقُوۡا فَلَكُمۡ اَجۡرٌ عَظِيۡمٌ (١٧٩) وَلَا يَحۡسَبَنَّ

رسولن تي ايمان آڻيو ۽ جيڪڏهن توهان ايمان آڻيو ۽ پرهيزگار بڻجو تہ توهان جي لاءِ تمام وڏو اجر آهي(1)○ ۽ جيڪي ماڻهو هن شيءِ ۾

حاشيہ ① هن آيت مان ۽ هن کان علاوه متعدد آيتن ۽ ڪثير حديثن سڳورين مان ثابت ٿيو آهي تہ الله تعاليٰ پنهنجي رسولن کي غيب جو علم عطا فرمايو آهي.

الَّذِیْنَ یَبْخَلُوْنَ بِمَاۤ اٰتٰىهُمُ اللّٰهُ مِنْ فَضْلِهٖ هُوَ خَیْرًا لَّهُمْ ؕ بَلْ هُوَ شَرٌّ لَّهُمْ ؕ

بخل ڪندا آهن جيڪا الله انهن کي پنهنجي فضل سان ڏني آهي اهي هرگز ان کي پنهنجي لاءِ سٺو نہ سمجهن بلڪ اهو بخل انهن جي لاءِ خراب آهي .

سَیُطَوَّقُوْنَ مَا بَخِلُوْا بِهٖ یَوْمَ الْقِیٰمَةِ ؕ وَ لِلّٰهِ مِیْرَاثُ السَّمٰوٰتِ وَ

عنقريب قيامت جي ڏينهن انهن جي ڳچيءَ ۾ انهيءَ مال جو طوق بڻائي وڌو ويندو جنهن ۾ انهن بخل ڪيو هو ۽ الله ئي آسمانن ۽ زمين جو وارث آهي ۽

الْاَرْضِ ؕ وَ اللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُوْنَ خَبِیْرٌ ۠﴿۱۸۰﴾ لَقَدْ سَمِعَ اللّٰهُ قَوْلَ الَّذِیْنَ

١٨ ع ٩ ٩

الله توهان جي تمام ڪمن کان خبردار آهي **(1)**○ بيشڪ الله انهن جو قول ٻڌي ورتو جن چيو تہ الله محتاج

قَالُوْۤا اِنَّ اللّٰهَ فَقِیْرٌ وَّ نَحْنُ اَغْنِیَآءُ ۘ سَنَكْتُبُ مَا قَالُوْا وَ قَتْلَهُمُ الْاَنْۢبِیَآءَ

وقف لازم

آهي ۽ اسان مالدار آهيون . هاڻي اسان انهن جي چيل ڳالهہ ۽ انهن جو انبياء کي ناحق شهيد ڪرڻ لکي رکندا سين : ۽ چونداسين:

بِغَیْرِ حَقٍّ ۙ وَّ نَقُوْلُ ذُوْقُوْا عَذَابَ الْحَرِیْقِ ﴿۱۸۱﴾ ذٰلِكَ بِمَا قَدَّمَتْ اَیْدِیْكُمْ وَ

ساڙڻ واري عذاب جو مزو چکو. اهو انهن عملن جو بدلو آهي جيڪي توهان جي هٿن اڳتي موڪليو ۽

اَنَّ اللّٰهَ لَیْسَ بِظَلَّامٍ لِّلْعَبِیْدِ ۚ﴿۱۸۲﴾ اَلَّذِیْنَ قَالُوْۤا اِنَّ اللّٰهَ عَهِدَ اِلَیْنَاۤ

الله ٻانهن تي ظلم ناهي ڪندو. اهي ماڻهو جيڪي چون ٿا (تہ) الله اسان کان واعدو ورتو هو جو اسان ڪنهن رسول جي ايستائين تصديق نہ ڪيون

اَلَّا نُؤْمِنَ لِرَسُوْلٍ حَتّٰى یَاْتِیَنَا بِقُرْبَانٍ تَاْكُلُهُ النَّارُ ؕ قُلْ قَدْ جَآءَكُمْ

جيستائين اهو اهڙي قرباني پيش نہ ڪري جنهن کي باهہ کائي وڃي . اي حبيب توهان فرماءِ (تہ) بيشڪ مون کان پهريان ڪيترائي

رُسُلٌ مِّنْ قَبْلِیْ بِالْبَیِّنٰتِ وَ بِالَّذِیْ قُلْتُمْ فَلِمَ قَتَلْتُمُوْهُمْ اِنْ كُنْتُمْ

رسول توهان وٽ واضح نشانيون ۽ اهي ئي (معجزات) کڻي آيا جيڪي توهان چيا هئا پوءِ جيڪڏهن توهان سچا آهيو تہ توهان انهن کي ڇو **(3)**

حاشيہ ① ...هن آيت ۾ الله تعاليٰ جي واٽ ۾ شرعاً واجبي صورت ۾ مال خرچ ڪرڻ ۾ بخل ڪرڻ وارن جي باري ۾ شديد وعيد جو بيان ڪيو ويو آهي. بخل جي مطلق تعريف هي آهي تہ جتي شرعاً يا عرف ۽ عادت جي اعتبار سان خرچ ڪرڻ واجب هجي اتي خرچ نہ ڪرڻ بخل آهي. زڪوٰة ۽ صدقي فطر وغيره ۾ شرعاً خرچ ڪرڻ واجب آهي ۽ دوست احباب، ويجهن رشيدارن تي خرچ ڪرڻ عرف ۽ عادت جي اعتبار سان واجب آهي. ڪثير مفسرن جي نزديڪ هتي آيت ۾ بخل مان زڪوٰة نہ ڏيڻ مراد آهي چاڪاڻ تہ عرفي بخل تي هيءَ وعيد ناهي. ② ...هتي آيت ۾ الله تعاليٰ جي گستاخي ۽ نبين سڳورن عَلَيْهِمُ السَّلَام کي قتل ڪرڻ جو گڏيل بيان ڪري عذاب جي هڪ ئي وعيد بيان ڪئي وئي آهي، هن مان معلوم ٿيو تہ هي ٻئي جرم وڏا عظيم ترين آهن ۽ قباحت ۾ برابر آهن ۽ شانِ انبياء عَلَيْهِمُ السَّلَام ۾ گستاخي ڪرڻ وارو شانِ اِلاهي ۾ گستاخي ڪرڻ واري جي طرح جهنم جو مستحق آهي چاڪاڻ تہ انبياءِ ڪرام عَلَيْهِمُ السَّلَام جي گستاخي الله تعاليٰ جي گستاخي آهي. ③ ...مفسرن هن آيت جي جيڪا تفسير بيان فرمائي آهي ان مان هڪ وڏي فائدي واري ڳالهہ سامهون اچي ٿي تہ جيڪڏهن ڪا شيءِ معقول دليل سان ثابت ٿي وڃي تہ ان کي مڃڻ لازم آهي. دليل کان ثابت ٿيڻ کانپوءِ ٻي وڃا مخصوص دليل جو مطالبو ڪرڻ يهودين جو ڪم آهي ۽ ان ۾ بہ اهڙن ماڻهن جو ڪو مقصد ناهي هوندو بلڪ مفت جي بحث ڪرڻي هوندي آهي. جيئن مسلمانن ۾ رائج ڪيترائي معمولات اهڙا آهن جيڪي معقول شرعي دليل کان ثابت آهن پر ڪجهہ ماڻهن جو هروڀرو اصرار هوندو آهي تہ ايئن نہ نبي ڪريم صَلَّى اللّٰهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم جي دور مان ثابت ڪريو، ان کي بخاري مان ثابت ڪريو. هي طرز عمل سراسر جاهلن جو آهي. اهڙن ماڻهن کي سمجهائڻ بي فائده هوندو آهي.

صٰدِقِيْنَ (١٨٣) فَاِنْ كَذَّبُوْكَ فَقَدْ كُذِّبَ رُسُلٌ مِّنْ قَبْلِكَ جَآءُوْ بِالْبَيِّنٰتِ

شهيد ڪيو؟ پوءِ اي حبيب! جيڪڏهن اهي توهان کي ڪوڙو سمجهن ٿا ته توهان کان پهريان رسولن کي به ڪوڙو سمجهيو ويو جيڪي صاف نشانيون ۽

وَالزُّبُرِ وَالْكِتٰبِ الْمُنِيْرِ (١٨٤) كُلُّ نَفْسٍ ذَآىِٕقَةُ الْمَوْتِ ؕ وَاِنَّمَا تُوَفَّوْنَ

صحيفا ۽ روشن ڪتاب کڻي آيا هئا. هر ساهه موت جو مزو چکڻ وارو آهي ۽ قيامت جي ڏينهن توهان کي

اُجُوْرَكُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ ؕ فَمَنْ زُحْزِحَ عَنِ النَّارِ وَاُدْخِلَ الْجَنَّةَ فَقَدْ فَازَ ؕ وَ

توهان جا اجر پورا پورا ڏنا ويندا پوءِ جنهن کي باهه کان بچايو ويو ۽ جنت ۾ داخل ڪيو ويو ته اهو ڪامياب ٿي ويو ۽

مَا الْحَيٰوةُ الدُّنْيَآ اِلَّا مَتَاعُ الْغُرُوْرِ (١٨٥) لَتُبْلَوُنَّ فِيْۤ اَمْوَالِكُمْ وَاَنْفُسِكُمْ قف وَ

دنيا جي زندگي ته صرف ڌوڪي جو سامان آهي(1)○ بيشڪ توهان جي مالن ۽ توهان جي جانن جي باري ۾ توهان کي ضرور آزمايو ويندو ۽

لَتَسْمَعُنَّ مِنَ الَّذِيْنَ اُوْتُوا الْكِتٰبَ مِنْ قَبْلِكُمْ وَمِنَ الَّذِيْنَ اَشْرَكُوْۤا اَذًى

توهان ضرور انهن ماڻهن سان جن کي توهان کان پهريان ڪتاب ڏنو ويو ۽ مشرڪن کان گهڻي تڪليف ڏيڻ واريون ڳالهيون ٻڌندؤ ۽

كَثِيْرًا ؕ وَاِنْ تَصْبِرُوْا وَتَتَّقُوْا فَاِنَّ ذٰلِكَ مِنْ عَزْمِ الْاُمُوْرِ (١٨٦) وَاِذْ اَخَذَ اللّٰهُ

جيڪڏهن توهان صبر ڪندا رهو ۽ پرهيزگار ٿيو ته اهو وڏي همت جي ڪمن مان آهي. ۽ ياد ڪريو جڏهن الله انهن

مِيْثَاقَ الَّذِيْنَ اُوْتُوا الْكِتٰبَ لَتُبَيِّنُنَّهٗ لِلنَّاسِ وَلَا تَكْتُمُوْنَهٗ ٘ فَنَبَذُوْهُ وَرَآءَ

ماڻهن کان عهد ورتو جن کي ڪتاب ڏنو ويو ته توهان ضرور هن ڪتاب کي ماڻهن سان بيان ڪجو ۽ هن کي لڪائجو نه پوءِ انهن هن عهد کي

ظُهُوْرِهِمْ وَاشْتَرَوْا بِهٖ ثَمَنًا قَلِيْلًا ؕ فَبِئْسَ مَا يَشْتَرُوْنَ (١٨٧) لَا تَحْسَبَنَّ

پنهنجي پٺيءَ جي پٺيان اڇلائي ڇڏيو ۽ ان جي بدران ٿورڙي قيمت ورتائون پوءِ اها ڪيتري بيڪار خريداري آهي(2)○ هرگز گمان نه ڪيو

حاشيہ ① ... هن آيت مان معلوم ٿيو ته الله تبارڪ وتعالٰي هر ساهواري شيءِ تي موت مقرر فرمائي ڇڏيو آهي ان کان نه ڪنهن کي ڇوٽڪارو ملندو ۽ نه وري ڪو ان کان ڀڄي ڪيڏي وڃي سگهندو. موت روح کان جدا ٿيڻ جو نالو آهي ۽ هيءَ جدائي ڪڏهن ڪڏهن تڪليف ۽ اذيتناڪ هوندي آهي. تنهنڪري عقلمندي جو تقاضو اهو ٿي آهي ته موت کي ڪثرت سان ياد ڪيو وڃي ۽ دنيا ۾ رهي ڪري موت جي وقت جي ۽ مرڻ کان بعد جي تياري ڪئي وڃي. ② ... الله تبارڪ وتعالٰي تورات و انجيل جي عالمن تي واجب ڪيو هو ته هنن بنهي ڪتابن ۾ سرور ڪائنات صَلَّى اللّٰهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم جي نبوت تي دلالت ڪرڻ وارا جيڪي دليل آهن اهي ماڻهن کي خوب چڱي طرح سمجهائين ۽ انهن کي ڪنهن به حيلي سان نه لڪائين، پرانهن رشوتون وٺي پاڻ ڪريم صَلَّى اللّٰهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم جن جي وصفن کي لڪائي ڇڏيو جيڪي تورات ۽ انجيل ۾ موجود هئا.

الَّذِيْنَ يَفْرَحُوْنَ بِمَآ اَتَوْا وَّيُحِبُّوْنَ اَنْ يُّحْمَدُوْا بِمَا لَمْ يَفْعَلُوْا فَلَا

انهن ماڻهن جو جيڪي پنهنجي عملن تي خوش ٿيندا آهن ۽ پسند ڪندا آهن تہ انهن جي اڻڪيل ڪمن تي تعريف ڪئي وڃي جيڪي

تَحْسَبَنَّهُمْ بِمَفَازَةٍ مِّنَ الْعَذَابِ ۚ وَلَهُمْ عَذَابٌ اَلِيْمٌ ﴿۱۸۸﴾ وَلِلّٰهِ مُلْكُ

انهن ڪيا ئي ناهن، انهن کي هرگز عذاب کان پري نہ سمجهو ۽ انهن جي لاءِ دردناڪ عذاب آهي (1)o ۽ الله جي ئي لاءِ

السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ؕ وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَیْءٍ قَدِيْرٌ ﴿۱۸۹﴾ ع اِنَّ فِیْ خَلْقِ السَّمٰوٰتِ وَ

ع ۱۹ ۹ ۱۰

آسمانن ۽ زمين جي بادشاهي آهي ۽ الله هر شيءِ تي قادر آهي. بيشڪ آسمانن ۽ زمين جي پيدائش ۽

الْاَرْضِ وَاخْتِلَافِ الَّيْلِ وَالنَّهَارِ لَاٰيٰتٍ لِّاُولِی الْاَلْبَابِ ﴿۱۹۰﴾ ۙ الَّذِيْنَ

رات ۽ ڏينهن جي باهم تبديلي ۾ عقلمندن جي لاءِ نشانيون آهي (2)o جيڪي بيني ۽ ويني ۽ پاسن

يَذْكُرُوْنَ اللّٰهَ قِيٰمًا وَّقُعُوْدًا وَّعَلٰى جُنُوْبِهِمْ وَيَتَفَكَّرُوْنَ فِیْ خَلْقِ السَّمٰوٰتِ وَ

ڀر ليٽندي الله کي ياد ڪندا آهن ۽ آسمانن ۽ زمين جي پيدائش ۾ غور ڪندا آهن . اي اسان جا رب! تو اهو سڀ بيڪار

الْاَرْضِ ۚ رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هٰذَا بَاطِلًا ۚ سُبْحٰنَكَ فَقِنَا عَذَابَ النَّارِ ﴿۱۹۱﴾ رَبَّنَاۤ

ناهي ناهيو تون پاڪ آهين تون اسان کي دوزخ جي عذاب کان بچاءِ (3)o اي اسان جا رب!

اِنَّكَ مَنْ تُدْخِلِ النَّارَ فَقَدْ اَخْزَيْتَهٗ ؕ وَمَا لِلظّٰلِمِيْنَ مِنْ اَنْصَارٍ ﴿۱۹۲﴾ رَبَّنَاۤ

بيشڪ تون جنهن کي دوزخ ۾ داخل ڪندين ان کي تو ضرور رسوا ڪيو ۽ ظالمن جو ڪو مددگار ناهي. اي اسان جا رب! بيشڪ اسان هڪ

اِنَّنَا سَمِعْنَا مُنَادِيًا يُّنَادِیْ لِلْاِيْمَانِ اَنْ اٰمِنُوْا بِرَبِّكُمْ فَاٰمَنَّا ۖۗ رَبَّنَا فَاغْفِرْ لَنَا

ندا ڏيڻ واري کي ايمان جي ندا(هيڪَ) ڏيندي ٻڌو تہ پنهنجي رب تي ايمان آڻيو تہ اسان ايمان آندو پوءِ اي اسان جا رب ! تون اسان جا گناھ بخشي ڇڏ (4)

حاشيہ ① ...هن آيت ۾ ناجائز خودپسندي ڪرڻ وارن ۽ ڪوڙي عزت، تعريف، شهرت جي حصول جي لاءِ غير شرعي تمنا ۾ مبتلا ماڻهن جي لاءِ وعيد آهي. جڏهن ڪنهن انسان جي دل ۾ هي آرزو پيدا ٿيڻ لڳي تہ ماڻهو ان جا شيدائي ٿين، ان جي تعريف ڪن ۽ ان جي عزت ڪن، پلي ملڪ ۽ قوم جي ڪابہ خدمت نہ ڪئي هجي پوءِ بہ قوم جو معمار سڏيو وڃي، محسن قوم قرار ڏنو وڃي ۽ بهترين لقبن سان تعارف ڪرايو وڃي، اهڙي ماڻهوءَ کي گهرجي تہ پنهنجي دل تي غور ڪري تہ ڪٿي هو حبِ جاہ جو شڪار تہ نہ ٿي ويو آهي، جيڪڏهن ائين آهي تہ پوءِ هن پلاري آيت مان سبق پرائي فوراً ان کان ڇوٽڪاري جي ڪوشش ڪري. ② ...هن مان معلو ٿيو تہ علمِ جغرافيہ ۽ سائنس جو علم پرائڻ بہ ثواب جو ڪم آهي جڏهن تہ ان ۾ سٺي نيت هجي جهڙي طرح اسلام ۽ مسلمانن جي خدمت يا الله تعالي جي عظمت جو علم حاصل ڪرڻ جي لاءِ هجي پر هيءَ شرط بہ آهي تہ اسلامي عقيدن جي خلاف نہ هجي. ③ ...جهڙي طرح ڪنهن جي عظمت، قدرت، حڪمت ۽ علم معرفت حاصل ڪرڻ جو اهم ذريعو ان جي ٺاهيل شيءِ هوندي آهي اهڙي طرح الله تعاليٰ جي عظمت، قدرت، حڪمت، وحدانيت ان جي علم جي سڃاڻپ ڪرڻ جو وڏو ذريعو ان جي پيدا ڪيل هي ڪائنات آهي، هن ڪائنات ۾ موجود سڀ شيون پنهنجي خالق جي وحدانيت تي دلالت ڪرڻ واريون ۽ ان جي جلال ۽ ڪبريائي کي ظاهر ڪرڻ واريون آهن. ④ ...هن منادي مان مراد سيد المرسلين جناب رسالت محمد مصطفيٰ صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم آهن جنهن جي شان ۾ ”دَاعِيًا اِلَى اللّٰهِ بِاِذْنِهٖ“ وارد ٿيو آهي يا هن مان قرآنِ ڪريم مراد آهي.

ذُنُوْبَنَا وَ كَفِّرْ عَنَّا سَیِّاٰتِنَا وَ تَوَفَّنَا مَعَ الْاَبْرَارِۚ ﴿۱۹۳﴾ رَبَّنَا وَ اٰتِنَا مَا وَعَدْتَّنَا عَلٰى

۽ اسان کان اسان جون برايون مٽائي ڇڏ ۽ اسان کي نيڪ ماڻهن جي ٽولي ۾ موت عطا فرماء. اي اسان جا رب !۽ اسان کي اهو سڀ عطا فرماء جنهن جو تو

رُسُلِكَ وَ لَا تُخْزِنَا یَوْمَ الْقِیٰمَةِؕ اِنَّكَ لَا تُخْلِفُ الْمِیْعَادَ ﴿۱۹۴﴾ فَاسْتَجَابَ لَهُمْ

پنهنجي رسولن جي ذريعي اسان سان واعدو فرمايو آهي ۽ اسان کي قيامت جي ڏينهن خوار نہ ڪجان . بيشڪ تون واعدي خلافي ناهين ڪندو.

رَبُّهُمْ اَنِّیْ لَاۤ اُضِیْعُ عَمَلَ عَامِلٍ مِّنْكُمْ مِّنْ ذَكَرٍ اَوْ اُنْثٰىۚ بَعْضُكُمْ مِّنْۢ

پوءِ انهن جي رب انهن جي دعا قبول فرمائي تہ مان توهان مان عمل ڪرڻ وارن جا عمل ضايع نہ ڪندس اهو مرد هجي يا عورت. توهان پاڻ ۾

بَعْضٍۚ فَالَّذِیْنَ هَاجَرُوْا وَ اُخْرِجُوْا مِنْ دِیَارِهِمْ وَ اُوْذُوْا فِیْ سَبِیْلِیْ وَ قٰتَلُوْا وَ

هڪ ٿي آهيو، پوءِ جن هجرت ڪئي ۽ پنهنجي گهرن مان ڪڍيا ويا ۽ منهنجي راهہ ۾ انهن کي ستايو ويو ۽ انهن جهاد ڪيو ۽ قتل ڪيا ويا پوءِ

قُتِلُوْا لَاُكَفِّرَنَّ عَنْهُمْ سَیِّاٰتِهِمْ وَ لَاُدْخِلَنَّهُمْ جَنّٰتٍ تَجْرِیْ مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُۚ

مان ضرور انهن جا سڀ گناهہ انهن کان مٽائي ڇڏيندس ۽ ضرور انهن کي اهڙن باغن ۾ داخل ڪندس جن جي هيٺان نهرون وهن ٿيون

ثَوَابًا مِّنْ عِنْدِ اللّٰهِؕ وَ اللّٰهُ عِنْدَهٗ حُسْنُ الثَّوَابِ ﴿۱۹۵﴾ لَا یَغُرَّنَّكَ تَقَلُّبُ

(هيءُ) الله جي بارگاهہ مان اجر آهي ۽ الله وٽ ئي سٺو ثواب آهي. اي مخاطب! ڪافرن جو شهر

الَّذِیْنَ كَفَرُوْا فِی الْبِلَادِؕ ﴿۱۹۶﴾ مَتَاعٌ قَلِیْلٌ قف ثُمَّ مَاْوٰىهُمْ جَهَنَّمُؕ وَ بِئْسَ

۾ هلڻ ڦرڻ هرگز توکي ڌوکو نہ ڏئي (1)○ (هيءَ تہ زندگي گذارڻ جو) ٿورڙو سامان آهي پوءِ انهن جو ٺڪاڻو جهنم ٿيندو ۽ اهو ڪهڙو نہ برو

الْمِهَادُ ﴿۱۹۷﴾ لٰكِنِ الَّذِیْنَ اتَّقَوْا رَبَّهُمْ لَهُمْ جَنّٰتٌ تَجْرِیْ مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُ

ٺڪاڻو آهي. پر اهي ماڻهو جيڪي پنهنجي رب کان ڊڄن ٿا انهن جي لاءِ جنتون آهن جن جي هيٺان نهرون وهي رهيون آهن،

حاشيہ (1)...مسلمانن جي هڪ جماعت چيو تہ الله تعاليٰ جا دشمن ڪافر ۽ مشرڪ تہ عيش ۽ آرام ۾ آهن ۽ اسان تنگيءَ ۾ مبتلا آهيون. ان تي هيءَ آيت نازل ٿي ۽ انهن کي ٻڌايو ويو تہ ڪافرن جو هي عيش ۽ آرام دنياوي زندگي جو ٿورو سامان آهي جڏهن تہ انهن جو انجام سڀ کان برو آهي. ان کي هيئن سمجهو تہ ڪنهن شخص کي چيو وڃي تہ توهان 10 منٽ اُس ۾ بيهي رهو، بعد ۾ ان کي هميشہ جي لاءِ ايئر ڪنڊيشن بنگلو ڏنو وڃي ۽ ٻي شخص کي 10 منٽ ڇانوَ واري وڻ ۾ ويهاري هميشہ جي لاءِ تپندڙ ميدان ۾ رکيو وڃي تہ ٻڌايو ٻنهي مان فائدي ۾ ڪير رهيو.؟ يقيناً پهريون. مسلمان جي حالت پهرين شخص کان بہ بهتر آهي، جڏهن تہ ڪافر جي حالت ٻي شخص کان بہ بدتر آهي.

خٰلِدِيْنَ فِيْهَا نُزُلًا مِّنْ عِنْدِ اللّٰهِ ؕ وَ مَا عِنْدَ اللّٰهِ خَيْرٌ لِّلْاَبْرَارِ ﴿۱۹۸﴾ وَ اِنَّ مِنْ

هميشہ انهن ۾ رهندا (هيءُ) الله جي طرف کان مهمان نوازي جو سامان آهي ۽ جيڪو الله وٽ آهي اهو نيڪو ڪارن جي لاءِ بهترين شيءِ آهي.

اَهْلِ الْكِتٰبِ لَمَنْ يُّؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَ مَاۤ اُنْزِلَ اِلَيْكُمْ وَ مَاۤ اُنْزِلَ اِلَيْهِمْ خٰشِعِيْنَ

۽ بيشڪ ڪجھ ڪتاب وارا اهڙا آهن جيڪي الله تي ۽ جيڪو توهان جي طرف نازل ڪيو ويو ان تي ۽ جيڪو انهن جي طرف نازل ڪيو ويو ان تي هن حال ۾

لِلّٰهِ ۙ لَا يَشْتَرُوْنَ بِاٰيٰتِ اللّٰهِ ثَمَنًا قَلِيْلًا ؕ اُولٰٓىِٕكَ لَهُمْ اَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ ؕ اِنَّ

ايمان آڻن ٿا جو انهن جا دل الله جي حضور جهڪيل آهن اهي الله جي آيتن جي بدلي ذليل قيمت ناهن وٺندا. اِهي ئي اُهي ماڻهو آهن جن جو ثواب انهن جي رب وٽ آهي

اللّٰهَ سَرِيْعُ الْحِسَابِ ﴿۱۹۹﴾ يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوا اصْبِرُوْا وَ صَابِرُوْا وَ رَابِطُوْا ۫ وَ

۽ الله جلدي حساب ڪرڻ وارو آهي. اي ايمان وارؤ! صبر ڪيو ۽ صبر ۾ دشمنن کان اڳيان هجو ۽ اسلامي سرحد جي نگهباني ڪيو ۽

اتَّقُوا اللّٰهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُوْنَ ﴿۲۰۰﴾ ع

الله کان ڊڄندا رهو هن اميد تي تہ توهان ڪامياب ٿيو (1)○

٤ سُوْرَةُ النِّسَآءِ مَدَنِيَّةٌ ٩٢ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ اٰياتها ١٧٦ ركوعاتها ٢٤

الله جي نالي سان شروع جيڪو نهايت مهربان رحمت وارو آهي

يٰۤاَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوْا رَبَّكُمُ الَّذِيْ خَلَقَكُمْ مِّنْ نَّفْسٍ وَّاحِدَةٍ وَّ خَلَقَ مِنْهَا

اي انسانو! پنهنجي رب کان ڊڄو جنهن توهان کي هڪ ساهہ مان پيدا ڪيو ۽ انهيءَ مان ان جو جوڙو پيدا ڪيائين ۽ انهن ٻن مان

زَوْجَهَا وَ بَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا كَثِيْرًا وَّ نِسَآءً ۚ وَ اتَّقُوا اللّٰهَ الَّذِيْ تَسَآءَلُوْنَ بِهٖ

گهڻي مرد ۽ عورتون پکيڙيائين ۽ الله کان ڊڄو جنهن جي نالي تي هڪ ٻئي کان سوال ڪندا آهيو ۽ رشتن (کي ٽوڙڻ کان بچو.)

حاشيہ (1)...صبر جو معني آهي نفس کي ان شيءِ کان روڪڻ جيڪا شريعت ۽ عقل جي تقاضن جي مطابق نہ هجي. ۽ مصابره جو هڪ معني آهي تہ ٻين کي تڪليف پهچائڻ تي صبر ڪرڻ ۽ آفتن تي صبر ڪرڻ. صبر جي تحت ان جون سموريون قسمون داخل آهن جهڙي طرح بنيادي عقيدن جو علم حاصل ڪرڻ جي مشقت تي صبر ڪرڻ، واجبات ۽ مستحبات جي ادائيگي ۽ ممنوع شين کان بچڻ جي مشقت تي صبر ڪرڻ پڻ مصابره "۾ گهر وارن، پاڙي وارن ۽ مٽ مائٽن جي بد اخلاقي برداش ڪرڻ ۽ بروسلوڪ ڪرڻ وارن سان بدلو نہ وٺڻ بہ داخل آهي، اهڙي طرح نيڪي جو حڪم ڏيڻ ۽ برائي کان منع ڪرڻ ۽ ڪافرن کان جهاد ڪرڻ بہ" مصابره "۾ داخل آهي. (2)...هن آيتِ مبارڪ ۾ سيني بني آدم کي خطاب آهي ۽ سيني کي تقويٰ جو حڪم ڏنو ويو آهي، وڌيڪ هي شيون بيان ٿيون آهن: الله تعالي سيني انسانن کي هڪ جان يعني حضرتِ آدم عَلَيْهِ السَّلَام مان پيدا ڪيو. پوءِ ان جي وجود مان ان جا جوڙا يعني حضرتِ حوا کي پيدا ڪيو. انهن ٻنهين حضراتن مان زمين ۾ لڳاتار نسل در نسل ڪثرت سان مردن ۽ عورتن جو سلسلو جاري رهيو. انهيءَ ڪري نسلِ انساني جي پکڙجڻ سان گڏوگڏ هڪٻئي کان ظلم ۽ حق تلفي جو سلسلو بہ شروع ٿيو. تنهنڪري خوف خدا جو حڪم ڏنو ويو تہ جيئن ظلم کان بچن ۽ چوتہ ظلم جي هڪ صورت ۽ بدترين صورت مٽن مائٽن سان قطع تعلقي آهي، تنهنڪري ان کان بچڻ جو حڪم ڏنو ويو.

وَالْاَرْحَامَ ؕ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيْبًا ۝١ وَاٰتُوا الْيَتٰمٰۤى اَمْوَالَهُمْ وَلَا

بيشڪ الله توهان تي نگهبان آهي. ۽ يتيمن کي انهن جو مال ڏيو ۽ پاڪ مال جي بدلي گندو مال نہ وٺو ۽

تَتَبَدَّلُوا الْخَبِيْثَ بِالطَّيِّبِ ۪ وَلَا تَاْكُلُوْۤا اَمْوَالَهُمْ اِلٰۤى اَمْوَالِكُمْ ؕ اِنَّهٗ كَانَ

انهن جي مالن کي پنهنجي مالن ۾ ملائي ڪري نہ کائو بيشڪ اهو وڏو گناهہ آهي (1)○

حُوْبًا كَبِيْرًا ۝٢ وَاِنْ خِفْتُمْ اَلَّا تُقْسِطُوْا فِی الْيَتٰمٰى فَانْكِحُوْا مَا طَابَ لَكُمْ

۽ جيڪڏهن توهان کي شبهو ٿئي تہ يتيم ڇوڪرين ۾ انصاف نہ ڪري سگهندؤ پوءِ انهن عورتن سان نڪاح ڪيو جيڪي توهان کي پسند آهن،

مِّنَ النِّسَآءِ مَثْنٰى وَثُلٰثَ وَرُبٰعَ ۚ فَاِنْ خِفْتُمْ اَلَّا تَعْدِلُوْا فَوَاحِدَةً اَوْ مَا

ٻہ ٻہ ۽ ٽي ٽي ۽ چار چار پوءِ جيڪڏهن توهان کي هن ڳالهہ جو خوف ٿئي تہ توهان انصاف نہ ڪري سگهندؤ تہ صرف هڪ (سان نڪاح ڪيو) يا ٻانهين

مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ ؕ ذٰلِكَ اَدْنٰۤى اَلَّا تَعُوْلُوْا ؕ ۝٣ وَاٰتُوا النِّسَآءَ صَدُقٰتِهِنَّ نِحْلَةً ؕ

(تي گذارو ڪيو) جن جا توهان مالڪ آهيو (2)(3)○ اهو ان کان وڌيڪ قريب آهي جو توهان کان ظلم نہ ٿئي ۽ عورتن کي انهن جا مهر خوشي سان ڏيو پوءِ جيڪڏهن

فَاِنْ طِبْنَ لَكُمْ عَنْ شَیْءٍ مِّنْهُ نَفْسًا فَكُلُوْهُ هَنِیْٓــًٔا مَّرِیْٓــًٔا ۝٤ وَلَا تُؤْتُوا

اهي خوش دلي سان مهر مان توهان کي ڪجهہ ڏين پوءِ ان کي پاڪ، خوشگوار (سمجهي ڪري) کائو (4)○ ۽ بي عقلن کي انهن جو اهو

السُّفَهَآءَ اَمْوَالَكُمُ الَّتِیْ جَعَلَ اللّٰهُ لَكُمْ قِیٰمًا وَّارْزُقُوْهُمْ فِیْهَا وَاكْسُوْهُمْ

مال نہ ڏيو جنهن کي الله توهان جي لاءِ گذاري ڪرڻ جو ذريعو بڻايو آهي ۽ انهن کي ان مال مان کارايو ۽ پارايو

وَقُوْلُوْا لَهُمْ قَوْلًا مَّعْرُوْفًا ۝٥ وَابْتَلُوا الْیَتٰمٰى حَتّٰۤى اِذَا بَلَغُوا النِّكَاحَ ۚ فَاِنْ

۽ انهن کي سني ڳالهہ چئو. ۽ يتيمن جي (سمجهداري) کي آزمائيندا رهو ايستائين جو جڏهن اهي نڪاح جي قابل ٿين پوءِ جيڪڏهن

حاشيہ ①...يعني جڏهن يتيم پنهنجو مال طلب ڪن تہ شرعي تقاضو پورو ڪري انهن کي سندن جو مال ڏئي ڇڏيو ۽ پنهنجي حلال مال جي بدلي يتيمن جو مال نہ کائو جيڪو توهان جي لاءِ حرام آهي. جنهن جي هڪ صورت هي بہ آهي تہ پنهنجو گهٽيا مال يتيمن کي ڏئي انهن جو عمده مال ڪڻجي، توهان جو گهٽيا مال توهان جي لاءِ عمده آهي ڇوتہ هي توهان جي لاءِ حلال آهي جڏهن تہ يتيمن جو مال توهان جي لاءِ گهٽيا آهي ڇاڪاڻ تہ اهو توهان جي لاءِ حرام آهي. ②...اڳوڻي زماني ۾ مديني جا ماڻهو زير سرپرست يتيم ڇوڪرين سان انهن جي مال جي ڪري انهن سان نڪاح ڪندا هئا، پوءِ انهن جا حق پورا نہ ڪندا هئا ۽ نہ وري سٺو سلوڪ ڪندا هئا ۽ انهن جي وراثت حاصل ڪرڻ جي لاءِ انهن جي موت جو انتظار ڪندا هئا. ايستائين جو انهن کي هن حرڪت کان روڪيو ويو. ③...آيت ۾ چار تائين شاديون ڪرڻ جي اجازت ڏني وئي آهي. پران صورت ۾ ڪري سگهي ٿو جڏهن مڙس زالن جي وچ ۾ عدل قائم ڪري سگهي. گهر وارين جي درميان عدل قائم ڪرڻ فرض آهي، ان ۾ نئي، پراڻي، ڪنواري، يا ٻي جي طلاق يافتہ، بيواهہ سڀ برابر آهن. هي عدل لباس، کائڻ پيئڻ، رهڻ جي جڳهہ ۽ رات جو گڏ رهڻ سمهڻ ۾ لازم آهي. هنن معاملن ۾ سيني کان سلوڪ هڪجهڙو هجي. ④...هن آيت ۾ الله تعاليٰ مڙسن کي حڪم ڏنو آهي تہ اهي پنهنجي گهر وارين کي انهن جا مهر خوشي سان ادا ڪن پوءِ جيڪڏهن انهن جون گهر واريون انهن کي خوش دلي سان سندن مهر منجهان ڪجهہ مڙسن کي تحفي طور ڏين تہ هو ان کي پاڪيزه ۽ خوشگوار سمجهي ڪري کائن، ان ۾ سندن جو ڪو دنياوي يا اُخروي نقصان ناهي.

اٰنَسْتُمْ مِّنْهُمْ رُشْدًا فَادْفَعُوْۤا اِلَیْهِمْ اَمْوَالَهُمْ ۚ وَ لَا تَاْكُلُوْهَاۤ اِسْرَافًا وَّ بِدَارًا

توهان انهن جي سمجهداري ڏسو ته انهن جا مال انهن جي حوالي ڪري ڇڏيو ۽ انهن جا مال فضول خرچي ڪان ۽ (هن خوف

اَنْ یَّكْبَرُوْا ؕ وَ مَنْ كَانَ غَنِیًّا فَلْیَسْتَعْفِفْ ۚ وَ مَنْ كَانَ فَقِیْرًا فَلْیَاْكُلْ

ڪان) جلدي جلدي نه کائو جو اهي وڏا ٿي ويندا ۽ جنهن کي ضرورت نه هجي ته اهو بچي ۽ جيڪو حاجت مند هجي اهو ضرورت جي

بِالْمَعْرُوْفِ ؕ فَاِذَا دَفَعْتُمْ اِلَیْهِمْ اَمْوَالَهُمْ فَاَشْهِدُوْا عَلَیْهِمْ ؕ وَ كَفٰى

مطابق کائي سگهي ٿو پوءِ جڏهن توهان انهن جو مال انهن جي حوالي ڪري ڇڏيو ته انهن تي گواهه بڻايو ۽ حساب وٺڻ

بِاللّٰهِ حَسِیْبًا ۝٦ لِلرِّجَالِ نَصِیْبٌ مِّمَّا تَرَكَ الْوَالِدٰنِ وَ الْاَقْرَبُوْنَ ۪ وَ

لاءِ الله ڪافي آهي (1)○ مردن جي لاءِ ان (مال) مان (وراثت جو) حصو آهي جيڪو ماءُ پيءُ ۽ مائٽ ڇڏي ويا ۽

لِلنِّسَآءِ نَصِیْبٌ مِّمَّا تَرَكَ الْوَالِدٰنِ وَ الْاَقْرَبُوْنَ مِمَّا قَلَّ مِنْهُ اَوْ كَثُرَ ؕ نَصِیْبًا

عورتن جي لاءِ ان مان حصو آهي جيڪو ماءُ پيءُ ۽ مائٽ ڇڏي ويا، وراثت جو مال ٿورو هجي يا گهڻو . (الله هيُ)

مَّفْرُوْضًا ۝٧ وَ اِذَا حَضَرَ الْقِسْمَةَ اُولُوا الْقُرْبٰى وَ الْیَتٰمٰى وَ الْمَسٰكِیْنُ

مقرر حصو (بڻايو آهي) (2)○ ۽ جڏهن تقسيم ڪندي وقت مائٽ ۽ يتيم ۽ مسڪين اچن ته

فَارْزُقُوْهُمْ مِّنْهُ وَ قُوْلُوْا لَهُمْ قَوْلًا مَّعْرُوْفًا ۝٨ وَ لْیَخْشَ الَّذِیْنَ لَوْ تَرَكُوْا مِنْ

ان مال مان انهن کي به ڪجهه ڏيو ۽ انهن سان سٺي ڳالهه ڪريو. ۽ اهي ماڻهو ڊڄن جيڪي جيڪڏهن پنهنجي پويان ڪمزور

خَلْفِهِمْ ذُرِّیَّةً ضِعٰفًا خَافُوْا عَلَیْهِمْ ۪ فَلْیَتَّقُوا اللّٰهَ وَ لْیَقُوْلُوْا قَوْلًا سَدِیْدًا ۝٩

اولاد ڇڏن ها ته انهن جي باري ۾ ڪهڙن شبهن جو شڪار هجن ها . پوءِ انهن کي گهرجي ته الله کان ڊڄن ۽ درست ڳالهه ڪن.

حاشيه ①...هتي سرپرستن کي خاص طور تي هدايت ڏني وئي آهي جيئن فرمايو ته يتيمن جي مال کي فضول خرچي سان استعمال نه ڪريو، ۽ ان ڊپ کان انهن جو مال جلدي جلدي نه کائو ته وڏو ٿي وڃڻ جي صورت ۾ انهن کي انهن جو مال واپس موٽائي ڏيڻو پوندو ان چڪر ۾ جيترو ٿي سگهي انهن جو مال کائون، ائين نه ڪرڻ گهرجي هي حرام آهي، وڌيڪ هدايت هي آهي ته يتيمن جو سرپرست جيڪڏهن مالدار هجي يعني ان کي يتيم جو مال استعمال ڪرڻ جي حاجت ناهي ته اهو يتيم جو مال استعمال ڪرڻ کان بچي. جيڪڏهن ڪو حاجت مند هجي ته اهو بقدر مناسب کائي سگهي ٿو يعني جيتري معمولي ضرورت هجي. ان ۾ ڪوشش هي هجڻ گهرجي ته گهٽ ۾ گهٽ کائي. ②...هتي زماني جاهليت ۾ عورتن ۽ ٻارن کي وراثت مان حصو نه ڏيڻ جي رسم کي باطل ڪيو ويو آهي، هن مان معلوم ٿيو ته پٽ کي ميراث ڏيڻ ۽ ڌيءُ کي نه ڏيڻ سراسر ظلم ۽ زيادتي آهي ۽ حڪمِ قرآني جي خلاف آهي، ٻئي ميراث جا حقدار آهن، ائين ئي هن مان معلوم ٿيو ته اسلام ۾ عورتن جي حقن جي وڏي اهميت آهي. (③... غير وارثن کي وراثت جي مال منجهان ڪجهه ڏيڻ مستحب آهي، ان تي هن ريت به عمل ٿي سگهي ٿو ته ڏاڏو پنهنجي يتيم پوٽي جي متعلق وصيت ڪري وڃي يا وارث پنهنجي حصي مان ان کي ڪجهه ڏئي ڇڏي هن حڪم تي عمل ڪرڻ جي معاملي ۾ مسلمانن ۾ ڏاڍي سستي پائي وڃي ٿي. البت هي ياد رکڻ گهرجي ته نابالغ ۽ غيرموجود وارث جي حصي مان ڏيڻ جي اجازت ناهي.

اِنَّ الَّذِيْنَ يَاْكُلُوْنَ اَمْوَالَ الْيَتٰمٰى ظُلْمًا اِنَّمَا يَاْكُلُوْنَ فِيْ بُطُوْنِهِمْ نَارًا ؕ وَ

بيشڪ اهي ماڻهو جيڪي ظلم ڪندي يتيمن جو مال کائيندا آهن اهي پنهنجي پيٽ ۾ بلڪل باھ ڀريندا آهن ۽

سَيَصْلَوْنَ سَعِيْرًا ﴿۱۰﴾ ع يُوْصِيْكُمُ اللّٰهُ فِيْۤ اَوْلَادِكُمْ ۗ لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ ع ١ ١٢

عنقريب اهي ماڻهو ڀڙڪندڙ باھ ۾ ويندا (1)○ الله توهان کي توهان جي اولاد جي باري ۾ حڪم ڏئي ٿو، پٽ جو حصو ٻن ڌيئرن جي برابر آهي

الْاُنْثَيَيْنِ ۚ فَاِنْ كُنَّ نِسَآءً فَوْقَ اثْنَتَيْنِ فَلَهُنَّ ثُلُثَا مَا تَرَكَ ۚ وَ اِنْ

پوءِ جيڪڏهن صرف ڇوڪريون هجن جيتوڻيڪ ٻن کان وڌيڪ هجن ته انهن جي لاءِ ميراث جو ٻہ ٽهايون حصو ٿيندو ۽ جيڪڏهن هڪ ڇوڪري

كَانَتْ وَاحِدَةً فَلَهَا النِّصْفُ ؕ وَ لِاَبَوَيْهِ لِكُلِّ وَاحِدٍ مِّنْهُمَا السُّدُسُ مِمَّا

هجي ته ان جي لاءِ اڌ حصو آهي ۽ جيڪڏهن ميت جو اولاد هجي ته ميت جي پيءُ ماءُ مان هر هڪ جي لاءِ ميراث مان ڇهون حصو ٿيندو پوءِ جيڪڏهن

تَرَكَ اِنْ كَانَ لَهٗ وَلَدٌ ۚ فَاِنْ لَّمْ يَكُنْ لَّهٗ وَلَدٌ وَّ وَرِثَهٗۤ اَبَوٰهُ فَلِاُمِّهِ الثُّلُثُ ۚ

ميت جو اولاد نہ هجي ۽ ماءُ پيءُ ڇڏي ته ماءُ جي لاءِ ٽيون حصو آهي پوءِ جيڪڏهن هن (ميت) جا ڪيئي ڀيڻ ڀائر هجن ته ماءُ جو ڇهون حصو ٿيندو،

فَاِنْ كَانَ لَهٗۤ اِخْوَةٌ فَلِاُمِّهِ السُّدُسُ مِنْۢ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُّوْصِيْ بِهَاۤ اَوْ دَيْنٍ ؕ

(اهي سڀ احڪام) ان وصيت (کي پورو ڪرڻ) کان بعد (ٿيندا،) جيڪا هو (فوت ٿيڻ وارو) ڪري ويو ۽ قرض (جي ادائيگي) کان بعد (ٿيندا ۔)

اٰبَآؤُكُمْ وَ اَبْنَآؤُكُمْ لَا تَدْرُوْنَ اَيُّهُمْ اَقْرَبُ لَكُمْ نَفْعًا ؕ فَرِيْضَةً مِّنَ اللّٰهِ ؕ

توهان جا پيءُ ۽ توهان جا پٽ توهان کي خبر ناهي ته انهن مان ڪير توهان کي وڌيڪ فائدو ڏيندو، (هي) الله جي طرف کان مقرر ڪيل حصو آهي.

اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلِيْمًا حَكِيْمًا ﴿۱۱﴾ وَ لَكُمْ نِصْفُ مَا تَرَكَ اَزْوَاجُكُمْ اِنْ لَّمْ

بيشڪ الله وڏي علم وارو، حڪمت وارو آهي (2)○ ۽ توهان جون زالون جيڪو (مال) ڇڏي وڃن جيڪڏهن انهن جو اولاد نہ هجي ته

حاشيہ ❶...يتيم جو ناحق مال کائڻ حرام آهي. ياد رکو ڄاڻي واڻي يتيمن جو مال کائڻ يا ڄاڻي واڻي بري نيت سان کائڻ ته واضح ٿي آهي پر ڪڏهن ڪڏهن لاعلمي ۾ بہ هي گناھ ٿي ويندو آهي، جيئن جڏهن ميت جي وارثن ۾ ڪو يتيم آهي ته ان جي مال مان يا ان جي مال سميت مشترڪ مال مان فاتحہ، ٽيجهي، ٻارهين وغيره جو کاڌو حرام آهي ڇاڪاڻ ته ان ۾ يتيم جو حق شامل آهي. ❷...هن آيت ۾ وراثت جا احڪام بيان ڪيا پيا وڃن ان جي احڪامن ۾ ڪافي تفصيل آهي، ان کي جيستائين باقائده ڪنهن وٽ ويهي مشق جي ذريعي حل نہ ڪيو وڃي تيستائين سمجهڻ مشڪل آهي. ان جي لاءِ انهيءَ کي سمجهڻ جي لاءِ باقائده ڪنهن علم ميراث جي عالم وٽ ويهي ان کي سمجهڻ گهرجي.

يَكُنْ لَّهُنَّ وَلَدٌ ۚ فَاِنْ كَانَ لَهُنَّ وَلَدٌ فَلَكُمُ الرُّبُعُ مِمَّا تَرَكْنَ مِنْۢ بَعْدِ

ان مان توهان جي لاءِ اڌ حصو آهي، پوءِ جيڪڏهن انهن جو اولاد هجي ته انهن جي وراثت مان توهان جي لاءِ چوٿائي حصو آهي.

وَصِيَّةٍ يُّوْصِيْنَ بِهَاۤ اَوْ دَيْنٍ ؕ وَلَهُنَّ الرُّبُعُ مِمَّا تَرَكْتُمْ اِنْ لَّمْ يَكُنْ لَّكُمْ

(هي حصا) ان وصيت کان بعد (ٿيندا) جيڪا انهن ڪئي هجي ۽ قرض (جي ادائيگي) کان بعد (ٿيندا) ۽ جيڪڏهن توهان جو اولاد نه هجي ته

وَلَدٌ ۚ فَاِنْ كَانَ لَكُمْ وَلَدٌ فَلَهُنَّ الثُّمُنُ مِمَّا تَرَكْتُمْ مِّنْۢ بَعْدِ وَصِيَّةٍ

توهان جي وراثت مان عورتن جي لاءِ چوٿائي حصو آهي، پوءِ جيڪڏهن توهان جو اولاد هجي ته انهن جو توهان جي وراثت مان اٺون

تُوْصُوْنَ بِهَاۤ اَوْ دَيْنٍ ؕ وَاِنْ كَانَ رَجُلٌ يُّوْرَثُ كَلٰلَةً اَوِ امْرَاَةٌ وَّلَهٗۤ اَخٌ اَوْ

حصو آهي (هي حصا) هن وصيت کان بعد (ٿيندا) جيڪا وصيت توهان ڪري وڃو ۽ قرض (جي ادائيگي) کان بعد (ٿيندا) ۽ جيڪڏهن ڪنهن اهڙي مرد يا عورت جي وراثت

اُخْتٌ فَلِكُلِّ وَاحِدٍ مِّنْهُمَا السُّدُسُ ۚ فَاِنْ كَانُوْۤا اَكْثَرَ مِنْ ذٰلِكَ فَهُمْ

تقسيم ڪرڻي هجي جنهن ماءُ پيءُ ۽ اولاد (مان) ڪو به نه ڇڏيو ۽ (فقط) ماءُ جي طرفان ان جو هڪ ڀاءُ يا هڪ ڀيڻ هجي ته انهن مان هر هڪ جي لاءِ ڇهون حصو ٿيندو پوءِ

شُرَكَآءُ فِی الثُّلُثِ مِنْۢ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُّوْصٰى بِهَاۤ اَوْ دَيْنٍ ۙ غَيْرَ مُضَآرٍّ ۚ

جيڪڏهن اهي ماءُ جي (طرف وارا) ڀيڻ ڀاءُ هڪ کان وڌيڪ هجن ته سڀئي ٽين حصي ۾ شريڪ ٿيندا (هي ٻئي صورتون به) ميت جي ان وصيت ۽ قرض (جي ادائيگي) کان بعد ٿينديون

وَصِيَّةً مِّنَ اللّٰهِ ؕ وَاللّٰهُ عَلِيْمٌ حَلِيْمٌ ؕ﴿۱۲﴾ تِلْكَ حُدُوْدُ اللّٰهِ ؕ وَمَنْ يُّطِعِ اللّٰهَ وَ

جنهن (وصيت) ۾ ان (وارثن کي) نقصان نه پهچايو هجي (1)○ هي الله جي طرف کان حڪم آهي ۽ الله وڏي علم وارو، وڏي حلم وارو آهي. هي الله جون حدون آهن

رَسُوْلَهٗ يُدْخِلْهُ جَنّٰتٍ تَجْرِیْ مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُ خٰلِدِيْنَ فِيْهَا ؕ وَذٰلِكَ

۽ جيڪو الله ۽ الله جي رسول جي اطاعت ڪري پوءِ الله ان کي جنتن ۾ داخل فرمائيندو جن جي هيٺان نهرون وهي رهيون آهن . هميشه انهن ۾ (2)

حاشيه 1..ميت جي طرفان ڪيل وصيت ان جي مال جي ٽئين حصي مان پوري ڪئي ويندي، ان کان وڌيڪ وصيت وارثن جي اجازت تي موقوف آهي، اهي چاهين ته وڌيڪ مقدار پنهنجي حصي مان ڏئي سگهن ٿا. 2..وراثت جي مسئلن کي الله تعاليٰ پنهنجون حدون قرار ڏنو آهي ۽ انهن جي ٽوڙڻ کي الله تعاليٰ جي حدن کي ٽوڙڻ قرار ڏنو آهي. هن مان معلوم ٿيو ته ميراث ۾ ظلم ڪرڻ عذابِ اِلاهي جو باعث آهي. هن مان انهن مسلمانن کي عبرت پڪڙڻ گهرجي جيڪي ڇوڪرين ۽ ڀين وارثن کي وراثت کان محروم ڪندا آهن. حديث سڳوري ۾ آهي ته ” جيڪو پنهنجي وارث کي ميراث کان محروم ڪندو الله تعاليٰ قيامت جي ڏينهن ان کي جنت ۾ ان جي حصي کان محروم ڪري ڇڏيندو“.

الْفَوْزُ الْعَظِيْمُ ﴿۱۳﴾ وَ مَنْ يَّعْصِ اللّٰهَ وَ رَسُوْلَهٗ وَ يَتَعَدَّ حُدُوْدَهٗ يُدْخِلْهُ نَارًا

رهندا، ۽ اها ئي وڏي ڪاميابي آهي . ۽ جيڪو الله ۽ ان جي رسول جي نافرماني ڪري ۽ ان جي (تمام) حدن کان لنگهي وڃي پوءِ الله ان کي باهه ۾

خَالِدًا فِيْهَا ۪ وَ لَهٗ عَذَابٌ مُّهِيْنٌ ﴿۱۴﴾ ع وَ الّٰتِيْ يَاْتِيْنَ الْفَاحِشَةَ مِنْ نِّسَآىٕكُمْ ع ٢/٤ ١٣

داخل فرمائيندو جنهن ۾ (اهو) هميشه رهندو ۽ ان جي لاءِ خوار ڪندڙ عذاب آهي (1)○ ۽ توهان جي عورتن مان جيڪي بدڪاري ڪري وٺن انهن تي

فَاسْتَشْهِدُوْا عَلَيْهِنَّ اَرْبَعَةً مِّنْكُمْ ۚ فَاِنْ شَهِدُوْا فَاَمْسِكُوْهُنَّ فِي الْبُيُوْتِ

پنهنجن مان چئن مردن جي گواهي وٺو پوءِ جيڪڏهن اهي گواهي ڏين ته انهن عورتن کي گهر ۾ بند ڪري ڇڏيو ايستائين جو موت انهن

حَتّٰى يَتَوَفّٰىهُنَّ الْمَوْتُ اَوْ يَجْعَلَ اللّٰهُ لَهُنَّ سَبِيْلًا ﴿۱۵﴾ وَ الَّذٰنِ يَاْتِيٰنِهَا

(جي زندگي) کي پورو ڪري ڇڏي يا الله انهن جي لاءِ ڪو رستو بڻائي (2)○ ۽ توهان مان جيڪي مرد عورتون اهڙو ڪم ڪن انهن کي

مِنْكُمْ فَاٰذُوْهُمَا ۚ فَاِنْ تَابَا وَ اَصْلَحَا فَاَعْرِضُوْا عَنْهُمَا ؕ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ تَوَّابًا

تڪليف پهچايو پوءِ جيڪڏهن اهي توبه ڪن ۽ پنهنجي اصلاح ڪري وٺن ته انهن جو پيڇو ڇڏي ڏيو . بيشڪ الله وڏو توبه قبول ڪرڻ وارو،

رَّحِيْمًا ﴿۱۶﴾ اِنَّمَا التَّوْبَةُ عَلَى اللّٰهِ لِلَّذِيْنَ يَعْمَلُوْنَ السُّوْٓءَ بِجَهَالَةٍ ثُمَّ

مهربان آهي (3)○ اها توبه جنهن جو قبول ڪرڻ الله پنهنجي فضل سان لازم ڪري ورتو آهي اها انهن جي ئي آهي جيڪي ناداني ۾

يَتُوْبُوْنَ مِنْ قَرِيْبٍ فَاُولٰٓىٕكَ يَتُوْبُ اللّٰهُ عَلَيْهِمْ ؕ وَ كَانَ اللّٰهُ عَلِيْمًا

برائي ڪري ويهن پوءِ ٿوري دير ۾ توبه ڪري وٺن اهڙن تي الله پنهنجي رحمت سان رجوع ڪندو آهي ۽ الله علم ۽

حَكِيْمًا ﴿۱۷﴾ وَ لَيْسَتِ التَّوْبَةُ لِلَّذِيْنَ يَعْمَلُوْنَ السَّيِّاٰتِ ۚ حَتّٰۤى اِذَا حَضَرَ

حڪمت وارو آهي (4)(5)(6)○ ۽ انهن ماڻهن جي توبه ناهي جيڪي گناهن ۾ لڳل رهندا آهن ايستائين جو جڏهن انهن مان ڪنهن

حاشيه (1)...ڪنهن به شريعت جي حد کي ٽوڙڻ حرام آهي پر سمورين حدن کي ٽوڙڻ وارو ڪافر آهي، يعني جيڪو ايمان جي حد به ٽوڙي ڇڏيندو آهي ۽ هن مقام تي اهي ئي مراد آهي ڇوته هتي نافرمان جي لاءِ هميشه جهنم ۾ داخلا جي وعيد آهي، ۽ جهنم ۾ هميشه ڪافر ئي رهندا، مسلمان نه. (2)...زانيه عورتن کي موت اچڻ تائين گهر ۾ قيد رکڻ جو حڪم زنا جي متعلق ڪوڙن ۽ رجم جي سزا مقرر ڪرڻ کان پهريائين هو جڏهن زنا جي حد جي باري ۾ احڪام نازل ٿيا ته هي حڪم منسوخ ٿي ويو. زنا ۽ حد قذف جو بيان سورت نور آيت نمبر 2 ۽ 4 ۾ بيان ٿيو آهي (3)...زنا جي سزا پهريان ايذا ڏيڻ مقرر ڪئي وئي، پوءِ قيد ڪرڻ، پوءِ ڪوڙا هڻڻ يا سنگسار ڪرڻ. هي آيت به راجع قول جي مطابق حدِ زنا جي آيت کان منسوخ آهي. (4)...سچي توبهه جي هيءَ معنيٰ آهي ته بانهو گناهه کي الله تعالى جي نافرماني سمجهندي ان تي نادم ۽ پريشان ٿي فوراً ڇڏي ڏي، ۽ آئنده به ان گناهه جي طرف نه وڃڻ جو سچي دل سان عزم ڪري، ۽ جن گناهن جو ازالو ٿي سگهي ته ان جو ازالو به ڪري وٺي، جيئن نماز روزا ترڪ ڪيا هجن ته انهن جي قضا ڪري وٺي، ۽ ڪنهن جو ناحق مال ڪنيو هجي جيئن چوري، غصب يا رشوت ورتي هجي ته انهن سيني صورتن ۾ واپس ڪري، جتي معافي گهرڻ ضروري هجي اُتي معافي گهري. (5)... هتي” ٿوري دير“ مان مراد موت جي وقت عالم بالا جون شيون نظر اچڻ کان پهريان تائين جو وقت مراد آهي. (6)...اسلام ۾ توبه جو قانون بڻائڻ عين حڪمت ۽ علم تي ٻڌل آهي، جن دينن ۾ توبه ناهي انهن جا مڃڻ وارا گناهن تي دلير هوندا آهن. ڇاڪاڻ ته مايوسي جرم تي دلير ڪندي آهي. ۽ معافي جي اميد توبه ڪرڻ تي اڀاريندي آهي. مثال طور جنهن شخص کي ڦاسي جي سزا ٻڌائي وئي هجي ان کي سيني کان الڳ جيل ۾ رکيو ويندو آهي ته جيئن ڪنهن ٻي کي قتل نه ڪري ڇڏي، ڇوته هو پنهنجي زندگي کان مايوس ٿي ويندو آهي. جنهن کي هڪ مقرر مدت تائين سزا کان بعد رهائي ٿئي ان کي ٻين مجرمن سان گڏ جيل ۾ رکيو ويندو آهي، ان مان اهو خطرو ناهي هوندو ڇوته ان کي رهائي جي اميد هوندي آهي

اَحَدَهُمُ الْمَوْتُ قَالَ اِنِّیْ تُبْتُ الْـٰٔنَ وَ لَا الَّذِیْنَ یَمُوْتُوْنَ وَ هُمْ كُفَّارٌؕ

ڪي موت اچي ته چوڻ لڳي هاڻي مون توبه ڪئي ۽ نه انهن ماڻهن جي (ڪا توبه آهي) جيڪي ڪفر جي حالت ۾ مرن . انهن جي لاءِ اسان

اُولٰٓىٕكَ اَعْتَدْنَا لَهُمْ عَذَابًا اَلِیْمًا ﴿۱۸﴾ یٰۤاَیُّهَا الَّذِیْنَ اٰمَنُوْا لَا یَحِلُّ لَكُمْ اَنْ

دردناڪ عذاب تيار ڪري رکيو آهي. اي ايمان وارؤ! توهان جي لاءِ حلال ناهي جو توهان زبردستي عورتن جا وارث بڻجي وڃو ۽

تَرِثُوا النِّسَآءَ كَرْهًاؕ وَ لَا تَعْضُلُوْهُنَّ لِتَذْهَبُوْا بِبَعْضِ مَاۤ اٰتَیْتُمُوْهُنَّ

عورتن کي هن نيت سان نه روڪيو ته جيڪو حق مهر توهان انهن کي ڏنو هو ان مان ڪجهه وٺي وٺو سواءِ هن

اِلَّاۤ اَنْ یَّاْتِیْنَ بِفَاحِشَةٍ مُّبَیِّنَةٍۚ وَ عَاشِرُوْهُنَّ بِالْمَعْرُوْفِۚ فَاِنْ

صورت جي جو اهي کليل بي حيائي جو ڪم ڪن ۽ انهن سان سٺي طريقي سان گذر بسر ڪيو پوءِ جيڪڏهن

كَرِهْتُمُوْهُنَّ فَعَسٰۤى اَنْ تَكْرَهُوْا شَیْــٴًـا وَّ یَجْعَلَ اللّٰهُ فِیْهِ خَیْرًا

توهان کي اهي پسند نه هجن ته ٿي سگهي ٿو ته ڪا شيءِ توهان کي پسند نه هجي ۽ الله ان ۾ وڏيڪ ڀلائي

كَثِیْرًا ﴿۱۹﴾ وَ اِنْ اَرَدْتُّمُ اسْتِبْدَالَ زَوْجٍ مَّكَانَ زَوْجٍۙ وَّ اٰتَیْتُمْ

رکي ڇڏي (1)○ ۽ جيڪڏهن توهان هڪ زال جي بدلي ٻي زال بدلڻ چاهيو ۽ توهان ان کي گهڻو

اِحْدٰىهُنَّ قِنْطَارًا فَلَا تَاْخُذُوْا مِنْهُ شَیْــٴًـاؕ اَتَاْخُذُوْنَهٗ بُهْتَانًا

مال ڏئي چڪا آهيو ته ان مان ڪجهه واپس نه وٺو . ڇا توهان کو ڪوڙ هڻي ۽ واضح گناهه جو مرتڪب ٿي ڪري

وَّ اِثْمًا مُّبِیْنًا ﴿۲۰﴾ وَ كَیْفَ تَاْخُذُوْنَهٗ وَ قَدْ اَفْضٰى بَعْضُكُمْ اِلٰى بَعْضٍ وَّ

اهو وٺندؤ (2)○ ۽ توهان اهو (مال) ڪيئن واپس وٺي سگهو ٿا حالانڪ توهان (اڪيلائپ ۾) هڪ ٻئي سان ملي چڪا آهيو ۽

حاشيه ①...اسلام کان اڳ ۾ عربن جو هي دستور هئو جو ماڻهو مالن وانگر مئن مائٽ جي زالن جا وارث بڻجي ويندا هئا پوءِ جيڪڏهن وڻين ته مهر کان سواءِ انهن کي پنهنجي زوجيت ۾ رکندا هئا يا انهن جي ٻي ڪنهن سان شادي ڪرائي ڇڏيندا هئا، ۽ انهن جو مهر پاڻ کڻندا هئا يا انهن کي اڳتي شادي نه ڪرڻ ڏيندا هئا بلڪ پاڻ وٽ ئي رکندا هئا ته جيئن انهن کي جيڪو مال وراثت ۾ مليو آهي اهو انهن ماڻهن کي ڏئي ڇڏي، ۽ تڏهن وڃي اهي انهن جي جان ڇڏين يا عورتن کي ان جي لاءِ روڪي رکندا هئا ته جيئن هي مري وڃن ۽ روڪي رکڻ وارا ماڻهو ان جا وارث بڻجي وڃن. مطلب! ته اهي عورتون انهن جي هٿن ۾ بلڪل مجبور هونديو هيون ۽ پنهنجي اختيار سان ڪجهه به نه ڪري سگهنديون هيون ان رسم کي مٽائڻ جي لاءِ هيءَ آيت نازل فرمائي وئي. ②...هن آيت ۾ ڍير سارو مال ڏيڻ جو تذڪرو آهي، هن مان ثابت ٿئي ٿو ته زياده مهر مقرر ڪرڻ جائز آهي، توڙي جو بهتر گهٽ مهر ڏيڻ آهي، يا ايترو مهر جو ان جي ادائيگي آسان هجي.

اَخَذْنَ مِنْكُمْ مِّيْثَاقًا غَلِيْظًا ﴿۲۱﴾ وَ لَا تَنْكِحُوْا مَا نَكَحَ اٰبَآؤُكُمْ مِّنَ النِّسَآءِ

اهي توهان کان مضبوط عهد (به) وٺي چڪيون آهن. ۽ پنهنجي پيءُ ڏاڏي جي منڪوحه سان نڪاح نه ڪيو البت

اِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ ؕ اِنَّهٗ كَانَ فَاحِشَةً وَّ مَقْتًا ؕ وَ سَآءَ سَبِيْلًا ﴿۲۲﴾ ؑ حُرِّمَتْ ع ٣ ٨ ١٤

جيڪو پهريان ٿي چڪو (اهو معاف آهي.) بيشڪ اهو بي حيائي ۽ غضب جو سبب آهي. ۽ اهو تمام خراب رستو آهي (1)○ توهان تي حرام ڪيون

عَلَيْكُمْ اُمَّهٰتُكُمْ وَ بَنٰتُكُمْ وَ اَخَوٰتُكُمْ وَ عَمّٰتُكُمْ وَ خٰلٰتُكُمْ وَ بَنٰتُ الْاَخِ

ويون توهان جون مائرون ۽ توهان جون ڌيئرون ۽ توهان جون ڀينرون ۽ توهان جون ڦڦيون ۽ توهان جون ماسيون۽ توهان جون

وَ بَنٰتُ الْاُخْتِ وَ اُمَّهٰتُكُمُ الّٰتِیْۤ اَرْضَعْنَكُمْ وَ اَخَوٰتُكُمْ مِّنَ الرَّضَاعَةِ وَ اُمَّهٰتُ

ڀائٽيون ۽ توهان جون ڀاڻيجون ۽ توهان جون اهي مائرون جن توهان کي کير پياريو ۽ ٿڃ (جي رشتي) سان توهان جون

نِسَآىٕكُمْ وَ رَبَآىٕبُكُمُ الّٰتِیْ فِیْ حُجُوْرِكُمْ مِّنْ نِّسَآىٕكُمُ الّٰتِیْ دَخَلْتُمْ

ڀينرون ۽ توهان جي زالن جون مائرون ۽ توهان جي زالن جون اهي ڌيئرون جيڪي توهان جي جهولي ۾ آهن (جيڪي انهن زالن مان هجن)

بِهِنَّ٘ فَاِنْ لَّمْ تَكُوْنُوْا دَخَلْتُمْ بِهِنَّ فَلَا جُنَاحَ عَلَیْكُمْ٘ وَ حَلَآىٕلُ اَبْنَآىٕكُمُ

جن سان توهان صحبت ڪري چڪا آهيو پوءِ جيڪڏهن توهان انهن (زالن) سان صحبت نه ڪئي هجي ته انهن جي ڌيئرن سان نڪاح ڪرڻ

الَّذِیْنَ مِنْ اَصْلَابِكُمْ ۙ وَ اَنْ تَجْمَعُوْا بَیْنَ الْاُخْتَیْنِ اِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ ؕ

۾ توهان تي ڪو حرج ناهي ۽ توهان جي حقيقي پٽن جون زالون ۽ ٻن ڀينرن کي گڏ ڪرڻ (حرام آهي.) البت جيڪو پهريان ٿي چڪو

اِنَّ اللّٰهَ كَانَ غَفُوْرًا رَّحِیْمًا ۙ ﴿۲۳﴾

بيشڪ الله بخشڻ وارو مهربان آهي (2)(3)○

حاشيه ①...زماني جاهليت ۾ رواج هو ته پيءُ جي انتقال کان پوءِ پٽ پنهنجي سڳي ماءُ کي ڇڏي ڪري پيءُ جي ٻي گهر واري سان شادي ڪري ڇڏيندا هئا، هن آيت ۾ ائين ڪرڻ کان منع ڪيو ويو آهي. ②...رضاعي رشتيدار کير جي رشتيدارن کي چوندا آهن. رضاعي ڀيڻ ڀائرن سان به نڪاح حرام آهي، بلڪ رضاعي ڀائٽن، ڀاڻيجن، ماسڙن، مامن، وغيره سيني سان نڪاح حرام آهي. ③...هن مان معلوم ٿيو ته پٽيلن جي عورتن سان نڪاح جائز آهي، ۽ رضاعي پٽ جي زال به حرام آهي، ڇوته هوءَ نسبي پٽ جي حڪم ۾ آهي، پوٽي جا پوٽا به پٽن ۾ داخل آهن.

معرفۃ القرآن کی ایک اہم خصوصیت

قرآنِ پاک میں بعض اوقات ایک آیت میں مختلف چیزیں بیان ہوتی ہیں اور بعض اوقات دو تین آیات کے بعد نئی بات شروع ہوجاتی ہے، فہمِ قرآن یعنی قرآن سمجھنے میں آسانی کیلئے ہم نے ہر ایسی جگہ پر نیا عنوان لگادیا ہے، جس کا فائدہ یہ ہے کہ اس نئے عنوان کو پڑھنے کے بعد وہاں سے شروع ہونے والی آیات کو بڑی آسانی سے سمجھا جاسکے گا کیونکہ پہلے سے معلوم ہوجائے گا کہ اب اس مضمون کی آیات آرہی ہیں۔

ISBN 978-969-631-585-8
0126094
MC 1286

فیضانِ مدینہ، محلہ سوداگران، پرانی سبزی منڈی، باب المدینہ (کراچی)
UAN: +92 21 111 25 26 92 Ext: 1284
Web: www.dawateislami.net / Email: ilmia@dawateislami.net